

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Albert
L. Weeks

İlk Bolşevik

Piyotr Tkaçev

İLK BOLŞEVİK

Albert L. Weeks (1923-)

1923'te Michigan'da doğdu. 1961-1989 yılları arasında New York Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler profesörü olarak çalışmıştır. Halen Florida'da yaşamakta olup siyaset dersleri vermeyi sürdürmektedir.

Eserleri:

Reading American History (1963),

İlk Bolşevik: Pyotr Tkaçev'in Siyasi Biyografisi (1968),

The Other Side of Coexistence (1970), *The Troubled Détente* (1976),

Soviet and Communist Quotations (1987),

Stalin's other war: Soviet Grand Strategy 1939–1941 (2002),

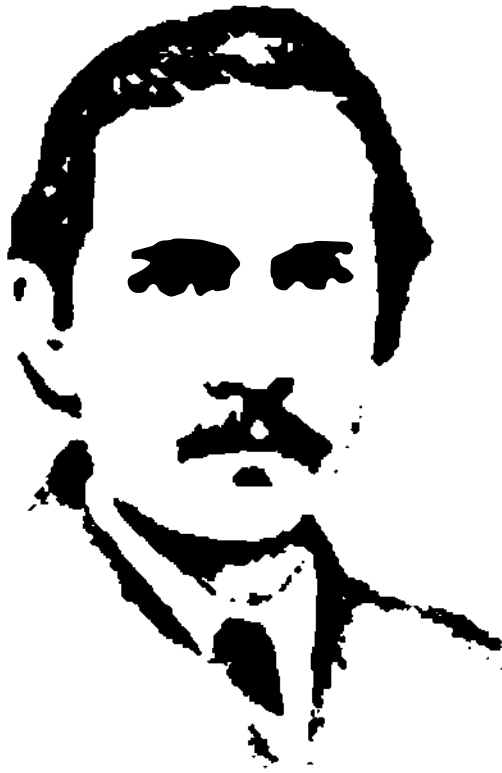
Russia's Life-Saver (2004),

The Choice of War: The Iraq War and the Just War Tradition (2009),

Assured Victory:

How "Stalin the Great" Won the War, But Lost the Peace (2011).

İLK BOLŞEVİK

Pyotr Tkaçev'in Siyasi Biyografisi

Albert L. Weeks

ISBN

The First Bolshevik: A Political Biography of Peter Tkachev
© 1968 by New York University
Library of Congress Catalog Card Number 68-15836
Manufactured in the United States of America

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Verba Yayıncılık'a aittir.
Birinci Baskı, Ekim 2018, İstanbul

Genel Yayın Yönetmeni, **Faruk Temizaltın**
İngilizceden çeviren, **Osman Şişman**
Teknik hazırlık ve düzelti, **Turgut Ulucan**

Baskı ve cilt, **Mutlu Basım Yayın / Bahri Mutlu**
Davutpaşa Caddesi Güven İş Merkezi
C Blok No:256 Topkapı-İstanbul
Tel: 0 212 577 7208 Sertifika No: 18569

Verba Yayıncılık, İstiklal Mahallesi Nurgül Sokak No:3/B
Odunpazarı-Eskişehir Tel: 0 222 408 2352
verba.iletisim@hotmail.com

İçindekiler

Türkçe Baskıya Önsöz.....	9
Önsöz.....	15
Yazarın Önsözü.....	17
I.	
Giriş.....	23
II.	
Rusya’da Devrimci Ruhun Tkaçev’den Önceki Gelişimi.....	28
III.	
Pyotr Tkaçev’in Hayatı.....	55
IV.	
Tkaçev’in Devlet ve Devrim Görüşü.....	80
V.	
Tkaçev’in Sosyolojisi, İktisadı ve Psikolojisi.....	112
VI.	
Tkaçevizmin Sorunları.....	149
Notlar.....	187
Bibliyografya.....	191
Dizin.....	199

Türkçe Baskıya Önsöz

Sovyet Devrimi (1917), toplumsal ve tarihsel öneminden dolayı, tüm dünyada yankılandı. Devrimcilerin, devrim başarıya ulaştırıldıktan sonra da yöneticilerinin değerlerine, düşüncelerine ve eylemlerine yakın ilgi gösterilmeye başlandı. Bu ilgi, devrimin düşünsel temellerinin atandığı onyılların *inteleghentsia*'sının (aydınlanma aydınlarının) düşünce ve eylemlerine dek yayıldı. Onlardan biri de (hak ettiği kadar ilgi gösterilmeyen ya da - karşı devrimcilerin, karşı fraksiyonların eline kötüye kullanabilecekleri bir koz vermek düşüncesiyle olmalı - gösterilen ilgi açığa vurulmayan) Pyotr Tkaçev (1844-1886) idi.

Öte yandan Rus aydınlanma düşüncesi, Türkçe okurlar için canlı bir ilgi alanı oluşturagelmıştır. Çünkü burjuvazinin yükseliş döneminde Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusyası, benzeri sorunlarla karşı karşıya kalmışlardı. Her ikisinde de, uluslaşma akımının etkisi altına giren etnik toplulukların ayrılmacı eğilimlerinin ve kurtuluşu çağdaşlaşmada (batılılaşmada) gören örgütlerin yarattığı sorunlara çeşitli çözümler önerilen akımlar başlamıştı. Önerilen çözümler arası benzerliklerin ve farklılıkların karşılaştırılmasının, söz konusu örgütler kadar imparatorluğu kurtarmaya çalışan çevrelere de kurtuluşa götürecek yolları gösterilebileceği umudu yaratmıştı.

Bu nedenlerle Rus aydınlanmacı aydınlarının yazıları ve yapıtları, Türkçenin de içinde olduğu dünyanın başlıca dillerine çevrilmeye başlandı. Söz konusu aydınlanmacı düşünürlerin eylemlerinin ve düşüncelerinin özetlenip aktarıldığı bir yapıt da çevirdiğim Andrzej Walicki, *Rus Düşünce Tarihi Aydınlanmadan Marksizme* (son baskısı İletişim, 2009) oldu. Bu kaynakta Pyotr Tkaçev için bir içbaşlık altında on yaprak (371-381 arası) ayrılmıştı.

Ama şimdi Verba Yayınları, Tkaçev hakkında elinizdeki monografiyi (Osman Şişman çevirisiyle) Türkçe'ye kazandırmış bulunuyor. Tkaçev'in herhangi bir yazısı (bildiğim kadar) Rusça'dan ya da İngilizce vb. çevirilerinden Türkçe'ye çevrilmiş değil. Oysa (Weeks'in monografisinden öğrendiğimize göre) Tkaçev'in "bütün yapıtları" B. P. Kozmin tarafından (1932-1937 arasında) altı ciltte derlenip yayınlanmıştı. Öyleyse, Tkaçev'in Sovyet devrimcilerine etkisi ve emek davasına katkısı hakkında doğru bilgiler edinmek, onları yorumlamak, onlar üzerine tartışmalara girebilmek için hiç değilse önemli görülen yazılarının çevrilmesi öncelik kazanmıştır.

Bu demek değildir ki bir düşünürün yapıtları okunmadan, çevrilmeden, yalnızca özetlerine, yorumlarına bakılarak hakkında konuşulup yazılamaz. Önce ikinci elden bilgi edinilen kaynaklardan yararlanılmasını gerektiren durumlar doğabilir. Böyle durumlarda özen gösterilmesi gereken noktalar vardır. Bunlardan birincisi, (komünizmi komünizm düşmanı kaynaklardan öğrenme örneğinde olduğu gibi) yazarların, düşüncelerini özetledikleri, aktardıkları kimselerin görüşlerini çarpıtmaya hatta okuyucuyu önceden bir önsözle yönlendirmeye kalkıp kalkmadıklarına bakmaktır.

Böyle bir özenin gösterilmediği kaynaklar söz konusuysa, okurun yazılanları eleştirel bir yaklaşımla okuması salık verilir. Eleştirel yaklaşamayacak okurların da bulunabileceği göz önüne alınarak, yayıncının, çevirmenin hatta çeviriye "önsöz" yazan kimselerin, okurların dikkatini o noktalara çekmesi bana düşünsel etiğin bir gereği görünmektedir.

Albert L. Weeks'in, Tkaçev hakkındaki elinizde çevirisini okuduğunuz yapıtın da böyle okunurken eleştirel yaklaşılması gereken kaynaklardan biri olduğu anlaşılıyor. Kuşkusuz bu yapıt, Tkaçev'in yazılarının çevrilişine kadar boşluk doldurucu, kazandırıcı bir işlev görecektir. Yazar ayrıca Tkaçev'in, gördüğüm görmediğim bazı tutarsızlıklarını da görmüş, Tkaçev'e eleştirel yaklaşımı yazara bu

şansı vermiş de olabilir. Bu yolda artısı eksisi, Tkaçev hakkında öteki kaynakların, örneğin Walicki'nin sözünü ettiğim kitabının, daha önemlisi onun "Tkaçev hakkında herhangi bir dilde yazılmış monografilerin en kapsamlısı" dediği Deborah Hardy, *Petry Tkachev: The Critic as Jacobin* (1977) yapıtının çevrilmesiyle daha iyi görülecektir.

Weeks'in monografisinin en büyük artısı, Tkaçev'i yetiştigi aydınlanma ortamı içinde ele alarak, Popülist (Halka Gidiş) akımı düşünürleriyle tartışmalarının ürünü "dıştan bilinç taşıma" ve "tarihsel atılımlar kuramı" hatta devrimci şiddetin devlet ele geçirildikten sonra da sürdürülmesi ("proletarya diktatörlüğü") gibi ileride Bolşevik akım düşünür ve eylemcilerinin benimseyeceği kavramları sol düşünüş ve eylemlere kazandırdığını göstererek, Türkçe okurlar bakımından büyük bir boşluğu doldurmasıdır.

Weeks'in yapıtının, okurun dikkatinin çekilmesini gerektiren eksileri arasında ise (bana göre) şunlar bulunmaktadır:

Weeks, Tkaçev'in alıntılar yaptığı yazılarından giderek, hedef aldığı tarihsel materyalist (nedensellikçi, determinist) toplumsal gelişme anlayışı ile devrimci azınlığın emekçi kitlelere dıştan bilinç taşıma yolunda isteksellikçi (voluntarist, iradeci) bulduğu düşünceleri arasında büyük bir tutarsızlığın bulunduğunu ileri sürmektedir. Oysa bu iki düşünce arasındaki "görünürdeki" çelişki, Marksçı düşünürlerce ortadan kaldırılmıştır: Devrimci ortamı yaratan koşullar, aydınların bir bölümünün kopup, geleceğin kurucusu olarak görünen sınıfın saflarında yer almalarına varacak koşulları da yaratacağı söylenerek açık (kuramda) kapatılmıştır.

Weeks, Tkaçev'i suçlama yolunda, onun Machiavelli'nin "amaca ulaştıracak her yolun başvurulabilir" olduğu düşüncesini onaylamasından giderek devrimcinin ahlak ve vicdanı bir yana bırakmasını istediği saptamasıyla, Tkaçev'i ahlaksız ve acımasız göstermektedir. Tkaçev'in, burjuva ahlakının etkilerinden devrimcileri korumaya çalışırken kitlelerin tarih boyunca çektikleri acıyı görerek kurmuş bulunabileceği empatinin bir ürünü olarak, insanlığı sınıfsız toplumda bu acılardan ve mutsuzluktan kurtarma hedefini görmezden gelmektedir. Kaldı ki kendisi de Tkaçev'in, devrimcinin bilgili olması, sosyalist dünya görüşünü benimsemesinin yanı sıra, devrimci davranış ve ahlak ilkelerine bağlı kalmasını istediğini aktarmaktadır.

Weeks'in alıntı yaptığı Tkaçev'in devrimci ahlakına ilişkin "bu [burjuva] toplumdaki herhangi bir şeye acıma duyan devrimci değildir" deyişi, kafamda Nazım Hikmet'in "Güneşi İçenlerin Türküsü" şiirindeki sözlerini çağrıştırdı:

"Akın var / güneşe akın! / Güneşi zaptedeceğiz / güneşin zaptı yakın! ...
Düşmesin bizimle yola: evinde ağlayanlar / gözyaşlarını / boynunda ağır bir / zincir gibi taşıyanlar / ..."

Sonuç olarak Weeks, Tkaçev'in düşüncelerini aktarma ve yorumlamadan öte bir hedefe yönelmiş görünüyor: Bu yolda Jakobenliğe, Bolşevikliğe, sosyalistliğe "sosyalist program uygulayan on dört tane tek-partili komünist devlet"e saldırırken "komünist oligarşi" yanı sıra, "sosyalist yabancılaşıma" gibi bir kavramla solu bir sol sloganla vurma noktasına dek gidebilmektedir. Yapıtını kaleme aldığı tarih (soğuk savaş yılları) ve içinde yetiştiği akademik çevre (ABD akademik anaakımı) anımsanırsa, bu pek yadırganacak bir durum değildir.

Weeks'in monografisini yazdığı Tkaçev'in devrimci düşünce ve eyleminin artılarına eksilerine gelince, bu önsözün yazarının bilgi birikiminin ve ilgi alanının ötesindedir. Böyle bir değerlendirme Tkaçev'in yazdıklarının okunmasıyla, çevrilmesiyle birlikte yapılmalıdır. Gene de (Weeks'in aktardığı biçimiyle) "evrimde güç"ün rolüne ilişkin görüşlerinin bende eleştirme gereksinimi yarattığını söylemem gerek:

Tkaçev, devrimde güç kullanma gereğini destekleme yolunda, evrimde gücün ve güçlünün olumlu rolüne değinerek, genel olarak gücü yüceltme aşırılığına kaçmıştır. Kaçınca, ekonomik ve siyasal gücü tekelinde bulundurarak güçsüz kitleleri sömürenleri devirerek güçsüzleri onların elinden kurtarma amacıyla çelişki içine düşmektedir. Bu çelişkinin bilincine kendisi de varmış olmalı ki bundan [biyolojik] evrim sürecindeki "gerçek güç" dediği şeyle, sınıf egemenliğinin "yozlaşmış güç" olarak gördüğü güç ayrımıyla kurtulmaya, bu yolla proletarya diktatörlüğünü desteklemeye çalıştığı anlaşılıyor. Bu kez de gerçek gücün evrensel, evrimci önemi hakkındaki düşüncesinin bir güç (şiddet) aracı olan devletin, sınıfsız topluma gidilirken "sönümleneceği" görüşüyle uzlaştırılması mantıksal olanağı ortadan kalkacaktır. Tkaçev'in bazı düşünceleri bende (Weeks'in

aktardığı biçimleriyle de olsa) önemli toplumbilimsel saptamalar ve güçlü devrimci taktikler oldukları izlenimi yarattı. Onlardan birkaç örnek bu Önsöz'ü noktalayacaktır:

Batı sağının kitleleri aşağıladığı, Çarlık dönemi intelegentsia'sının onları ulusçu (slavsever) amaçlarının aracı olarak algılayıp kullanmaya çalıştığı, ister devrimci ister evrimci olsun bazı sol akımların kitleleri yücelttiği bir düşünsel ortamda, Tkaçev'in hem köylü hem kentli kitlelerin düşünce, tutum ve davranışını toplumbilimsel bir nesnellikle kavrayabildiği görüşündeyim. Buna göre kitleler, kendilerini kimin ve nasıl sömürdüğünü bilmedikleri bir bilinçsizlik içindedirler. Sömürünün ve eşitliksizci ilişkilerin kitlelerde yaratıp biriktirdiği mutsuzlukla gösterilebilecek "öfke patlamaları", yapıcı ve yaratıcı olmaktan çok yok edici ve yıkıcı olma eğilimindedir. Söz konusu öfke birikimlerini daha çok burjuvazi yönlendirip, kitleleri dümen suyu ardına çekebilmektedir. Devrimciler öfke patlamalarını, ancak sıradışı durumlarda, örneğin devletin savaş alanında ardarda üç yenilgisiyle ondan korkmamaya başladıklarında devlete, burjuvaziye karşı yönlendirilebilirler.

Böyle bir gözlemin ve saptamanın doğruluğu, burjuva temsilli parlamenter demokrasisinin oy kapma yarışında başvurulmuş inanç sömürsünde ve kitle yordakçılığında daha bir açıklıkla görülecektir.

Tkaçev'in benzeri bir saptaması, zamanın işçi sendikaları arasında yaygınlaşmaya başlayan ekonomizm (sendikal eylemi ekonomik çıkarlarla sınırlı tutma eğilimi) üzerinedir. Tkaçev bu saptamayla kalmaz. Ekonomik gelişmeci sol politika ve uygulamaların halk üzerinde, onu devrime yöneltmek yerine devrimden uzaklaştırıp kapitalizme, burjuvaziye yaklaştıracığı öngörüsünde bulunmuştur. Bu öngörüsü de Batı sosyal demokrasisiyle başlayan sürecin bugün insanlığı getirdiği durumla kanıtlanmış görünmektedir: Demek ki kitlelere "zincirlerinden başka yitirmekten korkacakları" birşeyler kazandırılmış!

Son olarak, Tkaçev'in din kurumunun insan üzerindeki sonul etkisi hakkındaki görüşünün, pek çok toplum bilimcinin inemeyeceği derinlikte bir saptama olduğunu belirtebilirim. Gerçekten Tkaçev (Weeks'in onun *Sochineniya II* yazısından aktardığına göre) "Bu haliyle din, bireyin, *vicdanını rahatlatmak için* (abç) kendine ait ayrı bir ahlaki rota izlemesine müsaade eder, böylece evrensel hukukun

[insan haklarının - A.Ş.] zorunluluğunu ve uygulanabilirliğini kaybetmesine neden olur. Hukukun insan eylemleri için zorunlu bir norm olma niteliğini yok eder. ”

Alâeddin Şenel
Ağustos, 2018

Önsöz

Profesör Weeks kanaatimce, Rus ve Sovyet siyasi düşüncesi üzerine yapılan çalışmalara çok kıymetli bir katkıda bulunuyor. Şimdiye dek görmezden gelinmiş ama mühim bir devrimciye dair çalışması hem tarihçilerin hem de siyaset bilimcilerin ilgisini çekecek. Pyotr Nikitiç Tkaçev, hem on dokuzuncu yüzyıl ortasının geri kalmış ama hızla ilerleyen ve dengesiz Rusya'sının bir ürünü, hem de Lenin'in selefi ve ilham kaynağı olarak önemli bir figür. Ne var ki Tkaçev bundan ibaret değil. Onun hayatı ve düşünceleri fikirler, kişilik, siyasi kültür ve hızla değişen toplumsal şartlar arasındaki etkileşime dair pek çok noktayı büyüleyici bir şekilde açıklığa kavuşturuyor. Belki Tkaçev'in entelektüel gelişiminde açığa çıkan en ilginç şey, Rusya'ya özgü ve hayli mühim olgudur: Toplumsal dışlanmışlığı ve güçsüzlüğünü insanlığa hükmedecek şekilde tasarlanmış entelektüel silahlar icat ederek telafi eden köksüz, radikal entelektüellik.

Profesör Weeks, Tkaçev'in fikirlerini hayatı, yaşadığı dönem ve deneyimi ile ilişkilendiriyor. Bu kitabın Tkaçev'in devrimci perspektifini Dobrolyubov, Çernişevski, Pisarev gibi kişilerin katkılarıyla ilişkilendiren bağlamsal ve biyografik öğeleri, 1860-1870'li yıllar Rusya'sının henüz tam olarak keşfedilmemiş toplumsal, entelektüel geçmişini ve gazetecilik tarihini de aydınlatıyor. Fakat bu çalışmanın en kıymetli yönü, Tkaçev'in Jakoben sosyalizmi' olarak

tanımlanabilecek düşüncenin sistematik bir yorumunu içermesidir. Tkaçev, fikirlerini Batı Avrupalı ve Rus radikal ve devrimci düşüncülerden ödünç almıştı ama bunlardan özgün bir sentez ya da en azından bir kuramlar, talepler ve programlar bütünü yaratmıştı. Tkaçev'in bulgu ve önerilerinin kayda değer bir kısmı daha sonra Lenin'in geliştireceği fikirlere benziyordu. Tkaçev ve Lenin'in Rusya'nın mevcut durumu ve devrimci potansiyeli ile ilgili fikirleri birbirine paraleldi. Her ikisine göre de Rus halkının refahı için elit ve diktatoryal bir devrimci örgütlenme gerekliydi. Her ikisi de o zamana dek edilgen ve atıl kalmış kitlelerin devrimden sonra, kendi içlerinden çıkacak vasiler tarafından uzun bir yeniden eğitim sürecinden geçirilmesi gerekliliğinde hemfikirdiler. Bunlar ve diğer benzerlikler bu çalışmada inceleniyor ama başarısız Jakobenlerin ve Bolşevizmin muzaffer kurucularının düşünceleri, mizaçları ve eylemleri arasındaki ayrımlar da gözetiliyor. Profesör Weeks, hem özgün kaynakları, hem de Sovyetler üzerine yazılmış geniş monografi külliyyatını ustalıkla kullanarak Tkaçev'in kötümser seçkinciliğini, bu fikri mümkün kılan sert gerçeklikle ilişkilendiriyor. Böylece, Leninizmin gelişimini anlamaya da katkıda bulunmuş oluyor. Lenin hem Tkaçev'i biçimlendiren şartlardan, hem de Tkaçev'in bizzat kendisinden çok etkilenmiş ve ona olan borcunu ve saygısını çarpıcı açıklamalarında dile de getirmiştir. Weeks, Lenin'in Tkaçev'in katkısını nasıl takdir ettiğini, önemli bir kavram olan "aşamalı devrim" örneğiyle belgeliyor.

Bu kitabın okuru, hem Leninist zihniyete, hem de günümüz Sovyet siyasi zihniyetine dair kavrayışının geliştiğini hissedecek. Okur aynı zamanda Stalinizm'e ilişkin kavrayışını da geliştirecek; zira Dr. Weeks, Tkaçev'in fikirlerinin nasıl seçici ve dönüştürülmüş olarak Sovyet akademik külliyyatına eklendiğinin de izini dikkatle sürüyor. Son olarak şunu da eklemeli ki Profesör Weeks'in keskin nesnelliği ve müşfik tavrı, işlediği konuyu Rus ve dünya tarihindeki yerine yerleştirmekle kalmıyor, yazarı, günümüz Sovyet dünyasının perspektifini ve bu korkutucu ve anlaşılabilir *homo politicus* örneğini kavramak için önemli katkı sunan bir akademisyen haline getiriyor.

Frederick C. Barghoorn
Kasım, 1967

Yazarın Önsözü

Pyotr Tkaçev'in (1844-1886) "Lenin'in selefi" - ya da benim özgünlükten uzak adlandırmamla "ilk Bolşevik" - olarak tanımlanması, Tkaçev'in çalışmalarını incelememiş yahut Tkaçevizm ve Rus Jakobenezmi üzerine yazılmış hatırı sayılır Rusça külliyatla tanışmamış okuru şaşırtabilir.

Muhtemelen Vladimir İlyiç Ulyanov'un [Lenin (1870-1924)] Tkaçev'e muazzam borcu üzerine İngilizce ilk makale, Harvard Üniversitesi üyelerinden merhum Profesör Mihail Karpoviç'in 1944'te *The Review of Politics*'te yayınladığı "Lenin'in Selefi: P. N. Tkaçev" başlıklı makalesidir. Aslında, okuduğunuz kitabın o zamanlar Chicago Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrencisi olan yazarı, Tkaçev üzerine çalışmaya, bu makaleyi okuyup uzun uzun düşündükten sonra karar vermiştir.

Karpoviç Tkaçevizm ile Leninizm arasındaki mühim benzerlikleri keşfeden ilk kişi değildi. Lenin'in yoldaşları ve hatta bizzat kendisi Tkaçev'in metinlerinde ve yayınlanmış yazılarındaki Bolşevizm öncüsü öğeleri zikretmiş, daha sonra göreceğimiz gibi bu metinleri takipçilerine "okunması gereken metinler" olarak tavsiye etmiştir. Fakat bu benzerliğe dair en geniş çaplı tartışma, Rus devrimciliği üzerine kitaplar ve makaleler yayınlayan Bolşeviklerin, eski Bolşeviklerin, Rus Sosyalistlerinin ve farklı mezheplerden siyasi mülte-

cilerin külliyatında bulunabilir. Kaynakça bölümünde listesi verilen bu çalışmalar arasında B. I. Nikolayevski, V.D. Bonch-Bruyeviç, F.I. Dan, B.I. Gorev, S. P. Melgunov, Avram Yarmolinski, N.V. Valentinov (Volskii), S. I. Mitskeviç¹ ve daha bir çoğunun metinleri var. Rusya ya da devrimci düşünce üzerine çalışan pek çok çağdaş batılı yazar, Tkaçev'in metinlerindeki Bolşevizm öncüsü kavramlara kısaca da olsa değinmiştir. Tkaçev ve Jakoben halefi Lenin'in fikirleri arasındaki akrabalığı tespit eden bu atıflar, Bertram Wolfe, Leonard Shapiro, Franco Venturi, Max Nomad, Werner Schandorff, Merle Fainsod, Alfred Meyer gibi yazarların metinlerinde bulunabilir.

Bu akrabalık etkileyicidir. Tkaçev devrime ve devrim sonrası yönetime dair Bolşevizm benzeri anahtar fikir ve ilkeleri, İsviçre/Cenevre'de siyasi mülteci olarak bulunan Lenin'in akşamları "yasal" ve "yasadışı" devrimci külliyatı devirdiği, "muhteşem" sıfatıyla andığı Tkaçev'in metinlerini okumaya ve sindirmeye çalıştığı yıllardan otuz yıl önce yazmıştı. Bu kavramlardan bazıları şunlardır:

Sosyalizmi kitlelere öğretecek, sınıfsal konumu değişmiş entelektüel işbirlikçilerden bir grup ya da parti kurulması.

Bu küçük grubun kitlesel kargaşa esnasında Rusya'daki kentsel "iktidar merkezlerinde" askeri yöntemlerle iktidara el koyması.

Seçkin siyasi parti içinde aşırı merkeziyetçiliğin tesisi.

Güçlü bir devrim sonrası "sosyalist diktatörlüğün", devrimi "yapan" sınıfsal konumu değişmiş entelektüeller önderliğinde kurulması.

"Sürekli devrimin" uygulanması ve toplumun yeni sosyalist düzende yapılandırılması.

Devletin sönmelenmesi tanımının ertelenmesi yahut yok sayılması.

Devrim sonrası siyasi muhalefete müsaade edilmemesi, "liberal burjuva demokrasisinin" hor görülmesi, diktatörlüğün korunması için Kamu Güvenliği Komisyonu adında cezai bir kurumun oluşturulması.

Ajitasyon ve propaganda ile "amaca ulaşmak için her yolun mubah kabul edildiği ajitasyon taktikleri" arasında ayırım yapılması.

1 Mitskeviç, 1923'te *Proletarskaya Revolyutsiya (Proleter Devrimi)* adlı Sovyet dergisinde Tkaçev'i şöyle tarif eder: "Rus Devrimi'nin iktidara el koyma hamlesinin, katı merkeziyetçilik ve disiplin üzerine inşa edilmiş bir devrimci partinin önceden belirlediği bir zamanda gerçekleştirilmesiyle, önemli bir aşamaya dek Tkaçev'in fikirlerini takip ettiği reddedilemez bir gerçektir. İktidara el koyan bu parti, pek çok yönüyle Tkaçev'in tavsiye ettiği biçimde çalışmaktadır." Mitskeviç aynı makalede Tkaçev'i "ilk Bolşevik" olarak tanımlamaktadır (bu kitabın son bölümündeki tartışmaya bakınız).

Marksizm benzeri bir iktisat teorisi.

Rusya'nın, burjuva zincirindeki "zayıf halka" konumuyla devrimin yapılabileceği ve sosyalizmin gerçekleşebileceği özel bir vaka olarak kabul edilmesi.

Bu kitap, Tkaçev ve Lenin'in fikirleri arasındaki akrabalık ama bir o kadar da kendini (ve Lenin'i) etkileyen Rus devrimci düşüncesi arka planı eşliğinde "ilk Bolşevik" hakkındadır. Bölümlerden birini çağdaşları, anı yazarları, tarihçiler ve yazılarının editörleri tarafından anlatılan haliyle Tkaçev'in kısa bir biyografisi oluşturuyor.

Bu kitabın yazarı araştırma, yayına hazırlama ve fiziksel hazırlık aşamalarında yardımcı dokunan kişi ve kurumlara teşekkür borçludur. Merhum Boris Ivanoviç Nikolayevski bu teşekkür listesinin en üst sıralarına, Chicago Üniversitesi'nden Profesör George V. Bobrinskoy ve Columbia Üniversitesi'nden Profesör John N. Hazard, Herbert A. Deane ve H. L. Dyck ile birlikte yerleştirilmelidir. Lynn Taheri, Mary Williamson, Dwight Miles ve Frederick Duda el yazmasının dizimi ve düzeltisinde çok kıymetli yardımlarını esirgemediler. Yazar kitap, kitapçık ve mikrofilmlere hızlı erişimini sağlayan New York Tamiment Enstitüsü'ne, New York, Columbia, Yale ve Chicago Üniversitelerinin kütüphanelerine müteşekkirdir. Çok kıymetli bir Tkaçev kitapçığını yazara hediye eden cömert Chicago Üniversitesi Kütüphanesi, sadece bu hediye için ayrı bir teşekkürü hak ediyor. New York Halk Kütüphanesi'nin Slav Bölümünde çalışan yetkin ve yardımsever kütüphane görevlilerini de ayrıca anmak gerekiyor.

Halkın ortalama temsilcisi, hissiyattan yoksun bireydir. Bu, özellikle Rus halkı için geçerlidir. Yüzlerce yıllık kölelik düzeni, Ruslarda kölece dürtüleri teşvik etmiştir. Ketumluk, döneklilik, yalakalık ... Rus halkının enerjisinin dumura uğramasına neden olmuştur. Tabiatları gereği ağırkanlıdırlar. Coşkularına dair umut beslemek imkânsızdır. İtidalli edilgenlikleri salyangozun sert kabuğu gibidir.

—P. N. Tkaçev, “Yanılsamalarımız,” *Nabat (Teblike Çarı)*, 1876.

Tartışma esnasında bir Tkaçeviste sordum: “Bir azınlığın üyesi olarak halkı mutlu olmaya zorlamanın doğru olduğunu mu düşünüyorsunuz?” Bu soru tartıştığım kişiyi hayli canlandırdı: “Elbette!” diye yanıtladı. “Halk kendisi için neyin iyi olduğunu anlamaz, onlar için gerçekten iyi olan şeyi yapmaya zorlanmaları gerekir.”

—P. B. Axelrod, *Perezhitoye i poredumaniye*

Eyleme dökülmesine müsaade edilmeyen düşünceleri zihinde taşımak, ıstıraplı ve dayanılmaz bir işkencedir.

—P. N. Tkaçev, “Hasta İnsanlar,” *Delo*, Sayı: 4, 1873.

Haksızsınız; karşı çıktığınız şey o kadar mantıklı ki kendiniz bile buna inanmıyorsunuz.

—P. N. Tkaçev, B. P. Kozmin’in alıntısı, *Literaturnoye Nasledstvo*, Sayı: 7 ve 8, 1933.

Devrimin başansı, dağılmış durumdaki devrimci unsurları tek bir ortak plana göre eylem gerçekleştirebilecek yaşayan bir organizma şeklinde örgütlemeye ve yapılandırmaya bağlıdır. Bu organizma, tek ve ortak bir liderlik tarafından yönetilen, iktidarın merkezileştiği, işlevinse merkezsizleştiği bir örgütlenme olmalıdır.

—P. N. Tkaçev, *Sochineniya*, III.

Halkı kendi haline bırakırsanız, yeni hiçbir şey inşa etmezler. Sadece alışkın oldukları hayat tarzını yaygınlaştırırlar.

—P. N. Tkaçev, *Sochineniya*, I.

İLK BOLŞEVİK

BÖLÜM I

Giriş

Tkaçev'in Devrimciliği Bir Mürit Buluyor

1900 yılının yazında, meşhur bir Rus devrimci şehidin kardeşi, Rus devrimci siyasi mültecilerin Avrupa'daki merkezi olan Cenevre'ye, İsviçre'ye ulaştı. Ağabeyi Alexander⁽¹⁾ 'in kahramanca ölümünün intikamını almaya yemin etmişti. Alexander 1887'de, suikasta uğramış "Kurtarıcı Çar" II. Alexander'ın oğlu Çar III. Alexander'a düzenlenen kötü planlanmış ve etkisiz suikast girişimine dâhil olduğu gerekçesiyle idam edilmişti.

Cenevre'ye yeni gelen, N. Tulin adıyla ya da otuz yaşında olmasına rağmen "İhtiyar Adam" anlamına gelen *Starik* takma adıyla tanınan bu adam Sibirya'daki üç yıllık prestijli sürgününü yeni tamamlamıştı. Aldığı ceza, kendini kısmen kardeşinin anısına, kısmen de eski Çarlık düzenini yıkıp yeni Sosyalist düzeni kurmaya adanmış intikam yolunu seçmesinden kaynaklanıyordu. Bu genç "İhtiyar Adam", elbette Vladimir İlyiç Ulyanov (Lenin) idi.²

1 Parantez içindeki numaralandırmalar son notları göstermektedir. Notlar, Bibliyografyadan hemen önce, 187. sayfadan itibaren yerleştirilmiştir.

2 Lenin, devrimden önce yayınladığı yasal ve yasadışı yazılarda elli kadar takma isim kullandı. Belli ki onu bunu yapmaya zorlayan bir koşul olmamasına rağmen olabildiğince devrimci ve gizli kapaklı davranmaktan bir hayli haz alıyordu. Robert Payne, Lenin'in

Lenin artık siyasi mültecilerin cenneti olarak görülen Cenevre'deydi ve Plehanov⁽²⁾, Axelrod⁽³⁾ ve Zasuliç⁽⁴⁾ 'ten oluşan saygın Rus Marksist *troykasından* destek görmeyi umuyordu: Doğu Sibirya'nın "beyaz çölünde" cezasını çekerken kendine koyduğu ertelenemez hedefi gerçekleştirecek, gerçekten radikal olan bir Rus Marksist gazete çıkaracaktı. Lenin bu yayın organının, çoğunluğunu üniversite öğrencilerinin ve eski üniversite öğrencilerinin oluşturduğu potansiyel yeni nesil Rus devrimcilerini, Rus odaklı Marksizm yöneliminde militan taktik ve stratejilerle donatması gerektiğini düşünüyordu. Troyka ile şehrin yeni sakini Lenin arasındaki Cenevre'de müzmin buluşmalar gerçekleşti. Fakat yakın arkadaşlarından birine bakılırsa, Lenin, örgütsel meselelerin baskısına rağmen boş zamanının büyük kısmını etkileyici bir devrimci külliyat koleksiyonunu hatmetmekle geçirdi: Şarap rengi keten cilt beziyle kaplı büyük boy, kalın *Razn'* (Derleme) ciltleri. Bu ciltler, Rusya'daki yeraltı yayıncılığın emektarı Vladimir Dimitriyeviç Bonch-Bruyeviç'in inatçı çabasıyla Cenevre'de bir araya getirilmişti. Bonch, ya da onunla çalışanların sevgiyle andığı şekliyle "B. B.", 1894 yılında İsviçre'ye geldiğinden beri her tür devrimci külliyatın gayri resmi kütüphanecisi olarak hizmet veriyordu. Bonch-Bruyeviç, anılarında yazdığına bakılırsa, genç Ulyanov'la 1895'te, onun ilk Cenevre ziyaretinde tanışmıştı ve genç adamın bu "çok özel tür" devrimci külliyata olan ilgisinin farkındaydı.

Vladimir İlyiç, bugünü geçmişle nasıl ilişkilendireceğini, geçmişte mevcut tüm militanca ve amaca uygun unsuru bugünün proleter sınıf mücadelesine nasıl aktaracağını çok iyi biliyordu. ... en başından beri ciddi bir ilgi göstermiş, akşamları kütüphanede çalışmaya başlamıştı. Ona bir anahtar yaptırmıştık, ne zaman isterse kütüphaneye girebiliyordu. Arşivin bulunduğu alana geniş bir çalışma masası kurmuştuk, üzerine de bizim raflarımızda bulunanlar arasından istediği bütün kitapları koymuştuk. ... Tüm eski Rus devrimci külliyatına özel ilgisi vardı. ... Ne zaman elimize kalburüstü bir yazarın yayını - sözgelimi Tkaçev'in *Nabat'ta* (*Tehlike Çanı*) yayınlanan bir

Hayatı ve Ölümü'nde (New York: Simon and Schuster, 1964, s. 147) Lenin'in yetmiş beş takma isim kullandığını iddia eder. Bu ancak isimlerin her kullanılışı ayrı bir takma isim sayılırsa doğrudur. Lenin kullandığı tüm takma isimlerin listesi Vladimir İlyiç Lenin'in Sochineniya'sında (4. Baskı) V. I. Lenin'in Yapıtlarının Dizini ve Kronolojik Listesi (*Vospomogatel'niye ukazateli I khronologicheskii ukazatel' proizvedenii V. I. Lenina* [Moskova: Gosudarstvennoye Izdatel'stvo Politicheskoi Literatury, 1963, sayfa: 389-392]) başlığı altında bulunabilir. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

metni - ulaşsa, bu nadir yayını onunla hemen paylaşmak için günün hangi saati olursa olsun kütüphaneye uğruyorduk.³

Bonch-Bruyeviç, Lenin'in kütüphanedeki çalışmalarını anlatırken onun Pyotr Nikitiç Tkaçev'e daha önce İngilizce kaynaklarda kaydedilmemiş müthiş ilgisini de ortaya seriyor:

Vladimir İlyiç bu eski devrimci külliyatı çok dikkatle inceliyor, Tkaçev'e özel bir dikkat gösteriyordu. *Onun bizim bakış açımıza diğer yazarlardan daha yakın olduğuna işaret ediyordu.* Tkaçev'in yasal dergilerde yayınlanmış bütün yazılarını toplamayı çok istiyorduk. G. A. Kuklin'i 1870'lerde yayınlanmış tüm dergileri taraması ve Tkaçev'in tüm metinlerini bulması için görevlendirdik. Kuklin de hepsini buldu. *Bu makaleleri derledik ve Vladimir İlyiç'e verdik. Tkaçev'in tüm metinlerini okumakla kalmadı, hepimize bu özgün düşünürün kıymetli yapıtıyla tanışmamızı tavsiye etti. Defalarca yeni gelen yoldaşlara yasadışı külliyatla ilgilenmek isteyip istemediklerini sordu ve "Tkaçev'in Nabat'ını okumakla başlayın. Bu temel bir külliyattır ve sizi muazzam bir bilgiyle donatacaktır" şeklinde tavsiyelerde bulundu.* (İtalikler benim –A. L. W.)

Anı yazarı, bu okumaların Lenin üzerindeki etkisine dair hayli ilginç bir fikrini de açıklıyor ve bu etkinin 1917'den hemen sonraki süreçte belirgin olduğunu iddia ediyor:

Vladimir İlyiç'in eski Rus devrimci geleneği üzerine araştırmasının, proletarya iktidara el koyduktan ve partimiz ülkenin idaresini ele geçirdikten sonra onun çok işine yaradığını düşünüyorum.

Lenin'in sadece Cenevre'de değil, daha önceki yıllarda Kazan ve Samara'da⁴ da üzerinde çalıştığı bu devrimci literatür, fikirleri

3 Vladimir Dimitriyeviç Bonch-Bruyeviç, Üç Ciltte Seçme Eserler (Izbranniye sochineniya v trekh tomakh [Moskova: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1961, II, s: 314-316]). Alıntılardaki italikler benim. Küçük Sovyet Ansiklopedisi'nde Bonch-Bruyeviç'e dair şunlar yazılmış: "Komünist Parti'nin ve Sovyet Hükümeti'nin yaşlı üyelerindendi ... Lenin'le Iskra'da (Kıvılcım) birlikte çalıştılar." (Malaya Sovetskaya entsiklopediya [Moskova: Gosudarstvennoye Nauchnoye Izdatel'stvo, 1954, I, s: 1141]) Bonch-Bruyeviç, 14 Temmuz 1955'te, seksen iki yaşında öldü.

4 Lenin, 1887-1889 arasında Kazan Üniversitesi'ne düzensiz bir biçimde devam etti ve orada gizli ve yasadışı devrimci külliyata dair daha fazla bilgi sahibi oldu. O zamanlar, şimdi de olduğu gibi Kazan ve Samara'da, bu literatüre erişilebilecek istisnai büyüklükte kütüphaneler vardı. Lenin 1889'dan sonra toplamda dört yıl boyunca Samara'da yaşadı ve Popülizm ve Rus Jakobenzmi'nin etkisine girmeye orada başladı. Kazan ve Samara'da o dönemde bulunabilecek devrimci külliyatı barındıran kütüphanelere dair bilgi için Y. Z.

üzerinde kalıcı bir etki yapmıştır. Rus Blanqui⁽⁵⁾ 'ci Jakoben gelenekle Lenin'in ailesi arasındaki etkileyici bir diğer bağlantı da N. V. Volskii (Valentinov) tarafından ortaya çıkarılmıştır. Valentinov da Bonch-Bruyeviç gibi Lenin'le Cenevre'de tanışmış, 1920'lerin başlarında Sovyet Devlet Yayınevi'nin şefliğini yapan V. V. Vorovski'nin yazdığı yayınlanmamış Lenin biyografisini inceleme fırsatını bulmuştur.⁵

Valentinov, Tkaçev'in çağdaşı ve takipçisi bir Rus Jakobenin sonradan Ulyanov ailesi ile yakın dostluk kurduğunu aktarır. Bu kadının adı M. P. Yaseneva'ydı ve Tkaçev'i de çok etkileyen Rus Jakobeni P. G. Zaiçnevski'nin adanmış bir takipçisiydi.⁶ Lenin'den dokuz yaş büyük olan Yaseneva, onunla 1891'de Samara'da tanıştı. Vorovski, bu devrimci kadının yirmi bir yaşındaki Lenin üzerinde güçlü bir etki yarattığını, bu etkinin de Blanqui'ci Jakoben yapıda olduğunu iddia eder.⁷ Yukarıda anılan kaynaklarda ve diğer pek çoğunda açıkça görülür ki Rus Jakobenlerinin ve özellikle de Tkaçev'in yazıları ve kullandıkları kavramlar genç Lenin'i cezbediyordu. Bu cazibe belli ki Lenin'in erken yaşlarında başlamış ve yıllar geçtikçe daha yoğun hale gelmişti.

Poleyov'un *Rusya'da Marksizmin Doğuşu'na* (*Zarozhdeniye marksizma v Rossii* [Moskova: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1959, s: 360-366]) bakılabilir. David Shub, *Her Yönüyle Lenin* (Ceylan Yayıncılık, Çev: Vedat Günyol, 1. Baskı 1997) başlıklı biyografisinde (New York: Mentor, 1948, s: 19) Lenin'in Tkaçev, Neçayev ve Bakunin'in eserleriyle ağabeyinin öldürüldüğü 1887'de tanıştığını iddia eder.

- 5 N. V. Volski (Valentinov), Mikhail N. Karpoviç'in önsözüyle *Lenin'le Karşılaşmalar* (Vstrechi Leninym [New York: Izdatel'stvo Imeni Chekova, 1953, s: 113-119]). Bu kitap Sovyet kitabında Polevoy tarafından da anılmaktadır (n: 3) ama Plevoy Yaseneva ve Blanquici etkiden bahsetmez. (bkz. Stefan T. Possony oldu vve zaman Yasneva olarak geçer. Yaseneva sonradan, eski Popülist ve devrimci külliyat koleksiyoncu
- 6 Sayfa 29-32 arası anılan çalışmaya bakınız. Yaseneva'nın evlenmeden önceki soyadı kimi zaman Yasneva olarak geçer. Yaseneva sonradan, eski Popülist ve devrimci külliyat koleksiyoncusu V.S. Golubev'le evlendi. Yaseneva-Golubev Bolşevik Çeka (gizli polis örgütü)'da "terörist hakim" oldu (bkz. Stefan T. Possony, *Lenin: Zoraki Devrimci* [Chicago: Henry Regnery Company, 1964, s: 26])
- 7 Valentinov, Lenin'in 1904'te iyice olgunlaşmış bakış açısına dair şunları yazar: "Lenin, her Ortodoks Marksist sosyal demokratın kaçınılmaz olarak Jakobenizmi takip etmesi gerektiğini, Jakobenizmin de proletarya diktatörlüğünü talep ettiğini, 'Jakoben tasfiye gerçekleşmedikçe devrimin gerçekleştirilemeyeceğini' ve 'Jakoben güç olmadan proletarya diktatörlüğünün anlamından koparılmış bir sözcük olarak kalacağını' savunuyordu." Valentinov, Yaseneva'nın Bolşevizm'de Rus Jakoben geleneğinin devamını gören ateşli bir Bolşevik haline geldiğini yazar (Valentinov, a.g.e. s: 118). Valentinov, *Marksizm içine katılmasaydı bile Lenin'in Bolşevik teori ve pratiğinin özünde aynı kalacağı* şeklinde ilginç bir görüşü de savunur.

Lenin’de Rus Jakobenizmine ve Tkaçevizme genç yaşlarında gelişen bu yakınlık, daha sonra farklı biçimlerde belirgin hale geldi: Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi’ndeki Menşevik-Bolşevik ayrımında Lenin’in aldığı pozisyonda, Rusya’nın içinde bulunduğu koşullara göre tasarladığı kapsamlı devrimci taktik ve strateji dizgesinde yani aslına bakıldığında dünya görüşünün ve siyaset teorisinin tümünde. Batıda Bolşevizm üzerine yazılmış akademik metinlerde sıklıkla işaret edildiği gibi, Lenin’in fikriyatı Tkaçevizm’le ciddi benzerlikler taşır.⁸ Tkaçevist-Leninist akrabalığı 1920’lerde, SSCB’de Lenin’in Tkaçev’e borcu mevzuunda canlı tartışmalar yapılmasına neden oldu. Bu tartışma, Stalin’in yükselişiyle tedavüle giren ve Lenin’in “mutlak özgünlüğü” temel alan kültürden ötürü susturuldu. Mevzu, bir daha, 1920’lerde tartışıldığı nesnellikte ve o yoğunlukta tartışılmadı; Stalin sonrası dönemde bile (1953-1967).

1870’lerin Tkaçevci mantığı otuz yıl sonra pek çok açıdan Lenin’in akıl yürütmesi haline gelecekti. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin içinde ve Çarlık Rusyası’ndaki olayların baskısı, elitist düşünce tarzının da desteğiyle Lenin’i, Tkaçev’in daha önce ulaştığı ve Lenin’in pek iyi bildiği türden sonuçlarla benzerlik taşıyan bir Bolşevizmi ifade etmeye itti. Tkaçev’in zamanında başarılması imkânsız olan şey, Birinci Dünya Savaşı yıllarında cazibeli bir uygulanabilirliğe ulaşmıştı. 1917’de Rusya’da yürürlükte olan kaotik koşullar ülkeyi, Lenin’in sözleriyle burjuva emperyalizmi zincirinin “zayıf halkası” ve dünyadaki proletarya devriminin ateşlenmesi için uygun bir savaş alanı haline getirmişti.⁹

8 Tkaçev’in Lenin üzerindeki etkisini önemseyen batılı Rusya uzmanlarının güncel çalışmaları için bu kitapta s: 72-73’e, Tkaçev’e dair Sovyet dönemi tartışmaları için s: 176-187’ye bakınız.

9 Çarlık düzeninde, Rus orta sınıfının zayıf ve az gelişmiş köklerinde, “küçük burjuva” etkilerine kapılan ve köylü küçük burjuva ile bağları olan şehirli emekçilerde (özellikle bu, aşamalı devrimi daha acil kılıyordu) avantajlı güçsüzlük, iktidarın ve gücün yokluğu gibi Tkaçevist (ve dolayısıyla Leninist) kavramlar ilerleyen bölümlerde inceleniyor. Tkaçev de Lenin de doğrudan siyasi iktidarın mekanizmasıyla ilgilenir, kimi zaman sosyo-ekonomik etkenleri görmezden gelirler. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

BÖLÜM II

Rusya’da Devrimci Ruhun Tkaçev’den Önceki Gelişimi

Intelligentsiya teriminin Rus jargonuna girişı 1860’lardan¹ daha erken değilse de Rus toplumunda *entelijansiya* tarifine uyan “özgürlükçü bir eğitimden geçmiş ve seküler zihniyete sahip küçük bir azınlık”² kesim, en geç on yedinci yüzyıl sonlarından o yana mevcuttu. Bu azınlık grubu, Rus monarşisinin kabul ettiğı iki önemli yasa sayesinde, o yüzyılda hızla genişledi: 31 Aralık 1736’daki fermanla duyurulan ilki seçkinlere zorunlu eğitim, ikincisi de 18 Şubat 1762’deki fermanla yürürlüğe giren soyluların devlete zorunlu hizmetten muaf tutulması yasasıydı.³ Bu yasalar, bir aylak sınıfın ortaya çıkmasına sebep oldu. Bu “yerli proletarya”⁴ on dokuzuncu

1 Martin Malia, “What Is the Intelligentsia?”, *The Russian Intelligentsia* içinde, Richard Pipes (der.) (New York: Columbia University Press, 1961), s. 1. Malia, Rusça “*intelligentsiya*” kelimesinin kökeninin Latince *intelligens-intelligentis* sıfatlarından geldiğini ve “aydın”, “zeki” anlamlarını taşıdığını iddia eder. Rusça’daki kelimenin doğrudan Latince’den gelmesi iddiası Fransızca’dan gelmesi iddiasından daha gerçekçidir, çünkü Fransızca *intelligent* kelimesinde Latince ve Rusça’daki “aydın” yan anlamı mevcut değildir.

2 Richard Pipes, “The Historical Evolution of the Russian Intelligentsia”, a.g.e., s. 47

3 Michael T. Florinsky, *Russia: A History and Interpretation* (New York: The Macmillan Company, 1953), I, 483, 497.

4 Arnold Toynbee, *A Study of History* (New York and London: Oxford University Press, 1947), tek ciltlik özet, s. 11’de Toynbee terimi şöyle tanımlıyor: “‘Proletarya’ kelimesi burada ve sonrasında, verili bir topluma atılmayan ama o toplumun bir biçimde içinde

yüzyılda genişlemeye ve Rus toplumunu oluşturan yığından ayrışmaya devam etti; dahası çok renkli bir batılılaşma sürecine girdi. “Daha dar ve öznel bir anlamda” entelijansiya on dokuzuncu yüzyılın ortalarında belirmeye başladı.⁵ Bu grubun önemli bir bölümü, toplumsal ve siyasi mevzularda II. Katerina döneminin eleştirel düşünürleri Alexander Radişçev⁽⁶⁾ ve Nikolay Novikov⁽⁷⁾ gibi yazarlar tarafından öncülüğü yapılan (*publitsisty*) mevcut radikalizm geleneğini takip ediyorlardı. Novikov, Rusya’da o zamana dek en büyük ve etkili yayınevini kurmuş bir masondu.” On dokuzuncu yüzyıl ortasının “batılılaşmacı” entelijansiyası çağdaş Fransız ve Alman pozitivizminin daha aşırı bir biçimini benimsemiş ve adanmış bir tarikata benzer bir topluluk kurmak üzere kendilerini toplumun geri kalanından bilerek ayırmışlardı. Bu grup çok meraklı ve entelektüel hevesleri olan, Fransız Ütopyacı Sosyalistlerin, Sol Hegelcilerin, Schelling’in, Fichte’nin, Feuerbach ve benzerlerinin fikirlerinden etkilenen bir gruptu. Bu fikirlerle ilgili uzun tartışmalar Herzen’in, Belinski’nin, Stankeviç ve *Petraşevski* çevresinin metinlerinde bulunabilir.

Batılılaşmacılar dışında, Rus entelijansiyasında on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren belirmeye başlayan bir başka grup daha vardı. Bunlar, Doğulu Kilise Babaları’nın öğretilerinde ve Rus Ortodoks öğretilerinde olduğu gibi Hristiyanlık temelli bir dünya görüşünü oluşturmaya çalışan Slavofillerdi. Ülkenin ulusal özelliklerini ve geçmişini idealize ediyorlardı. Rusya’nın, batılı ülkelerden çok farklı olan tarihsel izleğini takip etmesi hususunda ısrarcıydılar. Slavofiller, batıya karşı mesihçi bir tavır geliştirmeye başladılar: Ruhani olarak daha yüce olduğunu iddia ettikleri Rus Ortodoks inancının ve Rus toplumsal ideallerinin batıya aktarılması gerektiğini düşünüyorlardı.⁷

Slavofillerin temelde muhafazakâr ve radikal Batılılaşmacıların seküler, devrimci ve çoğunlukla sosyalist fikirlerine düşman olduk-

olan toplumsal unsur ve grubu tanımlamaktadır.” Şöyle devam ediyor: “Entelijansiyayı gördüğümüz her yerde iki medeniyetten birinin diğerinin içsel proletaryası tarafından soğurulma sürecinin başladığını varsayabiliriz. Entelijansiya, kendi halkının nefret ettiği bir unsurdur çünkü onun varlığı bile halka yönelik bir kinamadır.” (ss. 393-94)

5 Pipes, *a.g.e.*, s. 48.

6 Florinsky, *a.g.e.*, I, 600-601.

7 N. O. Lossky, *History of Russian Philosophy* (New York: International Universities Press, Inc., 195 1), s. 47.

ları söylenebilirse de Rusya'daki bağımsız felsefi düşüncenin kurucusu olduklarını reddetmemek gerekir.⁸ Dahası, aşırı milliyetçi ve mesihçi fikirleri dolaylı ve kasıtsız da olsa Batılılaşmacı rakiplerinden bazılarını etkilemişti.⁹ Kimi Batılılaşmacılar kendi entelektüel gelişim süreçlerinde Slavofillik aşamasından geçti, kimi Slavofiller de kimi zaman Batılılaşmacılığa meylettiler.¹⁰

Hem Slavofiller hem de Batılılaşmacılar arasında, çapraz dölleme kanıtlarına da rastlanabilir. Profesör Venturi bu mevzuda şunları yazar:

Moskova Slavofillerin tabii merkeziydi. ... Herzen onların başkentinde yaşadı ve çalıştı; orada onlarla tüm hayatı boyunca farklı biçimlerde zuhur eden, sevgi ve nefretten, muhalefet ve mutabakattan müteşekkil karmaşık bir ilişkiyi sürdürdü. Bu ilişki onu sonunda Popülizm'e yönlendirdi. Sosyalizmi batının sorunları üzerine entelektüel bir tefekkür olmaktan çıkarmakta ve kendi ülkelerindeki köylülerle yakından ilişkili bir mevzu olduğunun kavranmasında [Slavofillerin] önemli bir payı vardır. Amaçladıkları şey bu değildi elbette ama rakipleri Herzen sayesinde başardıkları bu oldu. On sekizinci yüzyılda başlamış ve sayesinde Dekabristlere büyük önem atfedilmiş 'Rusya'da tarım topluluklarının erken formları' tartışmasını canlı tutmaları, bu gerici ve ataerkil kırsal hayat taraftarlarının Herzen'in popülizmine zemin hazırlamasına sebep olmuştur.¹¹

S. V. Uteçin de *Rus Siyasi Düşüncesi*'nde şunları belirtir:

Sürgündeyken Batı Avrupa'da yaptığı seyahat, Herzen'in romantik batıcılığını sarsmıştı. Özellikle de 1848'de Paris'te şahit olduğu devrim sırasında bencillik, bayağılık ve yozlaşmanın sadece burjuvaziye değil proletaryaya da ait özellikler olduğunu idrak etmişti. Batı Avrupa'da yaşayanların daha özgür bir yaşam sürdüğünü teslim etse de bundan sonra Batı'nın Rusya'yı aydınlatmasından ümidi kesmişti. Özgür ve tatminkâr bir insan kişiliğinin gelişmesi için sosyalizmin kurulmasının şart olduğuna hala inanıyordu ama sosyalizm beklentisinin Batı Avrupa'dansa Rusya'da daha mümkün olduğunu düşünüyordu. ... Herzen, batıcı sosyalizmle Slavofil köylü komünü

8 A.g.e., s. 13. Franco Venturi, *Roots of Revolution-A History of the Populist and Socialist Movements in Nineteenth Century Russia* (New York: Alfred A. Knopf, 1960), ss. 20-21 ile karşılaştırın.

9 Franco Venturi, *Roots of Revolution* (New York: Alfred A. Knopf, 1960), s. 20.

10 Lossky, a.g.e., s. 47. Venturi a.g.e., s. 19 ile karşılaştırın.

11 Venturi, a.g.e., ss. 19-20 Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

hayranlığını birleştirdi ve Rusya'ya özgü bir sosyalizm nosyonunu ortaya çıkardı.¹²

Herzen'in Rusya'daki yerel ve gelişmeye müsait sosyalist kurumlara olan inancını ifade eden en önemli yazıları, her ikisi de 1848-1849'da yazılmış *Fransa ve İtalya'dan Mektuplar* ve *Başka Kıyılardan* kitaplarında, bir de 1851 tarihli *Rus Halkı ve Sosyalizm*'inde bulunabilir. Uteçin'in bahsettiği Rus köylü komünü hayranlığı ve batıcılık karışımını bu çalışmalarda görmek mümkündür. Aynı zamanda, "Rus Popülizminin Kurucusu" Herzen'in felsefesinde hem devrimci, hem de Çar yanlısı otoriter rejime yönelen eleştirel bir alt akıntı olduğunu da belirtmek gerekir. Bu eleştiri, 1870'lerin ve 1880'lerin popülizmine de miras kalmıştır. Herzen bile isteye Rusya'daki Jakoben gelenekle bağını koparmıştır. Bu mevzuya ilerleyen bölümlerde değineceğiz.

1860'lar öncesinde özel bir etikete sahip asilzadeler türedi. Bunlar "tövbekar asilzadeler" diye anılıyorlardı. Çoğu Ütopyacı Sosyalist, öyle olmayanlar da özeleştirici refleksi kuvvetli, toplumsal bilince sahip entelektüellerdi. Bu asilzadelerin bir kısmı Rus Popülizmi'nin başlangıcını temsil ediyorlardı. Onlara Rus tarihinde Rus radikallerinin "Eski Kuşağı" adı verilir.

Toprak ve köylü sorununu merkeze alan bu eski kuşağın kimi üyelerine göre, Rusya'nın tüm sorunlarına deva olacak tek şey muazzam, büyük ölçekli bir dönüşümdü. Bu erken dönem Rus radikallerinden kimileri Rus köylüsünün temelinde, neredeyse "içgüdüsel olarak" komünist ve ortaklaşmacı olduğunda, bunun hem görünüşünden hem de köylü komünündeki hayat tarzından anlaşılabilirceğinde ısrarcıydılar (Baron August F. L. N. Von Haxthausen *Rus Çalışmaları*'nda köylü komününü *obshchina* olarak adlandırıyor-du).¹³ Köylü, komünist yenilenmenin bu kadim ocağını ortaklaşmacı mülkiyetiyle, toprağın ve hasatın ortaklaşmacı dağılımıyla yüzlerce yıldır muhafaza etmemiş miydi? Ayrıca batıya seyahat eden

12 S. V. Utechin, *Russian Political Thought* (New York: Frederick A. Praeger, 1963), s. 117.

13 Prusya Devlet Müsteşarı Baron von Haxthausen, pek de sosyalist olmayan bir fikri, toprak sahibinin köylü komününün yöneticisi ve koruyucusu olması fikrini önerdi. Engels, Haxthausen'in önerdiği ve Herzen'in geliştirdiği Rusya'nın sosyalist reformasyona giden yolunun *obshchina* formülünde zaten varolan toprağın ortaklaşmacı kullanımı geleneğinden ötürü kısılacağı fikrine sıcak bakıyordu (aşağıdaki tartışmaya bakınız, ss. 94-95).

eski kuşak, Dickens'in ve Hugo'nun hayli gerçekçi eserlerinde tarif edilen oluşum aşamasındaki kapitalist kalkınmanın acı meyvelerine dair mebzul miktarda örneğe şahit olmamışlar mıydı? Bu proto-Popülist ve tarıma dayalı sosyalizm savunucusu eski kuşak, soruyu şekillendirmeye başlamışlardı: Tabii komünizme meyleden Rus halkı, Rusya'da burjuva-kapitalist kalkınmanın sıkıntılarını çekmek zorunda mıydılar? Büyük şehirlerin ve gecekondu mahallelerinin, çocuk emeğinin, soğuk karanlık ve kişiliksiz fabrikalarda inanılmaz uzun çalışma saatlerinin ter ve zahmetinin yaygınlaşmasına katlanmak zorunda mıydılar? İster batılılaşmacı ister Slavofil olsun tüm radikaller, bu sorulara hep bir ağızdan "hayır" cevabı veriyorlardı. Ev içi küçük ölçekli üretim (artel') ve tarıma dayalı sosyalizm, özel bir vaka olan Rusya'yı, ülke dışına hiç çıkmamış olanlar da dâhil tüm Rus entelektüellerinin bildiği, batılı proletaryanın berbat hayat koşullarından esirgeyecek olan formüldü.

Tarıma dayalı sosyalizme doğru değişim, hâlâ yarı feodal koşulların tam ortasındaki on dokuzuncu yüzyıl Rusyasında nasıl vuku bulacaktı?

Dekabristler⁽⁸⁾ vakasında da göreceğimiz gibi, 1860'lardan önceki eski kuşağın çoğu, kanlı bir toplumsal devrimden yani ülke genelinde bir isyandan korkuyorlardı ve buna karşıydılar.¹⁴ Bu eğitilmiş asilzadelerden bazıları, genişleyen cahil ve inatçı yığınların bastırılmış enerjisinin birdenbire salıverilmesi durumunda, cana ve mala ciddi zarar verebileceklerinden kaygılanıyorlardı. Dekabristlerin 1825'teki cevabı bir saray darbesi kalkışması oldu.¹⁵ St. Petersburg'taki Senato Meydanı'nda Dekabrist askerler yenilgiye uğradıktan sonra¹⁶ Herzen ve diğerleri için atılan slogan, özünde

14 Eski nesil entelijansiyanın kimi üyeleri bu mevzudaki fikirlerinde kararsızdılar. Söz gelimi, Herzen düşüncelerini ilerleyen zamanlarda gözden geçirdi. Çünkü 1863 Leh ayaklanmasını benimsemişti ve "uyanık devin" (Rus köylüleri), Çar'ın 1861'de ilan ettiği Özgürlük Fermanı'nın yetersizliğinden ötürü yakın zamanda harekete geçeceğini tahmin ediyordu. Herzen fermanı da başta benimsemişti.

15 Bu sonuçsuz ayaklanmaya dair detaylı bilgi için bakınız: Anatole Mazour, *The First Russian Revolution: 1825* (Berkeley: University of California Press, 1937).

16 Çar I. Alexander 19 Kasım 1825'te Azov Denizi'nin bir limanı olan Taganrog'da ansızın ölünce bu isyan olgunlaşmadan tetiklendi. Dekabristler 1826'da devrim yapmayı planlamışlardı. Bunu izleyen üç hafta içinde Alexander'ın kardeşi ve tahtın varisi Constantine tahtı reddetti ve St. Petersburg ordusu tarafından sevilmeyen sert ve disiplinli kardeşi Nicholas'ın yolunu açmış oldu. Constantine tahttan çekilmeye dair resmi açıklamasını 12 Aralık'a kadar erteledi. 14 Aralık'ta, isyancı birliklerin oraya ulaşmasından hemen önce Senato, Nicholas'ın yemin için toplandı. Çar I. Nicholas'a sadık

“yukarıdan reform” talebi yani Çarlığın hükümet kurumlarında resmi bir reform yapmasıydı.

Ne var ki Dekabrist ayaklanmanın ve reform projesinin hayal kırıklığı, “onların ima ettiği entelijansiyanın gelişimine zemin hazırladı”¹⁷ ve onu daha radikal bir yöne sürükledi. Dekabristlerden sonraki gelişmeler genelde aşırı idealist bir gruba dayandırılır. Ayrıca bu dönemde eğitilmiş soylular ve seçkinlerin Çarlık devletinden yabancılaşması da, Çarlığın sesleri yükselen entelektüellere karşı baskısı da artmıştı. İmparatorluğun Leh eyaletlerinde 1830’da ve tüm Avrupa’da 1848’de patlayan “kızıl” ayaklanmalar, entelijansiyanın yabancılaşmasını ve radikalleşmesini hızlandırmaya yaradı. Buna ek olarak, sınıfı belli olmayan yığınların (*raznochinstvo*) ortaya çıkışı da aşikar hale gelmişti. On dokuzuncu yüzyılın ortasına doğru bu yabancılaşma ve radikalleşme, köylülerin kurtuluşu ile ilgili başka konuların da etkisiyle yoğunlaşmıştı. 1840’ların ve 1850’lerin daha az radikal eski kuşağının kullandığı bir nosyon olan “yukarıdan reform” sloganı, atalarından hayli farklı yeni nesil entelektüeller tarafından kullanılmaz olmuştu.¹⁸ Bu grubu bir sonraki başlıkta inceleyeceğiz.

Hegel’in mantığı - Herzen’in sözleriyle - “devrimin matematiği” olarak okunmuş, geleceğin Rus Popülist hareketinin tohumları Herzen ve Bakunin tarafından ekilmiş, otokrasiye karşı Dekabrist mücadele 1825’te Pestel ve Rileyev gibi Jakobenlerce verilmişti fakat Rus devrimciliğinin billurlaşması ve aynı zamanda pratik başarılarına ilişkin hayal kırıklıklarının yaşanması için 1860’ları ve 1870’leri beklemek gerekecekti. Bu devrimcilik, Marksizm Rusya’ya gelene ve Batı Marksizmi Rus devrimci geleneğine aşılana kadar, Rusya içindeki şiddet yanlısı gizli örgütlerin gelişimi için ze-

topçu birlikleri, askerlerin ve sivillerin de destek verdiği ve hükümet askerlerine taşlar ve kütüklerle saldırılan ayaklanmaya direndiler. Şafakla başlayan ayaklanma, kısa kış gününün sonunda gün batarken bastırılmıştı.

17 Malia, Pipes, *a.g.e.*, s. 9.

18 Yeni, daha radikal ve devrimci zihniyete sahip bir neslin gelmekte olduğunu müjdeleyen en mühim örneklerden biri, raznochinets Vissarion Belinski’nin, erken ölümünden bir yıl önce 1847’de Nikolay Gogol’a yazdığı meşhur mektuptu. Mektubun elle çoğaltılmış kopyaları dağıtılmıştı. Bir başka kayda değer vaka da Bakunin’in 1842’de devrimci fikirlere rücu etmesiydi. Bu, Özgürlük Fermanı öncesi 1840’lar ve 1850’ler döneminde beklenmedik bir gelişmeydi ve hayli şüpheli bir vakaydı. 1850’lerin sonunda Çernişevski ve Dobrolyubov’un önderlik ettiği sol kanat batıcı entelijansiya kendisini göstermeye başlamıştı (bakınız, Venturi, *a.g.e.*, ss. 106-107). Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

min oluşturmıştı. Bu zemin Uluslararası İşçi Birliği'nin Rusya Şubesi'nin kurulduğu, yasal ve yasadışı birçok makalenin, broşürün, bildirinin ve derginin yayınlandığı zemindi.¹⁹ Bunların hepsi, Rus toplumunun gelecekteki muazzam dönüşümünün temelini oluşturmaya gereken hakiki felsefeyi açık ya da saklı biçimde "Ezop'un diliyle" tartışıyordu.

İşte bu, Tkaçev'in de içinde yer alacağı ve katkıda bulunacağı Rus devrimci ruhunun entelektüel mecrası ve gelişiminin başlangıcıydı. Birinci perde, 1860'larda geçiyor.

Rus Devrimciliği ve Altmışların Mirası

On dokuzuncu yüzyılda Rusya'da devrim tartışması, en az ABD'deki aşkınsalcılık, mükemmeliyetçilik, serbest gümüş sikke basımı ve gümrük vergisi tartışmaları kadar yaygındı. Devrim mevzuu Rusya'da 1905'e ve 1917'ye dek ateşleyici fitilini bir türlü bulamamış bir dinamit gibiydi. Amerikan entelektüel mayası felsefi olmaya meyilli ve kibirliydi ama konu ne zaman siyasete gelse, serbest gümüş sikke basma lobisi ya da Amerikan Popülist Partisi gibi örneklerde somutlaşan hakim siyasi hizip ya da partiler tarafından sindirilmeye müsaitti. Rusya'da ise rakip fikirlerin ifade edilmesi gibi bir olanak mevcut değildi. Ne kadar gerçekçi ve uygulanabilir olurlarsa olsunlar, fikirler ya insanların zihinlerinde saklanıyor, ya "çevreler" (*kruzhki*) adı verilen gizli tartışma gruplarında tartışılıyor ya da sansüre yakalanmamak için Ezop diliyle ifade edilebiliyorlardı. Birçok kişi zihinlerine hapsedilmeye yazgılı, eylemde sınanma fırsatı bulamayan bastırılmış fikirlerin sıkıntısını yaşıyordu. Fikirler, Çarlık yönetiminin hissizleşmiş, şüpheli ve gerici güçleri karşısında firari konumuna düşmüştü. Siyasi polis ve sansür kurulu Hobbes'in *Leviathan*'ını bile yıkıcı olarak yaftalamıştı.²⁰

19 Metinler için bakınız: Vladimir L.Burtsev, *Za sto let* (Londra: Russian Free-Press Fund, 1897).

20 A.g.e., II, 74. Burtsev'in kitabı, devrimci gruplar, onların yasadışı yayınları, üyelerinin tutuklanması, sürgün edilmeleri ve Çar hükümetinin sansür uyguladığı devrimci ve batıcı külliyata dair hayli ayrıntılı kayıtları içerir. Hobbes'in kitabı da 1868'de, şüphesiz, materyalist yaklaşımdan ötürü, sansür listesine girmişti.

Bu çevrelerin, özellikle de radikal siyasi ve toplumsal düşünceye sahip olanların tecrit edilmiş ve gizli saklı olmaları, devrim münakaşalarını kılı kırk yaran derin ve karmaşık tartışmalar haline getiriyor, katılımcıları da Rusya nüfusunun yüzde birini oluşturan küçük bir radikal entelijansiya ile sınırlıyordu. On dokuzuncu yüzyıl boyunca devrim meselesi etrafında, Rus radikallerinin zihnini besleyen ve onların da besleyip var ettiği, varlığı kendinden menkul bir tür tartışma kümesi, bir ruhani ortam, gelenek ya da *Geist* olarak adlandırılabilir bir durum gelişti. Devrim ana başlığının altında 'birey'e karşı 'toplum', 'anarşiye' karşı 'devlet', 'kapitalizme' karşı 'tarıma dayalı sosyalizm', 'devrim sonrası diktatörlüğe' karşı 'liberal demokrasi' ve elbette sarsıntılı yirminci yüzyıl arifesinin en olağanüstü tartışması olan 'marksizm'e karşı 'marksizm', yani 'liberal marksizm'e karşı 'radikal marksizm' tartışmaları gibi felsefi ve nihayetinde pratik sorunlar mevcuttu.

Komünist Manifesto'da Marx ve Engels'in, Avrupa'nın üzerinde dolaştığını iddia ettikleri radikal sosyalizm heyulası, Rusya'ya da musallat olmuştu. Ne var ki bu heyula, kendi topraklarında hayat mücadelesi veren Rus halk yığınlarına neredeyse tamamen yabancıydı. Hayli şüpheli Çarlık polisi bile bunun için yeterince tedbir almamış, önemini ve tekinsizliğini tartamamıştı. Tabii ki Rusya'nın cahil köylü kitleleri, yakın gelecekte hayatlarını hayli şiddetli bir biçimde şekillendirecek devrimden ve devrime dair kavramlardan bihaberdiler.

Rusya'da devrim tartışmaları, bir tür devrimci ve devrim sonrası teoriyi diğerleri karşısında özellikle destekler şekilde ilerliyordu. Görünüşte akılcı ve mantıkçı kanat, romantik ve irrasyonel kanada göre özellikle de yüzyılın sonlarına doğru bir hayli baskındı. Görünen o ki, kültürlü radikal entelijansiya "sezgi", "devrimci içgüdü", "kolektif bilgelik" ve benzeri kavramlardan ziyade mantıklı argümanlardan etkileniyordu. Dahası, entelijansiyanın Rusya'nın "kara kitlelerinden" yabancılaştırması da bu soyut akılcılığı teşvik ediyordu.

Bunun sonucu olarak, entelektüellerin ve devrimcilerin savları, *uzlaşma kandırması*ndan muaftı. "Parti" ya da "millet" tarafından desteklenmek için toplumsal ve siyasi argümanları hafifletmek gibi bir kaygı söz konusu değildi. Çarlık Rusyası koşullarında ne bir parti, ne de - özgür ve bilinçli kamu ile seçmenler anlamında - bir millet mevcuttu. Katıksız radikalizmini, yılmaz mantıkları-

nı, argümanlarının sözde akılcılığını yumuşatmaya sevk edecek bir parti ya da millet mevcut olsaydı, bu radikal entelektüeller, bakış açıları ne kadar akılcı olursa olsun, toplumda mücadele etmeleri gereken başka güçler, etkenler ve fikirlerin varlığını teslim etmek durumunda kalacaklardı. Katışıksız ve kimi zaman hantal teorik araçları, güçlü ve ihtiyaç duyulan bir demokratik gerilime de maruz kalacaktı. Kimi zaman kitlelerce hor görülen, neredeyse münzevilik düzeyindeki yalıtılmış hallerinden ötürü teorilerini başka fikirlerin katılımı ve uzlaşımına açma ihtiyacı duymadılar. Yine de bazıları demokrat batıdan okuduklarını ya da gördüklerini gönülsüzce taklit etti. F. I. Dan, Rusya’da devrime ilişkin entelektüel tartışmaların temelde sadece “halkın ne ya da kim olduğu” sorusu çevresindeki çelişkili ve karmaşık tanımlardan ibaret olduğunu belirtir.²¹

On dokuzuncu yüzyıl boyunca Rus entelijansiyasını etkileyen üç düşünce akısından - muhafazakâr, liberal ve radikal - radikal aks istikrarlı bir biçimde baskın hale geldi. Sonunda 1917’de radikalizmin yerini bulabileceği fırtınalı bir ortamda diğer ikisine galebe çaldı ve Rusya’nın geçmişini, bugününü ve geleceğini ele geçirdi.

Çar’ın 19 Şubat 1861’deki *ukazı*⁽⁹⁾ ve 1863’teki bir fermanla Rus serfleri kırk dokuz yıla yayılacak kefarete karşılığında toprak sahiplerinin kölesi olmaktan yasal olarak azat edildiler. 1880’de köylülerin yüzde 15’i henüz bu kefarete planına dâhil olmamıştı ve toprak sahipleriyle anlaşma fırsatını kullanmış olan eski serfler kendi hisselerini, devletin sağladığı muazzam ekonomik yetkilere sahip köylü komünlerine devretmekle yükümlüydüler.²²

1860’ların başında sorunlar, Çarlığın yaptığı köylü reformunun şu yönleriyle ilgiliydi: Köylülerin fermanlardan sonra, ekilebilir arazilerin sadece yarısına erişebiliyor olmalarından kaynaklı hoşnutsuzlukları, komünün ve hükümet yetkililerinin köylü arazilerine ve özel işlerine müdahale etmesi, arazilerin parsellere ayrılmasının Çarlık tarafından tayin edilen hakemlerce idare edilmesi ve hem

21 F. I. Dan, *Proiskhozhdeniye bol’shevizma* (New York: Izdatel’stvo Novaya Dmkratia, 1946), s. 171. Nicholas Berdaev Rus devriminin entelektüel karakterine dair şu gözlemlerde bulunur: “Rusya’da devrim hayatın sadece toplumsal ve siyasi yönüyle ilgili değildi. Devrim bir din ve felsefeydi” (*The Origins of Russian Communism* [New York: Charles Scribner and Sons, 1937], ss. 124-25).

22 Bernard Pares, *A History of Russia* (New York: Alfred A. Knopf, 1939), s. 355. Geroid T. Robinson, *Rural Russia Under the Old Regime* (Londra: Longman’s Green and Company, 1957), ss. 86-87 ile karşılaştırın.

köylülerin hem de toprak sahiplerinin kronik yoksulluğu (toprak sahipleri, kefaret ödemelerini değeri sürekli düşüşte olan bonolar şeklinde dağıtan devletin ön ödemelerine ihtiyaç duyuyordu. Köylülerinse pek azı hayli yüksek kefaretlerin beşte biri olan teminatı ödeyebiliyordu ve bu onları serflikten ekonomik köleliğe taşımıştı).

1860'ların ilk devrimci hareketleri işte bu hoşnutsuzluğun mirası üzerinde yükseldi. Bu hareketlerin programını oluşturan ve omurgasını şekillendiren dayanaklar, köylü sorununa dairdi. Fakat şunu belirtmek gerekir ki köylü sorunuyla ilgili bir konum almak, ne kadar temel bir konum da olsa, birçok devrimci çevre ve grubun tüm devrim programlarının sadece bir yönünü teşkil ediyordu. Köylü sorunu devrimci doktrinlerin ajitatif parçasıydı. Daha geniş ve asli yahut "katıksız" kısım, zemini ve belirleyici felsefeyi içeriyordu.

Büyük Rus (Velikorus) ve *Genç Rusya (Molodaya Rossiya)* gibi risalelerde geliştirilen tedbirler, *Neçayesti* ve Çaykovtsi gruplarının yaklaşımları ve 1860'lar boyunca yayınlanan pek çok bildiri, köylü ve toprak sorunlarının acil çözümüne öncelik vermeye yönelikti. Bu sorunun çözümünü her derde deva gören anlayışın ardında ise toplumun topyekûn yeniden örgütlenmesine dair ilkeler içeren bir devrimci felsefe bulunuyordu. Devrimci programın bu metafizik yönü siyasi iktisada, devlete, etiğe, bilime ve estetiğe ilişkin temel ilkeleri içeriyordu. Rus entelijansiyasının toplumun geri kalanında ayırık olması ve müstakil bir devrimci ruhun gelişmesi yüzünden bu ilkeli zihniyete sahip devrimcilik, derin ve sofistike olma yönünde ilerlemeye başladı. Hem gitgide daha karmaşık ve radikal hale geldi, hem de gerçeklikten uzaklaştı.²³

Tkaçev'in önemli ilkelerini devşirdiği Rus kaynakları arasında 1860'larda yazmış üç kişinin yazı ve düşünceleri vardı: N. G. Çernişevski (1828-1889), N. A. Dobrolyubov (1836-1861) ve D. I. Pisarev (1840-1868). Tkaçevci düşünceyi oluşturan unsurlar bu kişilerin fikirlerinden ibaret değildi ama her biri sonradan Tkaçevcilik haline gelecek olan düşünce sistemine, özgün unsurlar kattı. Çernişevski, Dobrolyubov ve Pisarev gibi figürlerin belirmesi de

23 John Stuart Mill şöyle uyarıyordu: "Toplum kültürlü entelektüel azınlık ve cahil ve aptal çoğunluk olarak ikiye bölündüğünde, entelektüel iktidarın suistimal edilmesinden korkulmalıdır" (J. S. Mill, *August Comte and Positivism* [Ann Arbor: University of Michigan Press, 1961], s. 171).

yeni bir çağın başlangıcına, yeni bir tür entelektüelin ortaya çıkışına işaret ediyordu: *Raznochinets*.²⁴

Rus entelijansiyası içinde sözü geçen ilk *raznochinets* muhtemelen, bir taşra doktorunun oğlu olan V. G. Belinski'ydi (1811-1848). Belinski ile Herzen arasındaki farklar hem soylu hem de *raznochinets* gençlik tarafından pek iyi bilinmekteydi: Belinski toplumsal ve siyasi sorunlar karşısında, tipik *raznochinets* tavrıyla, hayli radikal konumlar almaktaydı. Belinski'nin en önemli etkisi *raznochinets* entelektüelleri eski soylu entelektüellerin manevi egemenliğinden kurtarması olmuştur. Çernişevski ve Dobrolyubov, Belinski'nin temsil ettiği bu radikal eğilimlerin ürünüdür. 1848'de, otuz yedi yaşında ölen Belinski'nin etkisi kişisel ilişkilerden ziyade, konuşmalarından, mektuplarından ve makalelerinden kaynaklanır.

Raznochintsvo'nun ortaya çıkışının arkasında, Avrupa'da yüzyılın ortasına doğru vuku bulmuş ve raznochints üzerinde derin etkiler bırakmış vakalar vardır. Radikal Rus entelektüelleri Avrupa'da 1830'larda ve 1840'larda (özellikle de 1848'de) hüsrarla sonuçlanan devrimleri Herzen'in iddiasına kanıt olarak gördüler: "Toplumsal devrim olmadan siyasi devrim imkânsızdır."²⁵ Herzen, Fransız sosyolog Edgar Quinet'e yazdığı mektupta 1848 devriminin gidişatını eleştirir, Rusya ve Batı Avrupa'da izlenecek rotaların farklı olması gerektiğini belirtir: "Siz sosyalizme proletarya marifetiyle erişeceksiniz, bizse özgürlüğe sosyalizm marifetiyle."²⁶ Toplumsal refahı ve eşitlikçiliği siyasi özgürlükten öncelikli gören bu kavrayış, radikal devrimci düşüncede baskın bir fikirdi ve Tkaçev'e, oradan da Bolşevik döneme uzandı. Bu kavrayış Rus radikallerinin Avrupa'daki devrimlerin hezimete uğramasından çıkardıkları sonuçların ürünüdür. Marx ve Engels gibi onlar da bu hezimetin "siyasi demokrasi taklidi yapan" üstyapının, barındırdığı eşitsizliğin görmezden ge-

24 *Roznochinets* ve *raznochinstvo* ancak geniş anlamıyla tanımlanabilir. *Raznochinstvo*, onları hakir görenlerce "siyah öğrenciler" olarak adlandırılan köylü, küçük esnaf, tüccar, öğretmen ve rahip gibi soylu olmayan orta sınıf mesleklerine sahip entelektüellerdi. Okuma-yazma oranının çok düşük olduğu bu koşullarda birincil işi "zihinsel emek" olan bağımsız bir tabaka oluşturmaya eğilimliydi. *Raznochints* Rusya'da feodalizmin gerilemesinin ifadelerinden biri de olsa burjuva sınıfıyla birleşemediler çünkü o dönemde Rusya'da büyük bir burjuvazi mevcut değildi. Bu yüzden konumları birbirinden farklı bu entelektüeller toplumsal köklerden yoksundular ve bu etken onların izolasyonuna neden oldu.

25 Dan, *a.g.e.*, s. 38.

26 *A.g.e.*, s. 39.

lindiği ve meşru kılınmaya çalışılan, aslında topyekûn reforma tabi tutulması gereken bir iktisadi altyapı üzerine kurulmuş olmasına bağlar. Avrupa'daki vakalara yapılan göndermeler Rus deneyimini - ve Rusya'nın geleceğini de - Avrupa'ninkinden ayrı tutmaya yarar: Rusya pek çok kendine has nedenden ötürü Batı ve Orta Avrupa'nın yaşadığı hezimetini yaşamayacaktır. Bu düşünce, "içgüdüsel olarak komünist" obshchina'nın da işbirliğiyle, Rusya'nın gelişimin kapitalist aşamasını tümüyle atlayacağı ve doğrudan sosyalizme geçeceği fikrini yaratmıştır.

Çernişevski'nin Katkısı

1860'larda hem Rusya'da, hem de başka ülkelerdeki pek çok toplumsal kuramcı gibi Nikolay G. Çernişevski de faydacılık etiğini benimsemişti. İyi ile faydalının birbirine özdeş, faydacılığın hakikatinin akılcı ve a priori olduğuna inanıyordu.²⁷ Batılı faydacılardan farklı olarak, Çernişevski etiğinin başlangıç noktası, "hakiki ve kutsal" olarak gördüğü "doğal haklara" sahip özgür bir şahsiyet olan bireydir. Ona göre, düzgün inşa edilmiş bir toplumdaki her bir bireyin aydınlanmış egoizmi, o topluma iştirak eden her bir diğerinin refahına hizmet eder. Çernişevski bu fikrini, Paul ve Peter Kalesi'nde yazdığı, dönemin eğitilmiş gençleri arasında hayli popüler olan romanı 'Nasıl Yapmalı?'nın²⁸ Rahmetov'uyla örneklendirir. Rahmetov'un akılcı egoizmi, toplumun çıkarlarıyla örtüşür. Herkesin faydalı olana dair karar verirken Rahmetov kadar akılcı olduğu varsayılırsa, toplum uyum ve refah içinde yaşayacaktır. Çernişevski'ye göre, aydınlanma - özellikle de eğitim - bu etiğin uygulamaya konması için olmazsa olmaz koşuldur. Çernişevski'nin faydacılık etiği üzerine yazdığı ve Sovremennik'te (çağdaş, liberal ve kimi zaman sosyalist çizgideki fikirlerin ifade edildiği, dönemin yasal dergisi) yayınladığı tutkulu makaleler Tkaçev'i, en az kendi Mill okumaları kadar etkilemiştir.²⁹

27 V. Ivanov-Razumnik, *Istoriya russkoi obshchestvennoi mysli* (St. Petersburg: M. M. Stasyulevich Tipografiya, 1908), II, 34.

28 Nikolay G. Çernişevski, *What Is To Be Done?* (New York: International Book Store, tarihsiz) [*Nasıl Yapmalı?*, çev. Mazlum Beyhan, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2008].

29 Tkaçev'in Mill'in bir eserine yorumu üzerine tartışma için s. 130'a bakınız. Altmışların ve

Köylü komününün içinde ilkel sosyalizm fikri, gördüğümüz gibi, Çernişevski'ye has değildi. Ne ki Mir sosyalizm fikrini daha sonraki devrimcileri etkileyecek ve Rus popülizmini içerecek şekilde genişleten odur.

Çernişevski bir Slavofil değildi ve komünü Ruslara özgü bir şey olarak görmüyordu. Ama komünün, Batı'nın geçtiği toplumsal süreçlerden kaçınmanın bir yolu olduğunu düşünüyordu ve bu fikir Rus popülizminin damarlarına işledi. Rusya, kadim köylü komününde zaten mevcut olan, toprağın sosyal mülkiyeti ve ürünlerin sosyalist paylaşımı sistemini genişleterek Batı'nın yaşadığı iktisadi sefaleti atlatabilirdi. Üretim alanındaysa, kooperatif atölyelerindeki *artel* sistemi, '*Nasıl Yapmalı?*' romanındaki Kirsanova'nın elbise üretim tesisi model alınarak geliştirilebilirdi.

Çernişevski Rus toplumunun sosyalizme doğrudan geçişini ve "kaçınma ilkesini" - Rusya'nın toplumsal ve ekonomik gelişim aşamalarının pek çoğunu atlaması fikri - sunarken, Tkaçev'in kendi atlama ve "*tarihîsel atılım*" fikirlerini önceden oluşturmuş gibidir. Bu *atlama* ve *atılım* kuramlarının radikal devrimciliği ve Hegelci diyalektik tarihsel süreç fikrinin reddi, altmışlarda ve yetmişlerde Çernişevski'nin *Sovremennik*'te yayınladığı yazıları okuyan gençliğe şevk veriyordu. Çernişevski *Rus Köylülerine*³⁰ başlıklı bildirisini yazıp uygulamaya döktüğünde de bu devrimci ruh aşikârdı ve ona *Toprak ve Özgürlük (Zemlya i Volya)* örgütünün kurucusu sıfatını kazandırdı.

Çernişevski'nin siyasi iktisada katkısı iktisat bilimine eşitlikçi ve etik yaklaşımıydı ve burada yoldaşları, tabii ki Fransız Ütopyacıları ve Marx'tı. "Bir milletin iktisadı için iyi olanı tespit etmekte kullanılacak ölçüt milli servet değil, milli esenliktir" diye yazıyordu

yetmişlerin diğer devrimci entelektüelleri gibi Tkaçev de pek çok konu ve sorunla ilgilendi. Bunların bir kısmı şöyle sayılabilir: Rus hapishaneleri, Amerikan hapishaneleri, aile ilişkileri, ceza hukuku, eğitim, devrim, iktisadi belirlenim, meşrutiyet, anarşizm, bireycilik, kadın sorunu, psikiyatri, kapitalizmin kırsaldaki gelişimi vb. Ayrıca Bentham, J. S. Mill, Comte, Adam Smith, Ricardo, Marx ve Engels, Blanqui, Malthus, Girardin, Machiavelli ve bir çok başka düşünür üzerine yazıları da vardır.

30 Mikhail N. Pokrovski, *Ocherki po istorii revolyutsionnovo dvizheniya v Rossii XIX y XX-kh vv* (Moskova: Krasnaya Nov' Izdatel'stvo, Gosudarstvennoye Uchebno-pedagogicheskoye Izdatel'stvo, 1945), s. 57. Masaryk, *Rus Köylülerine*'nin yazarına dair aynı tespiti yapar ve "en azından kısmen Çernişevski tarafından yazıldığını" iddia eder. Thomas G. Masaryk, *The Spirit of Russia* (New York: Macmillan and Company, 1919), I, s. 39 ile karşılaştırınız. Bakınız, aşağıda ss. 121-124. Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Çernişevski.³¹ Eşitsiz dağıtılan milli servetin hiçbir anlamı yoktu. “İnsan refahını en basit biçimde yaşayan Sibiryamız, bir demokrat nazarında, halkın çoğunluğunun korkunç bir yoksulluk içinde kıvrandığı İngiltere’den üstündür.”³² (Bu arada, bu alıntıdaki Rusya’da mevcut basit ve ilkel adalet kavrayışına dikkatinizi çekerim.) İktisadî böyle ahlaki bir ölçütle değerlendirme fikri Tkaçev’in düşüncesinde de mevcuttur. Çernişevski’nin örtük popülizmi yetmişlerin Lavrovculuk⁽¹⁰⁾’una sirayet etmiştir. Ayrıca şu da eklenmelidir ki Çernişevski, “sermayenin emeğin ürünü olduğu” vurgusundan ötürü, her ikisi de emek değer teorisi geliştirmiş olan Ricardo ve Marx’la da ilişkilendirilebilir.³³

Bilimin on dokuzuncu yüzyılda ilerlemesi her tür sabırsız düşünürü, bilimsel yöntemin ve sonucunda erişilen hakikatin kapsamını, edebiyat ve siyaset gibi o zamana dek kesinlikle bilim dışı sayılan alanları da kapsayacak biçimde genişletmeye sevk etti. Çernişevski bir gerçekçi ve bilim tutkunuydu. Turgenyev’in Babalar ve Oğullar’ındaki Bazarov gibi, o da insan psikolojisine dair verileri psikoloji, fizyoloji ve tıpla ilişkili alanlardan devşirilen bilimsel varsayımlar altında toplamayı hedefliyordu. Zihin tıp ve psikoloji bilimleri zemininde incelenebiliyorsa, neden zihnin üretimleri - sözgelimi, felsefe - aynı bilimsel nesnellikle incelemesindi?

Çernişevski’nin yanıtı şuydu:

Felsefe insanda tıbbın, fizyolojinin ve kimyanın gördüğünden farklı bir şey görmez. Bu bilimler insanda bir ikiliğin mevcut olmadığını kanıtlar; felsefe de buna, insanın gerçek biyokimyasal tabiatına ek olarak ikinci bir tabiatı olsaydı, onun kendini bir biçimde göstermiş olması gerektiğini ekler.³⁴

“Ne var ki ikinci tabiat hiç açığa çıkmamıştır” der Çernişevski. Psikoloji onun için fizyolojinin bir kolundan ibarettir: “Tabiatın yasaları *psyche* üzerinde de aynı şekilde geçerlidir.” Bu inançlar bi-

31 Ivanov-Razumnik, a.g.e., II, 11.

32 A.g.e., II, 15.

33 A.g.e., II, 11. Marx 24 Mart 1870’te Cenevre’deki Rus Seksiyonu’nun siyasi mülteci komitesi üyelerine şunları yazmıştı: “Flerovski’nin ve öğretmeni Çernişevski’nin eserleri Rusları onurlandırıyor ve ülkelerinin yüzyılımızın genel hareketine dâhil olmaya başladığını kanıtlıyor.” *Karl Marx and Frederick Engels Correspondence (1846-1895)*, İngilizce’ye çeviren Dona Torr (New York: International Publishers, 1934), ss. 284-85.

34 Masaryk, a.g.e., II, 5.

limsel hakikate olan güvenle öne sürülmüştür, yine de Çernişevski “kesinlik ve evrensel geçerlik niteliklerine sahip olmadıklarını” kabul eder. Çernişevski’nin düşüncesinin bu yönü “maddeci monizm” olarak adlandırılabilir.³⁵

Çernişevski’nin psikolojiye dair mevzularda uygunsuz tutkuların, hayal gücünün ve hatta zihinsel görüngüleri bilimsel yasaya uydurmak için zihnin alanını istila etme isteği, altmışlarda baskın olan aşırılıkçı ve hiper-akılcı atmosfere katkıda bulundu. Daha sonraki düşünürler de bilimsel prosedürleri; edebi yaratım, eleştiri, siyaset ve nihayetinde etik gibi “anarşik alanları” içerecek biçimde genişletmeyi denediler.

Siyasete gelince, Çernişevski altmışlarda Çarlık’ın özgürleştirme fermanından ve kusurlu toprak reformundan duyulan hayal kırıklığını ifade eden ilk ve en tanınan figürdü. Fakat probleme zımnen devrimci bir çözüm önerme konusunda Çernişevski’nin tereddütleri vardı: Cahil köylü yığınların yıkıcı gücünü salıverme fikrinden emin değil gibi görünüyordu. 1862’nin başlarında yazdığı *Adressiz Mektuplar*’da Çernişevski, köylülerin her halükârda işe el atacağını kabul eder. Bu kitlesel eylem beklentisine taraftar gibi görünse de uyarmayı da ihmal etmez:

Halk cahil ve kendi barbar geleneklerinden farklı olan her şeye karşı ilkel önyargıların ve kör bir nefretin egemenliği altında. Onlardan farklı giyinen sınıflar arasında bir ayrım yapmayacaklar, onlarla birlikte ne bilimimizi, ne şiirimizi, ne sanatımızı, ne medeniyetimizi sağ bırakacaklar.³⁶

Çernişevski belli ki bu dönemde köylü sorununun çözümü ve demokratik yönetime daha geniş katılım için, eğitimin kışkırtmasıyla gitgide genişleyen bir demokratik kitle zemini - yani, halk - öngörmüştü. Sonradan tutuklanmasına, en azından ‘*Nasıl Yapmalı?*’ romanında ve yazışmalarındaki üstü kapalı devrimciliğine karşın Çernişevski, yukarıdan reformun yarattığı hayal kırıklığının tam ortasındaiken bile toplumsal sorunlara tedrici ve demokratik çözümlere inanmaktan vazgeçmemişti. Aynı zamanda Rus kitlelerinin

35 A.g.e., II, 6.

36 N. G. Çernişevski, *Izbranniye ekonomicheskiye proizvedeniya* (Moskova: Gosudarstvennoye Politicheskoi Literatury, 1948-1949), II, 617. [*Adressiz Mektuplar*, çev. Arif Berberoğlu, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2009] Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

onun ne tümüyle kucaklayacağı, ne de tümüyle korktuğu türde bir devrim yapmasını bekliyor gibiydi.³⁷

Çernişevski'den yetmişlere ve Tkaçev'e aktarılan önemli unsurlar şunlardı: 1) İktisadi belirlenim varsayımı. 2) Radikal Rus toplum ve siyaset yazarlarının *Yevgeniy Onegin*'i³⁸ olan *Nasıl Yapmalı* romanının Ütopyacı-Sosyalist bakış açısı. 3) Çernişevski'nin gençlik döneminde ifade ettiği haliyle, köylü kitlelerinin ani bir devrim durumunda salıverilen ve kontrol edilemezse yıkıcı olabilecek güçlerinden duyulan korku. 4) Rusya'nın özgün bir vaka olduğu fikri. 5) Tipik bir Rus yaklaşımı olarak davaya adanmışlık ve "Oblomovculuk'un" terkedilişi.

Dobrolyubov'un Katkısı

Katı bilimsel prosedürlerin psikolojiye uygulanması yetmezmiş gibi, kesin hakikatin bir sonraki hedefi, Tkaçev'in "yanılsama alanı" diye andığı edebiyat ve eleştiri oldu. Bunu yapan, Nikolay A. Dobrolyubov'du.

Dobrolyubov da Çernişevski gibi *Sovremennik*'te yazıyordu, ailesinde de yine Çernişevski gibi birçok rahip vardı. Dobrolyubov "sanatın yaşamın doğal akışından çıkması gerektiği, yoksa biçimsiz ve düşünülemez bir şey olacağı" fikrine katkıda bulunmuş; bir ağaç yaprağını eksiksiz bir tasvirin, bir kişinin karakterini eksiksiz tasvirden daha yararlı olacağını savunmuştu.³⁹ Sanatın birincil ölçütü güzellik değil fayda olmalıydı. Faydacılığın estetik alana uygulanması önerisi Çernişevski'nin daha önceki yazılarında da mevcuttu. Çernişevski sanatı şöyle değerlendiriyordu: Tabiat ve hayatla karşılaştırıldığında bir sanat eseri elbette onların salt tasviri olduğundan, daha basit kalacaktır.⁴⁰ Gerçek ağaç, Çernişevski'ye göre, tasvirinden daha üstündür. Ağaç tasviri sanatçının küçük bireyselliğinde

37 N. G. Çernişevski, *Polnoye sobraniye sochinenii* (Moskova: Gosudarstvennoye Izdatel'stvo, 1939-1951), XIV, 505 (12 Ocak 1871 tarihli mektup).

38 *Yevgeniy Onegin* (*Yevgeniy Onegin*, Aleksander Sergeyeviç Puşkin, Ayrıntı Yayınları, Çev: Kaşaubiy Miziev, 2. Baskı 2017) otuzların ve kırkların okur yazar kuşağı arasında sıklıkla tartışma konusu olmuştu. 1870'lerde Çernişevski'nin Puşkin'in yerini aldığı zamanların sembolüydü.

39 Ivanov Razumnik, *a.g.e.*, II, 55.

40 *A.g.e.*, II, 53.

kalmaya mahkumdur. Somut ağaç ise faydalı bir nesne olarak tasvirinden hep üstün olacaktır.⁴¹ Dobrolyubov daha ileri gitti ve “sanat” ve “güzellik” kelimelerini lügatinden tümüyle attı.⁴² “Sıradan Rus Halkının Özellikleri”⁴³ başlıklı makalesinde, sanat eserinde ve eylemlerde önemli bulduğu şeyin amaç olduğunu, sanatsal ifade ya da biçimi önemsemediğini yazar. Sanatı değerlendirme ölçütü; içeriğin amacı ve toplumsal anlamda faydasıdır. Tkaçev’i önceler (ve Platon’u andırır) biçimde, Dobrolyubov’un toplumda şairlere ihtiyaç olup olmadığını sorguladığı vakidir.⁴⁴ “Gerçek” ve “somut” olana adanmışlığının siyasi bir tarafı vardır.

Dobrolyubov siyasal olarak, somut kitlesel eyleme seleflerine nazaran daha fazla inanç duyuyordu ve bu kitlesel eylemde örgün eğitimin desteğini zorunlu bulmuyordu. Entelijansiyanın kitleleri eğitme görevine itirazı yoktu ama Rus devrimci ruhuna “kendilerine eğitilmiş diyen yarı delirmiş bir topluluğun” kitleden öğreneceği çok şey olduğu fikrini takdim eden de o oldu.⁴⁵ Fakat Dobrolyubov entelijansiyanın - özellikle de genç, üniversite eğitimi almış üyelerinin - halka eğitim verebilecek ve aynı zamanda halkı temsil edebilecek tek zümre olmanın sorumluluğunu alması gerektiğini de düşünüyordu.⁴⁶ Dobrolyubov’un bu biçimde kurduğu popülist entelijansiya fikri, bir sonraki kuşağı çok etkileyecekti.

Dobrolyubov düşünce ve fikirlerle eylemin aynı seviyeye yerleştirilmesinin gerekliliği ve aciliyetini sıklıkla ifade etti, zira öteki türlü Oblomovculuk’a düşmek olurdu.⁴⁷ Bu yüzden Dobrolyubov’un popülizmin psikolojisini şekillendirdiği söylenir.⁴⁸ Dobrolyubov, Rusya’nın çözüm bekleyen toplumsal sorunlarına karşı ken-

41 Aslında Çernişevski’nin ve Dobrolyubov’un söylediği, gerçek ya da somut ağacın sanatçının ağacından daha güzel olduğu, genel olarak yaşamın da sanattaki tasvirinden daha güzel olduğuydu. Platon’a göre de ideanın maddi tecessümü, İdea ya da Form’dan iki kez uzaklaşmış temsilinden daha üstündür.

42 Ivanov-Razumnik, *a.g.e.*, II, 56.

43 Dönemin radikal gençliği Rus köylülerini “sıradan halk” diye anıyorlardı.

44 Masaryk, *a.g.e.*, II, 21; aşağıda ss. 141-47.

45 N. A. Dobrolyubov, *Polnoye sobraniye sochinenii* (Moskova: Gosudarstvennoye Izdatel’stvo, 1934-1939), IV, 138.

46 Venturi, *a.g.e.*, s. 192.

47 Dobrolyubov, *a.g.e.*, II, 30. Tkaçev’in eyleme dönüşen düşüncelere dair şu cümlesi hatırlatılmalıdır: “Eyleme dökülmesine müsaade edilmeyen düşünceleri zihinde taşımak, ıstıraplı ve dayanılmaz bir işkencedir.”

48 Venturi, *a.g.e.*, s. 187.

dinden öncekilere nazaran daha sabırsızdı ve Tkaçev gibi acil eylem talep ediyordu:

O hakiki gün ne zaman gelecek? Toplumumuz son yirmi, otuz yıldır ne yapmakta? Şimdiye dek ne oldu? Hiç! Kendini eğitti, kalkındı, oturup Rudinler'i dinledi [Rudin, Turgenyev'in romanının kahramanı, konuşkan bir idealisttir] ve idealler uğruna giriştiği soylu mücadeledeki başarısızlığın yasını tuttu. Kendini eyleme hazırladı ama hiçbir şey yapmadı. Verili fikirlerin anlaşıldığı aşamadan sonra onların eyleme döküldüğü aşama gelmelidir. Tefekkür ve konuşmayı eylem takip etmelidir.⁴⁹

Bu sadece Herzen'in temsil ettiği önceki kuşağın suçlanması değildi, sorunların kendiliğinden çözülmesini bekleyen ya da Çarlık kurumlarınca çözülmesini uman (popüler Çar yandaşlığı) herkesin kınanmasıydı. Pek çok açıdan Dobrolyubov 1848, 1855, 1863 ve aradaki zamanın hayal kırıklığının izini taşıyan kuşağın ilk gerçek devrimcilerinden biriydi. Bu dönemde Avrupa'daki kısır devrim denemeleri, Rusya'da cisimleşemeyen köylü ayaklanmasının hezimet, Rusya'nın Kırım Savaşı'ndaki yenilgisi ve Leh ayaklanması gibi vakalar ard arda gelmişti. 1861'de Çernişevski'nin kollarında ölmeden önce Dobrolyubov, sonraki özgürlük fermanı ardılı kuşağın tüm devrimci ve halka rücu eden eylemlerinin ilhamı olacak ilk toplum ve siyaset yazarıydı. Dobrolyubov'un yazılarındaki aşırılıkçı karakter, Tkaçev'in de dâhil olduğu sonraki kuşağı çok etkiledi. Tkaçev bu fikirleri ciddi biçimde değiştirdi, geliştirdi ve böylece kendinden önceki kuşaktan pek çok açıdan farklılaştı. Dobrolyubov temel felsefesi ve geleceğe ilişkin ülkülerini çok seyrek tasvir etti, ettiğinde de bunu muğlak bir şekilde yaptı.⁵⁰ Robert Owen ve Fransız Ütopacı Sosyalistlerine dair kimi övgüleri dışında toplumsal öğretileri görmezden geldi. Etkisi öğretisinin ya da yazdıklarının içeriğinden ziyade, mevcut toplumsal şartları ve Oblomovcu⁵¹ ataleti eleştirirkenki tavrından kaynaklanmaktadır. Entelijansiyaya mensup olanları kollarını sıvayıp kitlelere karışmaya, onların bir parçası olmaya, onlarla kol kola eski düzeni yenisiyle değiştirmeye çağırmıştır.

49 Dobrolyubov, a.g.e., II, 211.

50 Venturi, a.g.e., s. 195.

51 *Oblomovluk Nedir*, N. A. Dobrolyubov, Evrensel Basım Yayın, Çev: Mazlum Beyhan, 1.

Baskı 2011.

Pisarev'in Katkısı

1860'ların sonunda Tkaçev'in de yazdığı radikal *Russkoye slovo* (*Rus Sözü*) dergisinin yazarlarından Dimitri I. Pisarev, tüm eleştirmenlerin, bilimsel araştırmaların son keşiflerinden haberdar olması gerektiğini, çünkü bunların sanatlar için çok uygun malzemeler temin ettiğini iddia ediyordu.⁵² Kısa hayatında pek çok konudaki fikirleri ciddi değişikliklere uğramış olsa da bu fikrine hep sadık kaldı. Erken nihilist döneminde Pisarev “Kahrolsun teori ve etik!” diye haykırıyor ve şunları yazıyordu:

Okuyan kesimde teorinin gerekliliğine inanç yok edilirse çok iyi olur. Teorinin katı bir biçimde uygulanması bireyin kişiliğine işkencedir. Bu işkenceye inanmak da dünyaya bir çilecinin, sanat için kendine işkence eden birinin gözleriyle bakmak anlamına gelir. ... İdealistler varılacak netice için her şeyi mahvetmeye hazırlardır - bir kişinin ya da herhangi birinin menfaatini de -. Halbuki, bir kişinin varılacak her tür neticeden daha kıymetli olduğunu anlamazlar.⁵³

“Her hakikat izafidir”, der Pisarev: “A'nın hakikati, B'nin hakikati vs. vardır sadece. ... Hakikat, onun hakikat olduğunu söyleyenin hakikatidir.” Entelektüel ve ahlaki propaganda, bir ölçüde, her bir bireyin özgürlüğüne saldırdır.⁵⁴ Ülkülerin ve teorinin reddi ve buna nüfuz eden ultra-bireycilik Pisarev'in düşüncesi için geçici bir durumdur. Fakat nihilizm olarak adlandırılan yaklaşım, Turgenev'in Bazarov'unun geleneğine ve onun tüm hayata karşı bilimsel yaklaşımına dâhil olmuştur. Pisarev'in öğretisi geçmişte ve haliha-zırdaki tüm estetik ve ahlâki değerlerin reddini ve sadece kanıtlanabilir bilimsel önermelerin yüceltilmesini içeriyordu. Genç Pisarevchina'nın bilimciliği, onunla tanışmış olan genç Tkaçev üzerinde muhtemelen etkili olmuştur. Pisarev'in sunni “farazi” değerlere yö-

52 Şurada alıntılanmış: Rene Wellek, “Social and Aesthetic Values in Russian Nineteenth-Century Literary Criticism (Belinsky, Chernyshevsky, Dobrolyubov, Pisarev”, Ernest J. Simmons (der.) Continuity and Change in Russian and Soviet Thought (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1955, s. 394 içinde. Pisarev bu yolla batıl inançlara sahip köylülerin okumayı öğrendikten hemen sonra bilimi sevmelerini sağlamaya çalışıyordu. V. S. Khruzkov (der.) D. I. Pisarev: Izbranniye filosofskiye i obshchestvenno-politicheskiye stat'i (Moskova: Gosizdat, 1944) kitabının önsözüyle karşılaştırınız.

53 Ivanov-Razumnik, a.g.e., II, 69'da alıntılanıyor.

54 A.g.e., II, 69-70

nelik olumsuz tavrı şüphesiz Tkaçev'in farazi *geleneği* hafife almasında etki yapmış ve *tüm* değerleri devrimçi bir şekilde değiştirmek istemesini, *toplumun yeni temel ilkelerini* inşa etmeyi gerçek bir imkân ve arzu edilen bir hedef olarak görmesini teşvik etmiştir.

Pisarev'in daha geç döneminde geliştirdiği "düşünen proletarya" ve "istikrarlı gerçekçiler"⁵⁵ gibi fikirler de muhtemelen Tkaçev'i etkilemiştir. Düşünen proletarya, enerjisini idareli kullanıp zamanının hepsini doğa ve toplumla ilgili bilimsel araştırmalara, eğitici edebi eleştiriye ve benzeri alanlara adayan bir entelektüel azınlıktı. Pisarev, düşünen proletaryanın bu araştırmalar sonucunda herkesin takip edeceği müthiş toplumsal fikirleri ve standartları formüle edeceklerini düşünüyordu. Bu aşamada Pisarev önceki nihilist fikirlerini kısmen reddetmiş, bireyle toplumun ortak faydacı bir bağla birleştiği bir düşüncenin arayışına girmişti. Düşünen proletarya fikri Tkaçev'in zihninde "radikal azınlık, kültürlü zümre, medeni zümre" gibi karşılıklar buldu.⁵⁶

Örtük Jakobenizm

Çernişevski halkın bir gün otokrasi boyunduruğundan kurtulacağına, halkçı temsili hükümet çağını başlatacağına inanan bir devrimci demokratı.⁵⁷ Aynı şeyler Herzen için ve 1860'larda *Sovremennik* ve *Russkoye slovo*'da yazan pek çok çağdaşı için de söylenebilir. Lavrov gibi daha sonraki dönemin devrimcileri, *Toprak ve Özgürlük (Zemlya i Volya)* üyeleri, *Halkın İradesi (Narodovol'tsi)*⁵⁸ örgütünün üyelerinin çoğu, liberal üniversite hocaları ve *zemstva* idareciler de halk temel-

55 Kruzhkov, D. I. Pisarev ... stat'i, s. 386; Dan, a.g.e., s. 99.

56 Aşağıda ss.86-87, 92-97.

57 Masaryk, a.g.e., II, 35; Kruzhkov, Önsöz, D. I. Pisarev ... stat'i.

58 Örgütün kuruluş toplantısında ve Stepniak'ın Mart 1881'de yaptığı meşhur Çar'a Bildiri de dâhil olmak üzere tüm bildirilerinde, devrim sonrası reformlar için yapılması gereken siyasi eylemlere demokratik bir biçimde karar verecek kurucu meclisin gerekliliği savunuluyordu. Herzen'in Jakoben karşıtı konumu, önceki kuşağın saygıdeğer üyesinin *Geçmişim ve Fikirlerim* adlı eserinde çok iyi dile getirilir. A. I. Herzen, *Polnoye sobraniye sochinenii i pisem* (Petersburg: Gosudarstvennoye Izdatel'stvo, 1919-1925), XIV, 495 vd.'da yeniden yayınlanmıştır. Bakunin, Zaiçnevski Jakobenizmi karşıtı konumunu 1862'de yayınlanan şu metninde ilan eder: *The People's Cause: Romanov, Pugachev ya da Pestel?* Çernişevski, Jakoben Zaiçnevski'yi ukalalığından ötürü sert biçimde eleştirir: B. Kozmin, P. G. Zaiçnevsku i 'Molodaya Rossiya' (Moskova: Gosizdat, 1992), s. 125'te alıntılanıyor.

li devrime inanıyordu. Öte yandan, haklarından mahrum edilmiş cahil köylülerin ortasında, dışarıdan başlatılan aydınlanmanın kimi düşünürlere ya düşünen proletarya (*Pisarevshchina* böyle düşünüyordu) ya da köy hayatına gerçekçi biçimde katılım sağlayabilecek aydınlanmış kesimlerin hareketi marifetiyle (*Mikhailovsti* ve *Chaikovsti*) gerçekleştirilmesini gerekli görüyordu. Kimileri de köylülerin bir toplumsal ayaklanmaya kışkırtılması gerektiğini ileri sürüyordu; iktisadi ve toplumsal sorunları popüler ve evrensel bir temsiliyetle bir kurucu meclis, bu ayaklanma sonrasında çoğunluğun iktidarıyla (*Narodovol'tsi*) çözebilirdi. Az sayıda da olsa, tüm bunlardan bir hayli farklı fikirleri olan figür de mevcuttu.

Bu az sayıdaki kişi, devrimin öncüsünün hatta devrimi yapacak olanın “avam ve cahil yığın” değil, bir azınlık olabileceğini; aynı azınlığın devrimden sonra toplumu yeniden örgütlemek için de belirli devrimci ilkeleri uygulaması gerektiğini iddia ediyordu. Bu devrimciler Rusya’da Jakobenizm ve daha sonra da Blanquizm geleneğini oluşturdular –tüm on dokuzuncu yüzyıl sonu Rusya tarihinde daha popüler devrimci ilkelerin ortasında uygun zamanı bekleyen bir yukarıdan aşağı iktidar teorisi ve gelenek.⁵⁹

Bir Dekabrist olan Miralay Pavel I. Pestel ilk ve en önemli Rus Jakobenlerinden biridir. 1825’te radikal soylu azınlığı, eninde sonunda gerçekleşecek ve ülkeye hem ekonomik hem de askeri zararlar verecek bir anarşizan köylü ayaklanmasını önlemek için saray darbesi yapmaya çağıran da Pestel’di. Darbeyi, toprakları önceki sahiplerinden alıp köylülere dağıtmak ve milli bir meclis kurmak

59 Bu metinde şimdiye kadar kullanılan Jakobenizm terimi, Fransız Devrimi’nde, devrim sonrası tek parti iktidarını ve yeni düzene karşı çıkanlarla karşı devrim marifetiyle başka bir düzen kurabilecek olanlara karşı şiddeti savunan zümreye işaret ediyor. Devrimci grubun dikta yönetimi sırasında muhalefetin yeni rejime karşı yazılı ve sözlü ifadelerde bulunması Kamu Güvenliği Komitesi’nce yasaklanır. Blanquicilik, on dokuzuncu yüzyılın ortasındaki devrimci sınıfın proletarya ya da - Blanqui’nin kendisinin de kabul etmeye hazır olduğu gibi - burjuvazinin çeşitli kademelerindeki konumlarını kaybetmiş avukatlar, öğretmenler, öğrenciler gibi profesyonel devrimcilerden oluştuğu çağda, Jakobenizmin modern ifadesidir. Yetmişlerin ve seksenlerin devrimci çevrelerine aşina olan Zaslüç, Figner, Axelrod, Plehanov, Dan ve diğerleri, Tkaçev de dâhil olmak üzere, Jakobenizmin, kendisini onunla lekeleyen Plehanov gibilerin bile kaçındığı bir şey olduğunu açıkça belirtirler. “Jakoben” kelimesi Rusya’da bir hareketi ele geçirip onun patronu olmak isteyen anlamında, aşağılayıcı bir tonda kullanılıyordu; “diktatör” ve “tiran” kelimeleri gibi. Lenin, “Jakoben” ve “diktatör” kelimelerine saygınlık kazandırmayı deneyen ilk yirminci yüzyıl yazarıydı.

için geçici bir “diktatörlük” dönemi takip etmeliydi.⁶⁰ Speshnev hariç olmak üzere, Rus devrimci sahnesinde 1860'lara dek başka önemli bir Jakoben görünmedi.⁶¹ Nikolay Speshnev (1821-1882) ve onun geliştirdiği nosyonlar Rus devrimci düşüncesinde bir başka erken Jakoben örneği temsil eder. En varlıklı devrimcilerden biri olan Speshnev, Paris'te bir lycée'de eğitim görmüş ve Fransız siyasi düşüncesinden ve 1840'lardaki eylemlerden bir hayli etkilenmişti. Ayrıca Fransa'da tanıştığı Leh devrimci siyasi mültecilere de sempati duyuyordu. Speshnev, St. Petersburg'daki Petrashevsti adlı sosyalist devrimci çevrenin etkin bir üyesiydi. Bu grup, Nikolay I. Dostoyevski'nin saltanatının bir kısmında etkindi. Hatta o da Petrashevsti'ye üyeydi ve bunun Rus devrimcilerinin arasına pek çok tohum atan ve sonraki Rus sosyalistlerini etkileyen bir grup olduğunu düşünüyordu. Petrashevsti üyeleri devrimin metafiziği ve Rus toplumunun devrimci dönüşümü konularında hemfikirdiler ama Speshnev'in şu görüşlerine hepsi katılmıyordu:

–Tüm devrimci grupların ve devrimci eylemlerin merkezi örgütlenmesi ve yönetilmesi için bir merkez komite kurulması gerekir.

–Devrimci program alenen komplocu ve Babeufçu komünist ilkeleri benimsemelidir.

–Devrimci taktikler Makyavelci olmalıdır.

–Devrim sonrası diktatörlüğü kurulmalıdır.

–Rus tarımında ortaklaşmacılık desteklenmelidir.

Speshnev, kendinden sonraki Jakobenlerin de başına geleceği gibi, bu fikirlerinde yoldaşlarından destek görmedi. Petraşevski bizzat Speshnev'in kendini yüceltmenin kurbanlarından biri olduğunu düşünüyordu ve “bir diktatöre karşı elini ilk kaldıracak kişinin kendisi olduğunu” ilan etti.⁶²

60 Alexander I. Herzen, “La conspiration Russe de 1825”, Burtsev, *a.g.e.*, II, 3. Pestel'in devrimci programı *Russkaya Pravda*'nın büyük kısmı şurada tekrar yayınlanmıştır: *Vosstaniye Dekabristov-materiali po istorii vosstaniya Dekabristov*, Mikhail Pokrovsky (der.) (8 cilt; Moskova: Institut Marksa-Engelsa, 1925-1929), Cilt IV.

61 Venturi, *a.g.e.*, s. 87. Bakınız, “Speshnev” maddesi, *Bol'shaya Sovetskaya entsiklopediya*, A. Y. Vyshinsky, K. E. Voroshilov vd. (der.). Speshnev burada, Marx'ın *Felsefenin Sefaleti* kitabına aşına olan ve toprakla sanayinin millileştirilmesine inanan *Petrashevsti* çevresinin sol görüşlü bir üyesi olarak tanımlanmaktadır.

62 Venturi, *a.g.e.*, s. 87.

Petrashevsti'nin ılımlı ve radikal sosyalist üyeleri arasındaki tartışmalar daha sonra ılımlılık, reformun aşamalı olması, demokrasi ile radikalizm karşıtlığı, darbe taktiği ve diktatörlük mevzularıyla ilgili hem on dokuzuncu, hem de yirminci yüzyılda Rus popülizmine ve Rus sosyal demokrasisine musallat olan ihtilafların işaretini veriyordu.

1862'de Peter G. Zaiçnevski'nin yazdığı Genç Rusya⁶³ bildirisi, Rus Jakoben geleneğinde en önemli vakalardan biridir. Genç Rusya, başta muhtemelen Çernişevski'nin yazdığı ve Temmuz-Eylül 1861 arası dağıtılan Büyük Rus olmak üzere, o dönemde yazılan bildirilerdeki fikirlere karşı çıkmak için yazılmış görünmektedir.⁶⁴

Çar'ın Özgürlük Fermanı'ndan sekiz ay sonra dolaşıma girmiş olan bu kitapçık, Rus yeraltı yayıncılığının ilk ürünlerinden biriydi⁶⁵ ve Rus entelijansiyasına Çar II. Alexander'a anayasa için baskı yapma çağrısında bulunuyordu. Bu barışçıl yaklaşım Çar'ın anayasaya razı olmaması durumunda gerçekleşebilecek bir köylü şiddeti tehdidini içerse de, Bolşevik tarihçi M. N. Pokrovski, Büyük Rus'daki Menşevist tona işaret eder: "Büyük Rus, köylülerin hükümete barışçıl bir baskı yapıp kimi imtiyazlar elde edebilmek için eğitilmiş sınıfa ihtiyaç duyduğunu, çünkü Çar'ın eğitilmiş sınıfa silah çekmeyeceğini varsayıyordu."⁶⁶

Genç Rusya bunun ise tam tersine, Menşevizm'den daha ziyade Bolşevizm'e yakın görüntü veriyordu. Genç Rusya Mayıs 1862 tarihinde "Devrimci Komite" tarafından yayınlanmıştı.⁶⁷ Bildirinin bir kısmı şöyleydi:

Batı Avrupa tarihini boşuna okumadık. Bunun için bir nedenimiz vardı. Bu saatten sonra 1848'in zavallı devrimcileri gibi olamayız, 1792'nin muhte-

63 Tam tercümesi *Genç Rusya*'dır ama kimi zaman *Genç Rus* olarak da tercüme edilir.

64 Pek çok otorite bu bildirinin ya Çernişevski'nin kendisi ya da arkadaşları tarafından yazıldığını kabul eder. Pokrovsky, Rus siyasi davaları ve 1917 öncesi Üçüncü Seksiyon belgeleri araştırmacısı Lemke'ye dayanarak, yazarın Çernişevski olduğunu iddia eder.

65 Buna dair ilginç bir tartışma için, Paul Miluikov, *Russia and Its Crisis* (Chicago: University of Chicago Press, 1905), 385-86

66 Mikhail N. Pokrovsky, *Ocherki russkovo revolyutsionnovo dvizheniya XIX-XX vv.* (Moskova: Krasnaya Nov' Glavpolit Prosvet, 1924), s. 59.

67 Masaryk, *a.g.e.*, s. 83. Masaryk burada üniversite öğrencilerinin de dâhil olduğu Zaiçnevski çevresinden bahsediyor olabilir. Bakınız, Vladimir Y. Boguchkarsky, *Aktivnoye narodnichestvo semidesyat'nikh godov* (Moskova: Idatel'stvo M. İ S. Sabashnikovikh, 1912), X, 49.

şem şiddet yanlıları gibi olabiliriz ancak. Bugünkü toplum düzenini alaşağı etmek için 1790'lardaki Jakobenlerin döktüğünün iki katı kadar kan dökülmesi gerekeceğini bilsek bile korkumuz yok. Kesinlikle iddia ediyoruz ki, hareketi başarılı olması halinde iktidarı ele geçirecek olan devrimci parti, sadece idari olarak değil siyasi olarak da hükümetin merkezileşmesini sağlamalıdır. Sadece iktidarın bu şekilde merkezileşmesi iktisadi ve toplumsal hayatın en kısa zamanda inşa edilmesini sağlayabilir. Diktatörlüğü eline almalı ve dur durak bilmemelidir. Milli meclis için yapılacak seçimler devrimci partinin gözetiminde gerçekleştirilmeli, eski düzenin temsilcilerin hiçbirisi (eğer hala hayatta kalan varsa) bu yeni meclise dâhil olmamalıdır.⁶⁸ [italikler benim, A. L. W.]

Bildiri, devrimci hükümetin vazifelerine dair bir tartışmayla devam ediyordu:

Halkın içinden seçilecek ve topluma belli zamanlarda her şeyle ilgili hesap verme sorumluluğu üstlenecek yöneticileri olan kamuya ait fabrikalar kurulmasını talep ediyoruz. Malların, satıcısına kolay yoldan çok para kazandıracağı şekilde fiyatlandırılmadığı, ne kadara mal oluyorsa o kadara satıldığı dükkanların açılmasını talep ediyoruz. ... Kadınların topyekûn özgürleşmesini ve erkeklerin sahip olduğu siyasi haklara ve vatandaşlık haklarına sahip olmasını talep ediyoruz. ... Kiliselerin tüm mal varlığına devlet adına el konmalı, bunlar dış ve iç borçların ödenmesinde kullanılmalıdır.

Buradaki pek çok şey muhtemelen Ruslara özgü: Eklektik Rus'un Batı'daki vakalardan öğrendikleri; malların satış fiyatının maliyetlerine eşitlenmesine dair naif fikir (ki milli ekonominin gelişmesi ve genişlemesi için gerekli fonları ve kazançları ortadan kaldırmayı öneriyor); toplumsal bilince sahip ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca Rusya'daki devrimci eylemlerde gitgide daha etkili olan

68 Devrim hükümetinin, seçimleri "gözetimi altına alması" önerisine dikkat ediniz. G. A. Kuklin, *Itogi revolyutsinnovo dvizheniya v Rossi* (Cenevre: Biblioteka Russkovo Proletaria, 1903), ss. 2-3. Lenin daha sonra, Bolşeviklerin 19 Ocak 1918'de, on üç saatlik etkinliğinin sonunda Bolşeviklerin tasfiye ettiği Kurucu Meclis'in diktatörlük ilkesine dönüşmesi gerektiğini açıklamıştı. Lenin'e göre demokratik Kurucu Meclis'in sorunu, Bolşevikler tarafından "cebren" çözülmüştü, zira Bolşevikler diktatörlüğü Kurucu Meclis toplanmadan önce kurmuştu ve burjuva köylü yığınları (onun deyimiyle) "kazanmanın" yolu oyları saymaktan değil, Bolşevik diktatörlüğün iktidarını göstermekten geçiyordu (bakınız, Lenin, *Sochineniya* [4. Baskı; Moskova: Gosudarstvennoye Izdatel'stvo Politicheskoi Literatury, 1950], XXX, 315, ve "Thesis on the Constituent Assembly," a.g.e., XXVI, 34-44). Lenin, Stalin, Troçki, Sverdlov ve diğer Bolşeviklerin hepsi Rusya'nın 1918'deki son demokratik kurucu meclisinin tasfiyesini meşrulaştıran savlar sunmuştur.

kadınların talepleri ve Rus toplumunun en yükseğinden en düşüğüne tüm tabakalarındaki devrimci hareketlerin yüzlerce yıldır özelliği olan ruhban sınıfı karşıtlığı gibi. Fakat sadece Rus Jakobenlerine özgü şeyler de var. Bu neredeyse kâhince bildirinin içerdiği ilkeler Bolşevizm'in ortaya çıkması ve 1917'de iktidara gelmesine kadar dolaşımında kaldılar. 1870'lerde bu ilkeleri aktaran, yenileyen, Jakobben kavrayışı etkileyici bir bütünlükle, iç istikrarla ve en önemlisi samimiyetle geliştiren kişi Tkaçev oldu.

Bu Jakobben fikirler ortaya çıktığında, kısa bir süre Jakobbenliğe bulaşmış, sonradan anarşist olmuş, Cenevre'de Enternasyonal'in Rusya Seksiyonu'nun eski lideri Bakunin'in hoşuna gitmemiştir. Dahası, Zaiçnevski'nin bildirisi belli ki o günlerde Rusya'da az da olsa şöhrete ulaşmıştı. L. F. Pantaleyev, bunu anılarında şöyle kaydeder:

Genç Rusya, Petersburg gençliği tarafından müthiş bir heyecan ve sempatiyle karşılanmadı. Doğru, hayli yayılmıştı ama o zamanın gençleri her bildirinin yayılmasını kendi görevleri addediyorlardı.⁶⁹

Kozmin'in ve Venturi'nin de gösterdiği gibi, Bakunin'den başka Çernişevski ve Herzen de Zaiçnevski'nin devrim teorilerine düşmandılar.⁷⁰ Herzen ve yeni kurulmuş olan *Toprak ve Özgürlük* çevresi, *Genç Rusya* ile ilgili olumsuz fikirlerini ifade ettiler.⁷¹ Genç Rusya'yı eleştirenler arasındaki fikir birliği belki de en açık şekilde Kozmin tarafından şu şekilde özetlenmiştir: Rusya'daki devrimci harekete sadece zarar getirecek, geniş toplumsal çevreleri defedecek toy bir zihnin ürünüydü.⁷²

Genç Rusya çevresinin varlığının ve Leonid Olşevski'nin daha sonra yazdığı *Rus Halkına* başlıklı bildirinin de gösterdiği gibi,⁷³ Zaiçnevski'nin fikirlerini destekleyenler ve yaşatanlar da oldu.

Toprak ve Özgürlük'ün en radikal selefi olan *Halkın İradesi* (*Narodovol'tsi*) grubunun neredeyse tümü yetmişlerin sonu ve seksenlerin başında, yeni toplumun siyasi ve sosyal yapısına demokratik imti-

69 Kozmin, P. G. Zaichnevsky, s. 31.

70 A.g.e., s. 31; Venturi, a.g.e., ss. 298-99.

71 Bogucharsky, a.g.e., ss. 49-52. Herzen'in Jakobbenizmin kötülüğüne dair yorumu burada alıntılanmıştır.

72 Kozmin, a.g.e., s. 31.

73 A.g.e., s. 32.

yaza dayalı olarak karar verecek bir devrim sonrası kurucu meclisin gerekliliğine inanıyordu.⁷⁴ Fakat Rus Blanquiciler ve *Narodovol'tsi* üyeleri en azından şu mühim noktada fikir birliği içindeydi: Siyasi devrim ya toplumsal devrimden önce ya da en azından onunla eşzamanlı gerçekleşmeli ve otokrasi defedilmeliydi. Bu radikal siyasi fikir, *Toprak ve Özgürlük*'ün toplumsal sorunlara ve bunların çözümüne yönelik vurgusunun ortasında yeni bir felsefeyi ifade ediyordu. Lenin'in *Ne Yapmalı*'da işaret ettiği gibi, Tkaçev bu yeni "önce siyasi iktidarı ele geçirme" felsefesini çok yetkin bir biçimde tartışmıştır. Özellikle otokrasiye ve Çar'a karşı şiddetin gerekliliği *Narodovol'tsi* programının köşe taşlarından birini oluşturdu. Ivanov-Razmunik'in ifadesiyle, "Tkaçev *Nabat*'ta şiddeti bir mücadele aracı olarak kabul eden bir siyasi devrimi vaaz ediyordu. Fakat yetmişlerin başlarında bu görüşler aykırı kaçmaktaydı."⁷⁵

Seksenlerde Marksist çalışma gruplarının kurulmasıyla birlikte diktatörlük aşamasının gerekliliği, sınıf mücadelesi, proleter diktatörlüğü marifetiyle karşı devrimin önlenmesi zorunluluğu gibi Marksist fikirler, radikal entelijansiyanın bir kısmını etkilemeye başladı. Plehanov⁷⁶ Cenevre'de Tkaçev çevresinin Blanquici gelene-

74 *Narodovol'tsi*'nin gelişimi ve eylemleri üzerine İngilizce'de bir tartışma için bakınız, David Footman, *Red Prelude: The Life of the Russian Terrorist Zhelyabov* (New Haven: Yale University Press, 1945) [Kızıl Başlangıç, Adapa Yayınları, Çev: Etem Avcı, 2005].

75 Ivan-Razumnik, a.g.e., II, 108.

76 İlk kez 1884'te yayınlanan Georgi V. Plehanov, *Nashi raznoglasiya* [Farklarımız] (Moskova: Novy Mir, 1906), ss. 45-62, daha sonraki Menşevik-Bolşevik hizipleşmesinin haberini verir. Plehanov, kendisinin de kabul ettiği gibi, her döneminde Jakobenlikten münezzehtir değildi. Jakobenizm, onun erken dönem düşüncesine pek çok yoldan dâhil olmuştu. İlk başta, kendi selefleri Dobrolyubov, Pisarev ve özellikle Tkaçev gibi, sosyalist bilincin işçi sınıfına dışarıdan dayatılması gerektiğini, bu süreçte işçi sınıfını hazırlama ve eğitme rolünün sosyalist entelijansiya düştüğünü vurguluyordu (bakınız, G. V. Plehanov, *Sochineniya*, der., D. Ryazanov [2. Baskı; Moskova: Gosizdat, 1923-1927], II, 84). Fakat görünen o ki Plehanov eğitimsiz Rusya'nın kültürel ve ekonomik sorununun farkındaydı ve yığınları yüksek seviyeye taşıyacak bir devrim sonrası otoriter devlet fikrini pek de beğenmiyordu. Bu denemeyi Peru'daki Güneşin Çocukları'nın sosyalist bir kasta dönüşmüş haline benzetiyordu (Plehanov, a.g.e., II, 81, 294). Öte yandan Plehanov erken dönem yazılarında, selefleri gibi ve Lenin'in de sonradan yapacağı gibi, Rusya'da kapitalist gelişim aşamasının kısaltılması ya da bertaraf edilmesi olasılığı üzerine spekülasyonlarda da bulunmuştur. Bu ancak tarihsel sürecin devrimci partinin gönüllü müdahalesi yoluyla değiştirilmesi durumunda mümkündü fakat Plehanov'un katı iktisadi belirlenimciliğine uyan bir kavrayış değildi. Plehanov, Paul Axelrod'a yazdığı mektupta, Jakobenizm cürümünü şöyle kabul eder: "Gelelim benim Jakobenliğime. Bu mevzuda beni dizginlemen çok mühim. Merkezîyetçi, Jakoben eğilimlerimi gemlemeye hakkın var. Bu açıdan, günahkar olduğum doğru" (*Perepiska G. V. Plekhanova i P. B. Axelroda*, der. P. A. Berlin, P. B. Nikolayevsky ve V.S. Voitinsky [Moskova: Gosizdat, 1925], I, 21).

ğini yerer ve bu mirası devam ettirme gibi bir niyeti olmadığını ilan ederken, Lenin ve destekçileri yüzyılın dönümünde Marksizmi neredeyse yüz yaşındaki Rus Jakoben ve Blanquici gelenekle buluşturacak ve böylece Tkaçev'in fikirlerini yeniden canlandırıp Marx ve Engels'in daha gelişkin ve bilimsel sosyalizmiyle aşılacaktı. Lenin 1900'de devrimcilere Tkaçev'in *Nabat*'ta yayınladığı yazıları okumalarını salık verecekti.⁷⁷

⁷⁷ Yukarıda Bonch-Bruyevich'in hatıralarından alıntıya bak. s. 4-5.

BÖLÜM III

Pyotr Tkaçev'in Hayatı

Pyotr Nikitiç Tkaçev'in kırk iki yıllık kısa hayatına dair fazla bilgimiz olmaması büyük talihsizliktir. Fakat, çeşitli kaynaklardan parçalar bir araya getirilerek biyografik bir eskiz çizilebilir.¹

Tkaçev 29 Haziran 1844'te toprak sahibi, orta halli bir ailenin çocuğu olarak ailesinin Pskov vilayetinde, Veikie-Luki yakınlarındaki evinde doğdu. Babası, Pyotr çok küçükken öldü. Pyotr, iki oğlan, iki kız kardeşi ve annesiyle büyüdü.

Çok küçük yaşta Petersburg 2 Numaralı *Gymnasium*'una kaydoldu. Çar I. Nicholas saltanatının sonu gelmekteydi ve Tkaçev, pek çok çağdaşı gibi, zamanın rejiminden ve *gymnasia*'daki atmosferden hazzetmiyordu. İsteksizliğini şöyle ifade etmişti:

1 Tkaçev'e ilişkin biyografik bilgiler şurada mevcut: M. Lemke, "K biografii P. N. Tkaçev (Po neizdannyn istochnikam)," *Byloye*, No. VIII (1907), 156-72 - Devrimcinin ve ailesinin ilginç fotoğraflarını da içeren on beş sayfa civarında bir metin içerdiğinden, Tkaçev'e dair biyografik malzemelerin en önemli kaynağı şudur: B. P. Kozmin, *P. N. Tkachev i revolyutsionnoye dvizheniye 1860-kh godov* (Moskova: Novi Mir 1922) - Kozmin'in Tkaçev'in hayatı ve eserleri üzerine en kapsamlı çalışması, P. N. Tkachev, *Izbranniye sochineniya na sotsial'no-politicheskiye temy* (Moskova: Izadel'stvo Politkatorzhan, 1932-1937) adlı kitabın birinci cildindeki uzun önsözüdür: B. P. Kozmin, *Ot devyat'nadtsatovo fevralya k pervomu marta* (Moskova: Izadel'stvo Politkatorzhan, 1933); Boris Nicolaevsky, "Pamyati poslednevo Yakobintsa, G. M. Tursky," *Katorga i ssylka*, No: II (1926); Axelrod, Zasuliç, Figner ve diğerlerinin hatıralarındaki Tkaçev göndermeleri de bu metinden alınmıştır.

Kaba bir despotizm, cahillik, hem idarecilerin hem de öğretmenlerin kalın kafalılığı; sonu gelmeyen dayaklar; ezbere dayalı manasız bir öğrenim; eski öğrencilerin yenilere uyguladığı rasgele, baskıcı zorbalık.² 1861'de *Gymnasium*'u bitirdikten sonra Tkaçev hukuk kariyeri yapmaya karar verdi ve St. Petersburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne başladı. Üniversitedeki ateşli ve huzursuz ortamda (1861 baharında üniversite öğrenci isyanlarının girdabındaydı) devrimci mizacı kendini göstermeye başlamıştı. Üniversiteye girdikten hemen sonraki güz döneminde Tkaçev çoğu öğrenci olan yüz kişiyle birlikte, hükümetin atadığı eğitim idarecilerine karşı ajitasyon yapmak ve salt akademik şikayetleri dile getirmek için toplantı hakkı talep etmek suçlamalarıyla tutuklandı. Elbette hükümet üniversite kampüslerindeki tüm toplu öğrenci eylemlerini resmen yasaklamıştı. Bir önceki bahar aylarında orada gerçekleşen isyanlardan ötürü özellikle Tkaçev'in öğrencisi olduğu üniversitede sıkı tedbirler alınmıştı. 18 Mayıs 1861'de yayınlanan *ukaz*'dan sonra pek çok yeni kural konmuştu: 1) Tüm öğrenciler derslere katılmak zorundaydı, 2) Öğrencilerin buluşmaları ve toplanmaları yasaktı, 3) Tüm öğrenciler için özel bir üniforma giyme zorunluluğunun da aralarında olduğu yeni düzenlemeler getirilmişti.³ Bu yeni kurallar Çar II. Alexander dönemindeki liberal düzenlemelerin feshi anlamına geliyordu.

17 Eylül 1861'de üniversitede yeni öğretim yılı başladığında derslikler gürültülü ve zapt edilemez toplanma yerleri halindeydi. Hükümet bunun üzerine daha sıkı bir tedbir alıp üniversiteyi bir süreliğine kapattı. Üniversitenin tekrar açılması karşılığında hükümet yetkilileri "yeterlik sertifikasının" (*matrikuly*) öğrencilerin davranışlarına ilişkin kayıtları da içermesini emrettiler.

Bu emir öğrencilerin iki kampa ayrılmasına neden oldu; bu uygulamaya uymaya gönüllü olanlar ve olmayanlar. Üniversite yeniden açıldığında sertifika karşıtlarıyla yeni sertifikaya uyma taraftarları arasında şiddetli tartışmalar başladı. 12 Ekim'de büyük bir kalabalık polis ve asker tarafından etrafı sarılmış olan üniversite kapısı yakınlarında toplandı. Kalabalığa dâhil olan herkes tutuklandı. Tutuklananların sayısı üç yüzü buldu.

Tutuklananlar arasında Tkaçev de vardı. Peter ve Paul (Petro-pavlovsk) Kalesi'nde hepsini barındıracak kadar yer olmadığından

2 Kozmin, P. N. *Tkachev*, s. 11; Tkaçev, "Düşünülemez Düşünceler," *Delo*, No.2 (1872)'den alıntı.

3 Kozmin, P. N. *Tkachev*, s. 13. O dönemin okullarına ilişkin daha geniş bilgi için S. G. Pushkarev, *Rossiya v XIX-om veke* (New York: Chekhov Publishing House, 1956), ss. 105-111 ve Venturi, *a.g.e.*, s. 220.

Tkaçev'in de içinde bulunduğu büyük bir grup Kronstadt'a gönderildi. Üniversite bu vakadan sonra eğitime devam etti ama sınıflar ve salonlar neredeyse bomboştu. Ekim gösterilerine katılanların büyük kısmı okuldan atılmıştı. 20 Aralık'ta hükümet üniversitenin tekrar kapatılmasını emretti.

St. Petersburg Üniversitesi'ndeki öğrenci ayaklanması döneminde şehirde yaşayanlar öğrencilerin taleplerini sempatiyle karşılamaya, onlar için para ve imza toplamaya başladılar.

Öğrencilerin 1861'deki bu kitlesel hareketiyle, Tkaçev'in Peter ve Paul Kalesi'nde ve sonra da Kronstadt Hapishanesi'ndeki "eğitimi" başlamış oldu. İki aylık hapishane deneyiminde pek çok devrimciyle ve onların programlarıyla tanıştı. Kozmin'in ifadesiyle, buna "eğitim" demek, mübalağa değildi:

Petropavlovsk Kalesi'nde ve Kronstadt'ta bile öğrenciler boş vakitlerini değerlendiriyor, akrabalarıyla görüşebiliyor, yürüyüş yapabiliyor, gazete ve dergi bulundurabiliyor, ders düzenleyebiliyor, oyunlar sahneleyebiliyor, Rus ve Leh devrimci şarkılarını söyleyebiliyor, devrimci şiirler okuyup yazabiliyor ve en önemlisi toplumsal ve siyasi mevzular üzerine sonu gelmeyen tartışmalara girebiliyorlardı. Gelecekte hükümete muhalif olacak pek çok kişi burada bilinir hale geldi. Gelecekte devrimci çevrelere ve gizli örgütlere dâhil olacak kişiler Petropavlovsk ve Kronstadt'da hapsedilen öğrenciler arasından çıktı. Hapishanedeki geçici ikametleri, pek çoğu için siyaset okulu işlevi gördü.⁴

Rusya'daki Yazı Faaliyetleri

İleride Neçayev vakasını tartışırken göreceğimiz gibi, Tkaçev yurtdışına kaçmadan önce yasadışı devrimci faaliyetlere aktif bir biçimde dâhil olmuş, on yıl kadar mücadele etmişti. Fakat kendinden önceki ve sonraki devrimciler gibi Tkaçev de Rus halkına sadece "kanunlara uygun" yönünü göstermiş, felsefesinin sürekli tetikte olan devlet sansürünün müsaade ettiği kadarını, yayınladığı metinlerde açık etmişti. Bu sansürden ötürü, yurtdışında *Nabat*'ı (*Tehlike Çanı*) yayınladığı dönemden önce Tkaçev'in düşüncesinin nereye ulaştığını bilmemiz mümkün değil. Ama şu kadarını söyleyebiliriz

4 Kozmin, *Giriş*; Tkachev, *Sochinenya*, I, 17 içinde.

ki altmışlarda Dimitri Pisarev'le çıkardıkları *Russkoye slovo* (Rus Sözü) ve *Delo* (Dava) dergilerindeki metinleri, daha sonrakilerde sergilediği gelişkin dünya görüşü, yoğun özlem ve edebi kabiliyeti-ne yakışmamaktadır.

Pisarev'in ve *Russkoye slovo*'nun diğer popüler yazarı V. F. Sokolov'un tutuklanmasıyla, o dönemde *Sovremennik* (Çağdaş) ile birlikte okur-yazar çevresinde en popüler dergilerden biri olan bu yayın, en meşhur edebiyat eleştirmenini ve iktisat uzmanını kaybetmiş oldu.⁵ Varlıklı ve radikal yayıncı G. E. Blagosvetlov, Tkaçev'i tanıyordu çünkü Tkaçev, her ikisi de büyük yazar olan F. M. Dostoyevski ve kardeşi tarafından kurulmuş iki dergide ara sıra yazılarını yayınlamıştı. Bu dergilerden biri 1863'te kapanan *Vremya* (Zaman), diğeri de *Epokha* (Çağ) idi. Bu yazılar genelde hukuksal sorunlara odaklanıyordu. Tkaçev resmi hukuktan çok, suçun toplumsal ve iktisadi sebepleriyle ilgilenmekteydi. Blagosvetlov Tkaçev'i işe almaya karar verdi. Tkaçev, sansürün iyice yoğunlaştığı ve bunun sonucu meşhur derginin bir daha açılmamak üzere kapandığı 1866 yılına kadar *Russkoye slovo*'da çalıştı.⁶

Delo'nun kadrosuna katılmadan önce Tkaçev bir süre *Zhenskii vestnik* (Kadınların Postası) dergisine katkıda bulunmuş, "İktisadi İlerlemenin Kadınların ve Ailenin Konumuna Etkisi" başlıklı bir makale yayınlamıştı.⁷ Bu arada Blagosvetlov'un *Russkoye slovo*'yu yeniden canlandırma konusunda pek şanslı olduğu söylenemezdi. Fakat nihayetinde, 1866 yılının sonlarına doğru Blagosvetlov eskiden *Russkoye slovo*'da çalışmış olan N. I. Shulgin'le bir araya geldi ve onunla ortak olarak *Delo* adıyla yayınlayacakları yasal dergi için hükümetten izin almayı başardı.⁸ Resmiyette derginin editörü ve

5 Kozmin *Russkoye slovo*'da o zaman yayınlanan makalelerdeki Blanquici-öncesi eğilimlere de işaret etmiştir. Venturi (a.g.e., s.768) bu eğilimlerin izlerinin Pisarev'e dek sürülebileceğini düşünen Kozmin'e katılmaz. Ona göre bu eğilimler Varfolomei A. Zaitsev'de (1842-1882) daha barizdir. Zaitsev, "reformların anlamsız yanılığlara gömüldüğü" dönemde tüm popülist hareketi inşa etmiş olan kişidir (Venturi, a.g.e., s. 329). Bu konum sonradan Tkaçev'e ait olacaktır.

6 1866 yılında Karakozov, Çar'a suikast girişiminde bulundu ve bu vaka yeni hükümet tepkisinin ortaya çıkmasına neden oldu.

7 Tkaçev, "Kadın Sorunu" ("Zhenskii vopros"), *Sochineniya*, I, 370-402.

8 *Russkoye slovo*'nun kapatılması, Tkaçev'in, Kozmin'in deyimiyle, geçici olarak "işsiz proleter hayatı" yaşamasına neden oldu. Tkaçev, *Işın* (*Luch*) adı altında, farklı türlerde akademik külliyyatın birleştiği birkaç ciltlik bir koleksiyon çıkarmayı planlamıştı ama bu plan sansürlenmiş ilk cildin ötesine geçmedi (bakınız, Kozmin, P. N. Tkachev, ss. 47-48).

yayıncısı Shulgin olsa da derginin politikasını asıl belirleyen kişi Blagosvetlov'du. Yetenekli Tkaçev hemen kadrolu yazar olarak dergide çalışmaya başladı.

Tıpkı Pisarev'in radikal dergisinin son yıllarında olduğu gibi, Karakozov sonrası irtica döneminin *Delo* dergisi de hemen radikal makalelerin, prova baskılarından hükümetin sansürüyle kaldırıldığı, iğdiş edilmiş bir dergiye dönüşmüştü. Bu yüzden de bu yeni dergi, kendilerini çoktan yasadışı eylemlere ve yasadışı bildiri ve kitapçıkların yayınlanmasına adanmış olan devrimci gençler arasında pek tutulmamıştı.⁹ *Delo*, Tkaçev'in genel yayın yönetmenliği döneminde yani 1869'da Neçayev vakasından ötürü tutuklanmasından önce çıkışa geçmişti. Yazıları bundan sonra, 1876-1886 arasında Cenevre/İsviçre'de kendi yayınladığı Blanquici dergi *Nabat*'ta, Fransız Blanqui taraftarı gazete *Ni Dieu ni maitre*'de ve farklı mahlaslarla gönderdiği yazılarıyla Rusya'da *Delo*'da yayınlanacaktı. Bu mahlaslardan bir kısmı şöyledir: P. Nikitin, P. N. Nionov (anlamı, "P. N. O-değil"), *Postnü* (Sahte) ve *Vse tot-zhe* ("a.g.e.").

Neçayev Vakası

1861 yılında Özgürlük Fermanı'nın yetersizliğine ilişkin çok sayıda önemli bildiri basıldı ve dağıtıldı. Bunların bazıları, Herzen'in *Kolokol* (Çan) gazetesinin nüshaları gibi ülkeye yasadışı yollardan kaçak olarak sokuluyor, bir kısmı da ülke içinde yasadışı olarak basılıp dağıtılıyordu. 1862 yazında *Toprak ve Özgürlük* adında bir gizli örgüt ortaya çıktı. Bu örgütün zeminini, Nikolai P. Ogarev ve N. N.

9 Blagosvetlov, *Delo*'nun sansüre karşı şunu yapması gerektiğini savunuyordu: "Bir yılan kadar hilekâr ve bir kuğu kadar masum olmalı" (Kozmin, P. N. *Tkachev*, s. 49). 1865'e geldiğinde *Nechayevtsi* yasadışı devrimci çevreleri yola koyulmuş ve yurtdışında Bakunin'in desteğini almışlardı (bakınız, Masaryk, a.g.e., II, 82, ve Miluikov, a.g.e., s. 393). Radikal *Nechayevtsi* çevresiyle karşılaştırdınca *Delo*'nun çizgisi "bir kuğu kadar masum" kalıyordu. Tkaçev'in bu dönemdeki yazınsal etkinliği metinlerin çevirisi ve kitleye tanıtımını içeriyordu. Örneğin Ernst Becher'in Lassalle taraftarı kitabı *Emek Sorununun Bugünkü Önemi ve Çözüm Yolları*'nı Rusça'ya çevirmiş ve (hem *Russkoye slovo*'da hem de *Delo*'da) Marx'ı halka tanıtan ilk kişilerden biri olmuştu. Marx'ı tercüme ettiği ve tanıttığı için Tkaçev, biraz abartılı biçimde, "Rusya'nın ilk Marksisti" olarak anılmıştır. Kozmin'e göre ona ilk Rus Marksist demek hatalıdır; bunun yerine Kozmin, Tkaçev'in kendi zamanının Rus Marksizmi'ni en iyi yansıtan kişi olduğunu düşünür. Kozmin, Tkaçev'in bu konumu Sovyet sözcülerin "Yasal Marksizm'in öncüsü" saydıkları N. N. Ziber'le paylaştığını söyler.

Obruchev'in yazdığı ve ilk kez 1861'de Herzen'in *Kolokol'*ünün 107. sayısında bir makale formatında yayınlanan *Halkın İhtiyacı* başlıklı bildiri oluşturunuyordu. Örgütün ilk yayını olan *Svoboda* (Özgürlük) şunu ilan ediyordu: "Rusya'da bugün hüküm sürmekte olan tüm kötülüklerin baş müsebbibi otokratik despotizm ya da bir başka deyişle *siyasi* düzendir."¹⁰ *Svoboda*, "Rusya'nın özgürleşecek toplumsal yapısının kendine has hatlarını belirleyecek bütünüyle temsili bir kurucu meclisin zorunlu olduğunu" vaaz ediyordu.¹¹ Bu görüş, *Toprak ve Özgürlük* örgütünün ve selefi Sosyalist Devrimci Parti'nin, Bolşevikler Ocak 1918'de Kurucu Meclisi tasfiye edene dek, hatta tasfiye sonrasında da savundukları temel görüş oldu.

Toprak ve Özgürlük örgütü yola çıktığı ve ilkeleri entelektüeller arasında taraftar toplamaya başladığı sıralarda Zaiçnevski bildirisi de (ki şiddeti; köylüleri eğitmenin, onlarca eğitilmenin ya da onların birdenbire ayaklanmasını beklemenin beyhudeliğini ve radikal entelektüellerden oluşan tek bir parti önderliğinde otoriter devrim ve devrim sonrası süreçleri duyurmaktaydı) kimilerinin desteğini almıştı. Bu arada Tkaçev de *Rusaskoye slovo* ve *Delo*'da dünya görüşünün çıkış noktalarını geliştirmekteydi.¹² Neçayev vakasından önce, Tkaçev iki vakaya daha karışmıştı: Duruşmaları Rusya'da basılıp-dağıtılan ilk devrimci bildirilerin varlıklarını ortaya çıkaran Ballod ve Olşevski vakaları.

Öğrenciliği rahat koşullarda geçmiş olan Pyotr Ballod, 1862'de kitapçık basabileceği küçük bir matbaa kurmayı başarmıştı.¹³ Bastığı pek çok şey arasında, Ogarev ve Londra'daki işbirlikçileri tarafından yazılıp Ballod'a gönderilmiş olan ve Rus ordu mensuplarına çağrıda bulunan bir bildiri de vardı. Yayınladığı bir başka kitapçık

10 Kozmin, P. N. *Tkachev*, s. 26.

11 A.g.e., s. 27. Programın diğer ana hatları şöyleydi: Entelektüellerin köylüler arasında toprak istimali için propaganda yapmaları; köylüleri toprak sahiplerine, alacaklılarına, soylulara ve yönetime karşı kıskırtmaları; köylülerle ilişkiye geçmek ve yeni üyeleri eğitmek için okullar ve dernekler kurmak, mücellitlik, dikiş ve benzeri atölyeler düzenlemek; tüm bu eylemlerin Moskova'daki örgüt merkezi tarafından yönetilmesi; o zamanlar sadece St. Petersburg-Moskova arasında tren yolu mevcut olduğundan, Volga boyunca propagandanın nehir yolu kullanılarak yayılması. (Bakınız, Miluikov, a.g.e., s. 393.)

12 Tkaçev'in sonradan benimsediği iktisadi belirlenimcilik, bu kitapta sayfa 134-138 arasında da değinildiği gibi, altmışların başlarında formüle edilmişti.

13 Venturi, a.g.e., s. 251. Ayrıca bakınız, Burtsev, a.g.e., s. 63. Peçatkin adlı genç bir adam da işin içindeydi ama sadece Olşevski vakasına karışmıştı. Burtsev Peçatkin'in ön adından ya da aile adından bahsetmez ve ona dair erişilebilen başka hiçbir bilgi de yoktur.

da Herzen'i Çar yanlısı eleştirmenlerin saldırılarına karşı savunuyordu. Bir diğeri, Çernişevski'nin Zaiçnevski'nin Jakobenezmine saldırısını içermekteydi. Ballod, Pisarev'den de bir makale istemiş, ama tutuklandığından ötürü yayınlamayamamıştı. Çarlık polisi sonunda Ballod'u yakaladı ve matbaasını kapattı. Ballod on beş yıl ağır iş cezasına çarptırıldı ve Sibirya'daki altın madenlerine gönderildi.

1862'de görülen ve Pisarev'i de hapse gönderen Ballod davasında, o zaman on sekiz yaşında olan Tkaçev'in de onunla işbirliği yaptığı ortaya çıkmıştı. Tkaçev'in Ballod vakasıyla görünürde doğrudan bir ilişkisi yoktu ama aynı mahkeme Tkaçev ve Leonid Olşevski'ye karşı bir dava daha açtı.

1861 baharında Olşevski Rusya'da yayınlanmış ilk bildirilerden birini, *Rus Halkına*'yı yazmıştı. Metinde sıradan iki köylü arasında geçen halka gidiş konulu bir sohbet tasvir ediliyordu. Köylüler “ne bir beye, ne de bir tüccara benzeyen, bizim gibi kırmızı bir gömlek ve *plisoviye şharovari* giymiş, bizim gibi konuşan ve söylediğimiz her şeyi dinleyen bir gençten” bahsediyorlardı.¹⁴ Köylülere yönelen bu genç imgesi, yetmişli ve seksenli yılların halka gitmeyi ve köylülere “tüm kötülük edenlere karşı baltayı ellerine alıp hepsini perişan etmeyi” salık veren pre-Narodnik (ya da 1870 civarlarında anıldığı adıyla Popülist) karakterini tasvir etmektedir. Tüm bildiri köylülerin dilbilgisi kurallarına aykırı, basit diliyle yazılmıştı. Polis bildirinin izini sürdü ve Olşevski'ye ulaştı. Olşevski'nin eşyaları arasında “uğradım, yoktun. P. Tkaçev” yazılı imzalı bir not bulunca otoriteler Tkaçev'i de tutukladılar ve iki ay hapse mahkum ettiler. Tkaçev mahkemede olayla ilgisi olmadığını iddia etti. Fakat polis, eşyaları arasında bir sürü devrimci şiiri ve Ogarev bildirisini bulmuştu. Tkaçev Olşevski'yi ziyaret ettiğini kabul etti. Zaten onunla önceden Peter ve Paul Kalesi'nde tanışmıştı. Aynı davada Tkaçev'in, Olşevski tarafından yayınlanan 1862 tarihli *Ne İstiyoruz* başlıklı manifestonun yazımında rolü olduğu yönünde deliller de sunuldu.¹⁵ Bu manifestonun ana fikri, köylülerin “hızlı bir devrime” ikna edilmeleri için devrimci fikirler aşlamak gerektiği idi.

14 Kozmin, P. N. *Tkachev*, ss. 36-37.

15 Venturi, a.g.e., s. 251.

Fakat Tkaçev Olşevski'nin fikirlerinin ılımlı olduğunu ve üzerinde Ogarev'inkiler kadar etki bıraktığını belirtmiştir.¹⁶ Kozmin ise Olşevski'nin "Tkaçev'i sadece güvenilir bir kişi olarak değil, bir fikir arkadaşı olarak gördüğünü" kaydeder.¹⁷

Olşevski vakası, genç Tkaçev'in düşüncesinde muhtemelen, en azından bir tür erken *Narodnik* eğilim olduğuna işaret eder. Neçayev vakası bunu daha açık şekilde gösterir.

Öğrenci isyanları, 1868 yılının Noel'inde, 1861 yılındakinden daha geniş ölçekli ve şiddetli biçimde yeniden belirdi. Gösteriler, tutuklamalar, üniversitelerin kapatılması gibi vakalar sadece başkentle sınırlı kalmadı, Moskova'ya da sıçradı.¹⁸ Değişiklik isteyen radikal öğrencilerle ılımlı ve konformist olanlar arasında ateşli tartışmaların cereyan ettiği gizli toplantılar düzenleniyordu. İlimli kanat, mücadele için yasadışı yayınlar üretilmesine karşı çıkıyor ve öğrenci şikayet ve gösterilerinin sadece öğrencileri etkileyen sıkıntılarla ve onların sorunlarıyla sınırlandırılmasını öneriyorlardı. Radikal kanat ise öğrencilerin şikayetleri ile Rus halkının daha geniş çaplı hoşnutsuzluklarını birleştirmeyi öneriyor ve şu sloganı benimsiyorlardı: "Önce vatandaş, sonra öğrenci." Bu radikaller toplantılarını öğrencilerin ve eski öğrencilerin evlerinde gerçekleştiriyorlardı ve kesinlikle yasadışıydılar. Bu eski öğrencilerden biri de Pyotr Tkaçev'di. O zamanlar öğrenci hareketinin başını "Kartal" lakaplı Sergei G. Neçayev (1847-1882) çekiyordu.¹⁹

16 Kozmin, *P. N. Tkachev*, s. 39.

17 *A.g.e.*, s. 41. Kozmin Tkaçev'in temize çıkabilmek için Olşevski vakasındaki rolünü azımsadığını ya da gizlediğini öne sürer. Aynı şey, Tkaçev'in daha görünür biçimde dâhil olduğu Neçayev vakası için de geçerlidir.

18 Miliukov, *a.g.e.*, s. 389.

19 Kozmin, *Giriş*; Tkaçev, *Sochineniya*, I, 17 içinde. Sergei Gennadieviç Neçayev 1847'de Vladimir Eyaleti'ndeki Khomutovsk köyünde doğdu. 1867'de St. Ptersburg'daki Sergeyev Ticaret Okulu'nda eğitime başlar başlamaz öğrenciler arasında ajitasyon faaliyetlerine girişti. 1869 baharında okuldaki isyana karıştığı için yurtdışına kaçtı. Yurtdışında öğrenci gençliğe hitaben kışkırtıcı bildiriler yayınladı. Bakunin'in onu Rus Seksiyonu'nun örgütleyicisi olarak görevlendirmesiyle Enternasyonal'e de katıldı. 1869'da Eylül ayının başlarında gizlice Moskova'ya döndü ve muhalif öğrenci örgütleriyle ilişkilerini tazeledi. Zamanının etkin devrimcileri Volkhovski, Dolgushin, Tkaçev, Pryzhov ve diğerleriyle tanıştı. Neçayev, Dostoyevski'nin *Ecinniler* romanındaki Verkhovenski karakterinin ilham kaynağıdır. İngilizce biyografisi için Michael Prawdın'ın *The Unmentionable Nechayev* (New York: Roy Publishers, Inc., 1961) [Prowdin, Michael, 2003, Olanaksız İsteyen Adam Sergey Neçayev, Epigon Yayınları, İstanbul] kitabına bakılabilir. Fakat bu kitapta Neçayev Bolşevizm'in ruhani öncüsü olarak tasvir edilir, ki bu pek doğru sayılmaz.

Tkaçev'in hangi koşullarda Neçayev'le bir araya geldiği bilinmiyor. Neçayev muhtemelen Tkaçev'in *Russkoye slovo* ve *Delo*'da yayınlanan makalelerinden, Tkaçev de şüphesiz Neçayev'in üniversiteli devrimci öğrenciler arasında hızla yayılan şöhretinden haberdardı.

Bu ikisinin [Tkaçev ve Neçayev] kişilikleri ve görüşleri hakkında bildiklerimiz, zamanın devrimci mücadelesinde uygulanacak taktikler ve yapılacak işlerle ilgili sorulara dair farklı fikirlere sahip olsalar da Neçayev'in kişiliğinin Tkaçev üzerinde mühim bir etki yarattığını varsaymamız için yeterlidir.²⁰

Ateşli, patlamaya hazır, davaya inanmayanlara karşı kelimenin gerçek anlamıyla ölümcül derecede müsamahasız Neçayev, Rusya'nın devrime hazır olması mevzuunda iyimser ve kendi çevresinin örgütlülüğünün bütünlüğü ve genişliği hususunda kendine fazla güvenliydi. Neçayev'in devrimci muvazenesi, sofu devrimci tavrı savunan ünlü metni *Devrimcinin Anahtar Kitabı*'nda²¹ (*Kateşizm, Katekhizis*) ifadesini bulur. Bu metin ilk kez 1868-1869 kışında yasadışı basılıp dağıtılan ve muhtemelen Tkaçev'in de yazımına katkıda bulunduğu *Devrimci Eylem İçin Program*'da yayınlanmıştı. İlginç şekilde, Tkaçev'in *Delo*'da daha önce yayınladığı (Sayı 4 ve 5, 1868) bir makaleye bir hayli benzeyen²² İlmihal, "Kartal" ve Tkaçev'in mutabık olduğu kimi fikirleri içerir. İlmihal'in bazı hükümleri şöyledir:

Yoldaşlıkta sadece halkı özgürleştirmek ve onlara refah getirmek amacı vardır, başka hiç bir şey değil.

Neçayevets devrimciyi tek bir şey cezbeder: Biricik ilgi, tek düşünce, bir tutku; devrim.

20 Kozmin, P. N. Tkachev, ss. 153-54.

21 *Devrimcinin Anahtar Kitabı*, Sergey Neçayev, Karaşin Yayınları, Çev: Süreyya Evren, 1997.

22 A.g.e., Tkaçev'in "Geleceğin Halkı" başlıklı makalesine dair yorumlar. *Devrimcinin İlmihali*'nin yazarının kim olduğu tartışmalıdır. Kozmin metni muhtemelen Bakunin'in yazdığını iddia eder; Boris Nicolaevsky de ona katılmaktadır. Michael Prawdin, Bakunin'in reddetmesine rağmen, bu metni Bakunin ve Neçayev'in birlikte yazmış olma ihtimali üzerinde durur. Sovyet araştırmacılar da bu iddiayı savundular (B. P. Kozmin, *Russkaya sektsiya pervovo internatsionala* [Moskova: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1957], s. 155). *Devrimci Eylem için Program*, Burtsev, a.g.e., ss. 87-89'da alıntılanmıştır.

Devrimci, varlığının en derinine dek, sadece sözde değil eylemde de bugünün toplum düzeniyle, kurulu dünyayla, tüm yasalar ve uzlaşımalarla, bu toplumda genel kabul görmüş tüm hayat şartlarıyla her tür bağı koparmalıdır. Topluma karşı acımasız bir düşmandır o. Toplumun içinde yaşamaya devam etmesinin tek sebebi onu yakında yok edecek olmasıdır.

Toplumun düşüncesini hakir görür. Bugünün ahlakının her önermesini hakir görür. Onun için devrimi yücelten her şey ahlaki, devrimin önüne duran her şey ahlak dışı ve haksızdır.²³

Akrabalık, arkadaşlık, sevgi, minnet ve hatta onur gibi tüm narin ve kadınsı hisler, devrimci davanın bir tek tutkusuyla darmadağın olabilmelidir.

Devrimcinin tabiatı her tür romantizmi, duygusallığı, kendinden geçişi ve kontrol edilemeyen tutkuyu reddeder.

Bir devrimcinin bir diğeriyle kurduğu ilişkideki arkadaşlık, bağlılık ve sorumluluk tek bir ölçütle değerlendirilir: Pratik devrim amacına hizmet edip etmemesi.

Her bir yoldaş ikinci ve üçüncü kademe devrimcilere her an erişebilir olmalı, onları kendi hizmetinde devrimci sermaye olarak görmelidir.

Bu toplumdaki herhangi bir şeye acıma hisseden kişi devrimci değildir.²⁴

Tkaçev, İlmihal'den daha önce, 1868'de *Delo'*da yayınlanan "Geleceğin İnsanları" başlıklı makalesinde neredeyse aynı kuralları koymuştu. İkisinin fikirleri arasındaki bir başka örtüşme de, Olşevski vakasında bahsi geçtiği gibi, Tkaçev'in düşüncesinin ilk zamanlarındaki bir muğlaklığa da işaret ediyordu.

Devrimci Eylem İçin Program, Narodnik benzeri bir düşüncenin izlerini taşır. Sözgelimi, Volga bölgesinde başlayacak ve Batı Rusya'nın geri kalanına yayılacak bir devrim olacağını öngörece kadar ileri gitmiştir. Hatta ayaklanmanın tam tarihi bile tah-

23 Bakunin, Tkaçev ve Neçayev kendilerini adanmış Makyavelciler olarak adlandırıyorlardı.

24 Kozmin, P. N. *Tkachev*, ss. 96-97 içinde. Bu şartlar elli yıl kadar sonra Lenin tarafından neredeyse aynı kelimelerle tekrarlanmıştır. Metin Kuklin, *a.g.e.*, ss. 202-203'te bulunabilir. "Geleceğin Halkı" metninde yer alan devrimcinin ilmihalinin müsveddesini yazarken Tkaçev'in şunu da söylediği kaydedilmiştir: "Yeni bir başlangıç yapabilmek için 21 yaşından büyük herkesi öldürmeliyiz" (Kozmin, P. N. *Tkachev*, s. 19).

min edilmiştir: Şubat 1861'de ilan edilen Özgürlük Fermanı'nın 1870'teki dokuzuncu yıldönümü. Neçayev'in "Örgüt"ünün (*Organizatsiya*) devrimcileri, 1860'ların sonlarındaki cüretkâr propaganda çalışmalarının gösterdiği gibi, başarıdan emindiler. *Program*'a göre, 1869'dan önce propaganda çalışmasının, üniversite şehirleri ve topluluklarıyla ve vilayet merkezleriyle sınırlandırılması gerekmektedir. Fakat Mayıs 1869'la Şubat 1870 arası devrimci partizanlardan oluşan muazzam ordu "halka gidecek", başta Volga bölgesi olmak üzere vilayetleri işgal edecek, acil devrim için yapılacak çağrıyla köylülerin oraya akmasını sağlayacaktı.²⁵ 1870 baharında iç savaş başlatılacak, hem Volga hem de Dinyeper nehri boyundaki binlerce işçi işlerini bırakıp ormana saklanacaktı. İleride göreceğimiz gibi, bu planlar özünde Tkaçev'in devrimci taktiklere dair daha sonraki görüşleriyle çelişmektedir.

Daha sonra, yetmişler ve seksenlerde *Nabat*'ta yayınladığı makalelerde devrimin yapılması ve devlet iktidarının ele geçirilmesinin "iyi örgütlenmiş bin devrimci" ile gerçekleştirilebileceğini iddia ediyordu.²⁶ *Program*'ın, sonradan "cahil, medeniyetten uzak yığınlar" olarak anacağı kitleye dayanması Tkaçev'in geç devrimci elitizmi için hayal bile edilemezdi.²⁷ Popülizm (*Narodnichestvo*), Rus köylüsünün devrim yapmaya hazır doğa ve yeteneğine ve sonrasında toplumsal yapının kurucu meclis marifetiyle ve akabinde demokratik prosedürlerle inşa edilebileceğine büyük inanç besliyordu.²⁸ Hasılı, Tkaçev'in erken döneminde bu harekete neden katıldığını anlamak güçtür. Bunu ancak ya oportünizme ya da Tkaçev'in düşüncesindeki fiili ama geçici bir aşamaya yorabiliriz.

25 Verimli topraklara ama çetin bir iklime sahip olan Aşağı Volga bölgesi Çarlık döneminde yüksek ayni kiralari ve isyanlarıyla meşhurdu. Özgürlük Fermanı'nın duyurulmasının onuncu yıl dönümüne doğru tüm Rusya'da, Çar'ın köylülerin kefareti ödemelerini sileceğine dair söylentiler dolaşmaya başladı. Bu söylentiler hem 1870-1871'deki köylü ayaklanmalarını, hem de Neçayev vakasıyla yükselmiş olan yeni bir radikalizmi tahrik eden unsurlardan biriydi (bakınız, *Istoriya SSSR*, no: 5 [1964], s. 115, "Revolutsionniye narodniki 70-kh godov-ideologi krestianskoi demokratii" başlıklı makale). Bunu takip eden kötü hasat ve kıtlık (1867-1868, 1873-1874; 1880 vd.) durumu daha da kötüleştirdi. Buna dair bir tartışma için bakınız, Sh. M. Levin, *Obshchestvennoye dvizheniye v Rossii v 60-70-e gody XIX-ovo veka* (Moskova: Izdatel'stvo Sotsial 'no-ekonomicheskoi, 1958), s. 398.

26 Bogucharsky, *a.g.e.*, s. 454.

27 Bakınız, aşağıda IV. Bölüm, ss. 72-97.

28 Yetmişlerin devrimcileri tabandan yükselecek ve "tüm toplumsal ve siyasi düzeni yıkıp yerine özgür komünlerin birliğinden oluşan bir yönetim aparatı koyacak" bir devrim hayal etmekteydiler (Kozmin, *Giriş*, Tkaçev, *Sochineniya*, I, 25'te.)

Polis St. Petersburg'daki Neçayev hareketinin merkezine yaklaşmaya başlayınca, Neçayev Bakunin'le ve Enternasyonal'in Rus Seksiyonu'nun liderleriyle bir araya gelmek için yurt dışına kaçmaya karar verdi. Tkaçev'in başı belada olmasa 1870 devriminin müjdesini veren bildiriler hazırlamaya ve propaganda faaliyetlerine devam edebilirdi. Tkaçev ve onunla çalışan varsıl karısı Alexandra Dmitriyevna Dementyeva,²⁹ Mart 1869'da, Neçayev batıya kaçtıktan bir kaç gün sonra, St. Petersburg'daki bir öğrenci gösterisi için basımını Dementyeva'nın üstlendiği bir bildiri dağıtmaya karar verdiler. Bildiri *Rus Toplumuna* başlığını taşıyordu ve halkı öğrencilerin davasını sahiplenmeleri için ajite etme amacını güdüyordu.³⁰ Polis, bildirinin Dementyeva'nın matbaasından çıktığını tespit etti ve bunun sonucunda Tkaçev, 26 Mart 1869'da tutuklandı.

1871 yazına gelindiğinde meşhur Volkhovsky de dâhil olmak üzere pek çok *Nechayevtsi*, *Program*'ın içerdiği hevesli planların artık örgütlenme ve liderlikten yoksun olduğunu kabul etmiş haldeydi. 15 Temmuz 1871'de meşhur Seksen Yediler Davası görüldü. 1869 güzünde ülkeye dönen Neçayev, takipçilerinin Tkaçev-Dementyeva vakası akabinde tutuklanmalarından büyük ölçüde sorumluydu. Çünkü bu arada, "Kartal" a ihanet ettiği gerekçesiyle, dava adına, Ivanov adlı bir üyelerini öldürmüştü.³¹ Neçayev İsviçre tarafından Rusya'ya iade edildi.

29 Dementyeva, esprili ve kibir derecesinde bilgiç olarak tasvir edilir. Aslında, sonraki dönemin Vera Figner, Vera Zasuliç, Sophie Peroskaya gibi meşhur Rus devrimci kadın figürlerinin öncüsüydü. 1867'de *gymnasium*dan mezun oldu ve 1869'da Neçayev çevresinden Nikolayev adlı biriyle sahte evlilik yaptı (bu dümeni Tkaçev planlamıştı ve amacı devrimci amaçlar için kullanılacak olan mirası ele geçirmektir). Bu dönemde Tkaçev'le nişanlandı. Hakkında, Tkaçev'in yazdığı *Halka* bildirisini dağıtma şüphesiyle Çarlık mahkemeleri tarafından soruşturma açıldı ve Novgorod şehrinde polis gözetiminde tutuldu. Cazibesi, güzelliği ve davaya adanmışlığı onu kısa sürede Novgorod'daki devrimcilerin sevgilisi haline getirdi. Öyle ki Çarlık yetkilileri onu daha da uzağa, Kaluga'ya sürdü. Oradaki vaktini N. P. Shelgunov eşliğinde geçirdi. Shelgunov'un günlüğü, onun hakkında pek çok bilgi içerir. Ayrıca bakınız, Kozmin, P. N. *Tkachev*, ss. 176-79.

30 Bildiri, belli ki, *Program*'da öngörülen planın ilk evresinin bir parçasıydı. Amaç sermaye kitlesini sadece öğrenci davası değil, genel devrim davası tarafına çekmektir. Tkaçev ve Dementyeva ile ilişkide olan otuz sekiz öğrenci St. Petersburg'daki bir teknik okuldan atıldı, on dört tanesi de hapse girdi.

31 "Kartal"dan, Neçayev çevresinin Rusya ağının devasa olduğunu kanıtlamasını isteyen Ivanov'un taş bağlanarak ağırlaştırılmış cesedi, Moskova'nın dışındaki Petrovsky Razumovsky Park'ın içinde bir gölette polis tarafından bulundu. Neçayev, yoldaşlarını ve Cenevre'de yaşayan Bakunin'i bu ağın genişliğine inandırmıştı; Bakunin de buradan yola çıkarak Neçayev çevresi ile yutdışındaki diğer çevreler arasında etkin bir "Dünya Devrimci Birliği" kurulduğunu varsaymıştı. Ivanov'un ihaneti kuşkuculuk ve itaatsizlik cürmüydü.

Tkaçev öğrenci bildirisinin basımından suçlu bulundu ve Sibirya'da bir yıl dört aylık sürgün cezasına çarptırıldı. Dul annesi temyize başvurunca Pyotr'un, annesinin Pskov eyaletinde Velikie-Luki'deki evinde polis gözetiminde yaşamasına izin verildi.

Yurtdışındaki *Nabat* Dönemi

Tkaçev'in annesinin evindeki sürgünü Aralık 1873'e dek sürdü. O zamanlar Lavrov'un ve onun propagandist popülizminin *Chai-kovtsi* diye anılan destekçileri, Zürih'teki liderlerinin çağrısını değerlendiriyorlardı: Lavrov, hareketin yurtdışındaki karargâhında çalışmak üzere daha fazla yazarın ve örgüt mensubunun Zürih'e gelmelerini istiyordu. Lavrov'un destekçileri, annesinin ve muhafızların haberi olmadan Tkaçev'i kaçırdılar. Karısı Alexandra Dmitriyevna belli ki Tkaçev'in planlarından haberdardı. Pek çok Rus devrimcinin karısı gibi Alexandra Dmitriyevna da kocasından uzun süre uzak kalmaya psikolojik olarak hazırды. Bu vakada ayrılıkları 1873'ten Tkaçev'in 1886'da Paris'teki ölümüne kadar sürdü. Bu dönemde Alexandra çoğunlukla Novgorod'da yaşadı. Tkaçev'le sürekli yazıştılar.

Tkaçev kısa süre sonra Zürih'teki Lavrovcu yayın organı *Vpered!*'de (İleri!) çalışmaya başladı. Popülistlerin Tkaçev'le çalışmak istemeleri, onun erken dönem düşüncesinin muğlaklığını kanıtlar. Onlar belli ki Tkaçev'i kendi yoldaşları olarak görüyorlardı; öyle olmasa onun kaçırılması gibi riskli bir işi üstlenmezlerdi. Halbuki, Zürih'e varmasından kısa süre sonra, Lavrov'un onun kaçırılmasına verdiği desteğe rağmen, Tkaçev'in *Vpered!*'in felsefesine ayak uyduramayacağı belli oldu. Aslında Tkaçev Lavrov taraftarlarını "gerici devrimciler" diye anmaya başlamıştı.

Vpered! "halka gitmeyi", önce halkı aydınlatmayı içeren barışçıl bir propagandayı tercih ediyordu. Uzak bir gelecekte, sosyalist fikirlerin köylüler arasında sürekli yayılmasından sonra "Rus hal-

(Bakınız, David Footman, *Red Prelude: The Life of the Russian Terrorist Zhelyabov* [New Haven: Yale University Press, 1945] Uzun sürecek bir hapis cezasına çarptırılan Neçayev 1882'de tüberkülozdan öldü. Hapiste geçirdiği sürenin bir kısmını dışarıdaki devrimciler arasında bağlantılar kurmaya adadı. Bunlar arasında Lenin'in kardeşi Alexander'ın da üyesi olduğu *Halkın İradesi* adlı gizli teşkilat da vardı.

kının devrime hazır hale geldiği açıkça görünecek (*obnaruzhit'sya*) ve siyasi olaylar halkı devrim yapmaya çağıracaktı.”³² Tkaçev'in bu bakış açısıyla uzlaşması imkânsızdı. Aralarında Kasper Turski'nin de bulunduğu bazı Leh mültecilerle birlikte yayınladıkları Lavrov karşıtı propaganda kitapçığında Tkaçev şunları yazıyordu: Şiddetli devrimle sözde “aşamalı devrim” arasında önemli bir fark var: Şiddetli devrimde devrimci azınlık artık beklemeye gönüllü değildir ve halka bilinci dayatma görevini üstlenir.³³

Lavrov'la Tkaçev arasındaki bir başka çatışma, sonunda ilişkilerinin bir daha tamir edilemeyecek biçimde kopmasına neden oldu.

Tkaçev, Lavrovcu “halka gitme” taktiğiyle açıkça dalga geçen bir makale kaleme aldı. Bu makalede geleceğin ideal köylü hayatını ama tamah ve doygunlukla dolu, abartılı bir halini tasvir ediyordu:

Köylülerin o kadar çok sayıda sığırı ve kümes hayvanı olacak ki onları sayamayacaklar bile. Herkesin yiyebileceği kadar eti, her sabah, öğle ve akşam içebilecekleri kadar tatlı şarabı olacak. ... Herkes istediği kadar çalışacak, arzu ettiği kadar yiyecek ve ne zaman isterse sobanın yanına kıvrılıp kestirecek. Ne olağanüstü bir hayat!³⁴

Lavrov'un ifadesiyle, makale *Vpered!* çevresinde bir kargaşaya neden oldu. Tkaçev, Lavrov taraftarlarının oportünist ve (ona göre) demagojik eğilimlerini mi hicvediyordu yoksa cahil köylüleri Makavelci bir taktikle etkilemek için mi demagojik bir makale yazmıştı? Lavrov ve arkadaşları makaleyi saldırgan buldular ve yayınlamayı reddettiler. Son tahlilde Tkaçev'in Lavrov'dan kopuşu, devrimci bir dergi editörlüğüne yakıştıramadığı Lavrov'u küçümsemesinin sonucuydu. Kozmin'e göre, Tkaçev Lavrov'u kendisinden on dört yaş büyük, “yeni devrimci harekete yabancı”, en iyi ihtimalle liberal ama kesinlikle devrimci olmayan biri görmüştür.³⁵

32 E. Selskii, *Po puti k svobode* (Moskova: F. Y. Burche, 1907), s. 53.

33 Mikhail Karpoviç'in makalesinde alıntılanmıştır: “A Forerunner of Lenin: P. N. Tkachev (“Lenin'in Selefi: P. N. Tkaçev”), *The Review of Politics* (Temmuz 1944), s. 342. Tkaçev'in diğer düşmanları, her tür merkezi yönetimin baskıcı ve gereksiz olduğunu savunan Bakuninci anarşistler ve Tkaçev'in fikrinde iktisadi belirlenimcilik ve tarihsel maddeciliğe kafayı takmış Marksistlerdi. Tkaçev'in Marx ve Engels'ten farkı daha sonra Lenin ile Plekhanov arasında ortaya çıkacak farka benzer. Aşağıda V. Bölümdeki tartışmaya bakınız.

34 Kozmin, *Giriş*, Tkaçev, *Sochineniya*, I, 22 içinde.

35 A.g.e., s. 23.

Lavrov'la işbirliği yaparken Tkaçev onun, kendisi gibi tecrübeli bir devrimciyi dinleyeceğini umuyordu. Fakat öyle olmadı. Lavrov, Tkaçev'in kabiliyetini kıskanıyordu ki editörlerin çoğu böyledir! Tkaçev bir süre sonra "tek adam" (*yedinonachaliye*) siyasetinin derginin editörlüğünde, hatta her ilişki ve eylemde yürürlükte olması gerektiğini düşünmeye başladı: Her girişim bir kişinin eksiksiz otoritesiyle gerçekleşmeli, son sözü sadece bir kişi söylemelidir. Diğerleri ona tavsiyede bulunabilirler ama daha fazlasını yapamazlar.³⁶ Bu nadir anılan ve açıklayıcı cümleleri yazarken Tkaçev'in aklında Lavrov değil, kendisi vardı.

Tkaçev sonunda 1874'te *Vpered!* dergisinden ayrıldı. *Cercle Slave* grubunun, Blanqui taraftarı Eduard Vaillant'ın "Enternasyonal ve Devrim" başlıklı bildirisini Fransızcadan Rusçaya tercüme etmesine yardımcı oldu. Bu çevre, 1874 yılı boyunca Lavrov'u ve tesadüfen de olsa Marx'ın Enternasyonal'ini eleştiren bir kaç bildiri yayınladı. Sonunda Tkaçev ve Leh arkadaşları Blanquici bir Rus dergisi çıkarmaya karar verdiler. 1875 yılının sonlarında, adı Herzen'in *Kolokol*'undan daha tiz bir zili andıran *Nabat*³⁷, Cenevre'de Tkaçev editörlüğünde yola çıktı. Tkaçev'in yazarlık kariyerinin en verimli dönemi böylece başlamış oldu. Lenin, Pokrovsky, Bogucharsky, Gorev, Mitskevich, Plehanov, Kozmin ve birbirinden farklı

36 A.g.e., s. 23. Tek adam önderliği Lenin tarafından, devrimin hemen sonrasındaki dönemde ön plana çıkarıldı. Devrimden önceki dönemde, diğerleriyle tartışmalarında Lenin hep kendisinin yayın yönetimi iktidarını tek başına kullanabileceği bir konum talep ediyordu.

37 A. G. Preobrazhensky'nin yazdığı *Rus Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'ne göre (New York: Columbia University Press, 1951, s. 588) *nabat* sözcüğü şöyle bir etimolojiye sahip: "*N A B A T* (ağır belirti): Tamlayan anlamı, bir felakete işaret eden özel bir sese sahip çan, zil; *nabatnii* (çan); '*bit*' v *nabat*' (alarmı başlatmak, çanları çalmak). Eski Rusçadaki anlamı, büyük bakır çan. ... Muhtemelen Arapça *naubet* kelimesinin Türki kökenli kaynaklarından aktarılmıştır. ... Özgün anlamı bilinmemektedir ama anlaşıldığı kadarıyla uyarı, uyandırma amaçlı zil çalma anlamındadır. ... Dal, pek ikna edici olmasa da şunu belirtir: 'Gök gürültüsü, tahtaya vurma gibi sesler *nabat* olarak adlandırılmaz.' " Günümüz SSCB'sinde de terimle karşılaşmak mümkündür. Örneğin A. Shtein'in Kruşçev döneminde Pravda'da (12 Temmuz 1964) pek hoş olmayan eleştirilere maruz kalmış bir oyununda *Krasnii Nabat* adlı bir karakter vardır. Eleştiri yazısında karakterin lakabı Kızıl Tehlike Çanı "gürültücü ve kasıntılı" olarak tasvir edilir. Sürgün edilmiş Sovyet karşıtı yazar Valery Tarsis SSCB'deki yazılarında "özgürlük savaşını" işaret etmek için sıklıkla alarm metaforunu kullanmıştır. 7. *Koğuş* (Valeriy Tarsis, Ayyıldız Matbaası, 1966)'ta Tarsis şöyle yazar: "Ruhlarımızı mahvedecek yeni faşistlere (yani Tarsis'in metinde önceden açıkladığı gibi, komünistlere) karşı mücadeleyi başlatmak için tehlike çanını (*nabat*) çalmanın vakti gelmişti." "Rusya'nın Çılgın Tımarhanelerinde", *Komünizmin Sorunları*, (Eylül-Ekim 1965), ss. 66-71'de Laszlo M. Tikos'un makalesinde alıntılındığı haliyle. Tkaçev'in yayınladığı *Nabat*, *Alarm Zili* ve *Tehlike Çanı* olarak tercüme edilmiştir. İngilizce konuşulan ülkelerde yayınlanan kimi radikal dergilerin adı da olan *Alarm*, *Nabat*'ın uygun bir tercümesi gibi görünmektedir.

konumlardaki pek çok yazar, Tkaçev'in bu dönemde *Toprak ve Özgürlük*'teki kırılmayı etkilediğini ve şiddet yanlısı *Halkın İradesi* örgütünün oluşmasında payı olduğunu kabul ederler. Bu etkiyi daha genel bir anlamda öngören Tkaçev şunları yazmıştı:

Rusya'da *Nabat*'ı çok iyi bilen insanların sayısının az olduğunun ama neredeyse tüm zümrelerin onun varlığından, gelişiminden ve ilkelerinden haberdar olduğunun pekala farkındayım. Anarşistler ve Lavrov taraftarları, uygunsuz bir şekilde de olsa, iftiralarla ve saptırarak bu ilerlemenin gençliğe yayılmasını sağladılar. Sonunda bu fikirler ... şimdi, Halkın İradesi örgütü halinde, pek çok "Yürütücü" ve komite halinde, Lipetsk toplantısında [Haziran 1879] kabul edilen program halinde vücut buldu ve galip geldi. Sonunda, pek çok başarılı devrimci komplo *Nabat*'ın etkisini yansıtmakta.³⁸

Nabat'ın kurulma safhasında Cenevre'de olan Paul Axelrod, bir *Nabatovetsi*'in polis ajanı olduğunun ortaya çıkması vakasını anlatır:

Nabat grubunu oluşturan herkesi hatırlamıyorum. Fakat Molchanov adlı birinin bir süre Tkaçev yerine *Nabat*'ın yayın yönetmenliği yaptığını hatırlıyorum. Molchanov Çarlık polisinin ajanıydı ve bu ortaya çıkınca ihraç edildi. Sonradan Suvorin'in çıkardığı *Novoye vremya*'da (*Yeni Zamanlar*) çalışmaya başladı.³⁹

Axelrod daha sonra, yetmişlerin sonunda Cenevre'de Rus mülteci devrimciler kolonisindeki iki yönlü hizipleşmeyi anlatarak devam eder. Bu kırılmaya en iyi örnek, ona göre, *Nabatovtsi* ile (Bakuninci

38 *Perezhitoye i peredumanno*ye (Berlin: Izdatel'stvo Z. I. Grzhebina, 1923), ss. 162-63'te Axelrod hatıralarını yazarken şunları not eder: Tkaçev Cenevre'ye vardktan kısa süre sonra beni ziyaret etti. Beni ve başkalarını bir makaleyi tartışmak üzere dairesine davet etti. Makalenin başlığını hatırlamıyorum ama yanılmıyorsam konusu şuydu: İlerleme halkın nihai refahının tarafında olanlar için arzu edilir bir şey değildir, bilakis ilerleme kitlelerin durumunu kötüleştiren, eşitsizliği artıran, dolayısıyla da kitleler üzerindeki baskıyı yoğunlaştıran bir durum olarak anlaşılmalıdır. Makale mütevazı bir hacme sahipti ve hatırladığım kadarıyla aramızda bir tartışma yahut ilgi yaratmamıştı. Şimdi hatırlayınca, ilerlemeyi bu şekilde tarif eden bir makalenin biz dinleyiciler arasında bir tepki yaratmamış olmasını garipsiyorum. Bu belki de şundan kaynaklanıyordu: İlerleme kelimesi bizim için "burjuvazinin ilerleyişi" anlamına geliyordu ve biz bu terime artan yoksulluk ve halkın sefaleti anlamını atfediyorduk." Axelrod burada Tkaçevci fikirlerle daha sonraki Sosyal-Demokrat-Marksist kavram arasındaki ilginç paralelliği tarif ediyor gibidir. Tkaçev'in *Nabat*'ın varsaydığı etkisini tarif ettiği pasaj şurada alıntılanıyor: Bogucharsky, *a.g.e.*, ss. 454-55. Aşağıda ss. 124-28'e bakınız.

39 Axelrod, *a.g.e.*, ss. 194-198.

anarşist yayın *Obščchina*'nın [*Komün*] adından mülhem *Obščhinisti* diye adlandırılan) Bakuninciler arasındaki kırılmadır:

Nabat 1875'ten beri çıkıyordu. Tkaçev bu dergide Rus devrimci düşünce tarihinde Tkaçevizm ya da (bizim tercih ettiğimiz şekliyle) Jakobenizm olarak adlandırılan kavramları geliştirdi.

Tkaçev'in temel derdi, halkın üzerinde düşmanca bir güç uygulanmasından ibaret olan ilerlemeydi; barizdir ki aklında burjuva toplumunun ilerlemesi vardı. "İlerleme, köleleşmeyi güçlendiriyor, baskı araçlarını keskinleştiriyor, muktedir sınıfları daha hakim ve bu sınıflara karşı mücadeleyi daha zor hale getiriyor" diyordu. Bundan ötürü Tkaçev, Rusya'nın iktisadi kalkınmasının en kötü olasılık olduğunu, bu gerçekleşirse devrim umutlarının hepsinin ortadan kalkacağını düşünüyordu.

"Tehlike çanlarını çalmanın vaktidir" diyordu. "Neler olduğuna bir bakın! İktisadi kalkınmanın ateşi milli hayatımızın temellerini tüketmeye başladı. Bunun etkisiyle eski *obščchina* biçimleri silinip gidiyor. ... Yeni burjuva hayatı biçimleri onların yerini alıyor. Her gün savaşmamız gereken yeni bir düşman ortaya çıkıyor. ... İktisadi ilerleme hükümetin gücüne güç katacak ve onu şimdiye kadar görülmemiş bir iktidara kavuşturacaktır."

Tkaçev yaklaşan tehlikeye karşı devrimcileri acele etmeye çağırıyordu. Rusya'da acilen devrim yapılmalıydı, zira kapitalizm biraz daha ilerlerse devrim imkânsız hale gelecekti. ... "İktidar ele geçirilmeli ve muhafazakâr devlet devrimci devlete dönüştürülmeli" diyordu. ... Fakat, halk bu devrimi yapma kabiliyetine sahip miydi? Tkaçev bu soruyu yüksek bir sesle "Hayır!" diye cevaplıyordu [Axelrod burada Tkaçev'in devrimci azınlıkla ilgili fikirlerini açıklar].

Tkaçev sadece Rusya için komplo taktikleri önermekle kalmıyor, Avrupa işçi hareketinin de komplocu yöntemler geliştirmesini umut ediyordu. Tkaçev'e göre yasal emek örgütleri kendilerini komik duruma düşürmekten başka bir şey yapmıyordu.

Tkaçev, farklı teorilerinin tümünde étatiste [*gosudarstvennik*] (devletçi) yaklaşımı benimsemiş ve bundan dolayı anarşizmin amansız bir muhalifi olmuştu. ... Tkaçev devlet aygıtının yok edilmesinin doğrudan kaosa sebep olacağına inanıyordu. Ona göre devlet yok edilmemeli, devlet iktidarını kullanarak iktisadi eşitlik için gerekli koşullar yürürlüğe konmalıydı. *Nabat*'ın çizgisinin özü buydu.

Nabatovtsi'ye göre devrimci siyasetin ilk ve tek kuralı, devrimin tüm düşmanlarının şiddet ve fiziksel imha yöntemleriyle acımasızca yok edilmesi idi. Sıklıkla Robespierre'e ve Saint Just'e gönderme yapıyor ve kendilerini gururla *Yakobinski* (Jakobenler) olarak adlandırıyorlardı.

Tartışma esnasında bir Tkaçeviste sordum: "Bir azınlığın üyesi olarak halkı mutlu olmaya zorlamanın doğru olduğunu mu düşünüyorsunuz?" Bu soru tartıştığım kişiyi hayli canlandırdı: "Elbette!" diye yanıtladı. "Halk kendisi için neyin iyi olduğunu anlamaz, onlar için gerçekten iyi olan şeyi yapmaya zorlanmaları gerekir."

Rus devrimci hareketleri tarihinde *Narxıvol'tsi*'nin eylemleriyle Tkaçev'in teorilerini ilişkilendirme çabalarıyla karşılaşabilirsiniz. Ne var ki bu benzerlik sadece devrim için komplo taktiklerinin uygulanmasıyla sınırlıdır. En açıklayıcı bağlantı, devrimci hareketlerimizin tarihindeki en karanlık iki sayfa arasında bulunabilir. ... İlki Neçayev'le Tkaçev hareketleri arasında, ikincisi de Bolşevik harekette. Tkaçev'in teorisinde devrimci yaratıcılığa sahip olmayan halk yığınlarına karşı "devrimci azınlık" olarak beliren kavram, Bolşevik teorinin sadece kendiliğindenliğe muktedir yığınların karşısına koyduğu "devrimci bilincin taşıyıcıları" kavramının habercisi değil midir?⁴⁰⁻⁴¹

Cenevre'de *Nabat*'ta yetmişlerin sonundaki döneme şahit olmuş, tanıştığı Tkaçev'in kişiliğinden ipuçları sunan bir mülteci de Vera Figner'dir:

Okul tatilinde, Cenevre'de, Pskov Eyaleti'ndeki sürgünden kaçıp oraya sığınmış olan Tkaçev'le tanıştım. Hemen siyasi mevzularda tartışmaya başladık. Adanmış Jakobenizmiyle bizi usandırmaya kararlıydı ve daha sonra Rusya'daki devrimci hareketlere dair "Frichistler"le giriştiği tartışmada da başarılı olamadı. *Nabat*'ın ilk sayıları bizde hiç sempati uyandırmamıştı, hatta gülünç görünmüştü. Siyasi teorilerine rağmen onu devrimci hareketin ciddi bir figürü olarak görmüyorduk; kişiliği bizi hiç etkilememişti. Fakat neşeli ve keyifli bir tartışmacıydı. Onunla yoldaşça bir tartışmayı sürdürebiliyordu-

40 Axelrod, *a.g.e.*, ss. 197-98.

41 Boris I. Nicolaevsky, çok bilgili bir Leh entelektüeli olan Turski'nin, Tkaçev'e Saint Just, Mably ve Babeufçular gibi devrimcilerin arka planı ve fikirlerine dair bilgi verdiğini keşfetmişti. Bu etkili yazarlar ve aktif devrimcilerle ilgili mebzul miktarda okumasının ne kadarını özümsemediğini kestirmek pek mümkün görünmüyor. Nicolaevsky Turski'nin 1877 yılında *Nabat*'ın izniyle yayınladığı *İdealizm i materializm v politike* başlıklı bir kitapçıktan alıntı yapar (Nicolaevsky'nin Turski'nin makalesinden alıntılar da içeren "Pamyati poslednevo yakobintsa" başlıklı metni için bakınız, *Katorga i ssylka*, No: II, 1926).

nuz. Onun yanında kendimi hep neşeli ve rahat hissettim. Cenevre gölünde kürek çeker, kıyısında akşamları yürüyüş yapar, nüktelerimizi yarıştırır ve kendi aramızda küçük oyunlar oynardık.⁴²

Tkaçev'in *Nabat*'ı kurarken ne kitlelerin, ne de yurtdışında tanıştığı mültecilerin beğenisini kazanmak gibi bir umudu ve arzusu vardı. Zaten dergi kitlelere hitap etmiyordu. Tkaçev bunu şöyle açıklıyordu:

Nabat'ı Rusya'da dağıtmak gibi bir niyetim yoktu. *Nabat* bir ajitasyon yayını olarak tasarlanmamıştı. Tek amacı devrimcileri devrimci eylemle ilgili pratik fikir ve ilkelere yöneltmekti; zira anarşistlerin ve Lavrov taraftarlarının zararlı nosyonlarının gerici etkileri yüzünden bu ilkelere hiç saygıları kalmamıştı. Bu fikir ve ilkeler yeni değildi ama onları unutmamak iyi olurdu! *Nabat*, Rusya'da dağıtılsa da bu işlevi yerine getirmeye muktedir ve yerine getirdi de zaten. Bir avuç devrimcinin bu programa ve temel ilkelere aşına hale gelmesi devrimciler arasında bu konuda pek çok tartışma yapılması için yeterliydi. Az sayıda devrimcinin unutulmuş fikirlerini hatırlamak, sonrada bunların akla yatkın ve uygulanabilir olduğunu görmek, ardından da devrimcilerin çoğunluğuna bu fikirleri yaymak yeterliydi.⁴³

Tkaçev ve *Nabat* takipçileri, belli ki sadece makale yazmakla yetinmek istemiyorlardı. Böylece safları sıklaştırmamanın ve yurtdışında olduğu gibi Rusya'da da taraftar toplamanın yollarını aramaya başladılar. *Nabat* çevresinin bazı üyeleri bu amaçla Rusya'ya gitti. Bu seyahatlerin belirgin bir sonucu olmadı. Rusya'daki devrimcilerin bu zümrenin Jakoben fikirlerine yaklaşımı pek dostane değildi.

Rusya'da bir nebze başarılı oldularsa bunun tek kanıtı, Tkaçev taraftarı olduğunu açıkça ilan eden ve kendilerine *Halkın Özgürleşmesi Örgütü* (*Obskchestvo Narodnovo Osvobozhdeniya*) adını veren örgütün kurulmasıdır. Gerçi bu örgüte dair Kozmin'in ortaya çıkardığı az miktarda veri dışında hiç bir bilgi mevcut değildir. Diğer Sovyet tarihçileri bu örgütün varlığı konusunda sessiz kalmıştır.⁴⁴

Örgüt 1877'de, çoğu şüphesiz ki Zaiçnevski taraftarları olan Rus Jakobenlerinin birleşmesiyle oluştu. O dönemin Jakobenler

42 Vera Figner, *Studentcheskiye gody*, ss. 118-19.

43 Kozmin, *Giriş*, Tkaçev, *Sochineniya*, I, 26-27 içinde.

44 Bu örgütün tasviri *a.g.e.*, I, s 26-28 arasından alınmıştır. Venturi'nin diğer her yönüyle muhteşem kitabında, nedendir bilinmez, bunlar tümüyle görmezden gelinmiştir.

için zor zamanlar olduğunu göstermek için, 1870'lerde Rusya'daki tek Jakoben örgütün, adlarını kuruldıkları şehirden alan *Orel* olduğunu belirtmek bile yetecektir. Bu örgüt, 1862'de *Genç Rusya* bildirisini yazan Zaiçnevski'nin takipçilerinden oluşuyordu. Bildiri tek parti iktidarını ve devrim sonrası diktatörlüğü savunduğundan, *Orel* çevresinin üyeleri Cenevre'nin Tkaçev taraftarlarıyla anlaşmakta pek zorluk çekmediler. Zaten 1862'de Tkaçev, o zamanlar St. Petersburg'da bulunan Zaiçnevski çevresinin bazı üyeleriyle tanışmıştı. Kozmin, Tkaçev'in, Rusya'daki Zaiçnevski destekçileriyle, özellikle Orel'dekilerle olası her tür bağın kurulması için emir verdiğini tahmin eder.

Fakat Zaiçnevski çevresinin bir katkısı olmadı çünkü 1877'de bu grup dağıldı. Ağustos 1877'de Zaiçnevski Orel'den Sibirya'nın Olonets vilayetine sürüldü ve grubun kimi üyeleri tutuklandı.

Tkaçev'in Örgütü, eğer böyle adlandırılabilirse, aşırı komplocu, hatta ultra-komplocu ve yasadışı bir karakter sergiliyordu. Örgütün şöyle kuralları vardı: "Örgüt'ün üyeleri örgütün varlığını ve üyelerinin kimliklerini gizli tutmalıdır." Dahası, Merkez Komite'nin izniyle Örgüt ajanlarının, örgüt üyesi olduklarını gizleyerek başka devrimci örgütlenmelere sızmaları emredilebilir, o örgütlenmeyi Örgüt'ün topyekûn etkisi ve kontrolü altına almak için gizli çalışmalar yürütmeleri istenebilirdi.

Örgüt'ün komplocu ve gizli karakteri bugün, Zaiçnevski ile birlikte tutuklanmamış birkaç devrimcinin eylemleri hakkında hiçbir şey bilmememizin de nedenidir. Aynı zamanda pek çok devrimcinin Örgüt'ün varlığından haberdar olduğu ve Tkaçev'in umduğu gibi ondan etkilendikleri aşikârdır.

Örgüt'ün çeşitli yerel küçük Tkaçevci unsurları arasında, sözcü Güney Rusya'da, federatif bağlantıları olduğu da kesindir. Odessa'da 1878'de devrimci eylemlerinden ötürü tutuklanan meşhur devrimci I. M. Kovalskii, *Nabat*'ın çalışanıydı ve *Halkın Özgürleşmesi Örgütü*'nün üyesiydi.⁴⁵

Örgüt'ün, Rus devrimci hareketleri tarihinde bir başka ilginç rolü daha vardı. *Narodoval'tsi* N. A. Morozov ve Gerasim Roma-

45 Kovalskii'nin kurşuna dizilmesine karar verildi ve karar 2 Ağustos 1878 günü uygulandı. Odessa'da Jakoben propagandanın yayılmasına karşı olan toplam sekiz kişi vardı. Kovalskii tutuklanırken aralarında *Nabat*'ın nüshalarının da bulunduğu devrimci dergilere el konmuştu.

nenko, Tkaçev'in Örgüt'üyle 1880 baharında bağlantılar kurmayı denedi.

1880 başlarında Halkın İradesi Yürütme Komitesi'nin meşhur üyesi Morozov, bazı önemli teorik mevzularda Komite'deki diğer yoldaşlarından ayrı düştüğünü idrak etti. Bundan önce, ilk yurtdışına çıkışında, Morozov *Nabat*'ta ifade edilen fikirlerle yakınlık kurmuştu. Tkaçev'le bizzat tanışan ve *Zhenskii vestnik (Kadınların Postası)* için onunla bir zamanlar işbirliği içinde olan Morozov, *Nabat*'ın yayın yönetmeniyle hiç karşılaşmadığı halde onun aleyhinde konuşan pek çok kişinin aksine Tkaçev'e karşı bir husumet hissetmiyordu. Morozov daha ziyade Tkaçev'i yetenekli ve bilgili bir entelektüel ve diğer devrimci mülteciler arasında yükselen bir yoldaş olarak görüyordu. Morozov 1880'de yurtdışına döndü ve *Nabatovtsi* ile eski ilişkilerini hemen tazeledi. Bu yeniden tanışma, Rusya'nın her yanına yayılmış olan *Halkın İradesi* çevresiyle Tkaçevist Örgüt arasında federatif ilişkiler kurma planının bir parçasıydı. Bu fikir elbette Tkaçev taraftarlarına çekici göründü; zira Halkın İradesi meşhur, çok sayıda üyesi olan ve çok daha iyi örgütlenmiş bir örgüttü. Morozov Halkın İradesi örgütlenmesine ait matbaa ve fonları Tkaçev Örgütü'nün kullanımına sunmayı önerdi fakat Halkın İradesi Yürütme Komitesi üyelerinin çoğunluğunun Tkaçevci-*Nabat* devrimci taktik ve stratejilerine düşmanlığı öyle güçlüydü ki Morozov'un planı daha başlamadan sona erdi.

O günden sonra Morozov, Romanenko'nun da ona katılmasıyla mücadeleye kendi başlarına, kendi verdikleri adla "Sosyalist teröristler" olarak devam etti. Broşürlerinde, hükümeti bozguna uğratmak ve taviz vermeye zorlamak için terör ve şiddetin kullanılması gerektiğini savunuyorlardı.⁴⁶ Ne var ki Morozov ve Romanenko, bireysel terörü Rus devrimcilerine bir taktik olarak önererek Tkaçev'den ve *Nabat*'ta yayınlanan yazılardan destek alamazlardı. Tkaçev bireysel terör eylemlerini etkisizliklerinden ötürü kesinlikle kınıyor, bu tip eylemlerden ötürü devrimci örgütlerin polis tarafından dağıtılması ve devrimci hareketin genelini zayıflatması tehlikesine karşı uyarıyordu.⁴⁷ Bununla beraber, Tkaçev ajanlara ve muhbirlerle karşı uygulanacak teröre ya da herhangi bir durumda girişilecek

46 Kozmin, *Giriş*, Tkaçev, *Sochineniya*, I, 29 içinde.

47 Lenin'in de bireysel teröre ilişkin olumsuz düşünceleri vardı. Örneğin lüzumsuz ve

toplu şiddet eylemlerine karşı değildi, bilakis davaya yararlı olması kaydıyla bunları destekliyordu.

Terör mevzuu, sonunda Tkaçev'le Kasper Turski'nin ilişkilerinde bir çatlağa neden oldu ve *Nabat*'ın yayın kadrosunun çoğunluğu Turski'yi destekledi. Turski, belli ki *Nechayevtsi* çevresine yakınlığının etkisiyle terör ve şiddetin, kitlesel ve bireysel çeşitleriyle en geniş çapta kullanımını açıkça savunuyordu. Tkaçev ise bu taktiğin etkisiz ve devrim davasına zararlı olduğunu savunmaya devam etti. Turski şiddet taraftarı makaleler yayınlamak için aleni denemelere giriştiği zamanlarda Tkaçev onu önlemeye çalıştı ama her zaman başarılı olamadı (sadece bu bile o zamanlar *Nabat* çevresi içindeki dengelerin hayli hassas olduğunu kanıtlar). Sonunda, *Nabat* çevresinin alt kademesinin desteğini alan Turski, Tkaçev'e ultimatoom verdi: Tkaçev ya terör ve suikastı taktik olarak kabul etmeli ya da *Nabat*'tan ayrılmalıydı. Tkaçev geri adım attı (bu geri çekilmenin nedeni, ilkelerinden başka bir şey değildi muhtemelen) ve sonuç olarak 1879'dan itibaren *Nabat*'ın yayın politikası üzerindeki otoritesini kaybetmeye başladı. *Nabat* kısa sürede Turski ve yandaşlarının fikirlerini yansıtan bir dergi haline geldi. *Nabat*'taki yetki ve sorumluluklarının azalması Tkaçev'e daha fazla seyahat etme olanağı tanıdı; mesela, Cenevre'den 1879'dan sonra ikamet edeceği Paris'e.

Tkaçev *Nabat*'a Paris'ten yazılar göndermeye devam etti ama ismi derginin sayfalarında pek az görüldü. 1880'de Cenevre'deki *Nabat* yönetimi cüretli bir planı uygulamaya sokmak istedi: Derginin basımını Rusya'da yapacaklardı. Tkaçev de Rusya'ya, özellikle St. Petersburg'a gitme arzusunu açık etti. Fakat bu yolculuk asla gerçekleşmedi; zira *Nabat*'ın Rusya'da çıkacak bir sonraki sayısının baskı kalıp ve provalarına, Çarlık başkentine girer girmez el konmuştu. Tkaçev ömrünün geri kalanını geçireceği Paris'te, 1880-1882 yılları arası Blanquici *Ni Dieu, ni maitre* dergisine katkıda bulundu. 1881'i 1882'ye bağlayan kış mevsiminde Tkaçev, pek çok kaynakta geçen psikolojik odaklı "beyin felci" belirtileri göstermeye başladı. Sonradan hastalık ilerledi ve Tkaçev yazamaz, hatta kol ve bacaklarını kontrol edemez duruma geldi.⁴⁸

verimsiz bir taktik olan suikast hem bu planı uygulayanlar için trajik sonuçlara gebeydi (ki Lenin'in abisi de böyle bir örnekti), hem de polis mahkemelerinde gizli örgütlerin dağılması ve parçalanmasına neden oluyordu.

1883'te sokakta tuhaf davrandığından ötürü Paris polisince tutuklandı. Yakınlardaki bir hastaneye götürüldü ama bir Rus doktor hastaneye gelmeden ismini söylemeyi reddetti. Tkaçev'in Paris'te yaşayan akrabaları kısa sürede hastaneye geldiler. Tkaçev üç yıl boyunca doktor gözetiminde kaldı. Durumu gitgide kötüleşti. Sadece soruları yanıtlatabiliyordu. Onu da başta bir heyecan duyarak ama sonra bir uyuşukluğa gömülerek zar zor beceriyordu. Montparnasse'daki St. Anne Psikiyatri Hastanesi'nde onu ziyaret edenlerin anlattığına göre ölmeden üç hafta önce Tkaçev artık ne hareket edebilen, ne de konuşabilen bir "yaşayan ölüye" dönüşmüştü.

Tkaçev, 5 Ocak 1886 günü 12:15'te öldü. Ertesi gün düzenlenen cenazesine yirmi-otuz kadar arkadaşı ve tanıışı katıldı. *Obščcheye delo* gazetesinde yayınlanan bir habere göre⁴⁹, katılmak isteyebileceklere haber vermek için cenazenin ertelenmesi planlanmış ama hastanenin kuralları yüzünden bu mümkün olmamıştı. Sonuçta, 6 Ocak 1886 günü Tkaçev'in naaşı ahşap bir tabutun içinde hastanenin dışında bekleyen ve onu Paris'in güneydoğu tarafındaki Ivry mezarlığına götürecek olan arabaya taşınırken pek az kişi ona eşlik etti.

Hava soğuk ve yağmurluydu. Sabah saat 9'da cenaze korteji yağmur altında yürüdü. Mezarlıkta onları iki çelenk bekliyordu, biri kuzenlerinin yaptırdığı kırmızı ölmezotu çelengi, diğeri de birbirine dolanmış ve kırmızı bir kurdeleyle bağlanmış bir sarmaşık demetiydi. *Nabat*'ın eski yayın yönetmenlerinden P. B. Grigoryev'in yaptırdığı bu çelengin üzerinde şu sözcükler yazılıydı: "*Ancienne redaction du Tocsin*" [*Teblike Çanı*'nın eski başyazarı]. Kortej mezarlığa ulaştıktan sonra naaş toprağa verilirken Tkaçev'in eski muhalifi Lavrov⁵⁰, onun Rusya'daki yazınsal faaliyeti ve zamanın genç neslindeki etkisi üzerine Fransızca bir konuşma yaptı. İkinci anma konuşmasını Grigoryev Rusça yaptı ve Tkaçev'in Rusya'dan ayrıldıktan sonraki faaliyetlerini övdü. Konuşmanın bir kısmı şöyleydi:

tarandığında bu duruma gelmesinin nedeni fizyolojik bir hastalık gibi görünüyor. Muhtemelen bir kan ya da guddе hastalığı olabilir. Tkaçev'in çağdaşlarından hiçbiri bir akıl hastalığından söz etmemiştir. Dahası, Tkaçev'in düşmanlarından hiçbiri de onun deliliğinden bahsetmemiştir ki en ufak bir delilik alameti gösterseydi bu fırsatı kaçırmayacakları kesindir.

49 A.g.e., s. 156.

50 Lavrov 1900 yılında öldüğünde yetmiş yedi yaşındaydı.

Çalkantılı dönemimizin en önde gelen figürlerinden biri ve terör üzerine yazan en yetenekli düşünürlerdendi. ... Burada onun mezarının başındaki herkes barışçıl propaganda yolunu seçer ve hala hükümete karşı barışçıl mücadele biçimlerini önerirken, o tek başına salt iktisadi zeminden ayrılıp siyasi zemine geçmeyi öneriyordu. Örgütsel mevzuları tartışıyordu. Tek kelimeyle, terörü işaret ediyordu.

Üçüncü anma konuşmasını da Fransız Blanqui taraftarı Eduard Vaillant yaptı. Mezar yeri beş yıllığına kiralanmıştı. Bu geçici mezarın başında ahşap bir plakanın üzerinde “Pierre Tkatscheff” yazıyordu. *Obshcheye delo*’da yayınlanan ölüm ilanında, “bir mülteciye yakışır biçimde mermerden bir dikenli tacın başucuna konacağı” kalıcı bir mezar yeri için 500 frank toplanacağı belirtiliyordu.⁵¹ Mezarlığın kayıtlarına göre bu hiç gerçekleşmedi, mezar yeri satın alınmadı ve 1892’de Tkaçev’in kemikleri çıkarılıp saklanacak yere aktarıldı. Tarihteki pek çok figür gibi, Tkaçev’in hayatı ve çalışmaları kendi zamanında, daha meşhur olan Çernişevski, Pisarev, Dobrolyubov ve Lavrov’la karşılaştırılınca, pek az ilgi gördü. Tkaçev ancak 1884’te, ölmeden iki yıl önce ama akli melekelerini yitirdikten sonra, Plekhanov *Nashi raznoglasiya* [*Farklarımız*] adlı anıtsal eserinde Lev Tikhomirov’un neo-Tkaçevciliğine saldırdığında meşhur oldu. Tkaçevcilik, Bonch-Bruyevich’in kaydettiğine göre, Lenin onun yazılarını derinlemesine araştırmaya, başkalarına önermeye ve Tkaçev’inkilere çok benzeyen kavramlar geliştirmeye başladığında yeniden gündeme geldi. 1917’den sonra da devrim sonrası Rus tarihçileri (Pokrovsky, Kozmin, Gorev, Mitskevich, Nicolaevsky vb.) Sovyet dergilerinde ve başka yerlerde yayınladıkları yazılarda Tkaçev’in hayatı ve düşünceleriyle ilgili araştırmalarına yer verdiklerinde tekrar görünür hale geldi.

Daha ileride görüleceği gibi, Rusya’da 1920’lerde yayınlanan pek çok makalede Lenin’in Bolşevizm teorisiyle Tkaçev’in teorisi karşılaştırıldı. Bugün, SSCB’deki Kruşçev ve Kruşçev sonrası rejime ters düştüğünden ötürü, en azından yayınlanmasına izin verilen makaleler düşünüldüğünde, Tkaçev’in hayatı ve çalışmalarına olan alaka düşüştür. Bunun ilk nedeni, Bolşevizm’in bir zamanlar ona içkin olan her tür aşırı radikallik ve terörden arındırılması çabası (yürürlükteki anti-Maocu kampanya kimi koşullarda devrime gi-

51 *Obshcheye delo*, No: 83 (1886); Lemke, a.g.e., s. 158’de alıntılanmış haliyle.

den barışçıl yolu, hatta parlamenter rotayı seçmektedir), ikincisi de Lenin'in hayatı ve eserlerinin özgünlüğünü yüceltme eğilimidir. Tkaçev'e karşı, kimi zaman kavramlarının eleştirilmesi dışında sessiz kalma şeklindeki bu muamelenin en son örneği, doğumunun yüzüncü yılında 29 Haziran 1964'te, tespit edilebildiği kadarıyla Sovyet akademik dergilerinde, gazetelerinde ve yayınlarında Pyotr Nikitiç Tkaçev hakkında tek satır bile yayınlanmamasıdır.⁵²

SBKP'nin (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) benimsediği iç ve dış politikadaki gelişmeler, Tkaçev'e, Tkaçevci Blanquiciliğe ya da Jakobenizme gönderme yapma hususunda gönülsüzlüğe neden oldu. Bu politikalar arasında, Çin-Sovyet çatışması dışında, Sovyet devletinin son zamanlarda yürürlüğe giren "sadece işçilerin değil tüm halkların devleti olması" şeklindeki sözde Lassalleci felsefesi de vardır ki bu Tkaçevci-Leninist elitist mirasa hiç uygun değildir. Aynı şey, son zamanlarda SSCB'de "popülerizasyon" ve "demokratizasyon" olarak açıklanan ve "tüm Sovyet halklarının artan otonomluğunu" ima eden kampanya için de geçerlidir. Devrim öncesindeki otoriter ve merkeziyetçi devrimci gelenekte bu tip fikirlerin yeri yoktur.⁵³ Geleceğin ne getireceği başka bir mevzu. Aslında, SSCB'de toplum bilimleri alanında ifade özgürlüğü gelişmeye devam ederse⁵⁴, 1920'lerdeki gibi nispeten daha nesnel tartışmalar yeniden ortaya çıkabilir ve Parti oligarşisinin Lenin'in özgünlüğü konusundaki kıskanç ve sıkı tavrına rağmen Leninizm'in devrim öncesi Rus düşüncesindeki kökleri daha iyi araştırılabilir. Leninizm, şimdi SSCB'de giydirilen resmi kıyafetinden, yani mutlak özgünlük kalıbından ancak o zaman çıkabilir ve kendi görüntüsüne kavuşabilir.

52 Doğumunun yüz yirminci ve yüz ellinci yılı 1963 ile 1968 yılları arasında olan diğer figürler böyle bir sessizlikle karşılanmamıştı - mesela, 1963'te yüz ellinci doğum günü kutlanan N. P. Ogarev (1813-1877). Bakınız, A. L. Weeks, "The First Bolshevik," *Problems of Communism* ["İlk Bolşevik", *Komünizmin Sorunları*], Kasım-Aralık, 1967, ss. 96-102.

53 SBKP'nin mevcut Çin karşıtı çizgisindeki Tkaçev karşıtı eğilim için bakınız: *Kommunist*, No: 4 (1964), ss. 48-49, 53. "I Internatsional i sovremennost" makalesinde *Buntarstvo* ve *Blankizm* kelimeleri hakaretamiz bir anlamda kullanılır. SBKP'nin 1961'de güncellenen programında "tüm halkların devleti" ile ilgili Lassalleci pek çok ifade vardır.

54 Bu kitabı yazarının 1962'de New York'ta iki Sovyet tarihçisiyle girdiği uzun tartışmadan ve SSCB'dekilerle görüşmelerinden çıkan tahminler bu yöndedir.

BÖLÜM IV

Tkaçev'in Devlet ve Devrim Görüşü

Bir düşünürün kendinden sonraki bir diğerine doğrudan, çizgisel bir etkisi olduğunu varsayıp bunun izini sürmek, daha en baştan kesinlikten yoksun bir çaba olduğundan sorulara açıktır. Bir düşünürün felsefesindeki gelişim hattını belirleyen psikolojik, entelektüel ve arızı unsurları kim birbirinden ayırabilir ki?

Yine de devrim öncesi ve Sovyet tarihi üzerine çalışan batılı uzmanlar, Tkaçev'in Lenin ve Leninizm üzerinde reddedilemez ve güçlü bir etkisi olduğuna dair fikrin Tkaçevizm'in yan ürünü olduğunu örtük ya da açıkça iddia etti. Bu iddiaların birkaç örneğini verelim. Leonard Schapiro *Sovyetler Birliği'nin Komünist Partisi*'nde şunları yazar:

Devrimci eyleme yönelik ideoloji, devrimin, halk adına eylemde bulunan profesyonel devrimcilerden oluşan küçük bir komplocu kadro tarafından yapılması gerektiğini savunan ilk Rus olan P. N. Tkaçev tarafından geliştirilmiştir. ... Öğretisinin bolşevizme kimi açılardan benzerliği dikkat çekicidir ve Tkaçev'in, Lenin'in pek çok fikrinin mucidi olduğu tespiti haksız değildir. Lenin Tkaçev'in metinlerini yakinen incelemiş hatta kendi takipçilerine de zorunlu okuma olarak önermiştir.¹

1 Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union* (New York: Random House, 1960), s. 4. Schapiro'nun Tkaçev'in Jakoben ve Blanquici devrimci teknikleri öneren ilk kişi

Stefan T. Possony, *Lenin: Zoraki Devrimci* adlı kitabında şöyle yazar:

Tkaçev'in fikirlerinin Lenin'i etkilediği açıktır; zira sonradan kendi takipçilerinin de Tkaçev'i dikkatle okumasını talep etmiştir. Lenin'in Tkaçev'i ne zaman okuduğunu bilmiyoruz ama İsviçre'de okumuş olması muhtemeldir. Rusya'ya döndüğünde, yapılacak işlere dair daha açık bir görüşe sahip olduğu muhakkaktır.²

Alan Moorehead, *Rus Devrimi*'nde şunları yazar: Tkaçev aslında Lenin'in selefidir çünkü azimli küçük bir üstün insan grubunun ütopyacı çizgideki komünist devleti kurabileceğini hayal eden odur.³

John S. Reshetar, *Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Kısa Tarihi*'nde şöyle der:

İşte, Lenin'in sonradan açımlayacağı fikirleri Tkaçev o zaman [1873'te] ortaya atmıştı. ... Lenin'in Tkaçev'e borcunun göstergesi, Tkaçev'in dergisi *Nabat*'tır. ... Bu dergi 1875 sonlarında Cenevre'de yayınlanmaya başlamıştır. ... Lenin'in Tkaçev'e borcu büyüktür. Neçayev'e olan borcu gibi bu borcu da teslim etmekte tereddütlü olmasının nedeni, Bolşevikleri, Neçayev ve Tkaçev'in küçük komplocu grup fikrinin zıddı olarak, yığınların partisi gibi gösterme hususundaki gerginliği olabilir. Lenin komploya karşı değildi; otokrasi ile mücadelede bunun da gerekli bir unsur olduğunu teslim ediyordu. Ama geleceğin öncüsü olarak bunu maskeleyerek zorunda hissediyordu.⁴

Alman akademisyen Werner Scharndorff, *Die Geschichte der KPdSU*'da şöyle yazar: SBKP'nin ruhani ve ideolojik babaları Marx ve Engels'ten ziyade Neçayev ve Tkaçev'dir. ... Lenin'in "proletaryanın öncüsü" kavramı Tkaçev'de bulunabilir.⁵ Son olarak, tüm bu

olduğu iddiası şüpheli olsa da bunları en esaslı biçimde geliştiren ilk kişi olduğu doğrudur.

- 2 Possony Lenin'in Tkaçev'i ilk kez Cenevre'de okuduğunu iddia ederken Schapiro'yu kaynak gösterir. Dahası, bunun ne zaman olduğunu bilmediğini belirtir. Bu doğru değildir (bakınız, yukarıda ss. 4-5).
- 3 Alan Moorehead, *The Russian Revolution* (New York: Harper and Brothers, 1958), s. 33.
- 4 John S. Reshetar, *A Concise History of the Communist Party of the Soviet Union* (New York: Frederick A. Praeger, 1960), ss. 7-10.
- 5 Werner Schandorff, *Die Geschichte der KPdSU* (Munich: Gunter Olzog Verlag, 1961), ss. 10-11. Bu kitap *Voprosy filosofii* adlı Sovyet dergisinin dördüncü sayısında (1964), Tkaçev ve Neçayev ile Lenin arasında bir devamlılık ilişkisi kurduğu için eleştirilmişti. Tkaçev karşıtı Sovyet eleştirisi üzerine bu kitapta ss. 176-187'ye bakınız.

fikirlerle muhalif olan ve Tkaçev'in Lenin üzerindeki etkisini reddeden bir görüş, Louis Fischer'in *Lenin'in Hayatı*'nda bulunabilir: Lenin'in sadece bir kez (o da aleyhinde olmak üzere) bahsettiği Tkaçev'in takipçisi olduğuna ya da Sergey G. Neçayev'den etkilendiğine dair tek bir kanıt yoktur.⁶

Sonradan Lenin'in ve Rus Sosyalist-Demokratik Partisi içindeki Bolşevik kanadın geliştireceği ve savunacağı fikirlerle benzer kavramları, Tkaçev'in yazılarında bulmak mümkündür. Giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi, Lenin'in 1900'de ve sonrasında Tkaçev'i tekrar tekrar okuduğunu ve devrimcilerin okumasını da salık verdiğini söylerken, Lenin'in Tkaçev'in proto-Bolşevizminden çok şey öğrendiğini ya da en azından ilham aldığını iddia etmiş oluyoruz. Bu iddiaya şunu da şerh düşmek gerekir: Bir kişinin bir diğerinin kitaplarını okumasından kaynaklı etkilenmeyi ölçmek çok hassas bir iştir. Bu yine de Tkaçev'in metinlerinde proto-Bolşevist olarak tanımlanabilecek kimi önemli kavramların tespit edilebileceği gerçeğini değiştirmez. Ayrıca, daha önce de gördüğümüz gibi, Lenin bu fikirleri neredeyse mutlak surette onaylamıştır.

Tkaçev'in Yığınlar Dair Fikirleri

Tkaçev'in düşüncesindeki en önemli, belki de anahtar kavram, yığınlar, devrimciler ve yönetici konumuna gelen devrimciler arasındaki ilişkilere dair yorumlarıdır. Bu mevzu, Tkaçev'in, geleceğin devrimci hareketlerine aktarılan ve kendi zamanındaki hareketleri etkileyen Rus devrimci mirasına, "devrimci *Geist*'a" yaptığı en önemli katkıdır.

6 Louis Fischer, *The Life of Lenin* (New York: Harper and Row, 1964), s. 45. Lenin Tkaçev'den "sadece bir kez" değil, pek çok kez bahsetmiştir ve bunların hiçbirinde onun aleyhinde konuşmamıştır. Lenin pek çok defa yetmişlerin devrimcilerini (özellikle de radikal devrimcileri ve şiddet yanlılarını) "muhteşem" kahramanlar olarak anmıştır. Lenin'in *Ne Yapmalı* adlı kitabından aşağıya alıntıladığım pasaj çoğunlukla yanlış tercüme edilir ve Lenin'in Tkaçev karşıtı bir konum aldığı ileri sürülür: "Tkaçev'in öğretilerine dayanarak ve 'korkutucu' araçlar kullanılarak yapılan ve sonunda 'korkutucu' hale gelen iktidara el koyma denemesi muhteşemdi. Küçük Tkaçev'in [belli ki burada kendine muhalif olan Nadezhdin'den bahsediyor -A. L. W.] sansasyonel terörü ise gülünesiydi ve özellikle de ortadaki köylüleri içeren örgütlenme fikriyle saçmaydı" (Lenin, *Sochineniya* [3. Baskı], V, 477. Lenin burada Tkaçev'in fikirleriyle Nadezhdin'in fikirleri arasındaki karşıtlığı, Tkaçev'in değil Nadezhdin'in aleyhine vurguluyor. Zira Tkaçev'in idealleri ve eylemlerini bir yerde "muhteşem", bir diğerinde ise "trajik" sıfatıyla anar.

Tkaçev yığınlara dair pek az yanılsamaya sahipti; Popülizmin yükselişte olduğu 1870'lerin demokratik eğilimler hakimiyetindeki döneminde, antidemokratik yaklaşımlarından ötürü tek başınaydı. Ona göre yığınlar, en azından devrim öncesindeki düşkün hallerinde (ve devrimden sonraki sürüncemeli süreçte) sadece eğitimsiz ve cahil değil, aynı zamanda psikolojileri kitlesel olarak yoğun bir revizyona ihtiyaç duyan, yeniden eğitilmesi ve yeniden diriltilmeleri gereken bir kalabalıktı. Dahası, yığınlar genelde devrimci cesaret ve tutkudan yoksundu. Yarı-feodal yarı-burjuva Rusya'nın mevcut bozuk ve yoz koşullarında muhafazakârlık ve rüşvete batmış, kendi çabalarıyla içinden çıkamayacakları bir kısırdöngüye yakalanmış durumdaydılar. 1868'de erken döneminde yazdığı, Pisarev'in onun üzerindeki etkisini açık eden "Yıkılmış Yanılsamalar" ("Razbitiye illyuzi") başlıklı önemli bir makalesinde Tkaçev, Rus yığınlarını şu antidemokratik terimlerle tasvir ediyordu:

... psikolojik sefalet ... yavan karakter ... ahlaki olgunluktan yoksunluk ... gibi niteliklere sahip çoğunluk her şeyden evvel bencildir. Bu bencilliğin kaynağı belki onun zekâsında, aptallığında ya da hamlığında değil de maddi sefaletinde bulunabilir. ... Kardeşleriyle arasındaki çıkar ortaklığını ve dayanışmayı hissetse de yoldaşlarıyla bir araya gelmeyi reddeder çünkü bunun ona işini ve ekmeğini kaybettirmesinden korkar. ... Sonuçta çoğunluğun çıkarı görünmez olur; herkes kendi çıkarına göre hareket eder, kendisi için didinir ve sonunda hepsi kaybeder.

Halkı kendi haline bırakırsanız, yeni hiçbir şey inşa etmezler. Sadece alışkın oldukları hayat tarzını yaygınlaştırırlar. Önderleri olmadan halkın eski düzenin yıkıntılarından yeni bir düzen inşa etmeleri ... ya da komünist idealleri gerçekleştirecek yönde ilerlemeleri imkânsızdır.⁷

Halk kendi olanaklarıyla özgürleşemez. Ayrıca, Tkaçev'in kendini beğenmiş bir demagog edasıyla açgözlü köylüye verdiği sözleri hatırlarsak (yukarıda Lavrov'un *Vpered!*'inde yayınlandığını belirtip alıntıladığımız, Lavrov'u deli eden hicivli makale) Tkaçev'in köylülerin cahil açgözlülüklerine, oburluklarına yarım ağızla boş vaatlerde bulunanlara karşı beslediği nefreti de görmek zor değildir.⁸

7 Makale *Delo*'da yayınlandı ve Tkaçev, *Sochineniya*, I, 325-69'da yeniden basıldı. Alıntı aynı ciltte s. 47-49 arasında, Kozmin'in *Giriş*'i içindedir.

8 Bkz. yukarıda ss. 51-52.

Tkaçev Rus *demos*'unu tasvir etmek için en aşağılayıcı terimleri kullanır: "Medeniyetten uzak kalabalık ... yarı-eğitilmiş çoğunluk ... yabani, kaba, geri kalmış, derdini anlatmaktan aciz yığınlar ... bön kalabalıklar ..."

"Medeniyetten uzak kalabalığın kendisi, baskı altında olmasının nedenini bilemeyecek ve ıslaha giden yolu bulamayacak kadar kaba ve cahil olduğuna göre,"⁹ diye yazar Tkaçev, Rus toplumunun hangi katmanı, yığınları içinde bulunduğu bu kısır döngüden çıkarabilir? Kendilerini özgürleştirmeleri ve daha iyi bir düzen kurmaları için kitlelerin uzun süreye yayılacak biçimde tedricen eğitilmesi midir en iyi çözüm? Yoksa yığınların mevcut toplumsal ve siyasi düzende eğitilmesi imkânsız mıdır?

1860'ların ortası gibi erken bir tarihte Tkaçev bu mühim mevzu-daki duruşunu belirlemişti ve sonraki dönemlerde de Popülistlerle ya da pre-Popülistlerle olan çeşitli ilişkilerine rağmen bu duruşu pek değiştirmede. Hem Pisarev'in yazılarına beslediği sempati, hem de kendi entelektüel oluşumundan kaynaklı eğilimlerinden ötürü, Tkaçev genç yaşlarından itibaren elitizme yakındı. "Yıkılmış Yansımalar", "Yükselen Güçler" ve "Geleceğin Halkı ve Küçük Burjuvazinin Kahramanları" gibi erken dönem yazılarında da (her üçü de 1868'de, Tkaçev yirmi dört yaşındayken *Delo*'da yayınlanmıştı), sonraları Nabat'ta yazdığı yazılarda ve Bakuninci anarşizme yönelttiği saldırılarda da "medeni insanlar ... kendini ifade edebilen azınlık ... içimizdeki en iyi insanlar ... yeni entelijansiya" gibi tanımlarla adlandırdığı elit devrimcilere ve devrim sonrası yönetimi ele geçirecek olan elit devrimcilere önem atfetti.

Tkaçev bu azınlıkla ilgili şunları yazmıştır:

Entelektüel azınlık, üzerine düşünülmüş ve akılcı bir mücadele biçimi uygulayacak, bu kaba maddi unsuru [yığınlar] ideal ilkelere yönlendirecek

9 Tkaçev, *Sochineniya*, III, 401-402. Tkaçev'in "Halkı Eğitmek mi Yoksa Halktan Öğrenmek mi?" başlıklı bu makalesi, L. N. Tolstoy'un 1874'te yayınlanan *Memlekete Mektuplar*'ında kısmen anılır. Tolstoy halkın başarılı bir biçimde eğitilmesi için onlara Ortodoks Kilisesi'nin metinlerini okumaya yetecek kadar dilbilgisi öğretmek gerektiğini savunur. Ayrıca, Tkaçev mazlum emekçilerin kendilerini özgürleştirecek araçları idrak edemeyeceklerini ve yeni düzeni kuramayacaklarını düşünüyor idiye, Marx'ın *Komünist Manifestosu*'na ya da Birinci Enternasyonal'in taktiklerine sempati duyması gücü -ki zaten duymamıştı-. Tkaçev'in sınıf mücadelesine dair fikirleri, Hegelci diyalektiği ve Ortodoks iktisadi belirlenimciliği reddetmesi, onunla Marksistler arasında tartışmalara neden olmuştu. Aşağıda, ss. 118-24 arasındaki tartışmaya bakınız.

ve önceden belirlenmiş amaçlara ulaşacaktır. Gerçek bir devrimde halk çalkantılı bir tabiat olayı gibi hareket eder ve önüne gelen her şeyi yok eder; hesapsız ve bilinçsiz davranır.¹⁰

Bir başka yerde de şunları yazar: Devrimci azınlık artık beklemeye gönüllü değildir ve *bilinci halka dayatma görevini* üstlenmek zorundadır [vurgu benim, A. L. W.].¹¹

Burada açıkça görüldüğü gibi radikal devrimcilerden müteşekkil entelektüel azınlık, Tkaçev'in "sosyalist görüş"¹² diye adlandırdığı nitelikleri sayesinde devrime bir "biçim", önderlik ve amaç verecekler (Aristoteles'teki gibi biçimsel, devindirici ve ereksel neden); bu sırada da yığınlar ya anlamsız bir yıkıcılıktan biraz daha fazlasını sağlayarak devrime katkıda bulunacaklar ya da ona tümüyle kayıtsız kalacaklardı.¹³ Aslında Tkaçev bir keresinde "yığınlar eyleme geçtiğinde sadece yok edici bir güç olarak davranabilirler, yaratıcı bir güç olarak değil" diye yazmıştı.¹⁴ Devrimci azınlıkla yığınlar arasındaki ilişkiyi şu şekilde tasvir etmişti:

Devrimci azınlıkla halk arasındaki ilişki ve halkın devrime iştiraki şöyle açıklanabilir: Devrimci azınlık mevcut yöneticilerin baskıcı teröründen ve korkudan kurtararak halkın yok edici devrimci güçlerini uygulamasının önünü açar. Bu güce dayanarak devrimci azınlık, devrimin dolaysız düşmanlarını yok etmek için şiddeti hünerle yönetir.¹⁵

10 "Vpered! Dergisi Editörüne Mektup"tan (1874), Tkaçev, *Sochineniya*, III, 65'te. Tkaçev'e göre devrimin "biçimsel" ve "devindirici" nedenleri radikal entelijansiyadır. Yani mücadeleye biçim verirler ve rehberlik ederler; "maddi neden" ise devrimin malzemesidir; yani oluşmakta olan yığınlar.

11 A.g.e., III, 64.

12 A.g.e., I, 51.

13 Kozmin şuna işaret eder: "Tkaçev [Rus] köylülerine özünde edilgen bir rol atfeder, etkin rol devrimci azınlığa aittir." (B. P. Kozmin, "Ocherki po istorii ratsionalizma," *Literaturnoye nasledstvo* [1933], No: 7-8 [1933]), s. 116. Lenin, *Sol Komünizm-Bir Çocukluk Hastalığı* metninde yığınların devrime kayıtsızlığının darbe hazırlığının sebeplerinden biri olabileceğini iddia eder. Aşağıda, ss. 77, 93-94'e bakınız.

14 Tkaçev, *Sochineniya*, I, 49'da Tkaçev *sotsialisticheskoye mirosotsertsaniye* terimini kullanır.

15 A.g.e., I, 51. Tkaçev idealize ettiği türdeki genç sosyalist devrimcilerin pek çoğunun mütevazı *raznochinets* arka planını şöyle tarif ediyordu: "Çoğu proleter ya da proleterlikten uzak olmayan ebeveynlerin çocuklarıdır. ... Her bir adımda iktisadi zayıflıklarını ve bağımsızlıklarını hissetmiştir. Güçsüzlükleri, yetersizlikleri ve bağımlılıkları onları tatminsizlik, nefret ve protestoya yöneltmiştir" (a.g.e., I, 71). Burada Blanqui'nin (ve Lenin'in de) kullandığı geniş "proleterya" tanımıyla benzerliğe dikkat etmek gerekir. Fakir entelektüeller ve meslek sahipleri (Blanqui bir yerde "işsiz avukatlar" diye ifade eder) de bu kategoridedir. Rüşvetle bozulmamış zihinlerinde devrimci perspektifin gelişmesi için

Tkaçev'in geçmişteki ve günümüzdeki eleştirmenleri, onun azınlık tarafından yönetilen devrim önerisinde (zaten planlanmış bir devrim, bir azınlıktan başka kim tarafından yönetilebilirdi ki?)¹⁶ sadece saray darbesi, olgunlaşmamış bir sol kanat *buntarstvo* ve darbe taraftarlığı görürler.¹⁷ Bu fikirlerle bugünün Sovyet ideologlarının Leninizm olarak gördüğü şey arasındaki farkları ortaya koyan Tkaçev eleştirmenleri, onun fikirlerinde "küçük burjuva Blanquiciliği" ve devrimin halkçı temelini görmezden gelme gibi sorunlar tespit ederler.

Bu eleştiriler ışığında, Tkaçev'in devrimin en iyi ne şekilde örgütleneceğine ilişkin kendi açıklamalarını incelemek önem kazanır. Devrim sadece başkentte gerçekleşecek ve "Çar'ın bir memurun atkısıyla boğulacağı" bir darbe mi olacaktı yoksa azımsanmayacak oranda halkçı bir temele mi sahip olacaktı? Tkaçev bu konuda hayli netti:

İktidarın merkezine yapılacak bir saldırı ve yönetimin devrimciler tarafından ele geçirilmesi, aynı zamanda gerçekleşecek yerel de olsa bir ayaklanmayla desteklenmedikçe, *ancak çok elverişli şartlar altında olumlu ve kalıcı sonuçlara ulaşılabılır, yoksa olmaz* [italikler benim –A. L. W.].¹⁸

elverişli bir koşuldur bu. Devrimci partinin (evet, Tkaçev parti-*partiya* kelimesini kullanır) üyesi, diye yazar Tkaçev bir metninde, "siyasete yatkın olmalıdır, mutlak olarak sadık, kararsızlıktan uzak, parti bayrağının altında sağlam duran biri olmalıdır" (A.g.e., II, 5). Tkaçev'in "güç" ve "yaratıcı kullanımı" teorisi yukarıda ss. 78-85 arasında tartışılmaktadır.

16 Alfred de Grazia, *Politics and Government-The Elements of Political Science* (New York: Collier Books, 1962), I, 284 ve 281 ile karşılaştırınız: "Devrimin yeni güçleri görünür, örgütlü ve kalıcı çıkarlar olmadan başarılı olamaz." "*Darbe, tüm devrimlerin bir parçasıdır ve hükümeti ele geçirmek için kendi içinde yeterli bir biçim olarak da var olabilir*" [vurgu de Grazia'nın].

17 Aşağılamalar ve yakıştırmalar için, bakınız, *Kommunist*, No: 6 (1964), ss. 48-49. Pekin'deki Çin Komünist Liderliği'ni eleştirmek için aşağılama ve yakıştırmaların kullanıldığı benzer makaleler 1964-1967 yılları arasında *Partiinaya zhizn'*, *Pravda*, *Izvestia* ve diğer Sovyet yayınlarında bulunabilir. *Kommunist*'teki makalede, SBKP ideologları Marx'ın SSCB'de pek nadir alıntılanmış bir uyarısını keşfettiler: Birleşik Devletler, İngiltere, Hollanda gibi kimi ülkelerde "devrime giden barışçıl bir yol" mümkün olabilir (Marx'ın cümlesi için bakınız, K. Marx ve F. Engels, *Sochineniya* [2. Baskı; Moskova: Gosudarstvennoye Izdatel'stvo, 1928-1933], XVIII, 154).

18 Kozmin, Tkaçev'i kimi zaman halk ayaklanması olmadan iktidarın ele geçirilmesinin mümkün olduğunu, kimi zamansa olmadığını savunarak bu noktada çelişkili olmakla eleştirmesinden ötürü Sovyet yazar I. A. Teodoroviç'i haklı olarak azarlar. Kozmin'e kalırsa Tkaçev çelişkiye düşmekten ziyade, geçmiş ve gelecek devrimlerin en az iki koşul gerçekleştiğinde mümkün olduğunu savunmaktadır: 1) Hükümet aparatında zayıflık ya da kaos, 2) Yönetim çevresindeki iktidarsız güçler nezdinde halk muhalefetine aleni hale gelmesi (Tkaçev, *Sochineniya*, I, 48, dipnot Kozmin'in).

Demek ki “eğer darbe halk ayaklanmasının eşliğinde yapılmazsa”, “ancak çok elverişli şartlar altında” “iktidarın merkezine” (mesela başkente) yapılmış bir saldırı “kalıcı sonuçlara” ulaştırabilir. Blanqui’nin duruşu da bununla aynıdır (bakınız, 19 numaralı dipnot).

Dahası, Tkaçev programa dair şu ya da bu amacın ya da taktiğin, yığınların psikolojisi üzerinde yapabileceği etki konusunda da hassastı ve bu yüzden programlar halkın arasında yayıldığında nasıl bir tavır sergileyeceklerine dair kaygılar taşıyordu. Ayrıca Tkaçev sadece Blanquicilik ya da Blanqui üzerine okumaları ve gözlemlerinden ötürü darbe taraftarı olmuş olamazdı; zira Blanqui darbeciliği onaylamıyordu ve yalıtılmış darbe taraftarı olarak anılması mümkün değildi.¹⁹

Son olarak, devrimin eksiksiz örgütlenmesi ile ilgili düşüncesinde Tkaçev’in, yığınların edilgen kabullenmelerini eleştirse de, yıkıcı gücünü yok saydığı söylenemez. Bilakis, Tkaçev örgütlü devrimcilerin en önemli görevlerinden birinin, yığınlara “birleşen gücün [en azından] hissiyatını” aktarmak olduğunu belirtir:

Yığınlar onların davası adına etkin bir gücün birleştiğini hissetmelidirler. ... Ancak bu itimat onların bir araya gelmesini sağlar ve bir araya geldiklerinde gücü kendilerinde hissedeceklerdir.²⁰

Tkaçev’in Güç, Devlet ve Devrimci Örgütlenmeye Dair Değerlendirmeleri

Önceki bölümdeki tartışmada görülebileceği gibi Tkaçev gücün tesirine, hatta gücün *zuhur etmesine* hayrandı. Bir önceki alıntıda

19 Bu mevzuya dair tartışma için bakınız: Alan B. Spitzer, *The Revolutionary Theories of Louis Auguste Blanqui* (New York: Columbia University press, 1957). Spitzer, Blanqui’nin şu satırlarını alıntılar: “Eğer iktidarı, gecenin karanlığında hırsızların yaptığı gibi ani bir saldırıyla ele geçirirsek, bizim iktidarımızın süresini kim tahmin edebilir?” (Spitzer, *a.g.e.*, s. 146). Venturi şu dipnotu ekler (*a.g.e.*, s. 778): “Şunu unutmamak gerekir ki Tkaçev bir seferinde, genel anlamda da olsa, fikirlerinin kaynağı olarak Blanqui’yi göstermişti. Gerçi bu sözler, tarihsel doğruluğun pek de alışıldık olmadığı bir vaka sırasında söylenmişti: Blanqui’nin ölümünden sonra, cenaze konuşmasında.” Venturi, hevesle ve hakkaniyetle şunu belirtir: “Tkaçev, sürülmüş bir Blanqui taraftarı olmadan önce bir Rus Jakobenydi” (Venturi, *a.g.e.*, s. 403).

20 Tkaçev, *Sochineniya*, I, 48.

halkın farkındalığından, “etkin gücün onların davası adına birleşmesi” diye bahseder. Yığınların devrim için sahip olması gereken bu birleşik güç hissinin ötesinde, Tkaçev eski ya da yeni devlette gücün somut ifadesine de ciddi önem atfeder. Devrimci örgütlenme, devrim sonrası “sürekli devrim aşaması” ve hatta genel olarak siyasi iktidar üzerine yazarken, gücün tesiri ve örgütlenmeye karşılık güçsüzlüğün (iktidar sahibi olmamanın) tesirsizliği ve kaos (anarşi ya da poliarşi) kavramlarını inceliklerle işler.

Hobbes’in ve Machiavelli’nin fikir ve yazılarına²¹ aşina olmasından ya da (çok genç yaşından beri belirgin olan erken Makyavelci elitist eğilimleri de dâhil olmak üzere) bir yığın başka mümkün nedenden ötürü Tkaçev, merkezi otoritenin kudretine ve tesirine - sınıfsal düşmanlar bir yana, hoşnutsuz bir nüfusu bastırma imkânına ve başarabileceği şeylere - müthiş bir saygı ve takdirle yaklaşıyordu. Tkaçev, hükümet aparatının bazı durumlarda kudretini *tüm sınıflar üzerinde* evrensel bir biçimde etkin kılma ve her tür dar sınıfsal çıkarı yok sayarak sadece kendi siyasi egemenliğini sürdürme amacını gütmeye tarzından çok etkileniyordu (bu kavrayış, Tkaçevizm içindeki Marksist olmayan kavramlardan birini oluşturuyordu). Burada göreceğimiz gibi, modern devletin sahip olduğu silahların ve somut iktidarın takdir edilmesi, yirminci yüzyılın modern bakış açısını ve ondaki totaliter olanakları önceleyen bir tavidir.

Başka bir çok filozof ve devrimci gibi Tkaçev de onu etkileyen geçmiş felsefi fikirlerle ilgili sessiz kalmıştır. Güce dair fikirlerinin kaynağıyla ilgili kısır tahminler yürütülebilir sadece. Tkaçev iki eserinde güç, hukuk ve devlete dair teorisini bir düzeye kadar geliştirdi fakat maalesef eski düşünürlerden hiçbirine atıfta bulunmadı. Her ikisi de erken dönem çalışmaları olan “Fransız Burjuvazisinin Ozanları” ve “Burjuvazinin Ütopyacı Hali” başlıklı çalışmaları²² Tkaçev’in siyaset teorisini ortaya koyan metinlerdir.

Daha önce de tespit ettiğimiz gibi Tkaçev devletin muazzam bir iktidara sahip olduğunu ve bunu hem iyi, hem de kötü amaçlar için kullandığını vurguluyordu. Bir metninde devletin, “elindeki kudret sayesinde emeğin mevcut verimsiz koşullarını değiştirebilecek

21 Tkaçev zaman zaman Machiavelli, Hobbes ve Spinoza’ya olumlu göndermeler yapmıştır.

22 Her ikisi de Tkaçev, *Sochineniya*, II, 5-68’de bulunabilir. İkisi de ilk defa 1869’da *Delo*’da yayınlanmıştır.

ve sermayenin tamahkârlığını dizginleyebilecek tek güç olduğunu” yazmıştı. Tkaçev, iktisat alanının ötesinde, kamusal hukukun “davranışlarımızın standartlarını belirlediğini ve vicdanımızı kontrol ettiğini” belirterek devam ediyordu (bu önerme Hobbes’in “hukuk kamusal vicdandır” önermesine benzer).²³

Bu iki metninde²⁴ defalarca atıfta bulunduğu Rousseau ile benzer biçimde Tkaçev, dinin bireysel vicdana gönderme yapan doğaüstü karakterine dair kaygılarını şöyle dile getirir: “Bu haliyle din bireyin, vicdanını rahatlatmak için kendine ait, ayrı bir ahlaki rota izlemesine müsaade eder, böylece hukukun evrensel zorunluğunu ve uygulanabilirliğini kaybetmesine neden olur.”²⁵ Hukuk böylece “özel, kişisel, bireyselci bir hukuka dönüşmüş olur. Ivan için geçerli olan Pyotr için geçerli olmaz; bu da hukukun insan eylemleri için zorunlu bir norm olma niteliğini yok eder.” Bunun sonucu olarak kamu hukukunun insan ilişkilerinin ortak düzenleyicisi olması imkânsızlaşır.

Eski hukuk öğrencisi olan ve içtihat üzerine yazılar yazan Tkaçev, hukukun sadece güce dayanmadığını (“yaptırımsız hukuk, hukuk değildir,” diye yazar Tkaçev, Spinoza’nın bu konudaki görüşüne de gönderme yaparak), etkili uygulamayla sürekli desteklenmesi ve korunması gerektiğini vurgular. Dahası, zamanının anarşist görüşlerinin tersine, sivil toplum üzerinde hukuk, polis ve mahkemeler tarafından uygulanan gücün insanın gelişiminin teşvikçisi olarak görülmesi gerektiğini iddia eder. Hukuk güçlü bir biçimde, iyi amaçlara hizmet edecek şekilde uygulanmalıdır.²⁶

Ardından, Tkaçev betimsel hukukla normatif hukuk üzerine bir tartışma başlatır. Tkaçev’in burada “doğal”, “doğa yasaları” gibi kavramları, diğer teorilerinin ışığında Stoacılar ve Saint Thomas’ın kavramlarına pek de benzemeyen biçimde, genel anlamlarıyla kullandığına dikkat etmek gerekir. Bu bağlamda Tkaçev, on sekizinci yüzyıl aydınlanmacılarından biri gibi yazmaktadır:

23 A.g.e., II, 19-20. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Tkaçev Hobbes’a gönderme yapmıştır ama hangi yapıtını okuduğunu bilmiyoruz.

24 Örneğin, A.g.e., II, 24. Rousseau’nun dinin bireyselleşmesinden duyduğu korku ve genelde Erastian tavrı (devletin kiliseye ait konularda dinden daha üstün bir konumda olduğu fikri), *Toplum Sözleşmesi*, Kitap IV, bölüm vii, “Sivil Din”de bulunabilir. Burada Rousseau daha çok Hobbes’un meseleye yaklaşımını aktarmaktadır.

25 A.g.e., II, 22.

26 A.g.e., II, 23-26.

Tarihte sürekli tekerrür eden ve ebedi ve değiştirilemez bir yasa [ilke anlamında –A. L. W.] haline gelmiş bir gerçek şudur: Verili bir toplumun üyeleri olarak vatandaşların durumuyla onların evrensel insan olma statüleri arasında fark vardır. Yani onların toplumsal ilişkileri ile evrensel insanlık ailesinin üyeleri olarak diğerleriyle ilişkileri birbirinden farklıdır. İlk tür ilişki sürekli değişir, sabit değildir, bir değişmez yasadan ziyade şu ya da bu ihtimale bağlıdır. İkinci tür ilişki ise kalıcı ve katidir [belirlenmiştir]; tüm hayvan yaşamını yöneten ve gezegende yaşayan her canlı arasındaki karşılıklı ilişkileri düzenleyen genel ve değişmez yasalara tabidir. ...

İnsanlığın toplumsal hayatındaki bazı gerçeklere evrensel ve değişmez tabiat yasalarını isnat etme hakkımız var... yani her tür toplumsal sistemin gerçeklerini kaçınılmaz ve kesin gerçekler olarak görebiliriz. Bir örnek vermek gerekirse, canlıların ölümlü olduğunu, birbirleriyle cinsel ilişkiye girdiklerini ve buna benzer şeyleri biliriz. Bu gerçeklerle her tür toplumsal örgütlenmede karşılaşacağımızı da biliriz... ve bu gerçeklere, onları düzenleyen değiştirilemez yasalar atfederiz.

Öte yandan tarih, zenginliğin eşitsiz dağılımı gibi gerçekleri önümüze koyar. Bu tür gerçekler sadece belli tür toplumsal örgütlenmelere ait gerçeklerdir. Verili sistemin dışında onların var olma zemini yoktur. Sadece o verili sistemin ürünüdürler, insanın evrensel insanlıkla evrensel ilişkilerinden ortaya çıkan ürünler değildir.

Fakat insan ilişkilerinde sürekli gözlenen bir gerçek vardır ve bu dünya üzerindeki tüm canlılar için de geçerlidir: *Güçlünün zayıf üzerindeki üstünlüğü* [vurgu benim –A. L. W.].²⁷

Tkaçev, devamında güçlüyle zayıf arasındaki ilişkiyi açar ve gücün burjuva toplumunda nasıl çarpıtıldığını anlatır:

Gücün zayıfa zulmeden bu üstünlüğü ve kadiri mutlak tatbiki, hayvan organizmalarında ilerlemenin ve hayvanların birbirine hükmetmesinin zemini oluşturur. Kendinden küçük organizmalarla uyum halinde yaşayama-

27 A.g.e., II, 23-26. Marx'ın bir on dokuzuncu yüzyıl filozofundan çok, bir on sekizinci yüzyıl ansiklopedisti gibi düşündüğü söylenir. On dokuzuncu yüzyıl, özellikle de sonuna doğru, Aydınlanma insanının nitelikleri olan aklın ve bilimin evrensel uygulamalarının tahttan indirilmesinden ziyade, görecelilik, akış, ön-varoluşçuluk ve psikolojizme takıntılıdır. Bu Tkaçev için de söylenebilir. Aynı zamanda, on dokuzuncu yüzyılda elbette bir önceki yüzyılı akla ve kendinden menkul önermelere adanmış (Comte sosyolojisinde olduğu gibi) karışımlar da mevcuttu ve bu unsurların etkisi Tkaçev'in düşüncesinde de görülebiliyordu.

yan güçlü organizma kendini geliştirmeye çalışır. ... Tabiatın bu genel yasası toplum dışındaki insanlar için de geçerlidir. ... Güçlüler zayıfları boyunduruk altına almaya çalışırlar ve bu yolla insan organizması sürekli gelişir. ... Aynı şeyi insan toplumunda da görebiliriz ama burada güç ve güçsüzlük tümüyle farklı bir önem arz eder. Güç ve zayıflık, insan organizmasını fizyolojik mükemmelliği ya da kusurluluğuyla ilgili olmaktan çıkar. Bunun yerine güç ve zayıflık, kimi insanlara organizmalarının ihtiyaçlarını karşılamak için ... müthiş kaynaklarını kullanma kabiliyeti kazandıran harici vasıflarla ilgili hale gelir. Bu özelliklerin fizyolojiyle ilgisi yoktur; fizyolojik olarak zayıf bir organizma ondan daha güçlü olan bir diğeri üzerinde üstünlük sağlayabilir.²⁸ Burada, toplumsal organizmaların, gücün güçlüyü zayıf üzerinde hakim kılan koşulsuz ve doğal (ve sonuç olarak adil - yani, üstünlüğün adaletiyle adil) yasasına tabi olduğunu kabul etmemiz gerekse de ... Bu yasa tüm kesinliğiyle uygulanabileceği düşünülen sosyal ilişkilerin içinde rasyonelliğini de yitirebilir. Rasyonelliğini kaybettiği bu noktada ilerleme ve toplumsal gelişimi destekleme niteliği ortadan kalkar çünkü güç artık kendini hakiki bireysel bir güç, bireysel gelişim ve mükemmelleşme yönünde işleyen bir güç olma niteliğini kaybeder; toplumsal ilişkilerde güçlü insan dediğimizde kastımız diğerlerinden “daha mükemmel”, daha zeki, ideal insana daha yakın olan değil; var olmak için diğerlerinden daha fazla maddi gerece sahip olandır. Bunun sonucu olarak da ... maddi servet [burjuva toplumunda –A. L. W.] gelişme ve ilerlemeye hanel getirecek şekilde sömürülür. Eğer bu düzenin mümkün en iyi düzen olmadığını kabul ediyorsak, aynı zamanda bu düzenin yetersizliğinin, gücün her yerde doğru bir biçimde kullanılmamasından ya da her yerde üstün olmasından kaynaklanmadığını; daha ziyade *gücün anlamının çarpıtılmasından ve sapmasından*, dolayısıyla da toplumsal güç diye adlandırılan şeyin bir kurgudan başka bir şey olmamasından kaynaklandığını da kabul etmemiz gerekir. Bu anlamıyla toplumsal güç, gerçek güce dayanmadığından insanı gelişime yönlendiremez ve sadece harici ve tali meselelerde işe yarar. *Güç her zaman egemendir ve sonsuza dek de öyle kalacaktır*; bu, tüm canlı organizmalar arasındaki ilişkileri düzenleyen evrensel ilkedir. Bu ilkeye karşı çıkmak düşünülemez. Karşı çıkmaya kalkışan, ahmaktır. Onsuz ilerleme hayal edilemez. Onu hayattan çıkarmak bir çölün ortasında yahut derin bir uykuda yaşamak demektir. *Asıl ihtiyacımız olan, gücü hakiki güç haline getirmektir*. Bugün güç zannedilen şey gerçek güç değildir. Toplumsal gücün hem nitelikleri, hem biçimi değiştirilmeli, onda bir reform gerçekleştirilmelidir [italikler Tkaçev’in].

28 Tkaçev başka bir yerde seküler binyılın gelişinden sonra insanların fizyolojik olarak da birbirine benzeyeceği ve eşit hale geleceği tahminini yürütür. Bu, Augustin’in tanrının şehrinde ruhların ve bedenlerin en mükemmel halleriyle, aynı derecede güzel ve bozulmamış halde dirilecekleri fikrinin seküler hale getirilmiş ilginç bir yorumudur.

Tkaçev sorar: “O zaman neden cezalandırma yani bireyle-re uygulanan baskı, insan özgürlüğüne yapılmış korkunç bir saldırı olarak görülür ve herkesin refahına - ah, zalim dünya! - ve *komünizme* zarar verdiği kabul edilir?”²⁹ Tkaçev, gücün ifadesi olarak hükümet ve hukukun her zaman olduğunu ve hep var olacağını iddia eder. Bunlar kötülük gibi iyiliğe de hizmet edecek şekilde dizginlenebilirler. Burjuva toplumdaki güç - ki Tkaçev bu gücü kurgusal olarak niteler; en azından iktisat için - sadece verili burjuva tarzı toplumsal örgütlenmeyi desteklemek için kullanılır. Yukarıdaki son alıntıda Tkaçev, eleştirmenlerin “komünizm” kelimesini aşağılayıcı bir biçimde kötülük anlamında kullanmalarına karşın; komünizmin tam da genel refah için kamusal hukuk yoluyla gücün (mevcut halinde göreceğimiz gibi diktatörlük marifetiyle) uygulanmasının bir örneği olduğunu söyler. Bununla ilişkili olarak Venturi güçlü siyasi iktidarın olumlu kullanımına dair ilginç bir tartışmayı, *Nabat*’ta Tkaçev’le beraber çalışan Kasper Turski’nin yayınladığı bir kitapçıktan alıntılar:

Enternasyonal’in anarşist seksiyonu, burjuva düzeninin tamamen yıkılmasını ve onun yerine mutlak bireysel özgürlüğün konmasını talep ediyor; ki bu özünde tamamen burjuva bir taleptir, zira mevcut düzen zaten bunun üzerine kuruludur. Fakat orada metafizik kendini bu tür karışıklıklarla sınırlandırmaz: Mutlak bireysel özgürlüğü talep ederken, aynı zamanda eşitliği de isterler. Ne var ki bu eşitlik gerçekleştiğinde bireysel özgürlüğün kısıtlanması da kaçınılmaz olur; sınır koyma kabiliyetine sahip bir gücün gerekliliği açıktır. Bu gücün karşılıklı bir anlaşmadan mı çıkacağı yoksa bir azınlık tarafından mı dağıtılacağı, devrime eşlik eden şartlar tarafından belirlenecektir. Fakat, öyle ya da böyle, güçlüyle zayıf arasındaki eşitliği koruyabilecek bir güç gereklidir.³⁰

Tkaçev sivil toplumun ve devletin kökeninde savaşın, iktidar ve karşıt güçlerin artan mücadelesinin olduğunu idrak etmiştir: “Devlet aslen savaşla gelişir ve savaş ilkesi ona içkin haldedir.”³¹ Bir baş-

29 Tkaçev, *Sochineniya*, II, 51.

30 Venturi, *a.g.e.*, s. 780 (uzun bir dipnot). Venturi’nin gösterdiği kaynak, Boris Nicolaevsky, *a.g.e.*, s. 62’dir.

31 Tkaçev, Kozmin, “Ocherki po istorii ratsionalizma”, s.123’te alıntılандığı haliyle.

ka yerde Tkaçev şunu belirtir: “Savaş ve gücün kullanımı sadece toplumsal değil dini, ahlaki, metafizik dâhil her tür sorunu çözer.”³²

Yukarıdaki alıntıda Tkaçev’in neredeyse Spinozacı bir devlet anlayışı³³ sergilediğini görmek mümkündür; fakat güç unsurunun hukuk marifetiyle, çoğunluğun *bilinçsizce* faydalandığı, çürüdüğü ya da acı çektiği ve *durumu düzeltme gereçlerinden yoksun olduğu* eski yozlaşmış toplumda topyekûn reformasyon ve yenilenme getirecek en etkili fail olduğunu vurgular.

Tkaçev’e özgü otoriteryenlik vurgusu gelişerek *devrimci örgütlenme* ve devrim sonrası diktatörlüğü teorisine dönüşmüştür. Bunların her ikisine de entelijansiya önderlik edecektir. Tkaçev bu teorilerini öne sürdüğünde en yoğun muhalefeti bu kadar ilgilendiği entelektüellerden gördü. Tamamıyla anarşist konum almış olanlar da, Lavrov’un üstü kapalı demokratik fikirlerini savunanlar da Tkaçev’in fikirlerinin “tehlikeli” olduğunu düşünüyordu. Bir defasında Lavrovcular, Lord Acton gibi, Nabatovtsi’yi uyardılar: İktidar hele ki mutlak iktidar olma yolundaysa, ona sahip olanı yozlaştırırdı. Tkaçev buna şöyle karşı çıktı:

Sizi korkutan nedir? Kısmen toplumsal konumundan, kısmen de idealerinden kaynaklı olarak halkın çıkarına tümüyle adanmış bu azınlığın, gücü ele geçirdiğinde popüler bir tiranlığa dönüşeceğini düşünmeye ne hakkınız var?

Diyorsunuz ki iktidar insanı yozlaştırır [Tkaçev burada Lavrov’a gönderme yapıyor –bakınız, dipnot 34 –A. L. W.]. Gücü ele geçiren liderlerin, bundan önce bundan sonra olduğundan daha iyi kişiler olduğu fikrine nereden kapılıyorsunuz? Biyografilerini okusanız, tam tersini düşüneceksiniz. Fransa’nın kaderini elinde tutan kadiri mutlak Kongre’nin üyesi Robespierre ile adı sanı bilinmez taşra avukatı Robespierre aynı kişiydi. İktidar Robespierre’in ahlaki karakterinde, ideallerinde, amaçlarında hatta eviyle ilişkilerinde bile hiçbir değişikliğe neden olmadı.³⁴

32 Tkaçev, *Sochineniya*, II, 65-66.

33 Spinoza, devletin etkin ve üstün iktidarı ile hukuku uygulama gücüne sahip olması arasındaki bağı farkındaydı (“hakim otoritenin ruhu ve zihni, otoritenin sahip olduğu iktidar kadardır”). Spinoza ayrıca “kamuya ait toprakların ve onlarla ilgili her şeyin” kamu hukukuna bırakılması gerektiğini savunur.

34 Tkaçev’in Nabat’ın 2 ve 3 numaralı sayılarında yayınladığı, sonra da *Sochineniya*, III, 246-257’de tekrar yayınlanan metni “Devrim ve Devlet”ten. Yukarıdaki alıntı, s. 250-51’de. Kozmin’e göre Tkaçev burada Lavrov’a ve Lavrov’un yazdığı “Rus Toplumsal ve Devrimci Gençliği” başlıklı broşüre gönderme yapıyordu. Bu broşür Lavrov 1874’te Londra’da

Tkaçev, geçmişte var olmuş ya da bugün var olan hükümetlerden kendi vatandaşlarına zulmedenlerin yok edilmeleri ve aşağılanmaları gerektiğini savunur. Halkın yıkıcı gücünün ortaya çıkması için önce bunun yapılması gerekir, yoksa ayaklanma ya da isyan etkili bir sonuca ulaşamaz. Aynı zamanda Tkaçev, eşitlikçi olmayan, mutlakiyetçi rejimlerin kendilerini sürekli kılma ve (gerçekten bilinçli devrimci azınlık dışında) tüm tebaasını sindirme iktidarına da büyük hayranlık besliyordu. Tkaçev, mutlak iktidara yönelik bu hayranlığını Çar yönetimini kapsayacak denli genişletmişti: Mücadele etmemiz gereken en güçlü, en muazzam düşman - askeri gücü ve inanılmaz maddi kaynağıyla bizim hükümetimiz.³⁵

Tkaçev kitlelerin ancak “rejimin görüldüğü kadar kuvvetli olmadığını fark ettiğinde” ayaklanırsa sonuç alabileceğini iddia ediyordu. Tkaçev mevzuyu bazı eski siyaset felsefecilerinden kalan bir bakışla değerlendiriyordu: İktidar iktidara karşı savaşır, zayıflık kaybeder, güç kazanır. Halkın devletin kırılğan ve güçsüz hale gelmesine inanması nasıl sağlanabilir? Geçmişte Roma’da ya da 1871’de Paris’teki devrimler, diye yazar Tkaçev, ancak “rejim bocalamaya ve yüce yönetim tabakası kaos, düzen yokluğu, anarşi ve poliarşi içinde olduğunu saklayamamaya başladığında gerçekleşmiştir.” Bu gerçekleştiğinde, örgütlü devrimciler iktidar merkezlerine saldırmalı, eski rejimin bir zamanlar sahip olduğu yaptırım ve misilleme iktidarını - ki devletin en etkili güçleridir - ortadan kaldırmalı, daha önemlisi bunları ortadan kaldırdığını teşhir etmelidir:

... ciddi cezaların ortadan kaldırılması halkın rejimin dağıldığını anlamasını ve cezalandırılma korkusundan kurtulmasını sağlar; böylece tüm tatminsizlikleri ve bastırılmış nefretleri dizginlenemez bir güç olarak açığa çıkar.³⁶

kalırken yayınlanmıştı. Broşürde Lavrov şunları iddia ediyordu: “Tarihin gösterdiği ve psikolojinin bizi ikna ettiği gibi, her tür sınırsız iktidar, her diktatörlük en iyi halkları bile yozlaştırır. Devrimci gençliğimiz, en iyi amaçlarla da olsa gücü ele geçirdikten sonra toplumsal kötülüklerin kaynağı haline gelen kimi diktatörlerin ya da adanmış fanatikler olduğu kadar sadece gücün kendisi için güce aç, tutkulu ve arzulu kişilerin tahtına erişmeyi isteyebilir mi?” (Bu, Tkaçev, Sochineniya, III, 466’da Kozmin’in hazırladığı bir dipnotta alıntılanmıştır.) Lenin, Troçki ve diğer Bolşevikler 1917’de kendilerini devrim Fransa’sının Jakobenleriyle karşılaştırıyordu. Bolşevikler arasında Robespierre, hor görülen bir isim değildi.

35 Tkaçev, “Vpered! Dergisi Editörüne Mektup”, a.g.e., III, 69.

36 A.g.e., III, 244, Tkaçev’in *Nabat*’ta 1876’da yayınladığı “Yanılsamalarımız” başlıklı

Eski rejimden (Çarlık'tan) bahsederken Tkaçev şunları da ekler: “Halk Çarlık'ın sahip olduğu maddi güçten korkuyor. O gücü kaybettiği anda onu korumak için kimse kılını bile kıpırdatmayacaktır.”³⁷ Hükümetin gücünü zayıflatacak unsurlardan biri de - Lenin'in daha sonra ortaya koyacağı zayıf halka teorisinin ülke içine uyarlanmış hali olarak - “iki-üç askeri yenilgidir.”³⁸

Adanmış profesyonel devrimcilerden oluşan devrimin vurucu gücü sıkı bir şekilde örgütlenmiş ve merkezileşmiş ve aynı zamanda tümüyle sosyalist ideolojiye adanmış olmalıdır. Onlar ve onların emirlerine uyan takipçileri disiplin sahibi olmalı, yukarıdan gelen emirlere itaat etmelidirler. Tkaçev'in *Nabat*'ta yazdığı gibi:

Devrimin başarısı, yayılmış devrimci unsurların örgütlü birliğine ve canlı bir beden haline gelebilme yeteneklerine bağlıdır ki tek bir ortak planı gerçekleştirmek için tek bir önderlik altında çalışabilsinler. Bu örgütlenme, iktidarın merkezileştiği ve işlevlerin merkezsiz hale geldiği bir örgütlenmedir.³⁹

Tkaçev'e göre devrimci organlar, “tıpkı bir devrimci ordu gibi”⁴⁰ birlikte hareket etmelidir.

Sürece dâhil olabilecek profesyonel devrimci sayısının azlığının farkında olan Tkaçev, disiplinli örgütlenmeyi her şeyden daha önemli bulur:

Geniş ve güçlü bir partinin bile örgütlenmeye ihtiyacı varken, oluşumunun başlangıcındaki zayıf ve küçük bir partinin örgütlenmeye ihtiyacı çok açıktır. Bizim toplumsal devrim taraftarı partimizin durumu da budur. Birlik ve örgütlenme sorunu partimiz için ölüm kalım meselesidir.⁴¹

makaleden. Tkaçev *illuzii* kelimesini yazılarında çok sık kullanmıştır. Aşağıda “iktidar merkezleri” ile daha fazla ilgileneceğiz.

37 Tkaçev'in Engels'e mektubundan (aşağıda, s. 113-18 arasında tartışılıyor), *Sochineniya*, III, 88-98. Alıntı s. 92'den.

38 Lenin İkinci Enternasyonal'e emperyalizmin en zayıf halkasına (siyasi gücün en zayıf olduğu noktaya) saldırmayı öğütlerken, Tkaçev de Rus devrimcilerine siyasi gücünün en düşük olduğu zamanda Çarlık'a saldırmayı öğütüyordu.

39 Tkaçev, *Sochineniya*, III, 84.

40 A.g.e., III, 74. Tkaçev, önerdiği türdeki devrimci güçlerin disiplinini ve örgütlenmesini adlandırırken “ordu” kelimesini sıklıkla kullanıyordu. Bugün bile (1963), Bolşevik devriminin kırk altıncı yıldönümünde Pravda'da yayınlanan sloganlara bakıldığında, ordu kelimesinin komünistlerin önderliğindeki devrimci güçleri adlandırmak için kullanıldığı görülebilir.

41 A.g.e., III, 286, 1868 tarihli *Delo* makalesi.

Öte yandan ütopyacı devrimciler “her tür itaat ve merkeziyetçiliği reddetmekte, sadece birbirinden bağımsız hareket eden otonom devrimci gruplar arasındaki federatif ilişkiyi kabul etmektedirler. ... Bu tür bir örgütlenme hızlı ve nihai bir eylem için yeterince donanımlı değildir; sadece husumet, kavga, tereddüt ve tavize neden olurlar. ... Hiç bir ortak planı kati ve tutarlı bir biçimde uygulamazlar. Eylemleri biçimden, uyumdan ve birlikten yoksundur.”⁴²

Tkaçev’in devrimci örgütünün üyesi, daha bilgili (ya da bilinçli [*soznaniye*])⁴³ olmasının yanı sıra “sosyalist dünya görüşünü” tüm varlığıyla kucaklamalıdır. Tüm toplumu diğerkâmlığı benimsemiş uyumlu bir bütün haline getirecek, pozitif faydacılığın yeni dünya görüşünü topluma aktaracak olanlar onlardır. Devrimciler “en onurlu insanlar olmalı, bu yüzden de emekçi çıkarlarının tarafını tutmalıdırlar.”⁴⁴ Devrimci, devrimci davranış ve ahlakın ilmihaline bağlı kalmalıdır:

Bu toplumdaki herhangi bir şeye karşı acıma duyan, devrimci değildir. ... Akrabalık, mahrem ilişki yahut aşk ilişkisi içindeyse bu daha da kötüdür. İlişkileri onu bağılıyorsa, o bir devrimci değildir. ... Hayattaki mutluluğun ve uyumun tamamına ermesi için bir kadına bağlanmanın şart olduğu fikri, göklerdeki anamız için yas tutan bir takım ortaçağ zevzeğince, kendileri ka-

42 A.g.e., I, Kozmin’in *Giriş* yazısından. Kozmin, Tkaçev’in disipline edilmiş, merkezi bir devrimci örgütlenme önerisinin “tarihe müthiş bir hizmet” olduğunu savunur. (s. 52)

43 Alfred Meyer (Leninism [New York: Frederick A. Praeger, 1962]) Lenin’in Marksist ve Tkaçevci sınıf bilinci ve bu bilincin entelektüellerin zihnindeki katıksız biçimini derinlemesine incelemek için Leninizm ve komünizmle ilgilenen pek az yazardan biri. Bu mevzu Lenin’in *Ne Yapmalı* eserinde yerini bulur. Bakınız, Meyer, ss. 28-36. Lenin, *Ne Yapmalı*’da şunlara işaret eder: “İşçileri entelektüellerin seviyesine getirmek ne kolay bir iştir, ne de zorunludur.” “Sosyal demokrasinin teorik öğretisi, işçi hareketinin kendiliğinden gelişiminden bağımsız olarak ortaya çıkmıştır. Bu öğreti, devrimci sosyalist entelijansiyanın fikirlerinin gelişiminden doğal ve kaçınılmaz olarak doğmuştur.” “Cahil işçi, düşmanlarını tanıma kabiliyetinden yoksundur.” Tkaçev de şöyle der: “Uygarlaşmamış kalabalık, baskı altındaki koşullarının nedenlerini bilemeyecek ve bunları düzeltemeyecek kadar kaba ve cahildir.” Daha sonra da göreceğimiz gibi, Tkaçev kitlelerin kendi hallerine bırakıldıklarında ya küçük burjuva ya da köylü türü özel mülkiyet zihniyeti geliştirebileceklerini iddia ediyordu; zira kendi döneminde bunun örneğini gözlemişti. Lenin de bu görüşe şunu eklemişti: Cahil işçi kendi haline bırakılırsa, elindeki gereçlerle “kendiliğinden” ancak “sendika bilinci” geliştirebilir ya da ekonomizm siyasi öğretisinin öngördüğü gibi daha fazla para kazanmanın yollarını arayan materyalist bir uğraşa girebilir. Tkaçev’in ve Lenin’in konumları, Platon’un, insan ruhunu geliştirmektense iştahın tabiatına oynayan demagog lider Perikles ve takipçilerine duyduğu aşağılamanın izlerini taşıyor (Bakınız, Georgias, 515).

44 Tkaçev, *Sochineniya*, V, 441-42, “Ernest Becher’in ‘Günümüzde işçi Sorunu ve Çözüm Yolları’ adlı kitabı için giriş ve notlar” başlıklı, *Delo*, no: 7 (1869) içinde yayınlanmış yazı.

dınlara atların arabaya bağlı olması gibi bağlanmış sapkın şövalyelerce icat edilmiştir. ... Devrimciler çok iyi bilir ki bir kadının bedeni sıcak ve güzel de olsa, sesindeki müzik tatlı da olsa, gözlerine bakmak ilahi hisler de yaratsa, bu nitelikler, devrimcilerin hayatlarını ve eylemlerini kaplayan ideallerin karşı konulamaz gücü ile kesinlikle yanşamaz. Hafızalarında pek çok neşe ve keder olan, umutları ve planları olan, başka bir sürü düşünce ve kaygıyla dolu devrimcinin, mücadelesinden bir saniyeliğine bile feragat etmesi intihar anlamına gelir. İşte devrimci ideal, devrimcinin iç dünyasına böyle işlemiştir.⁴⁵

Tkaçev, devrimci örgütlenme ve propagandanın geliştirilmesi için iki hat tarif eder:

Eğitiminlerin çoğunluğuna ve öncelikli tabakaya yönelik propaganda: Halkla girilen ilişkinin aynısı; ajitasyon taktiğinin kullanılması. Mevcut rejimle ilgili tatminsizlik ve hoşnutsuzluk hissiyatı kışkırtılmalı, aynı zamanda bu hissiyatı alevlendirecek her tür olguya ilgi gösterilmelidir. Bu olguların seçiminde, devrimci propaganda bu gerçekleri mevcut rejimin ilkeleri ışığında yorumlamamalı, halkın şu ya da bu tabakasına verdiği zararları öne çıkarmalıdır.

Devrimci gençliğe ve onların partisine yönelik propaganda: Amaca ulaşmak için, örgütlenmeye dair sorulara özel ilgi gösterilmelidir. Gençlik, acil ve pratik devrimci eylemin gerekliliğine ikna edilmeli; bu hareketin başarısının ilk ve en önemli koşulunun devrimci güçlerin süregelen örgütlenmesi olduğu açıklanmalı, özellikle tekil ve bireysel eylemlerin tek, disiplinli ve uyumlu bir bü-tünde birleşmesi gerektiği üzerinde durulmalıdır. Bizim devrimci pratiğimiz devrimci eylem için birkaç yol bulmuş durumdadır: Darbe türü komplo yolu, popülist propaganda yolu (yani derginizin [*Vpered!*] “halkın hak ve talepleri konusunda bilinçlendirilmesi” diye tarif ettiği şey) ve halkın doğrudan ajitasyonu (yani halkın isyana doğrudan kışkırtılması). Bu üçünden hangisinin daha elverişli ve faydalı olduğunu tartışmanın yeri burası değil. Her üç yol da ulusal devrimi en çabuk biçimde gerçekleştirmek için elverişlidir.

45 Neçayev'in daha meşhur versiyonundan daha önce yayınlanan Tkaçev'in ilmi hali, *Delo* No: 4 ve 5'te (1868) basılmış, sonra Sochineniya, I, 173-233'te “Geleceğin Halkı ve Küçük Burjuvanın Kahramanları” adıyla yayınlanmıştır. Lenin, bu ilmi hallerdeki öğütlere hayrandı. Bir defasında Sverdlov'u şöyle tarif etmişti: “Profesyonel devrimciliğin parlak bir örneği; ailesinden, eski burjuva toplumuna ait tüm hissiyattan ve geleneklerden kopmuş biri. Tamamıyla ve sarsılmaz biçimde devrimin davasına adanmış ve yıllarca kendini ... devrimcileri daha da keskinleştiren nitelikleri kendi içinde pekiştirmiş biri.” (Lenin, Sochineniya [3. Baskı; Moskova-Leningrad: Gosudartsvennoye Izdatel'stvo, 1932], XXIV, 80). Ayrıca, Lenin'in devrimci ilmi hallere ilişkin anlayışı için, Sophie Perovskaya'nın *Hatıralar* ile Lenin'in *Bir Adım İleri, İki Adım Geri* ve *Ne Yapmalı* adlı eserlerine bakınız.

Bırakalım herkes kendi koşullarına en uygun yolu seçsin. Eğer üçünü bir arada uygulamak isteyen olursa, bırakın yapsın; onun için en iyisi oysa, üçünü de uygulasin. Eğer hangi yolu takip edeceğini bilmeyen biri varsa, onun da aydınlanma ve halkı bilinçlendirmeye vakit kaybetmemesini sağlayın.

Zaman, müzmin tartışmaların zamanı değil. Herkes kendine en uygun yolu çabucak seçip acil eyleme geçmelidir. “Ne yapmalı?” sorusuyla artık oyalanmamalıyız. Bu sorunun yanıtı çoktan verildi: Devrim yapmalı! Nasıl? Her nasıl olursa. Güçlerin akılcı örgütlenmesi durumunda hiç bir eylem, hiç bir güç kullanımı boşa gitmeyecektir. Bu yüzden de örgütlenme mevzuu, gençlere devrimci propagandayla aktarılması gereken en acil veçhedir. Bu mevzu olağanüstü önemli olduğundan, özellikle mevcut pratik devrimci eylem zamanında başka mevzulara vakit harcanmamalı, pratik devrimci eylemle doğrudan ilişkili olmayan, gelecekle ilgili olan, devrimci gençlik çevresinde ayrışmalardan başka bir şeye neden olamayacak sorunlara önem verilmemelidir.

Bu sorular, gelecekte kurulacak toplumsal düzenin nasıl olması gerektiği, devrimden sonra daha iyi bir toplumsal düzen kurmak için alınacak pratik tedbirler gibi şeylerle ilgilidir. Şimdi, dikkatimizi sadece şimdiye vermemiz gerekmektedir.⁴⁶

Tkaçev, “Rusya’da Devrimci Propagandanın Görevleri” (ya da “*Vpered!* Dergisi Editörüne Mektup”) yazısında halk devriminin “aşamacı”, “demagog”, demokratik yöntemlerini ve Lavrov’un programının halka gitme propagandasını, kayda değer bir lügat ve pek çok dilsel silahla kınıyordu. Mektupta, Lavrov’un demokratik popülist yaklaşımını neden “yanlış ve zararlı” bulduğuna dair dört gerekçe sayıyordu:

İlk olarak, bu zararlı çünkü gençlere barışçıl ilerleme marifetiyle devrim fikrini yutturuyorsunuz. Hem devrim fikrini savunuyorsunuz, hem de barışçıl ilerlemeyi salık veriyorsunuz. Devrimi kasten açığa çıkarma denemelerine saldırıyor, bu yolla devrimi gençliğin gözünden düşürüyorsunuz.

46 Tkaçev, *Sochineniya*, III, 84-85, “Rusya’da Devrimci Propagandanın Görevleri” (1874) metninden. Tkaçev, “propaganda” ve “ajitasyon” kelimelerini sıklıkla kullanıyor ve ikisi arasındaki farkı önemsiyordu. Asırlar evvel “propaganda” kelimesi Roma Katolik Kilisesince, inancın yayılması (*propagandum*) anlamında kullanılmıştı. Papa Urban VIII (1623-1644), papazları inanç konusunda eğitmek ve misyona hazırlamak için Propaganda Okulunu kurmuştu. Tkaçev’in propagandayı devrimci ilkelerin tümü, ajitasyonu ise herhangi bir aracın halkı ateşlemek için dolaysız ve fırsatçı bir biçimde kullanılması şeklinde yorumladığına dikkat etmek gerekir.

İkinci olarak, gençliğe devrim yapmak için elverişli tek yolun sizin işaret ettiğiniz yol olduğunu söylüyorsunuz ki bu doğru değil. Gençliğin sizin işaret ettiğiniz yolu takip etmesi durumunda, güçlü bir çökertme hareketi olarak devrim yaklaşmaz, bilakis uzak bir geleceğe ertelenir. Gençlik şimdiki zamanda gerçekleşecek devrim için değil, gelecekteki barışçıl ilerleme için çalışır ancak.

Üçüncüsü, propagandanız zararlı çünkü gençliği ayaklandırmak ve acil pratik devrimci eyleme ateşlemektense, devrime gerçekten gerekli “katı ve uyumlu hazırlığı” vaaz etmediği için dikkatlerini dağıtıyor. Tek nasihatınız “aydınlanmaları” ve “kendilerini eğitmeleri”; halbuki bunun devrimciler arasında mevcut toplumsal durumla da, onların yaklaşımıyla da ilgisi yok. Devrimcilerin bunlar yerine, halkların çektiği zulmün her birine yüklediği mukaddes mesuliyetlerle ilgilenmeleri gerekiyor.

Dördüncüsü, gençliğin, olası bir acil devrimci eylemde yada yakın gelecekte gerçekleşebilecek bir devrimde, kendi gücüne olan inancını azımsıyorsunuz; bu yüzden propagandanız zararlı.⁴⁷

Tkaçev, Lavrovcu propagandanın barışçıl evrimle ilgili uzlaşmacı önerilerinin, “devrimci enerjiyi dumura uğrattığını” iddia ediyordu. Tkaçev’in uzlaşma ve barışçıl ilerleme fikrine karşı hor görüşü, Alman Enternasyonalcilerin iktisadi ilerlemenin proleterleşmeyi, dolayısıyla devrim olasılığını da artıracak fikrini de es geçmiyordu; Tkaçev’e göre Rusya koşullarında iktisadi kalkınma ilerlediği takdirde devrim süreci ancak karmaşılaşabilirdi. Lavrovcu ilerleme mefhumunu alaya alıyor, Lavrov’un ilerleme kelimesini “cahilane felsefesinin saçmalıklarını ... her türden aşamacıyı, burjuva liberallerden devrimci sosyalistlere dek, ilerlemeci hareketin tüm karanlık taraflarını örtbas etmek için” kullandığını ekliyor ve şöyle diyordu: “Bize, devrimci partinin amaç ve ideallerini anlatan daha ayrıntılı, net ve tanımlı bir pankart gerekli.”⁴⁸ Lavrovcu program, diye yazı-

47 A.g.e., III, 75-76. Tkaçev devrimci ajitatörler için, kulağa bir Sovyet adı gibi gelen *bortsi-agitatori* (savaşan ajitatörler) adını uygun bulmuştu.

48 A.g.e., III, 78. Lavrov’a yazdığı mektubun bir dipnotunda Tkaçev şunları belirtir: “Ben sadece kendi adıma konuşuyorum, zira *Vpered!*’deki çalışma arkadaşlarınız benim hem onlar, hem de kendim için talep ettiğim hakları reddettiler.” Tkaçev’in Lavrov’a yönelen alaycılığı bu mektupta şöyle ortaya çıkar: “Yaptığımız özel sohbetlerden birinde devrimci çevrelere kimin üye olarak kabul edilmesi gerektiğiyle ilgili önemli bir taviz sergilediğinizi söylemeyi unuttum. Kimsenin devrimci hareketten dışlanmaması, dileyen herkesin devrimci eyleme iştirak edebilmesi gerektiği, hatta bunun bir zorunluk olduğu

yordu Tkaçev, “gerici ve ütopyacıdır.”⁴⁹ Tkaçev, Lavrov’un, merkezi olmayan, devrimci örgütler ve çevrelerin birleştirildiği örgütlenme şemasını “burjuva” diye nitelendiriyordu. Tkaçev “burjuva”yı sadece iktisadi anlamıyla değil, Lenin ve diğerlerinin de kullanacağı anlamda kullanıyordu: Burjuva temel haklarına aşırı saygı ve “demokrasi yandaşlığı.” Lavrov’un ki burjuva bir şemaydı; zira “tikel çıkarları genel çıkarın, tikel olanı bütünün, bencilliği diğerkâmlığın üstünde görüyordu.” Tkaçev, Lavrov’un çıkardığı *Vpered!* dergisine yazdığı mektuba şöyle devam ediyordu: “Merkezi olmayan her tür devrimci örgütlenme, birbirinden bağımsız ve otonom devrimci gruplar karmaşası anlamına gelecek, bu da ancak tereddüt ve tavize neden olacaktır.”⁵⁰ Tkaçev, burjuva hükümetlerinin ve genelde her tür yönetimin “ittifakçı, birleşmeci ve merkezîyetten yoksun” biçimlerini hor görüyordu. Bu perspektif, “burjuva bireyciliğinin”, eskimiş “legalizmin”, formalizmin, “kansız devrim taraftarlığının” başka biçimiydi.⁵¹ Tkaçev, Lavrov’un barışçıl evrim hattını “Enternasyonal’in Alman programı” ile karşılaştırıyordu.⁵² Burjuva demokrasisi ve bu sistemdeki evrensel oy hakkı meselesinde de şunları yazıyordu:

Devlette çoğunluk olan işçilerin kazandığı bir oy çizelgesi her zaman bir masal, fantastik bir hak olarak kalacak ve bu haktan işçilerinkiyle alakası olmayan çıkarlara sahip zümreler faydalanacaktır. Haklara anlamını verebilecek tek şey, güçtür.

konusunda benimle hemfikirdiniz. Ne kadar da kibardınız. Amma ve lakin, özür dileyerek belirtmeliyim ki ben artık buna inanmıyorum. Gerçek şu ki, bu sizin programınızdaki maddelerden birinin tam karşısında yer alıyor” (A.g.e., III, 75).

49 A.g.e., III, 74.

50 A.g.e., III, 66. “Oportünizm” kelimesi, bildiğimiz kadarıyla Tkaçev’in metinlerinde, sonradan Bolşevik metinlerinde olduğu gibi aşamacılık, biçimci demokrasi, devrimci örgütlerin otonomluğu gibi şeyleri yermek için kullanılmamıştı. Tkaçev’in kullandığı başka aşağılayıcı sıfat ve yakıştırmalar Bolşevik külliyatında tekrar tekrar kullanıldı; mesela, gericici, kültürsüz, küçük burjuva, ahmak, döneke, hain, uzlaşmacı (Bolşeviklerin “oportünist”ine yakın bir anlamda), kanunculuk (Troçki ve Lenin’in “biçimci demokrasi”sine benzer bir anlamda), kendiliğindenlik vs. Okur, Tkaçev’in icat ettiği ya da ödünç aldığı kimi başka terimlerin 1917 sonrası Sovyet ideolojisinde yeniden ortaya çıktığını da görmüş olmalıdır: Sürekli devrim, devrimin inşa aşaması, gulaglar, propaganda ve ajitasyon, kolektif diktatörlük, işçi devleti, devrimci parti, vs.

51 Kozmin, *P. N. Tkachev*, s. 105 ile karşılaştırınız.

52 Tkaçev, *Sochineniya*, III, 458, Kozmin’in eklediği bir dipnot.

Total gücü devletin uyguladığı ve sosyalist diktatörlüğün emekçi adına olmadığı yerde, emekçilerin hiç bir hakkı olamaz; “iktisadi anlamda köle olanlar, siyasi anlamda da köle olmaya mahkumdur.”⁵³

Devrim Sonrası “İşçi Devleti”

Nasıl “muzhik ... yani uygarlaşmamış kalabalık, içinde bulunduğu baskıcı koşulların nedenlerini anlayamayacak kadar kaba ve cahilse”⁵⁴ diyordu Tkaçev, yeni düzeni kuramayan halk da öyledir. Tkaçev’in dile getirdiği şekliyle “onlara önemli ve belirleyici bir rol verilmemelidir.”⁵⁵ ... Halkı kendi haline bırakırsanız, yeni hiçbir şey inşa etmezler.”⁵⁶ Tkaçev’e göre genelde biçimsiz ve cahilane olan kamuoyuna güvenip siyasi partilere ve lobilere ayrılarak, aşağıdan yukarı, tabandan demokrasi yöntemini benimsemektense sosyalist entelektüellerden oluşan radikal azınlık, halkın kendi başına devrim yapmasını beklememeyi tercih etmeli; yeni siyasi düzeni kurmalı, çoğunlukla cahil olan kitlelere yeni düzenin yolunda önderlik etmeli ve sonra kitlelerin yeniden eğitilmesini sağlamalıdır. Tkaçev’in bu amaç için geliştirdiği “geleceğin insanları” felsefesi mühimdir:

Onların ayırt edici fazileti, tüm eylemlerinin, hayatlarının tek tutkulu fikre adanmışlığıdır: İnsanların çoğunluğunun mutluluğunu sağlamak ve alabildiğine çok kişiyi hayatın şölenine davet etmek. Tüm eylemlerinin amacı bunun gerçekleşmesidir çünkü bireysel mutluluk kavramları fikirlerle tamamen hemhâl olmuştur. Bu örgütlü kardeşlik fikrinin ya da kavramının hangi araçlarla gerçekleştirilebileceğini söylemek imkânsız da olsa, her şey buna kurban edilebilir. Bunu gerçekleştirmek için pek çok yaklaşım mevcuttur.⁵⁷

53 A.g.e., II, 40.

54 A.g.e., III, 401-402. “İşçi devleti” terimi, Kozmin, P. N. Tkachev, s. 105’te alıntılanır.

55 A.g.e., s. 265.

56 Tkaçev, *Sochineniya*, I, 47-49. Venturi (a.g.e., ss. 419-20), Tkaçev’in bir pasajına dayanarak şunu işaret eder: Sosyalist komplocular iktidarı ele geçirdiği zaman, “güçlü propagandaya dayanan” sürekli devrim devletinin gerçekleştireceği eylemleri tasdik etmek üzere bir Ulusal Meclis’in (*Narodnaya Duma*) toplanması gerekecektir *Sochineniya*, III, 226. Tkaçev ekler: “Diktatörlüğü bekleyen bir diğer acil görev de iktidarı korumak ve açık ve net bir biçimde tanımlanmış tutarlı bir sosyalist programı yürürlüğe koymak için nasıl kullanacağını öğrenmektir. ... Yoksa diktatörlük kendi çelişki ve tutarsızlıklarıyla kendini yok eder” (a.g.e., III, 227).

57 A.g.e., I, 174.

Tkaçev'in devrim sonrası otoriter devlet önerisinin ardında Bakuninci anarşistlerle ve *Obščina* (Komün) adlı dergilerinde yayınladıkları yazılarla girdiği tartışmalar yatmaktadır. 1876'da *Nabat*'in dört sayısında bölüm bölüm yayınladığı, 1879'da da İngiltere'de kitapçık halinde basılan derlemesinde Tkaçev, Bakunin'in, "yığınların devrimci içgüdü" kavramını ortaya atarken baskın bir ideali görmezden geldiğini, o ideal içinde en bilinen öge olan *narodnost*'a yani o idealin içinden çıktığı varsayılan demokratik unsura fazlaca odaklandığını iddia eder. Tkaçev, sosyalist entelektüellerin oluşturduğu azınlığın, halkın gördüğü zulmü ve ondan kurtulma yollarını halktan daha iyi idrak ettiğini ileri sürer. Ona göre radikal entelijansiya önderliği, devrimin "yıkıcı aşamasının" önderliğini yapıp tamamladıktan sonra "kurucu aşamaya" geçmeli, "kalıcı devrimin olduğu devleti" kurmalıdır.⁵⁸ Tkaçev radikal azınlığın bu devlet içindeki rolünü şöyle anlatır:

Devrimci azınlık, halkı eski rejimin zulmünden, bunun yarattığı korku ve terörden kurtardıktan sonra ... gücü devrimin düşmanlarının yok edilmesine yöneltme becerisini göstermelidir. Böylece bu azınlık, devrim düşmanlarının herhangi bir direniş ya da karşı saldırı gerçekleştirmesini önlemiş olur. Sonra da gücünü ve otoritesini kullanarak ulusal hayatın koşullarına yeni, ilerlemeci komünist unsurları dâhil ederek halkı kadim zincirlerinden, hayatın soğuk ve ölü biçimlerinden kurtarmaya girişir.⁵⁹

Tkaçev kendinden emin şekilde devam eder: "Bu formül, halkımızın mevcut koşullarda sahip olduğu hakiki devrimci gücün niteliğini ve hacmini değerlendirmemiz sonucu ortaya çıkan mantıksal bir zorunluktur."⁶⁰

Radikal azınlık, nasıl siyasi devrimi gerçekleştirirken halkın eski rejime karşı muhalefetini ya da devrime yönelik kayıtsızlığını hesaba katmak zorundaysa, devrimin ilk aşamasından sonra da en azından halkın göstereceği "pasif desteğe" güvenmek zorundadır. Bununla ilgili Tkaçev şunları yazar:

58 Tkaçev'in sürekli devrim formülü, Troçki'nin otuz beş yıl kadar sonra aynı adla savunacağı anlayışa şaşırtıcı bir biçimde benzer. Devrim sonrası devleti çeşitli şekillerde tanımlar: Mesela otoriter-diktatörlük, devrimci, sürekli devrimci.

59 Tkaçev, Sochineniya, III, 266, "Yükselen Güçler" den.

60 A.g.e., III, 267. Bu "formül" en iyi şekilde, Tkaçev'in *Nabat*'ta 1876'da yayınladığı "Halk ve Devrim" makalesinde tarif edilir.

Devrimci idealleri yürürlüğe koymak halkın çıkarlarına ters düşmemekle kalmaz, onlar arasında komünal dayanışma ruhunu da ateşler ki bu ruh sonradan tüm toplumsal yapıya yayılacaktır. Bu öyle bir biçimde gerçekleşecektir ki halkın devrimcilere pasif destek vereceğini varsaymamak için hiç bir neden kalmayacaktır.⁶¹

Tkaçev bu noktada ulusun hayatında, özellikle de Rus halkında mevcut olan “muhafazakâr ideallerden” bahseder. Bu muhafazakâr idealler halkın beklendik, monoton muhafazakârlığından farklıdır. “Halk ve Devrim” yazısında bu ideallerin “ulusun hayatında tarihsel olarak gelişip yerleşmiş temel unsurların hepsinin ya da bazılarının muhafaza edilmesine yönelik olduğunu” iddia eder. Burada, Engels’e yazdığı mektupta olduğu gibi, Tkaçev Rus *obşchina*’sının, toprağın özel mülkiyeti ve kullanımı üzerine değil, “komünün tüm üyelerinin dayanışması - yani geçmişin komünist mirasının ifadesi olan ideal - üzerine kurulu”⁶² otonom komünü (somut ifadesini mevcut durumda bulamıyor olsa da) vücuda getirecek “temel unsur” olduğunu savunur.

Tkaçev Rus *obşchina*’sının ya da topyekûn Rus hayatının yeni-lenme sürecinin hızına dair yanılsamalar içinde değildir:

Bu idealin üzerine kurulduğu yaşam biçimlerinden topyekûn komünizme uzanan yol elbette uzun ve meşakkatli bir yoldur. Komünizm bu biçimlerin içinde ancak bir tohum olarak mevcuttur. İktisadi hayatımız belli bir yönde [sosyalist yönde] gelişmezse bu tohumun büyüme, yeşerme imkânı yoktur.⁶³

Bu yolu daha da uzatan unsurlardan biri kültürel geri kalmışlıktır, diye yazar Tkaçev: “Köylü, hayatının geleneksel biçimlerini sever ve onların kılına bile dokunulmasını istemez.” Tkaçev mu-

61 A.g.e., III, 266. Bakunin geç döneminde Jakoben yaklaşımın köylüler arasındaki burjuva unsurların tepkisel eylemine neden olacağını düşünmeye başlamıştı. Devrim sonrası otoriter yönetime dair şunu yazmıştı: “Resmi otoritenin her eylemi, yığınlarda isyankâr hisler ve meşru tepkiler yaratacaktır.” G. P. Maximov (der.), *The Political Philosophy of Bakunin* (Glencoe: The Free Press, 1953), s. 398 (“Bir Fransız’a Mektup”tan). Tkaçev, sosyalist devrimden sonra halkın ataletiyle karşılaşma sorununun elbette farkındaydı. Bir Sovyet tarihçinin gözlemlediği gibi, vatandaşın devlete karşı görevini tanımlarken çok katıydı: “Çalışmayana ekmek yok” (Kozmin, P. N. *Tkachev*, s. 113). Ayrıca bu bölümde 68 numaralı dipnota ve ss. 92, 96-97’deki alıntılara bakınız.

62 Tkaçev, *Sochineniya*, III, 263.

63 A.g.e., III, 263, 265.

hafazakâr geleneği genelde kibirli bir edayla yorumlar; ona göre yığınlar atalet, monotonluk ve rutin içinde yaşamaktadırlar.

Tkaçev 1870'ler Rusya'sındaki *obşchina*'nın yanlış yönde gelişmekte olduğunu, onun "yavaş yavaş" yeni bir yola sokulması gerektiğini ısrarla vurgular:

Batı Avrupa'da olduğu gibi burada da bu şekilde [burjuvaca] gelişim gösterirse, komünün Avrupa'da yaşadığı hezimetini yaşamaya da mahkumdur: İngiltere'de, Almanya'da, İtalya'da, İspanya'da ve Fransa'da nasıl yok olduysa, burada da öyle yok olacaktır. Ama devrim süratle biriken burjuvazinin ilerleyiş dalgasının önündeki baraj olabilirse, bu seli önleyebilir ve ona tamamiyle zıt bir yön verebilirse, o zaman şüphesiz mevcut *obşchina*'mız yavaş yavaş bir *obşchina* komününe dönüşebilir.⁶⁴

Tkaçev'e göre Rus *obşchina*'sı bir yol ayrımındaydı: Yolların biri komünizme, diğeri bireyselcilğe doğru gidiyordu.⁶⁵ Komünizme giden doğru yönde ilerlemek uzun zaman alacaktı. Yapılması gerekenler arasında şunlar vardı: ... toplumun tümüyle yeniden inşası; iktisadi, hukuki, toplumsal, şahsi ve ailevi ilişkilerin tümü, fikirler ve felsefelerin tümü, toplumun tüm idealleri ve ahlakı devrimin içindedir.⁶⁶ Tkaçev muhtemelen, halkın iktisadi hayatını kontrol etmesinden ötürü, devletin halkın ruhsal yenilenmesinde daha hızlı ilerleyebileceğini varsayıyordu. Bir yazısında şöyle diyordu: "Her kim insanın ruhuna hakim olmak isterse, onun bedenine hakim olması gerekir. Bu, geometrinin en temel aksiyomu kadar barizdir."⁶⁷ Tkaçev, anarşistlerle alay ediyordu: "Devletten korkuyor musunuz? Kelimelerden korkmak çocukluk alametidir."⁶⁸ Tkaçev devrim sonrası kurulacak devletin iktidarını, devrim öncesi aktif olan merkezîyetçi devrimci partinin iktidarına benzetiyordu: Merkezileşme yapılacak işleri sadece hızlıca değil aynı zamanda temel sosyalist felsefeye uygun biçimde, mantıklıca başarmanın yoluydu. Aynı şey

64 A.g.e., III, 263. Gitgide daha da köklenen ve dayanıklı hale gelen burjuvaziye doğru sürüklenmeyi durduracak devrim anlamında "öncelikli devrim" kavramı, Lenin'in şu fikrine benzer: Beklemek, sosyalist devrimi imkânsızlaştırmasa bile çok zorlaştıracaktır.

65 Yol ayrımı, yol işaretleri gibi kavramlar, bizzat Tkaçev'in kullandığı kavramlardır. A.g.e., III, 263.

66 Tkaçev, Kozmin, *Giriş*, a.g.e., I, 53'te alıntılanmış haliyle.

67 A.g.e., III, 254.

68 A.g.e., III, 263. Tkaçev, anladığı kadarıyla, anarşistlerin duruşu ile ilgili şunları yazmıştı:

devrim sonrası dönem için de geçerliydi. Devrimden sonra merkeziyetçiliğin dağılması ve demokrasiye, birlikçi düzenlemelere ve “aşağıdan yukarı etkiye” geçiş devrimin amaçlarını tehdit edecekti.

Birbirinden ayrı, bağımsız *obşchinye*’lere ve yerleşimlere dağılmış devrimci azınlığın ardında, yerel etkilerin hakim olduğu bir yapı vardır; kemiklerine kadar geleneğin işlediği, içgüdüsel olarak eskiye özlem duyan, geçmişe baktığında bugüne de hakim olmasını istediği işaret ve semboller gören bir çoğunluk. Programımızın bu tek taraflı yerel arzular ve rutinlerince yönetilen çoğunluğun kaprisli keyfiliği üzerine inşa edilmesi durumunda, sosyalist ilkelerin hangi hızda ve ne kadar başarıyla gerçekleştirilebileceği kolayca tahmin edilebilir. En elverişli koşullarda bile sosyalist program bir salyangoz hızıyla ilerler çünkü sürekli eski olanın etkisini yeniyile gidermek için duyulan beyhude arzu yüzünden tökezler ve toplumsal reformun doğrudan mantıksal yolundan sapıp tarihsel geleneğine rücu eder. ... Rutin [ulusun hayatının başka veçheleriyle birlikte] aile ilişkilerini de yoğun bir inatla muhafaza eder, öyle ki bu yerel etkilerin ve tarihsel geleneğin üstüne çıkabilecek ve böylece bu ilişkileri komünist ilkelerin ruhuyla dönüştürebilecek tek şey kalır geriye, o da reformun gücüdür. Bu bariz hakikati reddetmek için pratik bakıştan yoksun olmak gerekir. Bu yüzden de muhaliflerimiz olan anarşistlerin bunu reddettiğini görmek şaşırtıcı değildir. Fakat onların, sosyalist ideallerin gerçekleştirilmesi için eski düzeni yenisinden daha çabuk diriltecek yollar önermeleri şaşırtıcıdır. ... Onlar *aşamalı aşamacılığın* [*postepennoya postepennoşchina*] tek temsilcisidir. Eski toplumdan özel mülkiyet geleneğini sileceğimizi, pazarlama ilkelerinin köklerini sökeceğimizi, aile ilişkilerini yeniden inşa edeceğimizi ve halkı eğiteceğimizi açıkça ilan ettiğimiz için bizi eleştiriyorlar. Tüm bunların birbiri ardına gerçekleştirilecek aşamalı reformlarla becerilebileceğini iddia ediyorlar!⁶⁹

“Mantığının tutarlı olması için devletin iktidarından da, insan ruhunun üzerindeki hakimiyetinden de tiksinseniz gerekir. Yani bayrağınıza şu meşhur, burjuva siyasal iktisadi ve serbest pazar ahlakı ilkesini işlemeniz gerekir: *Laissez faire, laissez aller* [bırakınız yapsınlar, bırakınız gitsinler]. Ardından da fildişi kulelerden devrim sonrası karmaşasını izlersiniz” (A.g.e., III, 154). İlginçtir ki Bakuninciler de Tkaçevçilerin Jakobenzimini eleştirirken “burjuva” yakıştırmalarını kullanıyorlardı. Bakunin şöyle yazıyordu: “Karşılıklı devlet tarafından ödenen emek; bu, otoriter komünizm ve devlet sosyalizminin temel ilkesidir. Tek mülk sahibi olan Devlet aynı zamanda kârın dağıtımını yapan tek kapitalist haline gelir. Hem burjuva demokratların hem de burjuva sosyalistlerin ... işçilerin bir kez daha kendilerine karşı bir araç olarak kullanılmasından, burjuva sömürüsü karşısında bir kez daha yenilmesinden başka bir sonucu olmayacak teorilerini insafsızca saf dışı bırakmalıyız” (Bakunin, a.g.e, ss. 293-94). Bu anlayış, Michels’i ve Djilas’ı önceleyen bir anlayıştır.

Devletin Rus toplum hayatının temellerini köktenci bir biçimde değiştirebileceğine yönelik inancı çok kuvvetli olan Tkaçev, yine de otoriter teorisine küçük bir sınırlama koyar. Devlet hükümleri tek başına mucize yaratamaz. Yukarıda alıntılanan makalesinde, devletin sadece süfli hükmetme yetkisiyle teorik sosyalist programı hayata geçireceğini düşünen kimilerinin devletin yasama iktidarına körü körüne inanabileceğini belirtir. Tkaçev'e göre bu kişiler gerçekçi değildir çünkü "az gelişmiş çoğunluğun toplumsal ve ailevi ilişkilerinin yeniden inşa edilebilmesi için gelişmiş azınlığın güç kullanarak müdâhil olması gerekliliğini" reddederler.⁷⁰ Tkaçev bu teoriyi, anarşistlerin "hermafrodit" teorisine benzetir: Anarşistler devlet ihtiyacını tümünden reddetmekle; devletin zor kullanan veçhesinin, polisin ve gelişmiş azınlıktan oluşan "kolektif diktatörlüğün" desteği olmaksızın, sadece ikna edici hükümlerle, bir kısmını kabul etmek arasında kararsızdır.⁷¹ Tkaçev devletin tamamen otoriter olması gerektiğini, toplumsal hayatın hem maddi, hem de manevi yönleri üzerindeki iktidarın tümünü elinde tutması gerektiğini savunur. Devlet, sadece iktisadi ve yasama iktidarını değil, basın, eğitim, hatta ailevi ilişkiler gibi alanları da kontrol altında tutmalıdır.⁷² Düşman unsurları, özellikle de yaşlı nesilde kök salmış olanları yok etmek için sosyalist bir Kamu Güvenliği Komisyonu kurulmalıdır.⁷³

Ulusal Biçim, Sosyalist İçerik

Tkaçev, devrim sonrası işçi devletinde sosyalist programı uygulayabilmek için Rus İmparatorluğu'ndaki ulusal farklılıkların dikkate alınması gerektiğinin farkındaydı. Dahası, farklı ulusların devrimci hareketlerinde farklı sosyalizm türlerinin ortaya çıktığı da açıktı. Hem devrimden önceki, hem de sonraki dönemde farklı uluslar sorunu ve sosyalizme giden farklı yollar sorunu ile yüzleşmek gere-

70 A.g.e., III, 257.

71 A.g.e., III, 257, *kollektivnaya diktatura*.

72 A.g.e., III, 353, 355 vd. Tkaçev burada, daha sonra ortaya çıkacak devrim sonrası işçi devletinde "İşçi Muhalefeti" fikrine benzer bir fikir yürütür. Sosyalist idealler, diye yazar, "kaçınılmaz olarak aynı 'emekçi kitlenin' muhalefetine maruz kalacaktır" (A.g.e., III, 371). Pek çok defa, sosyalist entelektüel azınlığın, temelde içgüdüsel olarak muhafazakâr çoğunlukla ters düştüğünü belirtir. Bu şehirli ve köylü emekçi sınıfı için de geçerlidir.

73 A.g.e., III, 350.

kecekti. Son makalelerinden birinde Tkaçev 1870'lerin ortalarında Rus devrimci örgütlerinde gözlemlediği otonom, ulusal gruplara ayrılma eğilimine karşı uyarılarda bulunmuş, bu eğilimleri kınamıştı.⁷⁴ Marx ve Engels'in tavrına ama daha ziyade Lenin'in ve daha sonra da Stalin'in alacağı tavra benzer biçimde Tkaçev, ulus sorununun sınırları da içine alacak biçimde, *devrimden ve devrim sonrası Rus hayatının yeniden inşa edilmesi sürecinden sonra, ikincil önemde olması gerektiğini* vurguluyordu. 1878'de *Nabat*'ta şunları yazmıştı:

Devlet, bilim, ticaret ve sanayi aynı genel eğilime sahipler; bir zamanlar bir halkı bir diğerinden keskin bir şekilde ayıran ulusal farklılıkları görünmez hale getirmek. ... Burjuvazinin ilerleyişinden ne kadar şikayet etsek de bizim ideallerimiz ve çıkarlarımız için faydalı olabilecek bu eğilime hakkını vermemiz gerekir. Burjuvazinin ilerleyişi, bizim ideallerimiz olan kardeşlik ve eşitliğin zaferine işaret ediyor.

Rusya'nın şu yahut bu bölgesinde devrim için çabalarken kişi ulusal çıkarlar için değil, bir bütün olarak Rusya için ve insanlık için çalışır. ... Sosyalistler ulusal farklılıkları ebedi farklılıklar olarak görmezler. ... Tam tersine, sosyalist devrim ilkelerinin evrensel zaferinin tüm bireysel farklılıkları, özellikle de kavim ve ulus farklılıklarını ortadan kaldıracağına inanırlar. ... Kişisel ve kavimler arası farklılıklar yerinde durdukça sosyalizmin nihai amacı - kardeşlik ve eşitlik - elde edilemez. Ulus ilkesi sosyalist devrim ilkeleriyle uyumlu değildir; bu yüzden de onu, diğeri için kurban etmek gerekir.

Nasıl Yakut, Küçük Rus, Gürcü vs. geometrisi diye bir şeyden bahsedilemezse, Yakut, Küçük Rus, Gürcü sosyalizminden de bahsedilemez.⁷⁵

Tkaçev, sosyalist (yani komünist) toplumun kuruluşu tamamlanana kadar, devletlerin ulusal biçiminin - eski Rus İmparatorluğu'nu oluşturan uluslarla beraber - kalabileceğini savunur. Bundan sonra, kulağa modern gelen "sosyalizme giden yollar" teorisini anlatmaya koyulur. Şöyle yazar:

Farklı idrak ve bilgi seviyesindeki insanlara geometriyi aynı şekilde öğretmek imkânsızdır. ... Aynı şekilde medeniyetleri farklı hatlarda, farklı

74 Tkaçev bunu "Devrim ve Ulusal İlke" başlıklı yazısında en iyi biçimde özetler. A.g.e., III, 405-24, *Nabat*, 1878 (numaralandırılmamış nüsha).

75 A.g.e., III, 421-22.

alışkanlıklar, farklı dünya görüşleri, farklı iktisadi, siyasi ve hukuki koşullarda gelişmiş halkların toplumsal ilişkilerinin aynı gereçlerle dönüştürülmesi imkânsızdır. Bunlar, toplum biliminin başlangıç ilkeleri, siyaset sanatının en temel talepleridir ve Rus sosyalist devrimcilerinin devrimci dünya görüşü bile bu talepleri görmezden gelemaz.⁷⁶

Tkaçev, buradan itibaren sınırlamaları üzerinde değişiklikler yapar:

Ne var ki sosyalizmi farklı taktiklerin yardımıyla gerçekleştirmek, asla sosyalizmin “ulusallaştırılması” anlamına gelmez. Bilakis, sosyalizm her yerdedir ve her daim çok uluslu karaktere sahiptir; her yerde ve her zaman tüm “kavim, lehçe ve tabakada” eşit derecede uygulanabilir ve zorunludur. Öyleyse, sosyalizmin pratikte gerçekleştirilmesi için kullanılan araçlar ne kadar çeşitli de olsa, bu etki altında kavimler arasındaki farklar ve ulusal nitelikler tek bir insanlık ailesi içinde eriyecektir.

Tekrar etmek gerekirse, sosyalizm ilkesiyle ulus ilkesi arasında barışması imkânsız bir antagonizma vardır. Ya sosyalizm ulusalcılığa, ya ulusalcılık sosyalizme yenilecektir. ... Hakiki, adanmış sosyalistler olabilmek için Ukrayna taraftarlarının bu ulusal ütopyalarından sonsuza dek feragat etmeleri gereklidir. Başka bir seçenek yoktur. Ukraynalılar bu sorun karşısında açık ve net bir konum almadılar. Ne tavus kuşu oldular, ne de karga [ne idüğü belirsiz anlamında - A. L. W.].⁷⁷

Devletin Sönümlenmesi

“Sürekli devrimin” vuku bulduğu işçi devletinden sonraki adım nedir? Lenin gibi Tkaçev de devletsiz ve yasasız binyıl şeklindeki anarşist rüyayı tamamen yok sayıyor değildi. Lenin de, Tkaçev de itaatin gönüllü olarak gerçekleştiği, bürokrasinin ortadan kalktığı, toplumun içinde topluma ait birey fikrinin hakikaten vücut bulduğu ve diğer komünist amaçların tümünün gerçekleştiği komünist topluma pek az değindiler.

Diktatörlüğün halk yığınlarını tümüyle yeniden eğiteceği uzun süreç tamamına ermeden, bin yıllık komünizmden bahsetmek çok

76 A.g.e., III, 424.

77 A.g.e., III, 424.

vakitsiz ve zararlıydı. Özellikle de bireysellik ve *burjuvazi döneminde indirgenmiş devlet iktidarından* söz etmek için çok erkendi. Gücünü yitirmiş burjuva devletinin “sigorta şirketi benzeri” ya da reformist eylemlerinin mevcudiyetinde, çok partili parlamenter sistem taraf-tarlılığı (örneğin Girardin’in düşünceleri) ancak burjuva devletinin topyekûn zayıflamasına katkıda bulunabilirdi.

Burjuva devletini tarif ederken Tkaçev, “burjuva toplumsal ve iktisadi hayatının temelinde yatan antagonizmanın yansıması olan uyumsuzluğu” vurgular. Burjuva devleti, diye yazar Tkaçev, “bir tarafı diğerinden daha kuvvetli olduğundan kuvvetler eşitleninceye dek dengesini bulamayan ve hareket edemeyen bir beden gibidir. Çeşitli çıkarları temsil eden partilerden oluşan burjuva hükümetleri de böyledir. Bir parti diğerlerine üstün geldiğinde ... ve bu üstünlük tam anlamıyla gerçekleştiğinde, toplumun hayatı, eylemlerinde tüm gücüyle ilham dolu ve iyi düşünülmüş bir enerjiye kavuşur.”⁷⁸ Tkaçev, daha önce de belirtildiği gibi, sürekli devrim aşamasında hem kültürel hem de iktisadi görevlere olağanüstü önem atfeder. Fakat toplum uyum içindeki hareketi yakaladıktan, kurumları yeniden şekillendirildikten ve kamusallaştıktan, halkı (uzun bir dönem boyunca, diye vurgular Tkaçev) yeniden eğitildikten sonra devlete ne olacaktır?

Tkaçev bu uzak amaca çok önem vermez; dikkatini siyasi devrim hazırlıklarına ve devrimden sonra komünizme ulaşmak için kullanılacak siyasi araçların hazırlığına adar (“komünizm” ve “sosyalizm” kelimelerini birbiri yerine kullanır). Kozmin’in işaret ettiği gibi Tkaçev, devlet sosyalizmiyle devletin ortadan kalktığı uzak gelecekteki dönem arasında geçişle ilgili, kırk yıl sonra Lenin’in *Dev-*

78 A.g.e., II, 41. Tkaçev’in örgütlü siyasi hayata dair gözlemlerinin çoğu Fransa’dadır.

Bu yüzden Tkaçev siyasi partilerle ilgili fikir yürütürken kitle hareketi perspektifinden bakmaktadır. İngiltere ve Amerika’daki iki partili sistemleri görmezden gelir. Bu sistemlere dair Hannah Arendt şunu işaret eder (*Devrim Üzerine* [New York: Viking Press, 1963], ss. 273-74, [Türkçesi, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017]): “Kitle toplumunun koşulları kitle hareketinin oluşmasına [ya da mecliste hüküm süren temsil biçimine yönelik bir güvensizliğe] yol açmaz.” Tkaçev bir tür iktisadi ya da toplumsal çıkarı olmayan bir siyasi partiyi hayal edemez; bu da onu tek parti fikrine yöneltir. Bu rota sadece teoride değil (bakınız, Maurice Duverger, *Modern Devlette Siyasi Partiler, Örgütlenmeleri ve Etkinlikleri* [New York: John Wiley and Sons, Inc., 1961], s. 419 [Türkçesi, *Siyasi Partiler, Bilgi Yayınları*, 1974]) pratikte de kat edilen bir rotadır - örneğin Fransız Devriminde çok partili sistemden Robespierre’nin diktatörlüğüne giden yol gibi. Tkaçev sadece iki ucu tanımaktadır; bir tarafta çok partili yönetim (bunu “*poliarkhiya*” diye adlandırır), diğer tarafta da tek parti yönetimi (ki kötü olduğunda zenginlerinki, iyi olduğunda da sosyalist

let ve Devrim'de (Tkaçev'in *Devrim ve Devlet*'iyle karıştırılmamalıdır) aldığı konuma çok benzer bir konum alır:

Tkaçev'e göre, halklar arasındaki eşitlik tümüyle başarıldığında devlet gereksiz hale gelecek ve sönümlenecekti. ... Geçiş döneminde devlet iktidarı devrimci partinin elindeki en gerekli silahtı.

Bir defasında, Tkaçev'le bir polemiginde Engels onu Ortodoks anarşist ve Bakuninci olarak tanımlamıştı. ... Halbuki Tkaçev'in anarşist olarak adlandırılmasının ne kadar yanlış olduğunu gösteren önceki metinlerinden haberdar değildi.

Sonunda devletin yok olacağına yönelik fikri geliştirirken Tkaçev'in tavrı anarşizmden uzaktır. Lenin, *Devlet ve Devrim* başlıklı eserinde ... anarşistlerle sosyalistlerin nasıl farklılaştığını ... ve devletin, ancak toplumun yeniden yapılanması tamamına erdikten sonra ortadan kalkacağını gösterdi. Yani Tkaçev'in gelecekte devletin sönümlenip yok olacağını iddia etmesi, kimseye onun anarşist olduğunu ilan etme hakkı vermez.⁷⁹

Tkaçev, uzun bir sürecin sonunda devletin ortadan kalkması hususunda, döneminin diğer sosyalistlerinin bazılarıyla hemfikiridir. Bu, aslında Tkaçev'in Batı Avrupalı ya da Rus sosyalistlerle hemfikir olduğu pek az sayıdaki hususlardan biridir. Onlardan farklı düşündüğü, en çok vurgu yaptığı ve kendine özgü olduğu alanlar başkadır: Devrimci örgütlenme, elitlerle yığınları karşı karşıya koyduğu anlayış, devlete ve devletin sosyalist diktatörlük kontrolünde iyiye hizmet edeceğine olan muazzam inancı, vs.

Neredeyse eksiksiz eşitliğin gerçekleştiği geleceğin toplumuna dair, devletsizlik dışındaki bir fikir de Tkaçev'in ıslah edilmiş, "hakiki" bireycilik fikridir. Tkaçev, bireyciliği bireysel otonomi olarak yorumlamaya eğilimlidir yani ona göre mutlak özgür iradeye sahip bireylerden oluşan toplum, anarşi anlamına gelir. Anarşi, bireylerin istedikleri her şeyi yapabilmeleri demektir. Fakat anarşinin, (burjuva toplumunda olması gerektiği gibi)⁸⁰ kaotik ve insan güçlerinin

diktatörlük olur).

79 Tkaçev, *Sochineniya*, I, 54-55, Kozmin'in *Giriş*'inden. Engels'e karşı polemik aşağıda ss. 113-18 arasında tartışılıyor.

80 Tkaçev'in burjuva toplumu ve burjuva devletini tarif ederken kullandığı sıfatlar şöyledir: Verimsiz, uyumdan yoksun, eşitlikçi olmayan, kaotik, adaletsiz, karışıklarla dolu, kibir ve

dumura uğratan bir mücadelesinden başka bir şey olması için şunlar düşünülmelidir:

Pratikte insanın tümüyle özgür olması ilkesi, her türlü gücün ve devlet iktidarının, pozitif hukukun ortadan kaldırılmasıyla yani anarşiyle mümkün olur. Fakat anarşi ancak eksiksiz ve mutlak eşitliğin mevcudiyetiyle mümkün olabilir. ... Bu eşitlik yoksa, anarşi kaçınılmaz olarak oligarşiye, serbest rekabet tekele ve hukuk önündeki eşitlik insanların başkalarının fiili olarak sömürülmesine dönüşecektir.⁸¹

Tkaçev, bir bireyin hakikaten otonom ve özgür olmasıyla ilgili Platoncu bir konum alır: İnsanın akli ve iştahının rasyonel-entelektüel unsura tabi olması, özgürlüğe erişmenin tek yoludur. Bu da ancak (devrimci sosyalist diktatörlerin ötesinde) bütün toplum için mümkün olabilir ve ancak bugünün bencil Rus halkının “kolektif diktatörlük” tarafından uzunca bir süre totaliter bir eğitimden geçirilmesinden sonra mümkün olabilir.

bencillikle şişmiş, aydınlanmamış, mutsuzlukla dolu, çocukların hayvan gibi yetiştirildiği, vb. bir toplum.

81 Kozmin, *Giriş*'te alıntılanmıştır, Sochineniya, I, 19.

BÖLÜM V

Tkaçev'in Sosyolojisi, İktisadı ve Psikolojisi

Tkaçev'in siyaset, devrim ve devlete ilişkin fikirleriyle onun toplum felsefesi arasında elbette karşılıklı bir ilişki mevcuttur. Fakat yazılarına bakıldığında görülür ki ana ilgisi siyasete ve devrime adanmış Tkaçev'in diğer alanlardaki tüm düşünceleri siyaset felsefesince belirlenmiştir. Bunun nedenleri şunlardır: (1) Tkaçev'in en çok vurgu yaptığı ve entelektüel kaynaklarının çoğunu adadığı konu, siyasetin iktisat, toplum ve kitlelerin ıslaha muhtaç psikolojisi üzerindeki belirleyici rolünün tarif edilmesidir; yani siyasetin devrimden önce, devrim esnasında ve sonrasında ulusun topyekûn hayatı üzerindeki mutlak öneminin tarif edilmesi, (2) Tkaçev'in aşağıdan yukarı toplumsal hareketi savunan toplumsal felsefelere ve Lavrov ve Mikhaliovski'nin öznelci ve demokratik teorilerine yönelik önyargılı, sığ tavrı ve toplumsal teorileri sınıadığı ölçüt (siyasi-devrimci davaya hizmet edip etmemeleri) onun felsefesini siyasileştirir, (3) Muhtemelen hukuk fakültesi öğrenciliğinden oluşan akademik arka planı Tkaçev'in hukukun kadiri mutlaklığı ve etkililiğine olan abartılı saygısına neden olmuştur, özellikle de pozitif kamu hukukuna ve bu hukukun toplum üzerinde yukarıdan aşağıya gerçekleştirebileceği mucizevi reformlara.¹

1 Tarımın ortaklaşılması, Rus köyünün toplumsallaşması ve köy hayatının sosyalist ve

Bununla birlikte, Tkaçev'in toplum felsefesini, sosyoloji ve psikolojiye bakışını hafife almak hata olur. İlerleyen sayfalarda açıkça göreceğimiz gibi, bu alanlara ait kavramlar onun siyasi fikirlerini çok etkilemiştir.

Rus Toplumu: Özel Bir Vaka

Tkaçev'in toplum ve kültüre dair fikirlerini tarif etmek için Rusya'yı özel devrimci bir vaka olarak görme fikrini yorumlayarak başlamak, muhtemelen en uygun yoldur. Tkaçev kendini, Rusya'ya has devrimci bir rota belirlerken, Marx ve Engels'in ona "cahilane" gelen fikirleri ve "metafizik" gelen tarih yazımıyla karşı karşıya buldu. Sadece Engels'le açık polemiklere girdi. Bu polemikler Tkaçev'in, *obshchina* gibi Rus teşekkülleri, Rus kırsal hayatı, Rus yığınlarının psikolojisi ve Marx ve Engels'in diyalektik teorisine benzemediğini ilan ettiği tarih felsefesi ile ilgili fikirlerini açığa çıkarır. Tkaçev, "*Gospodin [Bay] Friedrich Engels'e Açık Mektup*" adlı metnine şöyle başlar:

Siz de farkındasınızdır ki Batı Avrupalı işçilerin muazzam birliğine dost elini ilk uzatanlar ve bu çalışmalara kendi çıkarlarının gerektirdiğinin çok üzerinde etkin katkı koyan Ruslar olmuştur. Ne var ki, Avrupa işçi partisinin temel sosyalist ilkelerine tümüyle katılsak da bu ilkelerin ve sosyalizm adına devrimci mücadelenin pratikte gerçekleştirilmesi ile ilgili mevzularda onların (ya da en azından Bay Marx ve Bay Engels'in başını çektiği hizibin) taktiklerine katılmadığımızın, asla katılmayacağımızın, katılmak zorunda da olmadığımızın farkında değilsiniz maalesef. Bizim ülkemizin durumu tamamen istisnaidir. Batı Avrupa ülkelerinden herhangi biriyle hiçbir ortak yanı yoktur. Onlardan herhangi birinde geçerli mücadele biçimleri bizim ülkemiz için katıyen uygunsuzdur. Bizim tamamıyla özgün bir devrimci programa ihtiyacımız var ve Almanya ile Rusya'nın toplumsal ve siyasi koşulları birbirinden çok farklı olduğundan, bu program da Alman programına benzemeyecektir. Alman programıyla Rusya'da yol almaya çalışmak, en az Rusya koşullarına uygun bir programla Alman toplumunun içinde bulunduğu koşullarda yol almaya çalışmak kadar tuhaftır. Siz bunu anlamıyorken, Rus

komünist çizgide yeniden biçimlendirilmesini içeren Stalinist program, Tkaçevci (ve muhtemelen Leninist) gelenekten geliyordu. Stalin ortaklaşmayı "*yukarıdan reform*" olarak görüyordu. olarak görüyordu.

bakış açısını kabul etmiyorken, bizi hangi hakla itham ediyor ve bize tavsiyelerde bulunabiliyorsunuz?

Tüm bilgeliğiniz ve saflığınız Rus mültecileri gözden düşürmeseydi ve Alman halkı size inanıyor olmasaydı, sizi bu mektupla rahatsız etmezdim. Fakat maalesef durum bu. Bu yüzden de saflığınızın yardımına koşmayı ve kendinizden fazla emin halinizi biraz olsun dizginlemeyi kendi görevim adediyorum.²

Engels'le aralarındaki anlaşmazlık, *obshchina* yani Tkaçev'in kavradığı haliyle Rus toplumunun tabiatı mevzuu ve Tkaçev'in belirlenimci olmayan tarih görüşü içinde, burjuvazinin ilerleyişine ilişkin fikirleri etrafında cereyan ediyordu; mesela, Tkaçev Hegelci düşüncüyü kesinlikle reddediyordu. Kimlikten kaynaklı bir karmaşanın da bu anlaşmazlıkta mühim bir payı olduğu varsayılabilir; zira Tkaçev-Engels yazışmalarına dair az sayıda çalışmada göz ardı edilmiş bir ihtimal de Engels'in Tkaçev'i Bakunin taraftarı zannediyor olma ihtimalidir.³ Tkaçev, Engels'in zannettiğinin aksine, Rus *obshchina*'sını romantize etme cürmünü işlemiyordu. Bilakis, özellikle gençlik yıllarında Tkaçev, *mir*'e yönelik Haxthausen'den ilham alan yaklaşımları ve Slavofil hayranlığı kınıyordu.⁴ Tkaçev'e kalır-

2 Tkaçev, *Sochineniya*, III, ss. 88-89. Tkaçev'in mektubu, Engels'in *Volksstaat*'ta 1874'te yayınladığı "Siyasi Mülteci Külliyyatı" adlı makalesine cevap olarak yazıldı. Bu makalede Engels, Tkaçev'i Lavrov'a ve Lavrovcu *Vpered!*'e saldırılarından ötürü şiddetli bir biçimde eleştiriyordu. Tkaçev'in mektubu ilk olarak 1874'te Almanca bir kitapçık olarak yayınlandı. 1933'te Kozmin'in derlediği *Sochineniya*'da da Rusça olarak yayınlandı.

3 Bakınız, *Reminiscences of Marx and Engels* [Marx ve Engels'ten Kalanlar] (Moskova: Foreign Languages Publishing House). Bu ciltte, A. Voden'in "Engels'le Konuşmalar" başlıklı yazısı, ss.325-34. Engels Voden'e, her ne kadar Tikhomirov'u Narodnik şiddet yanlılarıyla ve popülistlerle bir tutmasına katılmasa da Plekhanov'a olan hayranlığını anlatır. Voden daha sonra şunları yazar: "Bir defasında, Tkaçev'in fikirlerinin aslında Bakunin'in fikirleriyle aynı olduğunu iddia ettikten sonra, bana hemen şunu yazmıştı: Kaynağa gidince kafası karışık bir kişiyi bir başkası sandığı sonucuna varmıştı." Engels'in bu kafa karışıklığının Tkaçev'le yazıştığı dönemde de mevcut olup olmadığını bilmiyoruz. Engels Tkaçev'in mektubuna 1875'te *Volksstaat*'ta cevap verdi. Bu metin Engels'in makalelerinin derlenip Rusça'ya tercüme edildiği bir cilt halinde 1894'te tekrar yayınlandı ve doksanların Rus Marksistleri arasında bilinir hale geldi.

4 Kozmşöyle yazar: "Tkaçev'in 1860'larda, Neçayev davasında tutuklanmadan önce yazdıklarıyla tanıştığımızda, Tkaçev'in Rus köylüsünün idealize edilmesine ne kadar karşı olduğuna hemen ikna oluruz. ... 'Yıkılmış Yanılsamalar'da Tkaçev halkın kendi kendini aydınlatmasının bir yanılsama olduğunu ilan etmiş, halkın sözde dehası, yanılsaması hakkında da iki çift söz söylemişti. Diğerlerinin [yani halka dönüş taraftarı popülistlerin] fikrine göre medenileşmemiş kalabalık medeni olandan daha yüksektedir, çünkü çok daha saftır. Fakat halkın onlardan öğrenmesi için onların niteliklerinin öğretilmesi gerekir. Medeni kalabalık, medeni olmayanda kendi yenilenmesini bulacaktır. ... Tkaçev bu fikirlerin hepsini reddediyordu" (Kozmin, *P. N. Tkachev*, ss. 128-29).

sa “bakir” *mir*, masumiyetini çoktan yitirmiş, hatta burjuvalaşma yolunu tercih etmişti. Tkaçev bu kaygısını bol miktarda istatistiki veri ile destekliyordu, tıpkı yıllar sonra Lenin’in Rusya’da proleterleşmenin yayılmasını kanıtlamak için yapacağı gibi. Tkaçev’in araştırmaları onu özel mülk, emek sömürüsü, gelir eşitsizliği artışı gibi burjuvazi olgularının Rusya’da gitgide daha belirgin hale geldiği sonucuna götürmüştü. Bunların devamına izin verilirse Rus toplumunun sosyalist çizgide yeniden inşa edilmesi, başarılması çok zor, neredeyse olanaksız bir sürece dönüşecekti. Dahası, diye ekliyordu Tkaçev, burjuvazinin ilerleyişi sürdükçe, kitlelere zulmetmeye yarayan ve şimdiye kadarkilerden çok daha güçlü araçlar, yeni burjuva sınıfının kalkanı altında burjuva devletin kudretli ellerine geçecekti. Çarlık yönetimi, diye yazıyordu Tkaçev, belki bugün “havada asılı kalmış durumda” olabilirdi fakat burjuva devletin var olmasına ve onun gözetiminde burjuvazinin ilerleyişine müsaade edilirse, ülkenin iktisadi hayatına kök salabilirdi.⁵ Bu yüzden de burjuvazinin ilerleyişine müsaade etmemek için öncelikli devrim gerekliydi. Küçük burjuva köylü, gerici unsur olarak kabul edilmeliydi, özellikle de Rusların içinde bulunduğu koşullarda:

Burjuva toplumunun iktisadi temeli ve mantıki talebi küçük, parsellenmiş toprak mülkiyetidir. ... Toprak aristokrasisi ve fabrika aristokrasisiyle birlikte bu tür mülkiyet de huzursuz köy proletaryası yaratır.⁶ Bu patlamaya hazır malzeme burjuvazi için zor bir malzemedir. Burjuvazi için en iyisi, her anlamda küçük mülk sahibi köylü kitlesine dayalı olmaktır ... yani ahmak, yahut daha hassas bir tanımla muhafazakâr köylü. Küçük köylülerden gelen bu tür bir destek, yüz binlerce köy proleterinin tehlike arz etmesini engeller ... ; burjuvazi de durumu gözden geçirip, aç halk kalabalığını sakinleştirecek şekilde kontrolü elinde tutmaya devam eden ahmak köylüleri destekleyecek bir Napolyon bulacaktır [Napolyon III - A. L. W.].⁷

5 A.g.e., s. 130.

6 Tkaçev’in “köy proletaryası” terimini kullandığını görmek ilginçtir. Fakat hatırlanmalıdır ki Marx ve Engels bu terimi daha önce, örneğin “Merkez Komitenin Komünist İttifaka Seslenişi” metninde, 1850 Nisan’ında kullanmışlardı. Enternasyonal’in Basel Kongresi’nde (1869) köy proletaryasına işçi birlikleri kurma çağrısı yapıldı. Bakınız, David Mitrany, *Marx Against the Peasant: A Study in Social Dogmatism [Marx Köylülere Karşı: Toplumsal Dogmatizm Üzerine Bir İnceleme]*, (New York: Collier Books), ss. 66-67.

7 Tkaçev, *Sochineniya*, I, 40-41. Burada da göreceğimiz gibi Tkaçev köylüleri ikiye ayırır: Çoğunlukta olan proleterleşmiş işçiler (burada yine Tkaçev’in proleter kelimesini nasıl özgürce kullandığını işaret etmek gerekir ki bu da Lenin’in kullanımına benzer) ve az sayıda köylü küçük mülk sahipleri. Hakim sınıf olan burjuva fabrika sahipleri ve toprak sahipleri

Köylü burjuvalaşmasının yayılmasına müsaade edilirse - ki burjuva tarzı bir devrim bu süreci ivmelendirecektir - Rus *obşchina*'sını kendi girdabına çekme tehlikesi arz etmektedir. Halbuki *obşchina*, Tkaçev'e göre, tüm kusurlarına karşın köylü Rusya'da sosyalist devrimin başlangıç noktasıdır. Rus köylüsü, diye yazmıştı Tkaçev meşhur mektubunda Engels'e, "tabiri caizse içgüdüsel olarak, geleneksel olarak komünisttirler." Tkaçev şöyle devam ediyordu:

Kolektif mülk fikri Rus halkı dışındaki tüm dünyada o kadar köklü bir fikir ki şu an hükümet bu ilkenin sözde "refah toplumu" ile bağdaşmadığının farkına varıyor. Refah toplumu adı altında köylüler özel mülkiyetle ilgili farkındalık sahibi olmaya yönlendiriliyor güya, halbuki halka burjuvaziyi kabul ettirmelerinin tek yolu süngü ve kırbaç.

Tüm bunlardan şu sonuç çıkar: Açıktır ki bizim halkımız, tüm saflığına rağmen, sosyalizme tüm Batı Avrupa halklarından ölçülemez derecede daha yakındır. O ülkelerin halkları Rus halkından daha iyi eğitilmiş olsalar bile böyledir bu. ...

Öyleyse, lakaytlığına ve yaptığına ne olduğuna dair idrakten yoksun olmasına rağmen Rus halkına içgüdüsel olarak devrimci bir halk diyebiliriz.

Bizim entelijansiya-devrimci partimiz nicelikte küçüktür, bu doğru. Ne ki sahip olduğu tek şey sosyalist fikirleridir.⁸

Hem Tkaçev'i bu mektubu yazmaya kışkırtan ilk makalesinde, hem de bu mektuba yazdığı cevapta Engels, Tkaçev'in Rus köylü komününün rolünü gereğinden çok abarttığını belirtir:

Rus köy komünü yüzlerce yıl boyunca kendini daha yüksek bir komünal mülk biçimine dönüştürme, geliştirme yönünde hiç bir hareket göstermemiştir ... Rus köy komününün olası dönüşümü için teşebbüs komünün kendisinden gelemmez, bunu ancak Batı'nın sanayi proletaryası becerebilir. Batı Avrupa proletaryasının burjuvazi karşısında galip gelmesi ve kapitalist üretim yerine toplumsal olarak yönetilen üretimi koyması; Rus köy komününü aynı merhaleye yükseltmenin şartı bunun gerçekleşmesidir.

müttefik olurlar ve fakir köylülere boyun eğdirirler. Tkaçev *gulag* terimini orta ve orta üstü köylüleri tanımlamak için kullanıyordu.

8 Tkaçev, *Sochineniya*, III, 91.

Aslında putperest toplumun türevlerinden biri olan tarımsal komünizm kendi güçleri sayesinde hiç bir zaman gelişim gösterememiş, dağılmıştır. Rus köy komünü, 1861'e gelindiğinde zaten bu komünizmin nispeten zayıflamış haline dönüşmüştü.⁹

Engels, 1894'te yazdığı bu makalenin sonraki bölümlerinde, Batı'daki proleter devrimin Rus toplumundaki herhangi önemli bir değişim ve komünün yeniden hayat bulması gibi olaylardan önce gerçekleşeceği yönündeki savını geliştirmeye başlar:

Öte yandan, Batı Avrupa'da proletaryanın galibiyeti ve üretim araçlarının halk mülkiyetine geçmesinden sonra, kapitalist üretime yeni geçmiş olan ülkeler ve ondan korunmuş olanlar, komünal mülkiyet ve buna tekabül eden geleneklerden yola çıkarak sosyalist topluma geçiş süreçlerini kısaltacak ve biz Batı Avrupa ülkelerinin halklarının çektiği pek çok sıkıntıdan kaçınabilecek yollara erişecektir. Ne ki bu süreçte Batı'nın önceden kapitalist olan toplumlarının örnek alınması ve onların etkin desteği kaçınılmaz bir gerekliliktir. ... Bu süreç Rusya'da [kapitalist öncesi kalkınma aşamasında olan ülkeler arasında] nispeten daha kolay gerçekleşecektir; zira yerel nüfus kapitalist gelişimin entelektüel kazanımlarından payını almış durumdadır. Demek ki burada devrimci bir dönemde toplumsal dönüşümü başarmak neredeyse Batı ile aynı anda gerçekleşebilir.¹⁰

Marx da 1881'de Zasuliç'e şunları yazmıştı: [Rus köylü komününe ilişkin] özgün kaynaklar üzerinde yaptığım özel araştırmam beni bu komünün Rusya'nın toplumsal yenilenmesi için stratejik bir nokta olduğuna ikna etti.¹¹ N. K. Mikhailovski'ye 1877'de yazdığı

9 Engels'in Tkaçev'e ikinci kez saldırdığı metin (ki Tkaçev hastalığından ve takip eden ölümünden ötürü bunu yanıtlayamadı) şu kitapta bulunabilir: Karl Marx ve Friedrich Engels, *The Russian Menace to Europe-A Collection of Articles, Speeches, Letters, and News Dispatches, Selected and Edited* [Rus Tehdidi-Toplu Makaleler, Konuşmalar, Mektuplar, Basın Bültenleri], Paul W. Blackstock ve Bert F. Hoselitz, der. (3. Baskı; Glencoe: The Free Press, 1952), alıntı s. 232-33. Vera Zasuliç hem Marx'tan hem de Engels'ten Rus sorununa dair düşüncelerini istemişti. Bu ihtilafların tümü, Plekhanov ve Lenin dâhil, doksanların Rus Marksistleri'nin malumudur.

10 A.g.e., ss. 234-35.

11 Bu mektubun aslı 1923 yılında Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin Berlin'deki arşivinde korunmakta olan Paul Axelrod'un kişisel belgeleri arasında bulundu; Boris Nicolaevsky tarafından yapılan Almanca tercümesi Die Gesellschaft, I, No. 4 (Temmuz 1924), 361-62'de yayınlandı. Hoselitz ve Blackstock, a.g.e., ss. 278-79'da şunu belirtir: "Zasuliç ve arkadaşları Rus Marksistlerle yaptıkları tartışmalarda bunları kullanamazdı. Fakat bir yıldan az zaman sonra Marx'tan aynı hususta bir açıklama daha geldi; bu defa daha doğrudan ve kesindi." Şöyle diyordu: "Rusya Avrupa devrimci hareketinin öncülüğünü teşkil ediyor" (A.g.e., s.

mektupta da Marx, görünürde Marx'ın tarihsel materyalizminin Plekhanov benzeri bir yorumunu yapmakta olan hevesli Rus Marksistlerini eleştirir:

... benim Batı Avrupa kapitalizminin ortaya çıkışı ile ilgili eskizimin Evrensel Gelişim'in tarihsel-felsefi teorisine dönüştürülmesi kesinlikle gerekli. Bu evrensel gelişim kendilerini hangi tarihsel koşullarda bulurlarsa bulsunlar tüm halklara ölümcül bir biçimde dayatılmış, sonunda da hem toplumsal emeğin mümkün olan en çok miktarını, hem de insanın topyekûn gelişimini garanti altına alan bir tekâmül. Bu bana hem hak ettiğimden fazla onur, hem de hak ettiğimden fazla itibarsızlık atfetmek olur.¹²

Marx aynı mektupta şu uyarıyı da yapar: “Eğer Rusya 1861’e dek izlenen yolu izlerse, tarihin halka sunduğu en önemli imkânlardan birini kaybedecek: Kapitalist sistemin getirdiği ani değişikliklere maruz kalmak zorunda olmama şansını.”¹³

Tüm bunlar Tkaçev'in fikirleriyle az ya da çok uyuşuyordu. Yine de Tkaçev'le Engels arasında bir polemik gerçekleşti. Görünen o ki bu anlaşmazlık temel ideolojik farklılıklardan ziyade Birinci Enternasyonal'in karışık siyasetinden kaynaklanıyordu. Aslında Marx ve Engels ile Tkaçev arasında daha önemli bir anlaşmazlığın zemini, Rus *obşhchina*'sının oynayacağı rol teşkil ediyordu. Bu kökten farklılık Tkaçev'in Marx ve Engels'in tarihe uygulanan diyalektik mantığını tümüyle reddetmesine neden oldu; gerçi bu mevzu aralarında hiç tartışılmamıştı.

228). Marx Rusların “kıvılcım” kavramıyla devam ediyor, bir Rus devriminin Avrupa'ya sıçrayacağını ve “Avrupa'da proletarya devriminin işareti olacağını” savunuyordu. Bu durumda Rus köylü komününün “komünist kalkınma rotası” için başlangıç noktası teşkil edebileceğini de ekliyordu. Bu fikir Tkaçev'in bakışından çok uzak değildi.

12 A.g.e., s. 217.

13 Hangi derecede olduğunu bilmesek de hem Marx, hem de Engels Rusça okuyabiliyordu. Rus sosyalist ve devrimci hareketleri yakinen takip ediyorlardı. Marx'ın Çernişevski'ye ve onun özgünlüğüne duyduğu hayranlık iyi bilinir. Marx'ın ve Engels'in Rusya ve devrim beklentileri üzerine yazdıkları gözden geçirildiğinde kimi tutarsızlıklar olduğu görülür. Külliyata bakılınca, bu metnin yazarının fikri şudur: Bu alıntı Rusya'da devrim mevzuuna dair fikirlerini özetlemektedir. Başka bir deyişle, bu konuda iyimserdiler. Hatta Rusya'da çıkan kıvılcımın Avrupa'yı da ateşe vereceği fikrinin tadını çıkarıyorlardı. Onların aldığı konum şüphesiz daha militan Rus Marksistlerini de etkiledi.

Tkaçev Diyalektiğin Katılığı Yerine *Skachok*'u (Atılım) Koyuyor

Tkaçev'in Avrupalı Marksistlerle farklılıkları sadece Rusya'da kullanılacak taktiklerle ilgili ihtilaflarından değil, daha derin ve çeşitli farklılardan da kaynaklanır. Tkaçev aslında tarihsel ilerlemenin diyalektik materyalist tarifini, Avrupa Marksistlerine atıfla, sosyalizmin Hegelci, metafizik bir sapması olarak eleştirir.

Diğer konulardaki fikirleri birbirinden keskin bir biçimde farklı da olsa Lavrov ve Bakunin Rusya'da toplumsal yenilenmenin aşağıdan, halk kitlelerinden başlaması gerektiği konusunda, özde hemfikirdiler. Bu, Lavrov'a göre komün ve artel' marifetiyle "sosyalizm ahlaki idealini" benimsemiş halkın dönüşümü yoluyla, Bakunin'e göreyse halk yığınlarının devrimci yaratıcılığı sayesinde sosyalizmin aşağıdan yükselmesi yoluyla gerçekleşebilirdi.¹⁴

Lavrov ve Bakunin, 1848, 1855 ve 1863 yıllarının temsil ettiği hüsrân dönemeçlerinden çıkan yollardan sadece birinde yürümekteydiler: Halktan umudu kesmeyen, içgüdülerinin ve cesaretlerinin devrimi gerçekleştireceğine yönelik inancı yitirmeyen yol. Bir diğer yol ise anti-demokratik yöne gidiyordu. Köylülerinden kurtuluşundan önce ya da sonra gerçekleşecek toplumsal devrimin hüsrânı ikinci grubun Rus halkına, onların devrim yapma ve toplumsal yenilenme arzularına olan güvenini yok etti. Lavrov ve Bakunin ilk yolun yolcusuydu; Tkaçev ile ondan önceki ve sonraki Rus Jakobenleri de Tkaçev'in müstehzi ifadesiyle "Tanrı-Halk"a inanmayan ikinci grubu oluşturunuyordu. Tkaçev Rus halkı üzerine şunları yazmıştı:

Halkın ortalama temsilcisi, hissiyattan yoksun bireydir. Bu özellikle Rus halkı için geçerlidir. Yüzlerce yıllık kölelik düzeni, Ruslarda kölece dürtüleri teşvik etmiştir. Ketumluk, döneçlik, yalakalık ... Rus halkının enerjisinin dumura uğramasına neden olmuştur. Tabiatları gereği ağırkanlıdırlar. Coşkularına dair umut beslemek imkânsızdır. İtidalli edilgenlikleri salyangozun sert kabuğu gibidir.¹⁵

14 F. I. Dan, *a.g.e.*, ss. 95-97'de aynı iddiada bulunur. Dan'ın sunduğu ilginç bir Lavrov alıntısı da bu konumu tasvir eder: "Toplumsal devrimimiz köylerden gelmelidir, şehirlerden değil."

15 Tkaçev, *Sochineniya*, III, 243.

Ekim 1967’de Bolivya’nın başkentine pek yakın bir mevkide, bir askeri birlik tarafından katledilen Kübalı devrimci Ernesto (Che) Guevara, günlüğüne şunları kaydetmişti: “Bolivyalı köylüler taş kadar vurdumduymazlar; onlarla konuştuğunuzda bakışlarının derinlerinde bir yerde sizle dalga geçtikleri hissine kapılıyorsunuz.”

Tkaçev’in Rusya’da halk devriminin bir türlü gerçekleştirilemesine tepkisi ve elitist Pisarev yandaşlığıyla, devrimci taktiklere dair öğretilerindeki Jakoben damar da görülebilir. Tkaçev sık sık devrimi gerçekleştirecek ve doğru biçimde, uygun sosyalist amaçlara hizmet edecek şekilde yürütecek olan otoritenin halka değil, sosyalist entelijansiyaya ve profesyonel devrimcilere dayanması gerektiğini tekrarlamıştır. Yani Tkaçev’in devrimciliği, bilinçli aktörlerin tarihi inşa ettiği fikrinin vurgulandığı, “istenççilik” olarak adlandırılabilir görüşün hakimiyetindedir. Tkaçev’e göre devrim, tarihin gayri şahsi ve tedrici güçleriyle yahut halk tabanından yükselen kendiliğinden hareketlerle mümkün olamaz. Tkaçev hem tarihsel belirlenimciliğe, hem de demokratik romantizme karşıydı ve her ikisini de gerici buluyordu.

Marx ve Engels’in yazılarında Tkaçev’i en çok etkileyen unsurlar Hegelci olanlar değildi. Diyalektik materyalizm ve tarihsel materyalizmin, en azından Marx ve Engels’in yazılarından çıkarılabilecek bir yorumuna göre, proletaryanın ve aslında tüm toplumun sosyalizm aşamasına geçmeden önce kapitalist aşamayı deneyimlemesi gerektiğine dair varsayımını hor görüyordu. Elbette Marx ve özellikle de Engels tarihin belirlenimci süreci ile ilgili teorilerini pek çok anlamda geliştirmişlerdi fakat bunlardan hiçbirisi Plekhanov’u ikna etmeyi başaramamış görünmektedir. Plekhanov bizzat gerekli burjuvazi aşamasını kısaltmak gibi (daha sonra Lenin’in geliştireceği) bir fikirle oyalanmasına karşın, Rusya’nın toplumsal ve ekonomik burjuvazi aşamasını pas geçeceğine inanmıyordu.¹⁶ Bu yüzden Tkaçev’in Marksizm’deki Hegelci unsurla hiç alakası yoktu. Za-

16 Engels’in Joseph Bloch’a 1890’da yazdığı bir mektuptan: “Tüm bu unsurlar arasında [iktisadi durum ve üstyapının çeşitli veçheleri] bitmez tükenmez tesadüflerin ortasında iktisadi hareketin kendini zorunlu kıldığı bir etkileşim vardır. Temel ilkeyi, onu reddeden muhaliflerimize karşı vurgulamamız gerekiyordu ve bu etkileşimdeki diğer unsurlara hak ettikleri önemi atfetme fırsatımız olmadı.” Conrad Schmidt’e 1890’da yazdığı mektuptan: “... bizim ideolojik bakış açısı olarak tanımladığımız yapı da iktisadi temele etkide bulunur, hatta belli sınırlar içinde onu dönüştürebilir bile.” Franz Mehring’e 1893’te yazdığı mektuptan: “İnsanlar kendi tarihlerini inşa ederler ama kolektif bir plana göre kolektif bir iradeyle yapmazlar bunu.”

ten Hegel'in düşüncesine nüfuz etmiş özünde muhafazakâr, sabırlı, akademik hal Tkaçev'in yaradılışına da pek uygun değildi. Tkaçev muhtemelen Marx'ın şu tezine katılırdı: Evet, filozoflar dünya hakkında yeterince konuşmuşlardı; artık vakit onu değiştirme vaktiydi.

Tkaçev'e göre Minerva'nın baykuşu şafak vakti uçar, günbatımında değil. "Ne zaman ki eleştiri ve bilgi mücadelenin harında tavlancak ve tarihi inşa edecekler, işte o zaman halkın gerçek çıkarlarından yükselen güç, eleştiri ve bilginin eşlikçisi olacaktır."¹⁷ Hegel'e dair şöyle yazar Tkaçev: "Hegelci felsefeyi benimsemek için en ufak bir nedenimiz ya da akılcı bir zeminimiz yok. ... Hegel felsefesi safsatadan ibaret."¹⁸ Tkaçev, tarihte istenççilik ve belirlenimcilik sorunu karşısındaki pozisyonunu şu şekilde tarif eder:

Kişiler ve kişisel eylemler, adına tarihsel ilerleme denen tarihsel dönüşümlerde çok önemli roller oynasa da, kişisel eylemler asırlardır var olan şeyleri yok etmeye ve insanlığın önünde yeni bir yol açmaya muktedir olsa da, kişisel eylemin temelinde bazı gerçek toplumsal unsurlar mevcuttur. Eylem, halkın iktisadi yaşamının verili koşullarında kendine bir karşılık ve destek bulmalıdır. Arkasında bu destek ve ayağının altında bu sağlam zemin olmadıkça, bu eylem tamamıyla kuvvetsiz, ne yapılırsa yapılsın geçici bir öneme sahip olacaktır. ... Bugün kimse mevzuyu bu temel hakikatin ışığında ele almıyor ama yakında bu, okul çocuklarının defterlerinde bile yazılı olacak.¹⁹

Buradan Tkaçev'in Engels'in etkileşim kavramına yaklaştığını ya da en azından istenççiliğe kadar gitmeyip tarihteki iktisadi belirlenimcilikle Tkaçev'in "kişisel eylem" diye adlandırdığı şey arasında bir orta karar bulduğunu söylemek mümkün. Ne var ki Tkaçev, teorisini iktisadi koşulların belirleyici olduğu fikriyle geliştirmeyi kabul eder; yeni bir düzenin "Yeni İlke"si verili iktisadi koşulların aşılmasını mümkün kılabilir:

On altıncı yüzyıl Almanya'sı iki tür harekete şahit oldu: İlki tamamıyla demokratik köylü savaşı idi, ikincisi ise şehirlerde burjuvazinin gerçekleştirdiği isyandı. İlki başarılı sayılabiliirdi, ikincisinin kaderi ise yenilmekti ... belki tutarsız görünebiliriz, bir paradoksu savunuyormuşuz gibi gelebilir. Vaktaların birinde tarihsel atılım olanağına işaret ederken, diğerinde kendimizi

¹⁷ Tkaçev, *Sochineniya*, I, 36.

¹⁸ A.g.e., III, 473, Kozmin'in dipnotunda.

¹⁹ Kozmin, *P. N. Tkachev*, ss. 67-69, 1868'de *Delo*'da yayınlanan bir makaleden.

tarihsel gelişimdeki tedrici süreçle temellendiriyoruz. ... Eğer ilk vakada tarihsel atılım mümkünse, neden ikincisinde de mümkün olmasın? Nedeni şu: Köylüler, tam da verili toplumsal düzeninin altında yatan ilkeyi değiştirme mücadelesi veriyorlardı; burjuvazinin derdi ise ilkeyi olduğu gibi bırakmak, ama mantıksal sonuçlarından bazılarını ivmelendirmekti. İlki mümkündü, ikincisi mümkün değildi. Verili toplumsal düzene içkin verili iktisadi ilke kendi mantığının yasalarına göre gelişir ve bu yasaları değiştirmek, insan bilincinin, fizyolojik ve psikolojik kontrol merkezlerimizin yasalarını değiştirmek kadar imkânsızdır. Mantıklı düşüncenin alanında bir önermeden bir diğerine ortadakini atlayarak geçmek imkânsızdır. Verili bir toplumsal düzende verili bir iktisadi ilke için de durum aynıdır; ortadaki safhayı atlayıp ilkinden doğrudan sonuncusuna atılım imkânsızdır. Bunu deneyenler, daha başlamadan hüsrana mahkumdur; deneyerek sadece güçlerini boşa harcamış olurlar. ... *Fakat toplumsal düzenin eski ilkesini tümüyle ortadan kaldırıp onu yenisiyle değiştirme niyeti varsa, bu bambaşka bir vakadır.* O zaman kolayca başarı kazanacaktır ve eylemlerinin ütopycılıkla alakası olmayacaktır. Böylece, paradoks gibi görünse de tümüyle doğru olan bir sonuca varmış oluyoruz: Çoğu vakada fikirleri ütopycı görünen kişilerin teorileri, aslında pek çok sözde ileri görüşlü devlet adamınınkinden daha pratiktir. ... Köylülerin amaçları burjuvazinin amaçlarından daha az ütopycıydı.²⁰

Fikirlerin *mantıksal tutarlılığı* - ne kadar ütopycı oldukları sınılsa da - ve bu düşüncelerin uygulanacağı *amaçların netliği* başarıyı garantiler, der Tkaçev, *ama bu fikirleri ve amaçları uygulayabilmek için ani bir atılım (skachok) gerekebilir.* Sanki şunu söylüyor gibidir: Bilge entelektüel öncülerin rehberliğinde gerçekleştirilecek toplumsal değişimin amaç ve ilkesi, yenisiyle değişmek üzere olan eski düzenin ataletinden daha önemli ve elzemdir. Buna Tkaçev'in psikolojik temayülünü de ekleyince - "Eyleme dökülmesine müsaade edilmeyen düşünceleri zihinde taşımak, ıstıraplı ve dayanılmaz bir işkencedir."²¹ - ortaya istenççi bir tavır çıkmış olur. Tkaçev, tam da ondan beklenebileceği gibi, tarihte öne çıkmış figürlere, ne yaptığını bilen, mantıklı, özünde pratik ve amacı belli eylemlere yönelen liderlere sık sık gönderme yapar. Yenilgi, der Tkaçev, zayıf örgütlenmeden, güç ve şiddet kullanımına olan ihtiyacı görmemekten, Makyavelci araçları meşru kılan amaçlar ilkesini anlamamaktan²² ya da amaç-

20 A.g.e.

21 Kozmin, P. N. Tkachev, s. 70, "Hasta İnsanlar", Delo, IV (1873).

22 "Kendisine kesin bir amaç tespit edince - *volus populi supreme lex esto [salus populi*

sızlıktan, “Yeni Düzen”in temelinde yer alacak “Yeni İlke”nin entelektüel formülasyonunun zayıflığından kaynaklanır.²³

Elbette Tkaçev’in “kollarını bağlayıp oturup beklemektense” tarihsel atılımı tercih etmesi, onun anladığı haliyle Rus koşullarına daha uygundu. Rus koşullarında aşamacılık, burjuvazinin ilerleyişinin devam etmesi, Rus toplumunun derinliklerine kök salması ve sonunda tüm ulusal hayatın kolektivist unsurlarını ortadan kaldırıp yerine Batı Avrupa tekelciliğini, kabuk tutmuş burjuva devletini, özel mülk üzerinde tarımı, devrimin imkânsızlığını, bireyselciliği ve benzeri şeyleri koyması demekti. Demek ki mazlum emekçiler açısından bakılınca, ne kadar beklenirse Rus toplumu o kadar kötüye gidecekti ve devrim, eski düzenin yeni ve mantıklı ilkeyle yer değiştirmesi, ya tamamıyla imkânsız ya da çok zor hale gelecekti.

“Radikal azınlık halkı bekleyemez,” diye yazıyordu Tkaçev: “Medeniyetten uzak kalabalığın kendisi baskı altında olmasının nedenini bilemeyecek ve ıslaha giden yolu bulamayacak kadar kaba ve cahildir.” Bu arada köylüler arasında “gulaglaşma” da artmaktaydı:

Köylülerin arasında bir gulag [*kulakı*] sınıfı gelişmeye başladı. Bunlar hem köylülere hem de seçkinlere ait toprakları satın alıp kiraya veriyorlar ve böylece bir tür köylü aristokrasisi oluşturmuş oluyorlar. Toprak mülkiyetinin bir malikten bir diğerine geçmesi ve hareketliliği her geçen gün daha da kolaylaşıyor. Tarım kredilerinin liberalleşmesi ve para aktarımlarının yayılması her geçen gün artıyor. Şu an Rusya’da hem köylülerden, toprak sahip-

suprema lex esto - halkın refahı en yüce yasadır] ilkesi topyekûn idrak edildiği ve uygulandığı düzene erişmek -Machiavelli,” diye yazar Tkaçev, “bu amaca götürecek doğrudan ya da dolaylı araçların hiçbirini reddetmez. Machiavelli’nin hakikat ve adalet anlayışı onu faydalı, elverişli olanın basit hesabını yapmaya yönlendirir. Skolastiklerin öğretilerindeki türde doğal yasaı reddeder; mistik ahlakı reddeder; yasanın gücünü özgürce kabul eder ve bu yüzden tüm eylemleri İtalya’yı güçlü ve birlik içinde bir devlete dönüştürmeye yönelir. Machiavelli yasanın özünü idrak etmişti; bu yüzden de onu otantik gerçekçi olarak anmak mümkündür” (Tkaçev’in *Russkoye slovo*, 12 [1865] dergisinde yayınladığı ve Kozmin’in P. N. Tkachev, s. 89’da alıntılıdığı yazı. Kozmin, 1860’larda Machiavelli’nin gençler arasında çok popüler olduğunu belirtir). I. I. Golts-Miller’in altmışlarda yazdığı meşhur bir şiirinde Machiavelli göndermesi vardır. Dizelerden biri şöyledir: “Ahmakların yüreğine korku salan muazzam Machiavelli.”

23 Engels, Alman vaftiz karşıtı Thomas Münzer (1489-1525) gibi fikirleri mevcut toplumsal ve iktisadi ortamın çok ilerisinde olan siyasi liderlerin başarılı olma ihtimalini pek yüksek bulmuyordu. “Onun yapabilecekleri,” diye yazıyordu Engels, “kendi iradesine değil farklı sınıflar ve üretim araçlarının gelişmişlik düzeyleri arasındaki çelişkilere bağlıdır. ... Hareketin çıkarı için yabancı sınıfın çıkarını geliştirmek zorundadır. ... Kendini bu konumda bulan biri, geri dönüşü imkânsız bir biçimde kaybolur.” Tkaçev ise bu kadar kötümser değildi ve Münzer’in yenilgisini örgütsel yeteneklerinin eksikliğine bağlıyordu.

lerinden ve çiftçilerden oluşan çok güçlü ve muhafazakâr bir sınıfın; hem de para, ticaret ve sanayi burjuvazisinin - yani, aslında, kapitalistlerin - oluşumu için tüm şartlar mevcut. Bu sınıfların gelişmesi, halkın durumunu daha da kötüleştirecek, şiddetli bir devrimin başını ihtimalini de düşürecektir. İşte bu yüzden artık bekleyemeyiz. Bu yüzden iddia ediyoruz ki Rusya'da devrim kaçınılmazdır, aslında şu anda yapılması da kaçınılmazdır. Daha fazla ertelemeye, gecikmeye müsaade etmeyelim. Ya şimdi, en azından çok yakında; ya da ... asla. Koşullar şimdilik bizim lehimize işliyor. On ila yirmi yıl sonra ise aleyhimize dönecek. Bu açık değil mi? Telaşımızın, sabırsızlığımızın nedenini anlamıyor musunuz?²⁴

Eğer atılım (*skachok*) hemen gerçekleştirilmezse, diye yazıyordu Tkaçev, "köy burjuvazisi" (*kulaki*) şehirlerdeki burjuva kardeşlerinin tabii müttefiki haline gelecekti. Bunun sonucu olarak da Çarlık yönetimi hem şehrin, hem de kırsal bölgenin burjuva sınıfının içinde *kök salabilecekti*. Tkaçev'e göre Çarlık şimdiye dek "havada asılı kalmış", toplumsal ve iktisadi kökler salmaya meyletmemişti.²⁵ Burjuvazi ve devletin gücü birleşik bir cephe haline gelirse, Rusya'da sosyalistlerin önderliğinde yapılacak bir devrimin etkili olma ihtimali çok düşüktü.

Belki Tkaçev'in barışçıl ilerlemeye dair muhafazakâr teoriler örneğinde olduğu gibi, kendiliğindenliğe (*stikhiye*) şiddetle karşı olduğunu görmek çok da şaşırtıcı değildir. Tkaçev'e göre, kendiliğindenlik halkın çoğunluğunun yapabildiği tek şeydir; onlar radikal sosyalist azınlık gibi ilkeler ve yönelişlerle ilgili entelektüel donanıma sahip değildir. Halktan ancak devrimci bir halin içinde "bir kasırga gibi" birdenbire harekete geçmesi beklenebilir; zira devrimci bir halin içinde olmadığında halk amaçsızca savrulur.²⁶ Tkaçev'in

24 Tkaçev, *Sochineniya*, III, 69-70. Tkaçev *kulak* [*gulag*] kelimesini orta ve ortanın üstü köylülere tanımlamak için kullanan ilk Rus sosyalist yazarlarından biridir. Tkaçev'in gulaglaşma uyarısının bulunduğu makalesi "Rusya'da Devrimci Propagandanın Görevleri" başlığını taşıyordu ve bir Lavrovculuk eleştirisiydi. Tkaçev, daha sonra Lenin'in de benimseyeceği bir tavırla, Rusya'nın burjuvalaşması iddiasını etkileyici istatistiki verilerle destekliyordu (karşılaştırma için Lenin'in *Rusya'da Kapitalizmin Gelişimi* metnine bakınız). Gulaglardan başka, diyordu Tkaçev, eskiden şehirde bulunan bir olgu olan borsa simsarları ve tefeciler artık köylerde de bulunabiliyordu ve bu hızla burjuvazi karakterine bürünüyordu.

25 Tkaçev'in Engels'e mektubundan. Tkaçev Engels'e şunları yazmıştı: "Batılı burjuva devleti her iki ayağıyla da bu sermayenin üzerinde dikilir." Bu da Batı Avrupa'daki devrimin önünde en büyük engeldir. Fakat Tkaçev'e göre Rusya'da durum böyle değildir.

26 Tkaçev, *Sochineniya*, III, 64-66. Tkaçev elbette "halkın bilinçsiz, düzensiz

şehirdeki ve köydeki işçi sınıfının ezici çoğunluğunun kendiliğindenliği ve cahilliği üzerine fikirleri, Lenin'in *Ne Yapmalı* adlı eserinde aynı konudaki fikirlere şaşırtıcı derecede benzer. Dahası, kendinden önce Tkaçev'in de yaptığı gibi, Lenin 1901-1902 yıllarındaki çalışmalarında, yaklaşan devrimin münasip sosyalist rotaya oturtulması işini cahil yığınların değil, aydınlanmış profesyonel devrimci entelektüel azınlığın yapabileceğini iddia eder. Çünkü cahil yığınlar sadece kendiliğindenlik ve "sendika bilinci" sahibidirler. Lenin'in *Ne Yapmalı*'da ve daha sonra ekonomizmi eleştirdiği yazılarında açıkladığı gibi, çalışan kesim kazancını artırmak ve burjuvaziyi taklit etmek için para kazanma ve rüşvet eğilimine sahiptir. Lenin'e göre, işçilerin sendika ve sosyal demokrat program ve taktiklerinin ekonomizme kapılmaları durumunda karşı devrimci bir duruş almaları bile mümkündür.

İki Tür İlerleme: Negatif ve Pozitif

Tkaçev'in tarihsel atılım teorisi, burjuva iktisadi, toplumsal pratikleri ve kurumlarının kendiliğinden yayılmasına karşı uyarıları; kendi diyalektiğiyle yani negatif ya da pozitif ilerleme kavramıyla yakından ilişkilidir. Tkaçev, burjuvazinin ilerleyişini - "bireyselcilik ilkesinin, gulag tarımının, iktisadi anarşinin, kalpsiz ve obur bencilliğin gelişmesi" - "her geçen gün davamıza karşıt yeni düşmanların ve yeni toplumsal unsurların yaratımı" olarak görür.²⁷ Tkaçev kapitalizmin yayılmasına, ortodoks Marksistlere özgü, sosyalizm ve *Götterdämmerung*'un mukadder istikbal olduğuna dair içkin ya da "binyılcı" iyimserlikle, mezar kazıcısı diyalektiğiyle ("kapitalizm kendi mezarını kazmaktadır") bakmaz; bilakis kötümser konumu benimser. Bu tarz burjuvazinin gelişmesi, yayılması ve Rus hayatına (ya da herhangi bir ülkedeki hayata) kök salması sosyalizmin inşasını zorlaştıran, ona muhalefet eden koşullar oluşmasını sağlayacaktır. Tkaçev'e göre burjuva toplumsal ve iktisadi ilerlemesine, "barışçıl ilerlemenin gerici savunucuları" diye adlandırdığı kimi

huzursuzluğunun" "kasırğa" özelliğini tümüyle hor görüyor değildi; özellikle de devrimci, "yıkıcı" bir rol oynadığında. Çoğu zaman (devrimci olmayan durumda) halk kendi haline bırakıldığında amaçsızca sürüklenir ve gitgide daha gerici ve burjuva hale gelir.

27 Tkaçev, *Sochineniya*, III, 219, *Nabat*'ın program ve işlevlerini anlattığı kısım.

devrimcilerin ilerlemeye karşı tavrı da destek olmaktadır. Tkaçev, Birinci Enternasyonal'in Marksistlerini ve Lavrovcular'ı da bu gerici devrimcilerden sayıyordu. Tkaçev'e kalırsa bunlar ilerleme fikrini tamamıyla yanlış anlamışlardı. İktisadi ilerleme, devrime açlığı keskinleştirmek ve sosyalist devrime yeni olanaklar yaratmak şöyle dursun, "Çarlık yönetiminin varlığını yitirmek üzere olan yapılarını ayakta tutar, onlara yeni bir ruh üfler, şimdiye dek sahip olmadıkları yeni bir güç ve istikrar sağlar."²⁸

Peki *pozitif* ilerleme neydi? Negatif ilerleme bir sürüklenme, kendiliğindenlik ve barışçıl ilerlemeye dair devrimci teorilerden ibaretken; gerçek pozitif ilerleme bilhassa sosyalist entelijansiyanın devrime bizzat hazırlanmasını, negatif burjuva ilerlemenin yarattığı olguların zapt edilmesini ve devrim için doğru anda istismar edilmesini içermeliydi. Pozitif ilerleme ve pozitif devrimcilik bekleme haline tahammül edemezdi - halkın aydınlanmasını ve çoğunluğun "karar vermesini" beklemek.²⁹ Rusya'nın kaderi radikal sosyalistlerin elindeydi ve bu kader ancak bu devrimcilerin nasıl hareket edeceklerini bilmeleri ve harekete geçmeleri sayesinde belirlenebilirdi. Paul Axelrod, Tkaçev'in iki tür ilerleme fikrini şöyle değerlendirir:

Tkaçev'in temel mevzuu ilerlemenin - ilerleme derken barizdir ki burjuva toplumunun ilerlemesinden bahsediyordu - halka düşman güçlerin artarak tatbikini içermesiydi. "İlerleme", diyordu, "köleliği güçlendirir, zulmün silahlarını keskinleştirir, hakim sınıfları daha kuvvetli hale getirir ve bu sınıflara karşı mücadeleyi zorlaştırır."³⁰

Aynı zamanda Tkaçev devrimcileri daha büyük köleleşmeden ve burjuvazinin ilerleyişinin keskinleştirdiği silahlardan (halktan farklı olarak) korkmamaları yönünde uyarıyordu:

Devrimci, tarihin ... "muhafazakârların" korkaklığıyla; jandarmalara ve ordulara sahip hükümetlerin düşüncesizliğiyle ve nihayet "barışçıl ilerleme" fikrinin özenli, gerici düşünürleri ve onların burjuva bilimleriyle geliştirdikleri tüm devrim unsurlarını nasıl lehine kullanacağını ve birleştireceğini bilir.³¹

28 A.g.e., III, 219-20.

29 A.g.e., III, 64.

30 Tüm alıntı yukarıda ss. 54-56 arasında.

31 Tkaçev, *Sochineniya*, III, 221.

Tkaçev böylece barışçıl ilerlemeye yönelik devrimci nefret geliştiren diğer figürlere dâhil olur: Barışçıl ilerlemeyi savunanlar “sömürücülerle, kapitalistlerle, toprak sahipleriyle, papazlarla, polisle, bürokratlarla, muhafazakârlarla ve liberallerle aynı tarafta yer almaktadırlar.”³²

Tkaçev, her tür ilerlemeyi iyi yönde değişim olarak algılayan ilerlemecilerle dalga geçer.³³ Bunların savlarının, toplumun zaman içinde ilerlerken kendini geliştireceği varsayımına dayandığını iddia eder. “Bu yüzden de ilerlemeci sakın ve halinden memnundur. Her şeyin iyi olacağına inanır; bugünün dünden, yarının bugünden daha iyi olacağına güvenir. Ama şunu da kabul eder ki “ilerlemenin muzaffer yürüyüşü” kimi zaman yavaşlayabilir, duraklayabilir, ana yoldan sapabilir; fakat ilerlemeci, tüm bunlara karşın ilerlemenin asıl rotasına döneceğine kanidir.” İlerlemeci için, diye devam eder Tkaçev, devrim tüm durumun radikal bir biçimde değiştirilmesi değil, gelişimin hızının arttırılmasından ibarettir. Bu görüş, kaçınılmaz olarak eğitimin, aydınlanmanın, ajitasyonun ve benzeri unsurların halk içinde yaygınlaşmasını önerir ama bundan fazlasını değil. Bunun için güç kullanılmasına lüzum yoktur, hakikatin barışçıl bir biçimde yaygınlaşması yeterlidir. Tkaçev’in aydınlanmanın yayılmasıyla gerçekleşecek bu barışçıl değişim düşüncesine karşı tavır açıktır. Tkaçev’e göre bu tür sözde-devrimcilik:

... bir taviz felsefesidir; kendini devrim gibi gösteren bu ilerleme felsefesi aslında devrimci davaya zarar verir. Bu, anarşi felsefesidir.³⁴

Tkaçev yazılarında, atılım teorisinin (yavaş işleyen diyalektiğin yerine tarihsel atılımlar)³⁵ yaşatacağı tüm sefaletle beraber kapitalizm aşamasının atlanmasına ve doğrudan sosyalizme geçilmesine dair Herzen’e dek uzanan eski Rus sosyalist fikirlerle ilişkili olduğunu belirtir. Bu süreç, uzun bir diktatörlük yönetimini gerektirecektir.³⁶ Bu yüzden Tkaçev’in atılım teorisi, aslında kapitalizmin pas geçilmesi teorisinin ikizidir; atılım teorisi özgün bir fikirdir, pas geç-

32 A.g.e., III, 221.

33 A.g.e., III, 332, Tkaçev’in “Düşüncenin Anarşisi” başlıklı metninden.

34 A.g.e., III, 337.

35 Tkaçev’in atılım teorisi için bakınız, yukarıda ss. 118-24.

36 Bakınız, yukarıda ss. 92-97.

me fikri ise eski Rus devrimci ruhundan mirastır. En temel haliyle, devrimciler tarihsel atılımı sosyalizme öncelikli geçiş için gerçekleştirmelidirler.

Bu, Tkaçev'in metinlerini okurken Lenin'in de en çok ilgisini çeken en ilginç, en önemli ve en kışkırtıcı katkıdır. Bu atılım ve aşama atlama ikilisi pek çok unsur barındırır: Merkezi devrimci örgütlenmenin gerekliliği (tarihsel atılım başka hangi şekilde gerçekleştirilebilir?); devrim sonrası toplumun sosyalist dünya görüşüne yönlendirilebilmesi için sıkı ve bilinçli bir yönetimin gerekliliği (eski ve kötücül kavramlar yeni ve gerçekten ilerlemeci olanlarla başka nasıl değiştirilebilir?); ulusal, özel mülkiyetçi ve bireysel çıkarların sosyalizmin inşa edilmesi ile ilgili genel çıkardan daha önemsiz hale gelmesi ve fedakârlık ilkesinin gerekliliği (bu gerçekleştirilmezse, yığınların muhafazakâr güdülerinden dolayı eski zihniyet ve düzen geri gelebilir).

Tkaçev'e göre tarihin öncü kuvveti, eleştirel ve rasyonel zihniyete sahip radikal sosyalist entelijansiyadır ya da daha açık söylenirse, Tkaçev zihniyetine sahip sosyalistlerdir, zira muhaliflerinin çoğu da sosyalist olduklarını iddia etmektedirler. Tkaçev, her ne kadar öznelci külliyatın ve sosyolojinin düşmanı olduğunu ilan etse de bizzat istenççi hatta "öznelci"dir.³⁷ Bir defasında dediği gibi, onun partisi ve partinin sosyalist dünya görüşüne sahip liderleri Rusya'nın kaderini istedikleri yönde değiştirebilirlerdi. Bu görüşün Hegelci-Marksist diyalektik yaklaşıma neden düşman olduğu açıktır; çünkü bu yaklaşım onlara aşamacı ve gerici görünmektedir.

Bu temel çelişkiler Tkaçev'in döneminden bugüne sosyalizmin komünist kanadına sıkıntı vermeye devam etmektedir - Menşevik-Bolşevik kırılması, SBKP içinde 1920'lerde gerçekleşen ayrışmalar ve bugünün Çin-Sovyet çatışması (en azından ideolojik farklar açısından) hep bu hat üzerinde gerçekleşmiş ve gerçekleşmektedir. Belki de bu *yukarıdan aşağıya işleyen* siyasi sistemlerin tabiatında var olan bir sıkıntıdır -. Bu kadar muazzam bir siyasi iktidarın sahipleri, iradenin ne kadarını kamuya, ne kadarını salt ideolojik taahhütlere teslim etmek gerektiğine dair can alıcı soruyla kuşatılmıştır. Uygulanabilir bir demokratik anayasanın ve taban-

37 Kendine ve küçük Tkaçevci gruba bireysel entelektüel zekâ ve irade kuvveti atfetmesiyle "öznelci". Tkaçev elbette "öznelci" kelimesini aşağılayıcı anlamda kullanır.

dan gelen uygulanabilir bir siyasi ifadenin yokluğunda, hayli merkezîyetçi ve mutlakîyetçi hükümet halkın hassasiyetlerini ve “halk iradesini” tayin etme görevini üstlenir. Sonuçta, bunun için doğru ölçüm cihazlarının ve kamuoyunun kurumsallaşmış bir ifadesinin, siyasi heterodoksinin ve muhalefetin yokluğunda hata yapmak kaçınılmaz hale gelir. Hegelci olsun olmasın, açık uçlu diyalektiği reddeden teorilerin ödediği bedel, entelektüel kurguların bu değişkenliğidir. Sanayileşmek ve yığınlara kültür ve aydınlanma yaymak için didinen ülkelerde bu bedel öngörüldüğünden çok daha fazla olabilir.

İktisadi Teoriler

Marksizmin “metafizik” sıfatını yakıştırdığı diyalektiğini reddeden ve yerine tarihsel atılım teorisini koyan Tkaçev, Marksist tarihsel materyalizmden diyalektiğin çıkarılmış haline sempati besliyordu. Tkaçev’e göre toplumun iktisadi temeli çok önemliydi. İktisat, siyaset ve kültür arasında Marx ve Engels’in öngördüğü altyapı-üst-yapı ilişkisini de kabul etmeye gönüllüydü. Aynı zamanda Tkaçev bir yanda üstyapıyı yorumlarken tarihsel ilerleme ve nedenselliğin istenççi felsefesine, öte yanda altyapıyı yorumlarken tadil edilmiş iktisadi belirlenim fikrine sahip olmanın paradoksundan tamamen kaçınmayı başaramamıştır.

Tkaçev, Man’ın etik sistemlerinin çoğunlukla verili bir toplumda mevcut iktisadi ilişkilerin salt akılcılaştırılmaları olduğunu yazar. Genel olarak siyasi düzen ve hukuk için de aynı şey geçerlidir; bunlar da çoğunlukla iktisadi ilişkilerin akılcılaştırılması, harici biçimleri ve yansımalarıdır. Bilim ve sanat bile bir sınıfın bilimi ve sanatı olarak iş görebilir; tüm kültür, verili iktisadi düzenden çıkıyor ya da onu meşrulaştırıyor olabilir. Tkaçev, *Delo*’da yayınlanan ilk makalelerinden birinde şunları yazar:

Adli ve siyasi olguların tümünün kendi içlerinde temsil ettiği şey, iktisadi hayatın doğrudan sonuçlarından ibarettir. Bu adli ve siyasi hayat, tabiri caizse, halkın iktisadi hayatını yansıtan bir aynadır.³⁸

38 Tkaçev’in, Zhukovsky’nin 16. Yüzyılın ve Proudhon’un ve Louis Blanc’ın Siyasi ve Toplumsal Teorileri başlıklı metnine dair incelemesi, *Sochineniya*, I, 69-70. Tkaçev bu

Tkaçev'in iktisadi teorisi, şüphesiz, Marx'ın *Zur Kritik der Politischen Ökonomie*³⁹ adlı yapıtından etkiler taşıyordu.

Tkaçev, bu iktisadi nedensellik ve belirlenimi anladığında, ondan kendi çıkarı için yararlanmalıydı; dahası, daha önce de gördüğümüz gibi, iktisadi süreçlere - hatta tüm topluma - devlet müdahalesi, eski düzende büyük ölçekli değişim, reform ve yenilenmeye neden olabilirdi.⁴⁰

Toplumda insanlar arasındaki iktisadi ilişkiler, diye yazıyordu Tkaçev, onların etik, sanatsal, bilimsel ve siyasi ilişkilerini belirler fakat burjuva-kapitalist iktisadi belirlenimcilik zorunlu değildir. Bu sistemin varlığı kaçınılmaz değildir; Tkaçev tarihsel belirlenimciliğin hiç bir diyalektik materyalist şemasını kabul etmez, özellikle de daha sonra Plekhanov gibilerin yorumlayacağı anlamda. Tkaçev bu konuda kendi örneğini verir: Tabakların kırılması bir anlamda yerçekimi yasasından kaynaklanır ama yerçekimi yasası var diye tabakların kırılması zorunlu değildir. Yerçekimi gibi, iktisat yasaları da pozitif biçimde kullanılmalı, kapitalizmde iş gördükleri yollardan farklı yollara yönlendirilmelidirler. Bu yasalardan yeni bir şekilde yararlanmanın tek yolu, mevcut burjuva-kapitalist siyasi ve toplumsal düzeni kökten değiştirmektir. "İktisadi belirlenimcilik", Tkaçev'in iktisadi yasa ve iktisadi düzenin çalışmasına dair tarifi için abartılı bir adlandırmaydı.

Tkaçev'in istenççiliğinin yoluna çıkan her tür bilimsel yasayı nasıl saf dışı ettiği, aşağıdaki yazıda görülebilir:

makaleyi 1866'da yazmıştı ve bu makale bir Rus toplum ve siyaset yazarının Karl Marx'a gönderme yaptığı ilk metinlerden biriydi. Tkaçev, bir dipnotta Marx'ın *Zur Kritik der Politischen Ökonomie* kitabına, özellikle de Haziran 1859'da (Birinci Enternasyonal'in kurulmasından beş, *Kapital*'in ilk cildinin tamamlanmasından sekiz yıl önce) yayınlanmış bu kitabın önsözüne gönderme yapar. Kısa ve erken bir çalışma olmasına karşın, bu eserin tarihsel materyalizmin temel düşüncelerini içerdiği varsayılır. Tkaçev dipnotta Marx'tan "meşhur Alman sürgün" diye bahseder.

39 *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Karl Marx, Sol Yayınları, Çev: Sevim Belli, 5. Baskı 2005.

40 İktisadi belirlenimci Tkaçev bu şekilde Marx ve Engels'in yazılarında da tespit edilen türde bir çelişki sergilemiş olur. Özellikle Engels üstyapıyı belirleyen altyapı fikriyle altyapıya tepki gösteren üstyapı fikrini uzlaştırmayı denemiştir. Burada anahtar kelime iktisada *tepki* gösterilmesidir. Ayrıca bakınız, Marx, Fransa'da İç Savaş, özellikle de Engels'in önsözü. Burada Proudhon taraftarlarıyla Blanqui taraftarlarının 1871'de Paris Komünü koalisyonu, "toplumun hizmetkârı"nın güçlü araçlarını yeterli bir biçimde kullanamamakla itham edilir.

İnsan aklı, özgürlüğün ölçütü olarak, insanlara barış, sevgi ve uzlaşa getirebilir, yeter ki bu insanların iktisadi çıkarları - her düşüncelerini ve davranışlarını belirleyen asli kaynak ve öncü kuvvet - kendi aralarında uzlaşmazlık yaratmasın. İşte o zaman aralarında tam ve yıkılmaz bir dayanışma inşa edilebilir. Bu dayanışma mevcut değilse bencil akıl “insan eyleminin en yüksek ölçütü” olarak görev alır ve uyum, barış, sevgi, insan ilişkilerinde uzlaşa, özgürlüğün koşulsuz hükümlerliği gibi şeyler güvende olmaktan çıkar.⁴¹

Tkaçev'in kimi tarihsel olguları (mesela Almanya'daki köylü savaşları) açıklamak için iktisadi belirlenimci şemayı kullandığı örnekler de vardır; özellikle din ya da ruhani konuların etkisiyle gerçekleştiği sanılan vakalar, Tkaçev'e göre iktisadın etkisidir. Muhtemelen Adam Smith, J. S. Mill'i ve daha pek çoğunu okuması nedeniyle Tkaçev, Marx'ın görüşleriyle temellendirilmiş görünen ama ona kalırsa faydacılık kalıbıyla biçimlenmiş bir bakış açısı edinmiştir. Aslında Tkaçev Helvetius, Bentham ve Mill'in ateşli bir taraftarı değildir; Mill'i eleştirirken faydacı teorilerde kapitalist iktisadi temelin meşrulaştırılmasını tespit eder. Bu kapitalist etkiye de mümkün olan en güçlü argümanlarla saldırır.⁴² Fakat, salt iktisadi kategorileri tarih ya da felsefeye uygulamadığı zamanlarda, Tkaçev Marx'tan almış gibi görüldüğü formülleri, klasik faydacı terimlerle de olsa kullanır. Dahası, Marx'ın kavramları üzerinde çalışıp onları geliştirmektense, iktisadi materyalizmin “muazzam *pratik* etkisinin” propagandasını yapmakla yetinir. Bu materyalizm, der, “kendilerini ciddiyetle *toplumsal devanın gerçek özüne*, yani halkın hayatı çıkarlarına adanmış kişilerin *enerji ve eylemlerini yoğunlaştıracaktır*. İktisadi materyalizm *kaçınılmaz güçlerin desteğini almalarını garantiler*. ... Bu da *eylemi kıskırtan bir hamle olacaktır*.”⁴³ Materyalizmle ilgili bu cümlelerin en önemli yönlerinden biri, Tkaçev'in Makyavelci *araçlar* mevzuuna bakışıdır ki ideoloji de buna dâhildir; “teorinin, içinde barındırdığı hakikat için değil *siyasi amaçların çıkarına kullanılması*.”⁴⁴

41 Tkaçev, *Sochineniya*, II, 16-17.

42 A.g.e., I, 69'da Tkaçev'in Zhukovsky'nin kitabını eleştirirken kullandığı ağdalı üsluba dikkat ediniz. Burada Mill, bir yere kadar takdir edilse de her halükârda burjuvazinin sözcülüğü ile yaftalanır.

43 Tkaçev, a.g.e., I, 70. Tkaçev diğer yazılarında da burada olduğu gibi, bir teorinin iyi ya da kötü olduğunu onun *devrime faydalı olup olmamasıyla* ölçerken ve muhalif devrimci teorileri devrimci hareketi geciktirmekle eleştirirken hayli kavrayışlıdır.

44 Stalin'in teori ile pratik arasındaki ilişkiye dair meşhur cümlesi burada anılabilir: “Teori,

Tkaçev'in iktisat teorisinin bir diğer özelliği de eşitlikçiliğe yaptığı vurgudur ki bu da Fransız Aydınlanması'nın arkaik unsurlarından birini teşkil eder.⁴⁵ Kozmin, Tkaçev'in, Babeuf'ün teorilerini yansıtan ve kaydeden Buonarotti'nin çalışmalarını okuduğunu düşünür.⁴⁶

Konu sosyalizmin iktisadına geldiğinde Tkaçev, sosyalizmi getirmek için yapılacak devrim ve kullanılacak devrimci taktiklerden bahsederken olduğu kadar açık değildir. Sadece şunu belirtir: "Yeni düzen geldiğinde arz ve talebe ilişkin harici yasa ortadan kalkacak, onun yerine başka bir ölçüt gelecektir."

Emeğin birim değerini ölçmek için daha rasyonel, yeni bir ölçüt bulmak çok gereklidir. Fakat bu nasıl başlanacak? Her bir bireyin, her bir farklı andaki emeğinin değeri nasıl ölçülebilir? ... Aslında, bireyler arasındaki farklılıklar azaldığında ve eşitlikleri hem psikolojik, hem de fizyolojik olarak mutlak hale geldiğinde, bu sorunu çözmek daha kolaylaşacak. Herkes eşit olduğunda, insanlar arasında entelektüel, ahlaki ve fiziksel bir farklılık olmadığında bu sorun çözülmüş, bu ilke başanılmış olacak. Böylece herkes üretimin getirisinden tamı tamına eşit biçimde faydalanacak ve emeklerinin özel bir biçimde değerlendirilmesi yersiz hale gelecek. Bugünün gerici iktisatçılarının ücretin varlığını açıklamak için sundukları sebepler hem ücretler, hem de bu iktisatçılar ortadan kalkınca yok olacak.⁴⁷

Tkaçev'e göre, eşit paylaşım - muhtemelen "herkese ihtiyacı kadar" - klasik kapitalist sistemin değerleri belirlemek için kullandığı arz-talep ölçütünün yerini alabilirdi. Kimi zaman, kapitalizmin arz-talebe dayalı değer ölçüsünü eleştirdiği zamanlarda olduğu gibi, Tkaçev Marksist emek değer teorisini kabul ediyor görünüyordu:

eğer devrim pratiğiyle yeterince yakın ilişkide olursa, işçi sınıfının hareketinde en muazzam güç haline gelebilir. Zira harekete güven, önderlik, güç ve kavrayış sağlayabilecek ve süreci ve sınıf hareketinin yönünü kesinleştirebilecek tek şey teoridir" [italikler benim -A. L. W.]. Tkaçev'in teorisinin işlevine dair fikri, gelecekteki fikirlerin kehaneti gibidir; örneğin, daha sonra Sorel'de, Pareto'da, Lenin'de, Mussolini'de, Michels'te ve Stalin'de bulunabilecek fikirler. Bunlar Karl Mannheim'ın *İdeoloji ve Ütopya* (Nika Yayınevi, Çev: Mehmet Okyayuz, 1. Baskı 2016) başlıklı eserinde çok iyi açıklanmış ve sınıflandırılmıştır.

45 Venturi, *a.g.e.*, s. 398.

46 B. P. Kozmin, *Ot devyatnadtsatovo fevralya k pervomy marta* (Moskova: Izdaniye Poltkatorzhan, 1937), s. 138.

47 Tkaçev, *Sochineniya*, I, 427.

Mevcut iktisadi koşullarda verili bir emek biriminin değeri, birimin içsel değeriyle hiç bir alakası olmayan, tümüyle harici ölçülerle belirleniyor. Harici ölçü yani arz-talep, değişken ve keyfidir. Bu tür bir değerlendirmeye, ücretler emeğin hakiki maliyetine göre ancak teoride ölçülebilir, halbuki ücretler böyle ölçülmemektedir.⁴⁸

Ücretler toplamı, bir dereceye kadar işçinin kontrolüne tabidir. Verili bir üreticiler kooperatifinin üyeleri genel bir toplantıda kendi emeklerinin karşılığının ne olacağını karara bağlayabilirler.⁴⁹ Mükemmel olmasa da hemen hemen eşitlikçi bir toplumu yeğlerken Tkaçev eşitlikçiliği, siyasi ve mutlak hukuki eşitliği dışlayarak nitelenecek kadar tedbirlidir. Tkaçev adaletin tabiatı gereği eşit olmayan bir biçimde dağıtılması gerektiğine, herkesin bir diğerinden farklı miktarda adalete erişebileceğine inanır gibi görünmektedir. Hatta Tkaçev mükemmel iktisadi eşitliği de dışlamaktadır, burada da eşit olmayan iktisadi paylaşım geçerli olmalıdır:

[Sosyalist eşitlik] siyasi, hukuki ve hatta iktisadi eşitlikle karıştırılmamalıdır. Eğitim koşullarının ve ortak hayat koşullarının getirdiği bir tür organik, fizyolojik eşitlikten bahsediyoruz.⁵⁰

Başka bir yerde Tkaçev “mutlak eşitliği yaratmak ve bunun için insan güçleri arasındaki mücadeleyi dumura uğratıp dengelemek” için toplumu “dengeleme” çabalarını müstehzi bir edayla eleştirir⁵¹; bu da yine Stalinizm’e benzemektedir. Tkaçev, temel hukuk ve güç teorisine geri dönerek toplumsal Darwinizm’le (karşıt insan güçleri arasındaki rekabetin gelişime yol açması) sosyalizmin (toplum-

48 A.g.e., I, 427. Burada Kozmin’in diğer Sovyet eleştirmenlerin geçmişte de, bugün de öne sürdükleri iddiaya (“Tkaçev Rusya’da Marksizm’in önemini kavramış ve kendi teorik ilkelerini çeşitli bilimsel alanlarda uygulayarak Marksizm’e adapte etmiş ilk kişidir.”) karşı çıkışı bir destek buluyor gibidir (Kozmin, “*Očerki po istorii ratsionalizma*,” s. 120). Aynı zamanda Kozmin Tkaçev’in Marksizm’i kabul etme derecesini abartan Rus tarihçilere de itiraz ediyordu (Aşağıda, ss. 176-187 arasında 1920’lerin tartışmasına dair değerlendirmelerime bakınız). Tkaçev’in Marksist “ücretli kölelik” kavramını kullanması ilginçtir. Tkaçev’e göre “içsel değer” emek tarafından yaratılan değerdir.

49 Tkaçev, *Sochineniya*, I, 427. Engels, Marx’ın *Ekonomi Politığın Eleştirisi* eserine yazdığı önsözde işçilerin genel kurulunu sanayi yönetiminin desteklenmesinin olası bir aracı olarak görür. Aynı zamanda Engels, Tkaçev gibi, tek adam yönetimi de dâhil olmak üzere otoriteye derin bir saygı duyuyordu. Engels’in *Die Neue Zeit*’teki “Otorite Üzerine” adlı makalesi ve Tkaçev’in hem *Delo*, hem de *Nabat* dönemindeki pek çok yazısında bu görülebilir.

50 Venturi, a.g.e., s 339’da Tkaçev’i alıntılar.

51 Tkaçev, *Sochineniya*, I, 19.

mu hem maddi, hem de manevi anlamda eşitliğe yaklaştırmak) bir karışımını savunur hale gelir. Bu karışımın teoride bile olsa mümkün olup olmadığı kuşkuludur. Görünen o ki Tkaçev'i bu ikileme, teorileri sürüklemiştir. Bu ikilemi çözmek, hatta tartışmak gibi bir işe hiç girişmemiştir. Tkaçev'in kapitalizm yaklaşımında önemli unsurlardan biri, verili kapitalist toplumsal ve iktisadi düzen düşünülduğünde, kapitalist topluma içkin uzlaşmazlıkların (özelikle de geleneksel sermaye-emek uzlaşmazlığının) kesinlikle çözülemez olduğunu düşünmesidir:

Kapitalistin çıkarı, emekçinin çıkarının tam zıddıdır. Bunlar arasında bir anlaşma hayal bile edilemez. Sürekli biri diğerine hakim olma amacını güdecektir. Mevcut koşullarda sermayenin çıkarı, emekçinin çıkarı üzerinde azami derecede hüküm sürmektedir.⁵²

Negatif ilerleme fikrinde Tkaçev Marx'ın "mezar kazıcısı" kavramını, yani kapitalist koşullar altında iktisadi ilerlemenin kapitalist düzenin yok oluşunu da hızlandıracığı fikrini reddeder. Tersine, der Tkaçev, burjuvazinin ilerleyişi devrime *ket vurur*. Sosyalist devrim ve sonrası diktatörlük devleti, toplumsal ve iktisadi düzene müdahale etmedikçe; reform tedbirleri, Proudhoncu ütopyacılık gibi müdahaleler düzende kalıcı bir değişikliğe neden olamazlar. Tkaçev'e göre meclis ve demokrasi marifetiyle çözülmesi imkânsız sorunlara barışçıl parlamenter çözümler önermek gülünesidir. Kapitalizmde reforma ilişkin şunları yazar:

Elbette her adımın bedelinin kan olması, toplumdaki her iyi değişimin silahla kazanılabilmesi çok üzücüdür. ... Bize göre sözde barışçıl reforma giden yol ve sakin ilerleme fikri insanların vicdanlarını rahatlatmak ve zekâlarını uyutmak için bulunmuş, uygulanması imkânsız ütopyadır.⁵³

Tkaçev'in liberal reformistlerin her türüne hissiyatı, küçümsemeden ibaretti. Fransız liberal muhafazakâr gazeteci Emile de Girardin (1806-1881), Tkaçev'e göre aldatıcı ve gerici fikirleri olan bir "burjuva ütopyacıydı".⁵⁴

52 Kozmin, P. N. *Tkachev*, s. 60, *Delo*'daki erken dönem makalelerinden birini alıntılar.

53 A.g.e., ss. 109-10.

54 Tkaçev Girardin'in pek çok eseri üzerine bir eleştiri yazdı ve bunu devlet, toplum,

Tkaçev'e göre, tıpkı sonradan Lenin'in ekonomizm taratarlarına saldırırken iddia edeceği gibi, barışçıl parlamenter reform sadece faydasız değildi, aynı zamanda sendikaların iktisadi grev yöntemi-ydi.⁵⁵ Eğer grev genel siyasi greve (siyasi talepleri olan ve devrimci imkânlar barındıran bir greve) ve kapitalistlere ve örgütlü muhalefetin kapsayıcılığıyla devletteki siyasi ajanlarına karşı devrimci bir silaha dönüştürülebilirse, o zaman faydalı olabilirdi.

Tkaçev'in İktisadi Belirlenimi

Tkaçev'in burjuva toplumunda kadınların eşitsiz konumu sorununa yaklaşımı, iktisadi belirlenim formülasyonunu nasıl kurduğuna bir örnek verir. Kadın sorununa dair en önemli metni "Kadın Sorunu" 1869'da *Delo*'da yayınlanmıştır. Kapitalizmle fuhuş, ağır çalışma koşulları, yoksulluk ve cehalet arasındaki ilişkileri (ve ailenin ticarileştirilmesini) açıklamaktan başka, Tkaçev bu yazıyı "her zaman geçerli olan bir ilkeyi" yani çeşitli üstyapı olgularının iktisadi temellerini örneklemek için kullanmaktadır.

Bu sürecin genel gidişatına dair Tkaçev şunları yazar:

Siyasi, ahlaki ve entelektüel tabiata sahip bütün olguların, son tahlilde iktisadi alanın ve Marx'ın ifadesiyle, toplumun "iktisadi yapısının" ortaya çıkardığı olgular olduğunu iddia ediyorum. Toplumun iktisadi zemininin belirlediği gelişim ve yönelimler, siyasi ve toplumsal ilişkilerdeki gelişim ve yönelimlerin koşuludur ve toplumda gerçekleşen entelektüel süreçler üzerinde - ahlaki, toplumsal, siyasi fikriyatında - iz bırakır. Bu çıkış noktasına sadık kalarak⁵⁶ ne zaman toplumun hayatında mühim bir vakayla, toplumsal

güç, yasa vb. üzerine fikirlerini ilan etmek için kullandı. Girardin Fransa'da 1848'de kurulan geçici hükümeti eleştiriyor ve gelecekte imparator olacak ama 1848'deki seçimlerde Cumhurbaşkanlığı için yarışan III. Napolyon'u destekliyordu. Girardin, Napolyon'la ilgili hayal kırıklığı yaşadı ama liberal Emile Ollivier (1825-1913) 1869'da Napolyon'un kabinesine katılıp bakanlığı yönetmeye başlayınca III. Napolyon'un "Liberal İmparatorluğunu" destekledi. Çok üretken bir yazar olan Girardin, pek çok roman ve oyunun yanı sıra siyaset üzerine çok sayıda deneme ve kitap da yazmıştır.

55 Tkaçev, *Sochineniya*, II, 7-9. Tkaçev'in parlamenter reformizim olarak nitelendirdiği bu duruma dair eleştirileri yukarıda alıntılanan *Vpered!* mektubundan da bulunabilir.

56 Tkaçev'in bu çıkış noktasını Arşimetvari bir nokta olarak kullandığını söylemek mümkündür: toplumun içinde bulunduğu koşulları netleştirmek için uygun bir başlangıç noktası ve devrimci harekete yön ve ilham verecek yararlı bir nokta. Bu bölümde Tkaçev'in fikirlerin ve modern bilimin faydasına dair görüşlerine ilişkin tartışmayı görebilirsiniz.

bir teoriyle, bir ahlaki ilke ya da felsefeyle karşılaşsam, onu verili iktisadi ilişkiler, çeşitli iktisadi hesaplamalar ve kurgularla açıklamaya çalışırım. ... Bu, her türden fikrin yahut entelektüel ilerlemenin önemini reddettiğim anlamına gelmez. Sadece, insan zekâsının ve fikirlerin tarihsel rolünü sınırsız bir kadiri mutlaklık olarak gören kimilerinden farklı düşünüyorum. Bir fikir her zaman bir iktisadi çıkarın vücut bulmuş hali yahut yansımasıdır; o fikir var olmadan evvel ona sebebiyet bir iktisadi çıkar vardır. Bu kavramın doğruluğu, hakim iktisadi çıkarların ifadesi olan on sekizinci yüzyıl felsefe tarihine bakılarak sınanabilir.⁵⁷

Buradan kadın sorununa dönen ve Marx'ın kullanışlı iktisadi görüşlerini uygulayan Tkaçev şunları yazar:

Bu meseleye mutlak haklar perspektifinden; bir fizyolog ya da bir psikolog konumundan bakmaktansa iktisat perspektifinden bakmak isterim ... böylece kadın sorununu mevcut toplumdaki mevcut durumuna getiren iktisadın tarihsel gelişimini, ikincil unsurlar ve entelektüel süreçleri olmadan görebileceğiz. ... Kadın sorununu verili iktisadi koşulların bir ârazı olarak görmek, toplumun iktisadi zemini ile kadın sorununun birbirine koşut gelişimini ifade etmenin en iyi aracıdır. Malumdur ki toplumun iktisadi temellerinin tarihsel gelişimi üç aşamada gerçekleşmiştir: İlki fiziksel emeğin ötesine geçiş, ikincisi sabit sermaye, üçüncüsü de değişken kapital yani şimdiki dönem. Bu üç dönem formülasyonunu kullanarak toplumsal ve siyasi hayatın tüm olgularını birbirinden ayırabiliriz; zira her dönem bu olgular üzerinde iz bırakmış, onların özellik ve yönlerini belirlemiştir. İşte makalemde söylemek istediğim budur. ... Şu sonuca ulaştım: Kadınlarla erkekler arasındaki iktisadi eşitsizlik, verili iktisadi *status quo*'nun temelinde yatan köklü iktisadi zeminlerin kaçınılmaz ve zorunlu sonucudur. Öte yandan bu eşitsizliğe neden olan aynı zeminler, kendilerini de tehdit eden, sonunda bu eşitsizliği ortadan kaldıracak sonuçlara da neden olmaktadır. Erkeklerle beraber kadınların da emek piyasasına dâhil olması, her iki cinsten emekçiye ödenen ücretlerin düşmesine neden olmakta, bu da yoksulluğun artmasını, fuhuşun aşırı derecede gelişmesini sağlamaktadır. Böylece, fuhuş ve yoksulluk eşitsizliğin ürünü olmakta ve toplumu tehdit etmektedir. ... Artık her düşünen kişi

Teorik varsayımlar, Öklid dışı geometri - yani kısaca faydalı zihinsel kurgular - “dünya üzerinde ve tabiat içinde, sanki onun dışındaymışız gibi hareket etmemizi sağlayan Arşimetçi bir noktaya erişme imkânı sağlarlar.” (Hannah Arendt, *The Human Condition* [Garden City: Doubleday and Company, 1958], s. 238 ve 368’de Whitehead’ın “örgütlü düşüncenin” “örgütlü eyleme” yol açması üzerine fikrini alıntılarken. [İnsanlık Durumu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003])

kadınların eşitlik talebini haklı bulmaktadır, bu da sorunun önemini arttıran bir vakadır. Fakat entelijansiyanın yaklaştığı gibi kadın sorununun iktisadi sorunlara yol açtığını düşünmüyorum; bilakis, bu sorunun iktisadi gelişimin bir sonucu olduğunu iddia ediyorum. Bu sorunun nasıl öne çıktığını açıklasa da, makalemden iktisadi koşullarla ilişkili diğer durumların (mesela, entelijansiyanın kadın üyelerinin eylemlerinin) kadın sorunu üzerindeki etkilerini açıklamadım.⁵⁸

Burada (yukarıdaki alıntının son cümlesinde) iktisadi belirlemcilik mevzuuna istenççi bir notla müdahale edildiğini görebiliyoruz; Marksizm'de toplumsal belirlenimin aşırı mekanik olmasından dolayı ortaya çıkan bir zorluk.⁵⁹ Yukarıdaki alıntıda, son cümlede Tkaçev “düşünen temsilcileri”, bu vakada “entelijansiyanın kadın üyelerini” yani sosyalist zihniyete sahip kadınları mevzuya dâhil eder. “Kadın Sorunu” başlıklı bu makalesinin sınırları içinde Tkaçev ilginç bir denemeye girişir ve “entelektüel azınlığın” kararlı eylemliliği ile iktisadi unsurların belirlenimci işleyişini uzlaştırmaya uğraşır. Okuyucu, aşağıdaki alıntıda, bu girişimin ne kadar başarılı olduğunu görebilir:

Pratik hayatta muzaffer olması için iktisadi bir çıkar şu ikisine ihtiyaç duyar: Maddi güç ve bu gücün örgütlenmesi. Maddi güç genel anlamda saf, düşüncesiz, katı ve verimli bir biçimde örgütlenme kabiliyeti olmayan halkın çoğunluğudur. Bu yüzden de şu ya da bu toplumsal unsurun muzaffer olabilmesi için entelektüel azınlığın desteğini alması gerekir. Bu entelektüel azınlık bu maddi güce ihtiyaç duyduğu örgütlenmeyi verir ve onu bilinçli bir amaca yöneltir. Genelde toplumsal ilerlemede şu ya da bu fikrin [muhtemelen “idealin” –A. L. W.] muzaffer olabilmesi için o fikrin şu ya da bu felsefeye sahip, şu ya da bu ahlaki perspektiften bakan entelijansiya arasında yayılmasının ne kadar önemli olduğu barizdir. İnsanlık tarihinde fikirlerin oynadığı rolün önemi de buradan anlaşılabilir. ... Toplumsal hayatın tüm olguları arasındaki ilişkiyi nasıl tarif etmeliyiz; bu ilişki nedensel midir yoksa birlikte varoluştan mı kaynaklıdır? Sadece bir arada varoluştan kaynaklıysa

58 Arendt, s. 446.

59 Alfred G. Meyer, *Marxism-The Unity of Theory and Practice* [Ann Arbor: University of Michigan Press, 1963] [*Marksizm: Teori ve Pratiğin Birliği*] başlıklı kitabında şöyle yazar: “... Marksist gelenek mekanik düşünceye adanmış haldedir. ... Marksizm’in işlev teorisinin dayandığı terminoloji, nedensel düşüncenin toprağına saldırdığı derin köklere ihanet eder. ... Mekanik düşüncenin bir diğer çarpıcı örneği bilginin yansıma olduğuna dair teoridir; buna göre fikirler gerçekliğin yansımasıdır.”

o zaman bu olguların nedeni nerede bulunabilir? Eğer nedenselse, toplumsal olguların hangisi nedensel, hangisi bu nedenlerin etkisidir? A olgusu B olgusunun nedeniyken, B'nin de A'nın nedeni olması imkânsız mıdır? Bunlardan sadece biri neden ya da sonuç olabiliyorsa - A etkiyken B neden, A nedenken B etki - hangisi hangisidir? A'nın B'nin koşulu ya da tersi olduğunu anlamamak mümkün müdür? Her ikisi de olamazlar ve bunu iddia etmek kibar burjuvazinin bile mazeret gösteremeyeceği büyüklükte bir saçmalık olur.⁽⁶⁾

Tkaçev'in, fikirlerin (ya da ideallerin) maddi gücün bilinçli amaçlara yönlendirilmesindeki rolü üzerine yaptığı tartışma, iktisadi belirlenimcilik ile aydınlanmış entelijansiyanın fikir ve iradesi arasındaki ilişkiyi açıklamaktan uzaktır ki bu onun teorisinin açmazlarındanıdır. Belki de şunu kastetmektedir: Mevcut iktisadi koşullar kimi fikirleri uygulanabilir kılar; mesela ahşap ve uygun emek koşulunun yokluğunda ahşap masa yapma fikri uygulanabilir değildir ama en az eldeki malzeme kadar, belki ondan da fazla önemli olan bir şey vardır, o da gelecekteki ilerlemenin ve toplumsal gelişimin *amacı* ya da *biçimidir*.

Tkaçev şunu der gibidir: Kaba iktisadi belirlenimcilik ilerlemeye dair hiç bir şey söylemez. Geçmişte her tür ilerleme verili sınıfın düşünen temsilcilerinin önderliğinde gerçekleşmiştir, bu yüzden de ilerlemenin (Tkaçev'e göre gerçek ilerleme sosyalizmin ilerlemesidir) hem amaçları, hem de örgütlenme araçları entelijansiyanın meselesidir. Ayrıca Tkaçev kendi düşüncesi ve eylemiyle de göstermiştir ki yeni sosyalist ilerleme fikirleri ve bunu gerçekleştirmek için gerekli örgütlenme araçlarının yaygınlaşması bu ilerlemenin başarılmasının vazgeçilmez ön koşullarıdır.

Yani Tkaçev'in üstyapısı aslında hem devrim öncesi, hem de devrim sonrası dönemlerde etkin durumdadır.

Faydacılık

Temel etik ilkeleri ya da değişikliğe uğramış iktisadi belirlenimciliğinin Tkaçev'in tüm fikriyatının merkezinde olup olmadığı sorusu

60 Tkaçev, Sochineniya, I, 446. İlginçtir; burada Tkaçev "entelektüel azınlık" terimini her çağa ve her topluma uygulanacak şekilde kullanır.

farazidir; zira bu sorunun yanıtı ancak içsel düşünceleri ve güdülerinin değerlendirilmesi gibi imkânsız bir çaba ile verilebilir. Fakat şurası açıktır ki Tkaçev'in bu iki mesele - etik ve iktisat - çevresinde kurduğu formülasyonlar birbirine çok bağlıdır, hatta birbirinin karşılıklı belirleyendir. Şu unutulmamalıdır ki Tkaçev öncelikle bir devrimci, ikincil olarak da bir siyaset felsefecisidir. Bu hakikat onun ideal yeni düzenin etik temellerine muazzam bir vurgu yapmasına neden olur.

Tkaçev, akılcı insanların (yani gelişmiş ve yenilenmiş toplumun tüm üyelerinin) kendi çıkarlarını en iyi şekilde, zekice, hayal güçlerini ve öngörülerini kullanarak hesaplayabildikleri ve sonuçta kendi çıkarlarının yekpare ve diğerkâm dayanışmanın çıkarının sarsılmaz akışını oluşturan yüce akılcı çıkarla örtüştüğünü anladıkları yeni çağı heyecanla beklemektedir. Faydacı etiğin hakikati, diye yazmıştı Tkaçev akılcı tavrıyla, onun kesin *a priori* gerçekliğinde yatar (yine Fransız Aydınlanması'nın ve Akıl Çağı'nın kadim izi). Şöyle yazıyordu:

Bu kavrayışın *a priori* doğruluğunu göstermek aslında pek zor değil. Bireysel çıkar, kişinin kendi varlığını geliştirmek, hazzını ve dünyevi mülklerini zenginleştirmeye meyletmek hem bireysel iyiliğin, hem de genel iyiliğin birincil teşvikini oluşturur. Ayrıca insanın refahının artması ve onu geliştiren araçların fazlalaşması her şeyden çok nesnelerin ve maddi ürünlerin birikiminde ifadesini bulur.⁶¹

Demek ki genel anlamda, insanın tarihsel eğilimi kendi payını arttırmaktır. Tkaçev'in insanın tarih içinde süregiden ilerlemesi ile ilgili iyimserliği, en çok, siyasette de ifadesini bulacak bir başlangıç noktası ve maya sağlayan iktisadi çıkarda kendini gösterir.

Tkaçev'e göre basit iktisadi çıkarlar insan davranışının "birincil kaynağı ve itici gücü" olmakla kalmaz; insanın haz, acıdan kaçınma, dünyevi maddi nesneleri biriktirme mevzularındaki bencilliği temel insan yaklaşımıdır ve kişisel ve toplumsal gelişimin birincil uyarandır. Dahası, Tkaçev iyi davranışın ebedi ilkelerini öğrenebilecekleri, hazzın hesaplanmasını sağlayacak emirlere işaret etmez.⁶² Daha ziyade, faydacı, yenilenmiş bir bireyciliğin komünal diğerkâmlıkla bir

61 Kozmin, P. N. *Tkachev*, s. 71'de alıntılanan ve *Delo*'da 1865'te yayınlana bir makale.

62 Eski ve yeni pek çok materyalist gibi Tkaçev de ateistti. Bazı radikal yoldaşları gibi

arada var olabileceği, ahlaki davranışın her bir aydınlanmış birey tarafından akılcı bir biçimde düzenlenebileceği bir çağı öngörür; tıpkı Çernişevski'nin *Nasıl Yapmalı* adlı romanındaki Rahmetov karakterinin davranışı gibi. Bu “geleceğin akılcı halkı” Nietzsche'nin üstinsanına da benzer ama bir mühim farkla: Tüm toplum uyum içinde çalışan ve davranışlarını hesap eden bu bireylerden oluşacaktır (Tkaçev'in bu hayalinde Pisarev'in payı çoktur).

Tkaçev, Nietzsche ve Marx taraftarlarından farklı olarak bireye bu kadar yüksek bir değer biçerken, devrim sonrasındaki en otoriter halinde bile, devletin bireyselliğine tehdit oluşturacağını görmezden gelmiştir. Tkaçev devletin mutlak olarak sönmelenmesini de asla tamamıyla tarif etmez: Hukuka olan saygısı ve yenilenmiş olanları da dâhil olmak üzere tüm insanların bencilliğine ilişkin gerçekçiliği, onu hukuk ve devletten gelen yönerge ve müeyyideler olmaksızın kendi kararlarını verebilen insanların yaşadığı bir geleceği hayal etmekten alıkoymuştur. Bilakis, Tkaçev devletin müdahalesini “toplumsal sürecin düzenleyicisi” olduğu gerekçesiyle kucaklar ve halkı faydacı davranış yönünde eğitime ve faydacı düzeni koruma işlevini bırakmasını arzu etmez.

Devlet devrimden sonra da halkı faydacılık öğretisiyle eğitmeyi sürdürmek ve uzunca bir süre bu öğretinin yayılma koşullarını muhafaza etmek zorunda olacaktır. Tkaçev'e bakılırsa bu uzun süre çok uzun, belirsiz bir süredir. Tkaçev aydınlanmış kişisel çıkarların ne zaman yekpare diğerkâmlığa, dayanışmaya, toplumsal barışa ve uyuma dönüşecek kadar yaygın hale geleceğine dair bir açıklama yapmaz. Bunun yerine öğretinin telkini ve yeniden eğitim sürecinin çok uzun süreceğini yineler.

Tkaçev'e göre eğitim, devletin toplumu yeniden inşa etmek ve eski düzeni yeniden kurabilecek olanları önlemek için yerine getirmesi gereken en önemli işlevidir. Tkaçev'in devrim *sonrası* devrimci devlet diktatörlüğünce yürütülen eğitim ve devrimcilerin halktan öğrendiği devrim öncesi Lavrovcu eğitimi birbirine karıştırmamak gerekir. Eğitim devletin işidir ve öğretmenler devletin çalışanlarıdır. Tkaçev şöyle yazar:

Tkaçev'in ruhban sınıfı karşıtlığı ve ateizmi, şimdi ya da ahirette iyi hayata dair kutsal destekten yoksun bıraktı. Bunun yerine Aristoteles'in “insanlığın akılcı ilkesi” gibi akla rücu etti. Bu faydacı etiğin kanıtı, geometrik aksiyoma benzer bir *a priori* varsayım olarak ifade edilir.

Burjuvazinin emekçilerin eğitimine olan müdahalesini ortadan kaldıracak olan tek güç devlettir. 'Aydınlanma cemiyetlerine' [birlikler halinde örgütlenen devlet eğiticileri kadrosu] gerekli yasal ve maddi desteği sadece devlet verebilir.⁶³

Bu eğitim faaliyeti, yığınları en iyi şekilde eğitebilmek için kendine kesin amaçlar belirlemeli, eğitim kadrosuna "en onurlu yani emekçinin çıkarlarını en iyi anlayan eğitmenleri dâhil etmelidir."⁶⁴

Tkaçev, Lavrovcu-Popülist eğitim fikrine eleştirel, hatta aşağılayıcı bir tavırla yaklaşıyordu. Popülist teorileri şöyle tarif ediyordu:

Popülist yaklaşım, eğitimi medeniyetin cephaneliğinden, yığınları ileri götürme amacından saptırıp ebedi bir atalete, durgunluk ve rutine sürükler. Eğitim ancak halkın tarihsel olarak belirlenmiş gündelik ihtiyaçlarının önünde olduğunda, halkın ideallerinden daha makul ve geniş ideallerin peşinde olduğunda, yani halkın çıkarlarının [ve muhtemelen "taleplerinin" de –A. L. W.] seviyesine inmediğinde, onları kendi seviyesine çıkardığında yararlı olabilir. Eğitimin meselesi çelişkiden kaçınmak, az gelişmiş yığınların arzularını yerine getirmek ve genç nüfus üzerinde güçlü bir etki bırakmaktan imtina etmek olursa her tür ilerici harekete muhalif olacak ve gençliği babaları gibi eski düzende yetiştirmekten başka bir şey yapamayacaktır. ... Liberal cahillerimiz şunu anlamıyor olabilir mi? : Halkın sesi, onların sesi sadece kendi dolaysız ve kişisel refahlarına dair basit işler ve sorunlarda önemlidir; çocukların eğitiminde onların görüşünün hiçbir ehemmiyeti yoktur.

Tkaçev'in Psikoloji ve Estetiğe Dair Fikirleri

Tkaçev toplumsal ve siyasi teorisinin çekirdeğine nispeten uzak duran alanlara temas ettiğinde daha yüksek düzeyde bir tutarlılık sergiler. Aslında Tkaçev en az iki selefi, Dobrolyubov ve Pisarev tarafından önerilen, neredeyse Sovyet "toplumsal gerçekçilik" fikrine yakın bir bakış açısına sahipti. Sanat eserlerine en uygun içerik,

63 Tkaçev, "Ernst Becher'in *Emek Sorununun Bugünkü Önemi ve Çözüm Yolları* Eseri", Sochineniya, V, 441-42. Kozmin bu makalenin *Delo*'da düzenli olarak yayınlanan "Yeni Kitaplar" köşesinde yayınlanmış olabileceğini belirtir. *Delo*, No: 7 (1869)

64 A.g.e., V, 441. J. S. Mill, *Utilitarianism* (New York: E. P. Dutton, 1929) [*Faydacılık*, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017], s. 31'de şöyle yazar: "Eğitimin tüm gücü ... bir zamanlar dinin sahip olduğu güç gibi, faydacı bir gençlik imal etmeye yönlendirilmelidir." Mill elbette reformu etkileyecek Jakoben araçları reddediyordu.

diyordu Tkaçev, mevcut gözleme dayanan olay, hatta gerçek Rus hayatından doğrudan alınmış ham veriydi. Fakat sanatçının tek görevi, gördüğü şeylerin doğalcı bir raporunu ya da istatistiklerin çetelesini tutmak değildi; “sentezci” ve “bilimsel” bir işlevi de olmalıydı:⁶⁵

Bilim tüm şairaneliği kendi muazzam akıntısına sürüklemelidir. Aslında onu vahşi fantezilerden kurtaracak tek şey bilimdir. Bilim şiire, onsuz hep kısır, faydasız, hatta habis bir eğlence olarak kalacağı ölçülülüğü verir. Şiire ne kadar bilim katılsa azdır!

Bilim, sanatın “güzellik” ve “kutsallık” ile ilgili tüm önyargılarına rağmen onu en ulvi insan hislerinin çevresine sarılmış idealizm kefeninden soymaya ve bilimsel gerçekçiliğin gözlerinden görüldüğü nahoş ve tümüyle tatsız haliyle sunmaya iter. ... Siyaset, toplumsal iktisat, istatistik ve hukuk, sözde “sanatın tapınağı” bahtsız şair ve sanatçıların ve onlardan öncekilerin vardıkları sonuçları, formülleri, yasaları, soyutlamaları ve kodları her yönden dağıtmakta.⁶⁶

Tkaçev’e göre, sanatçının bakış açısından bakılınca sanatsal yaratım şu şekilde ilerler:

Şurası kesindir ki bizim çağımızda ... zihnimizin akılcı ve soyut yetenekleri ve bilimsel psikolojinin başarıları sayesinde [Hume’nin kullandığı anlamda] “fikirlerin edilgen çağırışımı” anlayışı önemli derecede zayıflamıştır. Ne var ki yarı eğitilmiş yığınlarda yazara karşı hala mistik bir yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşım sanatsal yaklaşımda hissiyatı zekânın önüne koyar. İnsanlığın entelektüel tarihinde bu erken bir döneme tekabül etmektedir; tabiatın ve tabii olguların, doğrudan şiirsel ifadenin mistik olarak algılandığı, yüksek erinç ve sanrıların kendini şu ya da bu sanat biçiminde gösterdiği bir dönem. Bu dönem, salt hissiyatın var olduğu, eleştirel düşüncenin ve gerçekten kültürlenmiş zihnin mevcut olmadığı bir dönemdir.⁶⁷

Tkaçev’e göre modern bilimin gelişimi, bu dönemi sona erdirmiştir. Bilimsel görüler şimdiye dek “fantastik” olarak görülen alanlara da yayılabilir. Tkaçev’in insan düşüncesinin gelişimine yönelik fikri kimi açılardan Auguste Comte’un insan gelişimine dair iyimser

65 Tkaçev, “Şiir ve Bilim”, *Sochineniya*, VI, 492.

66 A.g.e., VI, 326.

67 A.g.e., VI, 330.

inancına benzer: İlk aşama olan animizmden (yabani, yığın fantezisi) ikinci aşama olan din, metafizik ve kişisel fanteziye, oradan da son aşama olan pozitivistliğe olan gelişim. Pozitivistlik aşamasında, şimdiye kadar “uygunsuz yöntemlerle” araştırılmış insan zihni artık sadece mantık yasalarını kale alan akılcı gereçlerle yani “Toplumsal Fizik adlı yeni bilimle” araştırılacaktır.

Tkaçev'in “İnsanın Entelektüel Tarihinde Sanatın Önemi”⁶⁸ adlı yazısından alınan aşağıdaki pasajda, daha sonra Sovyet Komünist teorisi Sosyalist Gerçekçilik olarak ortaya çıkacak olan şeyin izleri görülebilir:

Düşünür ve sanatçı; âlim ve şair; akılcılık ve yaratıcı güç yani bilim ve şiir; Batı Avrupalı zihnin bölündüğü iki alan. Bilim ve şiir tüm *ager publicum*'u [kamuya ait toprak] aralarında paylaşır ve entelektüel hayatın tek sahibi haline gelirler. Halbuki bu ikili egemenlik nadiren dengede kalır; er ya da geç birinin egemenliği baskın çıkar. Düşüncenin mevcut durumundan bakılırsa, muhtemeldir ki şiir ve ruhban sınıfı, şairler ve sanatçılar medeni dünyadan sürülecekler, tıpkı başlarında yün sargılardan yapılmış birer çelenkle Platon'un Devlet'inden sürüldükleri gibi. Bu gelecek, tüm gaddarlığına karşın elbette bugünün sanatçıları kaygılandırmıyor. ... Hayatımızda “sanat ve şiirin” gelişmesini sağlayan pek çok koşul mevcut; bu koşullar var oldukça onların konumu da asırlar önce metafiziğin ya da simyanın konumu gibi sabit kalacaktır. ... Sanat henüz topyekûn aforoz edilmekten uzak olsa da entelektüel medeniyet şüphesiz bu aforozu başlatacak öncülerin çağına yaklaşmış durumdadır.

Sanatçıların dikkatine şayan konular arasında Tkaçev şunları sayar: İhtiyozor, ammonit, buzul çağı fosilleri, “dilencilerin lime lime olmuş paçavraları”. “Ne yazık ki” diye yazar, “şairler Apollon ve Venüs'le oyalanıyorlar. Aslında ihtiyaç duyulan şey, fantezilerini sürekli jeolojik ve paleontolojik metinlerle kontrol eden halk şairleridir.”

Tkaçev bir noktaya kadar Dobrolyubov'un estetik anlayışını miras alır ve onu Comte'un insanın entelektüel gelişimi ve ilerlemesinin tarihsel yasalarına dair teorisine nakleder. Bir anlamda Tkaçev Comte'un (daha önce Feuerbach'ın da muğlak bir biçimde öne sürdüğü) fikrine katılmaktadır: Entelektüel gelişimi insanı, bilimin

insan eylemlerinin toplumsal ve ruhani alanına da uygulanması gereken bir aşamaya taşımıştır. Tkaçev'e göre, insan beynine dair kutsal ya da gizemli hiçbir şey yoktur; o da diğer organlar gibi bilimsel yasaya tabi hale gelecektir.

Tkaçev'in Dostoyevski'yi pek sosyalist ve realist olarak nitelendirilemeyecek yazarlar sınıfında listelemesi pek de şaşırtıcı gelmeyecektir. 1878'de *Delo*'nun 3 ve 4 numaralı sayılarında yayınlanan "Hasta İnsanlar-Ecinniler, Fyodor Dostoyevski'nin Üç Bölümlü Bir Romanı" başlıklı yazısında Tkaçev şunları yazar: "*Gospodin [Bay]* Dostoyevski edebi metninde kendini sadece insan karakterinin psikiyatrik bozukluklarını analiz ve aklen malul insanların iç dünyasını tarif etmekle sınırlıyor. Barizdir ki bu tip metinlerden yola çıkarak işe yarar genellemeler yapmak imkânsızdır. ... Bu hasta insanları işleyerek Dostoyevski bir yargıda bulunmak zorunluluğundan kurtuluyor."⁶⁹ Daha sonra Leo Tolstoy'un Dostoyevski ile ilgili Maxim Gorki'ye söyleyeceği sözlere benzer biçimde Tkaçev, Dostoyevski'nin tek "sermayesinin", "budala, manyak, melankolik ve epileptik tipleri" anlatması olduğundan şikayet eder. Dostoyevski'nin amacı ve fikri, estetiğiyle karşıtlık içindedir. İnsanların gelecekle ilgili hayallerinin, "kendini havari zanneden, hasta bir Rusya'nın ürünü olan mecnunların", hasta insanların deliliği olduğunu yazan bu yazarın ne gibi bir amacı vardır, diye sorar. Dostoyevski'yi dönemin diğer romantik yazarlarıyla ilişkilendiren Tkaçev, hepsini "küçük bencil çıkarlara yabancı, özgür, yaşayan; bilindik uyumsuzluktan ve çevrelerinin gitgide artan etkisine muhalefet etme kabiliyetsizliğinden münezzeh karakterleri görmezden gelmekle" suçlar. "Dostoyevski ve diğer romantiklerin karakterleri asla tesadüfi olarak yaratılmamıştır. Bunlar küçük burjuva zihninin ürünüdür. Küçük burjuvazinin hayat koşullarıyla, ailevi ve toplumsal ilişkileriyle, teorik fikirleri, ahlaki ve her tür entelektüel görüşleriyle derinlemesine ilişki içindedirler."⁷⁰

Ecinniler'deki devrimci Verkhovenski'yi tarif ederken Tkaçev Dostoyevski'nin yarattığı karakteri "miadını doldurmuş ... bencillik timsali" olarak görür. Tkaçev'e göre Verkhovenski, Çernişevski'nin *Nasıl Yapmalı* adlı romanının mükemmelen gerçekçi ve diğerkâm

69 A.g.e., III, 9.

70 A.g.e., III, 14.

Rahmetov'u gibi gerçek bir devrimci değildir. Verkhovenski, Dostoyevski'nin "mevcut medeniyetin lüks malzemesini ortaya çıkaran muazzam ahlaki güç olarak bencilliği"⁷¹ vâzederken kullandığı bir araçtan ibarettir. Tkaçev daha da ileri gider ve Dostoyevski'yi genç nesil devrimcilerin arasındaki sözde "hasta insanların" çarpıtılmış portrelerini yapmakla suçlar çünkü bu çarpıtma davaya zarar vermektedir.⁷² Tkaçev Dostoyevski'yi özellikle ruhsal sorunları olan tiplerin psikolojilerine dair iç görüşünden ötürü över ama bunu romantik edebiyata olan katkısından ötürü değil, hem psikoloji hem de edebiyat için daha geniş terapi ve analiz alanı açma fikrine inandığından ötürü yapar. Tkaçev kendi dönemindeki deneysel psikoloji öncülerinin yazılarına aşınaydı: Wundt, Ribot, Charcot gibilerinin metinlerini okumuştur. Fakat Tkaçev'in kendi fikirleri daha ziyade Pavlovcu ve davranışçı teorileri önceler gibiydi çünkü insanlığın zihinsel gelişimindeki yasalara bağlı süreçleri bulmak ve sınıflandırmak istiyordu. Her zihinsel deneyimin verisini sınıflandırmayı hayal ediyordu. "Zihinsel hayatımızın yasaları ve gizli mekanizması" yakın gelecekte aydınlatılacak ve araştırılacak; "psişik hayatımızın temel yasası ve hakiki nedeni" keşfedilecekti:

Elbette 'psikolojik bilgi'den bahsederken ham, tümüyle deneyime dayalı, sınıflara ve kategorilere ayrılmamış (gerçi böylesi Tolstoy gibi pedagogların hoşuna giderdi) bir bilgiden bahsetmiyoruz; psikoloji biliminin uzun ve derinlikli çalışmaları sonucu ortaya çıkacak olan bilimsel, akılcı bilgiden bahsediyoruz.⁷³

Her bilim, kendi gözlediği olguyu bilimsel olarak incelemekle görevlidir. Bir olguyu bilimsel olarak araştırmak demek onun nedenini ortaya çıkarmak, onu yöneten yasalara açıklamak ve tanımlamak demektir. Bu aynı zamanda psikoloğun da görevidir. ... Psikoloji uzmanları .. zihinsel hayatımızın gizli mekanizmasını açığa çıkartacaktır. ... Psikolojinin yöntemi Aristoteles, Pisagor, Sokrates ve Platon zamanından beri değişmekle kalmamış, metafizik felsefeyle de yüklenmiştir.⁷⁴

71 A.g.e., III, 20.

72 A.g.e., III, 43.

73 "Pedagoji: Psikolojinin Meşru Kızı," A.g.e., VI, 447. Bu makale, psikolojiye dair fikirleri Tkaçev'inkilere çok benzeyen Rus psikoloğu Mikhail S. Zelensky'nin bir kitabında anılır.

74 A.g.e., VI, 452.

Tıp ve fizyoloji, diye ekler Tkaçev, psikologların, zihnın “gizli mekanizmasını” ortaya çıkarmalarını sağlayan araçlar olabilir. Dış dünya araştırılmış ve yasaları ortaya çıkarılmıştır; bir sonraki adım zihnın iç dünyasını araştırmaktır.⁷⁵ Edebiyat eleştirisi konusunda Tkaçev nesnel ölçütlerin ortaya konması taraftarıdır. Edebiyat eleştirisi de yaratıcı sanat gibi, şimdiye kadar olageldiği tanımsız, “mistik”, izlenimsel halden çıkarılmalıdır. Tkaçev bir yandan sosyolojik diğer yandan psikolojik bakış açısını inşa edecek iki temel ölçüt önerir. Yargının bu iki ölçütüne dair şunları yazar:

Her edebi eserde iki gerçek vardır: Yazarın çevresindeki gerçek toplumsal çevreyi yeniden üretmesi ve bu yeniden üretme eyleminin kendisi yani sosyolojik ve psikolojik bakış açıları. Sosyolojik ölçütün perspektifinden, ilkin edebi eserin oluşmasını sağlayan toplumsal koşullar; sonra da ham, deneyimsel verilere toplumsal anlamını veren, yazarın yeniden ürettiği ve eserde tasvir edilen karakterlerinin eğitimini etkileyen tarihsel, iktisadi, siyasi ve hukuki unsurlar yani toplumsal alan ayırt edilir. Psikolojik ölçüt ise entelektüel unsurları ve de eserin yaratımı sırasında etkisi olan tamamen psişik unsurları inceler. Bu unsurların topyekûn katkısı, onların etkisiyle ortaya çıkan eserin ışığında değerlendirilir. İkinci olarak, psikolojik ölçüt yazarın yarattığı karakterleri de analiz eder. Açıktır ki en önemli eleştirel unsurlar entelektüel unsurlardır yani yazarın entelektüel güçleri. Eleştirmenin nihai yargısı, bu güçlerin etkisi altında oluşur. Eleştirmen, yazarın entelektüel niteliklerini eseri üzerinden değerlendirmelidir. Bu entelektüel nitelikler eleştirmene yazarın mantıklı akıl yürütme, soyut düşünme gibi yetenekleri sergilediğini ya da sadece “yaratıcı bir fantezi” yarattığını gösterir. ... Eğer soyut düşünce mevcutsa, bu, o eserin bir amacı olduğunu gösterir. Bu durumda eleştirmenin görevi toplumsal etkenlerin bu amacın ortaya çıkmasını nasıl sağladığını, bu amacın insan hayatında toplumsal ya da psişik etkilerinin ne olabileceğini açıklamaktır. Hakim bakış açısı, sosyolojik olandır; psikolojik bakış açısı da önemlidir ama ikincil bir rol oynar.⁷⁶

Tkaçev, gerçekçi eleştiriyle kastettiğini açıklarken, kendi eleştirisini “sosyolojik” gerçekçilikle adlandırmanın eşiğine kadar gelir:

Gerçekçi eleştiri yöntemi kesinlikle bilimseldir; öznel duygulardan değil sosyolojik çıkarımlardan yola çıkar. Bu tür bir analiz sonunda kesin tetkikler

75 A.g.e., VI, 456-57.

76 “Çağdaş Eleştirinin İlke ve Görevleri,” A.g.e., VI, 319-20.

elde edilir. Öte yandan estetik ve idealist eleştiri özünde salt öznel ve kendi hatalarını keşfetme kabiliyetinden yoksundur.⁷⁷

Tkaçev, muhaliflerinin (özelcilerin ve estetikçilerin) sanat görüşünü, sanatçının tefekkürünün bir “mantıksal çıkarımlar silsilesi” ve bir çözümleme-sentezleme çalışması olduğunu reddetmekle eleştirir; onlara kalırsa sanat eseri bir takım rastgele ilhamdan ibarettir. İlhama dair bu iddia Tkaçev’e göre, Comte’un terimleriyle, insanlığın henüz kendini “fetişizm” döneminden tamamıyla özgürleştiremediğini, bilim alanına henüz geçemediğini gösterir. Tkaçev, belki biraz da Freud’u önceleyerek, bilinçdışını şöyle tarif eder:

Özel psikoloji zorunlu olarak araştırmalarını zihnimizdeki birkaç olguyla, ruhun göze çarpan süreçleriyle sınırlandırmıştır. Halbuki psişik hayatın tüm içerikleri bunlardan ibaret değildir. Bilakis, bu aşikar süreçler mütevazı bir rol oynar; hatta buna ikincil bir rol diyebiliriz. Beynimiz, bilinçli kısmının yardımı olmaksızın, bedenimizin harici ve dâhili organları marifetiyle sürekli bir etkiler yığını alır. Mesela, beyinle dâhili organlar (sindirim organları, nefes alışverişi, kan, dolaşım, cinsellik, vs.) arasında devamlı etki akışı olur; bu akıştan da psişik hayatımızın zemini şekillenir; bu tabakaya mizaç, ruh hali, karakter deriz. Yani beyin etkinliğinin, bu süreçlerle açıklandığında ruhsal yaşamımızda en önemli rolü oynadığı açıktır. ... Nesnel yöntem, insan ruhunun bilinçdışı üzerine incelemesini, bilinçli kısmının incelemesi için başlangıç noktası alır, tüm iç dünyamızı buradan kurar ve psikoloji alanına yeni bir takım gerçek ve olgular sunar. Bunlar olmaksızın psişik hayatımızın yasaları ve tabiatına ilişkin bir kavrayış sahibi olmamız hayal edilemez. ... Artık bilinçdışı süreçlerin tabiatını belirlemekle meşgulüz.⁷⁸

Bunlar, onu karakter, ruh hali ve mizacı fizyoloji ile açıklayan, psikolojiyi indirgeyen biri yapan zemini kurar. O, fizyolojik yaklaşım gibi toplumsal nedenselliğe de psikolojik etkiler atfetmiştir:

Harici koşullardaki değişimler sinirsel değişikliklere de yol açar, harici güçler entelektüel ve fiziksel güçlere dönüşürler. ... Böylece günümüzde bilimsel psikolojinin karşılaştığı en zor problemin çözülmesi için gerekli anahtar bulunmuş oldu.⁷⁹

77 A.g.e., VI, 322. Tkaçev Pisarev’i özelcilikle suçlar.

78 A.g.e., VI, 457-58.

79 A.g.e., VI, 459.

Psikolojide harici koşulları dâhili unsurlarla hesaba katmanın siyasi imaları açıktır. Eğer harici (yani çoğunlukla toplumsal) koşullar bilinçdışı kısmı da dâhil, zihni etkiliyorsa, devrimden sonra toplumu yeniden inşa etmek ve “bilinçlendirmek” ile görevlendirilmiş bir hakim topluluk, vatandaşların toplumsal hayatındaki mümkün olduğunca çok yönde etkin hale gelmelidir - biyoloji bilimi (aslında tüm bilimler), iktisat, edebiyat, güzel sanatlar, mimarlık, siyaset, vs. - zira bu alanların hepsi toplumsal koşullandırma için uyaranlar sunar ve harici koşulları belirler. Bu bakış açısının yirminci yüzyıldaki uygulamalarından birini örneklersek, Stalin’in desteklediği Lysenkoculuk⁽¹¹⁾’ta biyoloji, bir “parti bilimi” olarak görülüyordu ve biyologlar toplumsal koşullanma (sosyal Pavlovculuk) ve koşullanmış refleks ve karakteristiklerin (insanlar kadar bitki ve hayvanlarda da) gelecek nesillere genetik olarak aktarılabilceği yönündeki Lamarckçı fikri uyguluyor, öğretiyorlardı. Stalin’in uyguladığı haliyle⁸⁰ bu bakış açısı ciddi bir siyasi önem arz eder ve SSCB’nin sosyalist ve komünist toplumunu inşa çabasındaki psiko-sosyal zemini teşkil eder. SSCB’nin mevcut idarecileri Lysenkocu bakış açısını terk etmiş olsa da Pavlovculuk’u henüz reddetmemiştir. Her halükârda bunu uygulamaya devam ediyor gibi görünmektedirler.

80 Neo-Lamarckçı Lysenkoculuk, Stalin sonrası SSCB’de resmi olarak mahkum edilmiştir.

Fakat bu toplumsal koşullanmanın gerçekleşeceği kurumlar hala mevcuttur. Dahası, Stalin sonrası dönemde, Sovyet vatandaşlarını (Tkaçev’in geleceğin halkı hayalinden pek farklı olmayan) komünist insanlar haline gelmeleri için koşullayacak daha zekice ve zoraki kurumlar da tasarlanmıştır. Yazarın *Survey* (Temmuz 1965), ss. 83-94’te yayınlanan “Yatılı Okul” makalesine bakınız. Bu makalede açıklandığı gibi, salt teorik tahayyüllerden çok daha fazlasını teşkil eden, şimdiye dek yüzbinlerce Sovyet gencini yetiştirmiş olan ve Sovyet gençliğinin çoğunluğunu eğitmeyi amaçlayan yatılı okullar, yeni toplumun bilincini genç zihinlere naksetme amacını güden katıksız komünist kurumlardır.

BÖLÜM VI

Tkaçevizmin Sorunları

Tkaçev'in geliştirdiği pek çok kavram bir sürü soruyu beraberinde getirir; bu da hem Tkaçev'in, hem de diğer Jakoben eğilimli toplum felsefecilerinin ortak özelliğidir. Tkaçevizm ve Bolşevizm (Leninizm) karşılaştırması yapıldığında da başka sorunlar ortaya çıkar. Bu sorunlar, şu çerçeve içinde gözden geçirilebilir:

1. İktisadi belirlenimcilik ve tek parti diktatörlüğünde entelektüel kültür sorunu.
2. “Akılcılaştırma olarak ideoloji” bakış açısından Tkaçevizm.
3. Tkaçevizm, Leninizm ve Sovyet tarihçiler.

İktisadi Belirlenim ve Entelektüeller

Tkaçev bir yerde şöyle yazmıştı: “Marx iktisadi belirlenimciliği en kesin ve nihai şekliyle formüle etmiştir ... gerçi bu fikir bizim külliyatımız için yeni değildir; değerli her şey gibi Batı Avrupa külliyatına taşınmıştır.”¹ Bu çalışmada da tartışıldığı gibi (Bölüm IV, İktisadi Teoriler) Tkaçev kimi yönleri değiştirilmiş iktisadi belirle-

1 Tkaçev, Kozmin, *P. N. Tkachev*, s. 54'te alıntılanıldığı haliyle.

nimcilige meylediyordu. Buna dair en meşhur beyanı şuydu: Her hukuki ve siyasi olgu kendi içinde, iktisadi hayatın doğrudan sonuçları dışında hiçbir şeyi temsil etmez. Bu hukuki ve siyasi hayat, tabiri caizse, halkın iktisadi hayatının yansıdığı bir aynadır.²

Tkaçev'in 1860'larda ve 1870'lerde yazdığı yazıların ve geliştirdiği kavramların kimileri Marksist teoriye öyle yakın görünüyordu ki devrim öncesi ve Sovyet araştırmacılarından bazıları Tkaçev'i ilk Rus Marksist olarak adlandırdılar. Bu statü SSCB'de çok tartışıldı.³ Buradaki amacımız bunu tartışmak; Tkaçev'in genel olarak Marksizm'e ya da iktisadi belirlenimciliğe bağlılığına dair bir yargıda bulunmak değildir. İfadelerini olduğu gibi alıp teorisinin Tkaçev'in dünya görüşü ve Jakoben eğilimli siyaseti ile ilgili ne sonuçlar getirdiğini inceleyeceğiz.

Louis Fischer yakın zamanda şöyle bir gözlemde bulundu:

Bugün Rusya'da okuma yazma oranı yüksek, kitap satışları da öyle. Sputnikler ve füzeler yükselişte, apartmanlar da öyle. Fakat tüm bunları aşan ve öncelikle bireylerin birbirleriyle ve devletle ilişkilerini içeren kültür yükselişte değil. Eğer Kruşçev bile silinebiliyorsa, sıradan halkın güvenlik ve haysiyeti nerede?⁴

Özellikle Sovyet edebiyatında olmak üzere SSCB'de bir miktar ruhsal yoksulluk olduğunu ve Fischer'in yukarıdaki cümlelerini kabul edersek, Sovyet ideolojik mirasında yer alan Jakobenizmin durumu bu hale getirmedeki rolünün ne olduğunu sormak da gerekir. İktisadi belirlenim sistemi içinde entelektüellere, yaratıcı sanatçılara ve entelektüel kültürün hamillerine hangi rol verilmiştir? Marx, Engels ve Tkaçev bu soruların işaret ettiği sorunları tartışmak zorunda kalmıştır.

İktisat, siyaset, psikoloji, aile ilişkileri, kadın sorunu gibi pek çok alandaki sorunları tartışan Marx, Engels ve Tkaçev, diyalektik materyalist sürecin ilerleyişinde kültürün rolü konusunu da dışarıda bırakmış değildir (Marx ve Engels için diyalektik, Tkaçev içinse tarihsel nedenselliğe nazaran daha istenççi bir süreçtir bu).

2 Tkaçev, Sochineniya, I, 69-70.

3 Bakınız, ss. 65-66, 187.

4 Louis Fischer, "Lenin's Legacy," Columbia University Forum, VII, No: 4 (Fall 1964), 9. [Lenin'in Mirası]

Marx'ın şu cümlelerine Tkaçev de özünde katılır: “Kendi içinde toplumun hakim maddi gücünü temsil eden sınıf, aynı zamanda toplumun hakim manevi [yani, kültürel –A. L. W.] gücüdür.” Marx şöyle devam eder:

Maddi üretim araçlarını elinin altında bulunduran sınıf, bu iktidarın gücüyle, kültürel üretim araçlarını da bulundurur ... böylece manevi üretim araçlarına sahip olmayan tüm fikirler bu sınıf tarafından zapt edilir ve ona tabi olurlar.⁵

Başka bir yerde Marx ve Engels şöyle yazar:

Ahlak, din, metafizik, ideolojinin geri kalanı ve bunlara tekabül eden bilinç biçimleri bağımsızlıklarını sürdüremezler; tarihleri yoktur, ilerlemeleri imkânsızdır. ... Hayat bilinç tarafından belirlenmez; bilinç hayat tarafından belirlenir.⁶

Marx, Engels ve Tkaçev ne zaman burjuva toplumunda altyapı ile üstyapı arasındaki ilişki üzerine tartışsalar, birincil önemi hep nedensel unsur olarak iktisadi temele atfetmeye meyilli oldular.⁷ Manevi kültür onlara göre, çoğunlukla üstyapıya dâhildi, bir yansımaydı (Tkaçev'in ayna analojisindeki gibi), daha çok altta yatan üretim ilişkilerini ve bu ilişkileri yöneten hakim sınıfı meşrulaştırma rolünü üstleniyordu.

Tüm bunlardan sonra burjuva bilincinin, yeni toplumsal ve iktisadi zeminin kurulduğu süreçte (Tkaçev'e göre uzunca bir dönem boyunca) varlığını koruyacağı savıyla karşılaşmak ilginçtir; bu fikir, mesela *Gotha Programının Eleştirisi*'nde savunulur. Yeni iktisadi zemin ve bu proleter zeminin üzerinde ona tekabül eden toplumsal ve kültürel kurumlar kurulduğu andan itibaren, yeni sosyalist üstyapıda yeni yansımaların oluşmaya başlaması beklenir. Marx'ın “ge-

- 5 F. V. Konstantinov'un *Toplumsal Gelişimde Önde Gelen Fikirlerin Rolü* başlıklı kitapçığı (Moskova: Vsesoyuznoye Obshchestvo diya Rasprostraneniya Politicheskikh i Nauchnikh Znaniy Izdatel'stvo Pravda, 1947), ss. 17-18.
- 6 Karl Marx ve Frederick Engels, *The German Ideology* (New York: International Publishers, 1939), s. 14 [*Alman İdeolojisi*, Evrensel Basım Yayın, 2013]
- 7 Bu cümleyi yazarken yazar “iktisadi belirlenim”deki belirlenimin derecesine dair Marx ve Engels'in dönemine dek uzanan tartışmaların farkındadır. Yukarıda değindiğimiz gibi Engels altyapı ile üstyapı arasında, üstyapının “altyapıya tepki gösterebildiği” bir “etkileşim” öngörmektedir. Sayfa 151 ve 192'ye bakınız.

leceğin mutfakları için reçete yazmaya gönülsüz” olduğu noktada⁸ Tkaçev ve bir dereceye kadar Lenin’le diğer Bolşevikler sosyalist diktatörlüğün üstyapısının (özellikle de yıkıcı ve burjuva karşıtı döneminin sonlarına doğru) Rus toplumunun eğitilmesi ve yenilenmesi için inşa işlevini yerine getireceğini savundular.

Fakat burada çok açık bir çelişki yok mu? Eğer iktisadi belirlenimciliğe göre kültür bir üstyapı unsuruyorsa, aynadaki imgelerden biri - siyasi diktatörlük - kendi sosyalist zeminine ve sosyalist topluma tepeden bakarak bu zemine ve entelektüellerine, örneğin SSCB’de yarım asırlık sosyalist hayat ve pratikten sonra neyi, nasıl dikte edebilir? Bu toplumda sosyalist üretim güçleri - manevi hayat da dâhil olmak üzere - diğer her şeye nazaran daha belirleyiciyken⁹ teoride, üstyapı tarafında bu tür bir müdahale neden teminat altına alınır, hatta neden mümkün olur?

Tkaçev bu problemle hayli gelişigüzel biçimde baş etmeye uğraşır görünmektedir. Tkaçev Alman Birinci Enternasyonal’ini ve diyalektik materyalizmi, içerdiği Hegelcilik’le birlikte gerici olarak görüp reddeder ve devrimci hattaki ilerleyişi yavaşlattığını iddia ederken de ayn gelişigüzel tavırdadır. Tkaçev istenççiliği siyasi felsefesine açıkça aşılarken Marx ve Engels bu adımı atmakta gönülsüzdü; gerçi onlar bile proletarya devriminin hazırlık sürecinde önderlere ve örgütlere önemli bir rol atfediyordu.¹⁰ “Bir devrim” diye yazıyordu Engels, “olabilecek en otoriter şeydir.” Tkaçev, Lenin ve diğerleri bunda hemfikirler ve *sosyalist toplumun inşasını* bunların en otoriteri olarak eklemiştir.

Fakat, daha önce de gördüğümüz gibi Marx geleceğin mutfaklarına reçeteler yazmayı reddediyordu. Dahası, Marx ve Engels

8 Marx, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, Vernon Venable, *Human Nature: the Marxian View* (New York: Alfred A. Knopf, 1946), s. 177’de alıntılanmış haliyle.

9 Marksizm’in pek çok eleştirmeni Marx’ın belirlenimci şemasının bir başka noktada daha sorunlu olduğunu ileri sürerler: İcatlar yeni üretim güçlerinin ortaya çıkmasına neden oluyorsa, bu üretim güçleri de yeni üretim ilişkilerini yönlendiriyorsa, manevi kültürün bağımsız bir biçimde gelişme özgürlüğüne sahip olmaması durumunda bu icatlar nasıl icat olarak kabul edilebilir? Bu, Marx ve Engels’in “onun tarihi yoktur” derken reddettikleri ve altyapının bir yansımasından ibaret olarak gördükleri entelektüel kültüre bakışıdır (ve icatlar bu bakışı yalanlar).

10 *Komünist Manifesto* ile karşılaştırınız. Marx ve Engels’in otoriteye dair en tanınmış metni herhalde Engels’in “Otorite Üzerine” başlıklı makalesidir. *Die Neue Zeit*, XXXIII, Band I (1913-1914), 37-39’da yayınlanmış, İngilizceye *Marx and Engels-Basic Writings on Politics and Philosophy*, der. Lewis S. Feuer (Garden City: Doubleday, 1959), ss. 481-85’te tercüme edilmiştir.

entelektüel kültürü, fikirler tarihindeki ve icatların düşünülmesi ve yapılmasındaki rolünü, zemine yönelik işlevini ve devrim sonrası sosyalizmin inşa sürecindeki rolünü pek az önemsemişti. Kültür sorununu ve entelektüellerin toplumdaki rolünü önemsememe ya da bu soruna perde çekme durumu, sosyalist kültürün yanlış anlaşılmasına ya da sosyalist program uygulayan on dört tane tek-partili komünist devletin bunu suiistimal etmesine neden olmuştur.

Aslında, Marx ve Engels'in, Tkaçev'in, Lenin'in ve diğerlerinin siyasi teorileri; entelektüel sınıfın, entelektüellerin devrimden önce ve sonra oynadığı rolün tabiatı konusunda muğlaktır. Lewis Feuer, "proletaryaya da burjuva ideologlara da uzanan bu burjuva parçası" hakkındaki Marksist kafa karışıklığıyla ilgili şunları yazar:

Devrimci entelektüellerin motivasyonları teorik bilinç tarafından belirlenme örüntüsüne nadiren oturur. ... Devrimci entelektüellerin temelde etik hissiyatlarıyla, adalet ve özgürlük ilkelerince motive edildiğini varsaymak tarihsel materyalizmden iradi bir kopuş anlamına gelir.¹¹

Ne ki Tkaçev ve ondan sonrakiler, devrimden ve devrim sonrasında bahsederken tam da bu iradi kopuşu gerçekleştirdiler. Yeni dünya görüşünün seçkin temsilcilerinden oluşan sosyalist diktatörlük; toplumun yeniden inşası, eğitilmesi ve yenilenmesi süreçlerine ideolojik olarak öncülük etmek ve bu süreçleri yönetmek gibi muazzam (ve bir o kadar da kibirli) bir yükü üstlenmeyi gerektirir. —Tkaçev bunu *yeni fikirlerin açılanması* olarak adlandırır.¹²

Sosyalist entelektüellerin sıradan halka ve partinin alt kademelerine nazaran daha yukarıda tutulması kültür sorununu nasıl etkiler?

Marx ve Engels'in gelecek reçeteleri konusundaki gönülsüzlüğüne karşın Tkaçev bunları yazmayı önerdi, onun takipçileri de daha ileri gidip bu reçeteleri uygulamaya geçirdiler. Sonuç, entelektüel kültürün resmi eleştiri, sansür, sanatçı örgütlenmeleri, hatta kimi zaman her tür grafik ya da edebi sanat ürünlerinin tasarlanması gibi araçlar marifetiyle bürokratik olarak kontrol edilmesi oldu.

11 Lewis S. Feuer, "Marx and Intellectuals," *Survey*, No. 49 (Ekim 1963), s. 102 [Marx ve Entelektüeller]. "Burjuva parçası" alıntısı Feuer tarafından *Komünist Manifesto*'dan yapılmıştır.

12 Hannah Arendt şunları gözlemler: "... *hareketin* örgütsel araçları ile ... totaliter *devletinkiler* arasındaki çarpıcı benzerlikler aslında pek şaşırtıcı değildir," *a.g.e.*, s. 412.

Ürünler, İlya Ehrenburg ve diğer pek çok kişinin de şikayet ettiği üzere, bayattı; zira bakış açısı “ayakkabı imalatı” perspektifiydi.

Tkaçev’in Marksist eğilimleri ile - genel anlamda altyapı-üst-yapı formülüyle - istenççiliği bariz bir biçimde çelişikti. Marx ve Engels ise bu ikilemi istenççi aşamayı (eğer böyle bir aşama mevcutsa)¹³ devrimle, devrimin eski, burjuva toplumu yıkmasıyla durdurarak aşmıştı. “Zorunluluktan özgürlüğe atılım” örgütlenme, planlama ve otoriter önderliği içeriyor gibi görünebilir. Ama bunu takip edecek sosyalist dönemle ilgili olarak, Marx ve Engels iktisadi belirlenimcilik ve diyalektik materyalizme sadık kalmış; yeni sosyalist kültürün nereyse tabii olarak sosyalist üretim ilişkilerinden ve sosyalist *gemeinwesen*’den [toplumdan] neşet etmesini ummuştur.

“Geç kalmış dev” Rusya üzerine yazar ve düşünürken Tkaçev, Lenin’e ve ondan sonrakilere benzer bir şekilde, iktisadi nedensellik ya da tarihin diyalektik süreci ile ilgili metafizik ve ukala gurura teslim olmaz, olamaz. Tkaçev’in sözlerini hatırlayalım: “Devrimci azınlık artık beklemeye gönüllü değildir ve bilinci halka dayatma görevini üstlenir.” Yahut “entelektüel azınlık, mücadeleyi üzerine düşünölmüş ve akılcı bir biçime sokacak, onu önceden belirlenmiş amaçlara yönlendirecek, bu kaba malzemeyi [yığınlar] ideal ilkele-re sevk edecektir.” Bu yüzden, Tkaçev’in iktisadi zemini tarif ederken kullandığı “düşünce ve davranışların birincil kaynağı ve itici gücü” olarak ayna metaforuna rağmen, üstyapı da hem devrimden önce, hem devrim esnasında hem de sonrasında hayli etkindir. Tkaçev istenççi dünya görüşünü özellikle de devrim sonrası döneme uygulamaktadır.

Yine de Tkaçev (ve aynı tür teorik kahramanlıklara soyunmuş olan diğerleri) bir açmaza, Lenin’i hayatının sonlarına doğru dumura uğratan bir açmaza neden oldu.¹⁴ Hem Tkaçevci, hem de Leninist düşüncedeki istenççi eğilim karıştırılmaması gereken bir şeyi karıştırmaya meyilliydi; özgürce gelişen bir kültür, tepedeki siyasi otoritelerin pek az müdahale ettiği yaratıcı ve engellenmemiş en-

13 Kimi Marksist eleştirmenler *Komünist Manifesto*’daki kendiliğindenlik alıntısını Marksizm’in anti-otoriter ve demokratik damarının bir örneği olarak görür: Devrim, “proleterlerin ezici çoğunluğu tarafından”, *kendi çabalarıyla* başarılabacaktır.

14 Fischer, *a.g.e.*, *Forum*, s. 8 ile karşılaştırınız. Fischer şunu gözlemliyordu: “Lenin o dönemde [hayatının sonuna doğru] en parlak zamanını yaşıyordu.” Fischer Lenin’in bu ikilemin farkına vardığına ama bir çözüm bulamadığına inanıyordu.

telektüel tahayyül ve yenilikçiliğin olmadığı yerde marazlı sonuçlar alınacağı barizdir. Entelektüel tahayyülün ve yeniliğin kaynağı kuruyabilir ya da rutin hale gelebilir; resim, deneme ve roman alanlarında bir karaborsa oluşabilir. İdareciler için daha önemlisi, rejimin meşruiyeti suni hale gelir ve gelecek nesillerde vatandaşların samimi, güçlü ve tabii desteğinden yoksun kalabilir. İster memnuniyetsizlikten isterse sadakatten olsun, tabanın desteği ve halkın hissiyatının kendiliğinden ifadesi mevcut değilse, rejimin halkçı zemini ve program ve beyanlarının inanılabilirliği yıpranır. Bu da rejimin ulusal amaçları planlama ve uygulamasına olan inancın tükenmesine neden olur.¹⁵ Sovyet basınında, siyasi iktidarın düşüşünün etkisi ve ürünü olarak, coşkuyu suni yollarla arttırma örnekleri saymakla bitmez.¹⁶ Yönetilenlerin yönetenlere sadakati, tıpkı 1956'da Komünist Macaristan'da ya da 1966'dan sonra Komünist Çin'de olduğu gibi tümüyle yok olabilir. Düşüş halindeki iktidarların rejimleri, harıl harıl halkın tatminsizliğinin boşalacağı kanallar açmaya uğraşırlar (1956-1957'de Komünist Çin'de Mao Zedong "çelişkiler sorunu" ile baş etmek için "yüz çiçek açsın" formülünü dile getiriyordu).

Şurası kesindir ki aşırı istenççilik, tek parti diktası ve otoriterlik devrim aşamasından devrim sonrası sosyalizm ve komünizmi inşa etme aşamasına taşındığında, ulusun kültüründe, sosyalizm ve komünizmi inşa etme amacına; dipnot 15'de alıntılanan Profesör Merriam'ın sözleriyle "insanın yaratıcı evrim sürecine" de zarar veren yan etkilere sahip olabilir. Bu istenççilik ve otoriterliğin kötü etkileri şunlardır:

15 "[Kamunun] işbirliği, düzen, hiyerarşi, disiplin ve önderliğin eksikliğine işaret etmez - bunlar bu alanda var olabilirler - fakat kaba kuvvete görece daha az, topluluğun çekici güçlerine daha fazla vurgu yapar - daha az güç, daha fazla çiçek; yani siyasetin olumlu yüzü, korkunç yüzü değil. ... İnsanlık tarihindeki tüm devrimlerin en büyüğü, insana düşen rolün yaratıcı evrim olduğunu kabul etmektir çünkü bu tüm eğitim, sanayi, hükümet kurumlarının ruhunu dönüştürecek; insan hayatının en yüksek ve en iyi değerlerinin gerçekleşmesine giden yolu açacak; liderlerin bağırıp çağırmadan, lanetlemeden ve tehdit etmeden, vatandaşların da ayak diremeden, sinmeden ve korkmadan yaşayacakları bir örgütlenmeyi getirecektir. Hepsi dik duracak; haysiyetli ve özgür bir biçimde, sakın seslerle konuşacaktır." Charles E. Merriam, *Systematic Politics* (Chicago: University of Chicago Press, 1946), s. 345'teki kapanış cümleleri.

16 Parti oligarşisinin ideoloji-eylem işlevi Kruşçev sonrası dönemde Pravda'da şöyle tanımlanıyordu (12 Ocak 1965): V. Stepanov'un "Örgütlenme-Leninist İlke" başlıklı makalesinden: "Halk Parti'yi düşüncelerinin de hükümdarı olarak görür ki bu doğrudur. ... Parti örgütlenmeleri, halkın davranışlarının temeli olan kamu bilinci ve kamuoyunu biçimlendirmek gibi onurlu ve mühim bir görevi üstlenirler."

1. Vatandaşlarda oligarşi rejiminin meşruiyetine dair hassasiyet ya da kuşku uyandırmak - tabandan gelen desteğin gelişiminin zayıf olmasından kaynaklanır; destek ancak özgürce ifade edildiğinde ve zorlama olmadığında güçlüdür -.
2. Çeşitli yaratıcı kaynağı kurutması ya da kurutma tehdidi - SSCB'de özellikle edebiyat ve müzikte; daha az olmakla birlikte (tarzların deneyciliği teşvik ettiği) sinema alanında ve (Stalin sonrası dönemde nispeten apolitik olduğu düşünülen) doğa bilimleri alanında görülmüştür -.
3. Resmi ideolojinin altüst oluşu - İktisadi belirlenimci teoriye göre komünizmin inşası tek parti diktatörlüğünü anakronik hale getirir; "proletarya diktatörlüğü" adını "tüm halkların devleti" ya da "tüm halkların partisi (SBKP)" haline getirmek de bu sorunu çözmez -.

SSCB'deki parti ideologları, Zbigniew K. Brzezinski'nin işaret ettiği gibi, rejimin resmi ideolojisini desteklemek için her tür aracı kullanma telaşındadır. Çünkü ideoloji rejimin meşrulaştırılmasıyla yakından ilgilidir:

İdeolojinin rolü, rejimin yığınları telkin etmek için gösterdiği canhıraş çabayı da içerir. Telkinin, rejimle toplum arasındaki ilişkinin, hatta rejimin kendisiyle ilişkisinin en ayırt edici niteliği olma sıfatını teröre bıraktığını söylemek abartı olmaz. Rejimle halk arasında bulunan örgütlü aracı grupların yok edilmesiyle, kurulmakta olan yeni toplumun temel taslağı, sınıf mücadelesi vurgusu Sovyet halkına hakim partinin değerlerini aşılama görevini üstlendi. Sovyet siyasi sistemini yakından inceledikçe buna adanan çaba, enerji ve kaynağın yekûnu karşısında etkilenmemek imkânsızdır. Pravda'da 14 Eylül 1960'ta yayınlanan sözlerle "yeni insanın yükselişi" için bu kadar çabanın harcandığı başka bir örnek görmek imkânsızdır. Parti bir yandan sıkıntı, tek biçimliliğe karşıtlık, Batı'yla özgür ilişki kurulamaması, inançsızlık ve sözde rıza gibi zorluklarla karşılaşırken bir yandan da çok büyük bir avantajı kullanabilmiştir; bugün evrensel olarak doğru kabul edilen şekilde, ideolojik telkin süreciyle toplumun teknik modernleşmesi arasındaki bağ olmuştur. Yakın zamanda propaganda tartışmalarında Parti'nin ikisini birleştirmeye dair vurgusu rastlantı değildir; ayrıca Parti, iktidarı tekelinde bulundurduğundan modernleşmeyi ideolojinin ilham verdiği eylemin bir sonucuymuş gibi gösterebilmektedir. Parti'nin ideoloji-eylem konusundaki örgütsel saplantısı modernleşmenin kaynağı haline gelmekte ve Parti'nin toplumsal meşruiyetini güçlendirmektedir.¹⁷

17 Zbigniew K. Brzezinski, *Ideology and Power in Soviet Politics* (New York: Frederick A.

Brzezinski'nin keskin yorumlarına şunu ekleyebiliriz: Rejimin ideoloji-eyleminin coşkulu niteliği yukarıda üçüncü maddede tartıştığımız ikilemi de bilemektedir; yarım asırlık “sosyalist” Rusya’da varolan “iktisadi belirlenimcilik” “siyasi belirlenimcilik” karşıtlığı resmi ideolojiyi; onun tek parti iktidarını ve oligarkların entrikalarını meşrulaştırma çabalarını (Brzezinski'nin ifadesiyle) “aşındırmaktadır.” Mesela, 13-14 Ekim 1964'te Moskova'daki darbede Kruşçev görevden alınmış, yerine Brezhnev-Kosygin rejimi yerleşmiştir.

Şunu belirtmek gerekir ki Rus Marksistlerinin (hatta Bolşeviklerin) hepsi devrimci istenççiliğin ya da devrim sonrası entelektüelizm ve Jakobenizmin, Marksist iktisadi belirlenim ya da diyalektik materyalizm teorisinin altını oymasına müsaade etmiş değildi. Bu, Marx'ta olduğu gibi, gelecekteki mutfaklarla ilgili fal açmakta gönülsüz olmalarından kaynaklanıyordu. Mesela, “Rus Marksizmi'nin babası” Plekhanov şunları yazmıştı: Dünya üzerinde sanata “şu ya da bu yöne gitmesi gerektiğini” söyleyebilecek; bilim ya da felsefe için yön tayin edebilecek hiçbir iktidar yoktur.¹⁸

Elbette Plekhanov'un Marksist tarihsel materyalizme ve iktisadi belirlenimciliğe kati sadakati onu Bolşevik muhaliflerinin istenççiliğinden azade kılmıştır. Fakat Bolşevikler arasında bile kültürel dikte ile ilgili kimi tereddütler vardır. Mesela Troçki şöyle yazar:

Sanatın nesnel olarak topluma tabi ve faydalı olmasına dair Marksist algımız siyasi terimlere tercüme edildiğinde, sanatın yönerge ve diktelerle yönetilmesini asla içermemektedir. İşçiye ifade eden her şeyin yeni ve devrimci olduğunu düşünmek saçmalaktır. Şairlerden fabrika bacalarını ya da sermayeye isyanı tarif etmelerini istemek gülünç olur. Barızdır ki yeni sanat proletarya kültürünün içinde kendi ilgilerini organik bir biçimde geliştirecektir. Yeni sanatın sabanının süreceği toprak parçasını sınırlandırmak imkânsızdır; bilakis tüm dünyayı işlemesi gerekir onun.¹⁹

Praeger, 1962), ss. 79-80.

18 Plekhanov'un *Literaturnoye Nasslediye G. V. Plekhanova* (Moskova: Gosudarstvennoye Sotsial'no-Ekonomicheskoye Izdatel'stvo, 1936) adlı kitapta yayınlanan defterinden, s. 201. Samuel H. Baron nedense *Plekhanov-Father of Russian Marxism* başlıklı kitabında Plekhanov'un bakış açısının bu veçhesini görmezden gelmiştir.

19 Leon Troçki, *Literatura i revolyutsiya*, Soil Publishers of the Central Board of Political Education (Moskova: Krasnaya No', 1923), s. 125 [*Edebiyat ve Devrim*, İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 1989]

Diyalektik materyalizm için sanat her daim topluma tabi ve nesnel tarihsel sürecin perspektifinden bakılınca tarihsel olarak faydacıdır. Kelimelerinin elzem ritmi marifetiyle sanat, karanlık ve insani halleri araştırır; düşünce ve hissiyatı birbirine karıştırır ya da onları birbirinin karşısına koyar; bireyin ve topluluğun manevi tecrübesini zenginleştirir; hissiyatı rafine, esnek, sempatik, yankılı bir hale getirir; düşüncenin kapasitesini tek bir tecrübenin rotasından ziyade her yöne doğru genişletir ve bireyi, toplumsal grubu ve ulusu besler.²⁰

Sanat kendi yolunu çizmelidir. Marksizm'in yöntemleri sanatın yöntemleri değildir. Parti proletaryanın önderidir, tarihsel sürecin değil.²¹

Stalin'in sanatçı, yazar ve felsefecileri "insan ruhunun mühendisleri" olarak adlandırması Sovyet toplumunun içine işledikçe ve tek parti oligarşisinin işleyişinin bir parçası haline geldikçe, bu tür Marksist beyanlar unutulmuştur.

Tkaçev ve Akılcılaştırma Olarak İdeoloji

Tkaçev'in Makyavelciliğini en açıkça beyan ettiği konu ideolojilerin, içerdikleri hakikatten bağımsız olarak faydaları ve uygulanabilirlikleri tartışmasıdır. Marx'ın materyalist görüşünden bahsederken "muazzam *pratik* önemine" işaret ettiğini hatırlayabiliriz. "İdeoloji" diyordu Tkaçev, "toplumsal davaların hakiki veçhelerine ciddi bir biçimde adanmış kişilerin enerjilerini ve eylemlerini yoğunlaştırır. Bu hakiki veçheler de halkın hayati çıkarlarıdır." İktisadi materyalizm bunların en zaruri güçlerin desteğini almasını garantiler. Bu da doğrudan eyleme ilham veren bir mahmuz haline gelir.²²

Hans Morgenthau, belki de Mannheim ve diğerlerinin çalışmalarından ilhamla ideolojiyi siyasi iktidarın ele geçirilmesi ve elde tutulmasına dair zalim gerçeklerin akılcılaştırılmasından ibaret olarak görür. Bu çözümleme Tkaçevizm ve modern Jakobenizme uygulandığında, *ideolojik formüllerin yaratıldığı çağın etkin toplumsal, entelektüel ya da ulusal kültür etkenleriyle bu ideolojik formülasyonlar arasındaki ba-*

20 A.g.e., s. 123.

21 A.g.e., s. 131.

22 Tkaçev, *Sochineniya*, I, 70. Yukarıda, s. 130-131'deki tartışmaya bakınız.

*riz ilişkisi*yi görebiliriz. Bu ilişkiyi incelerken Bertrand de Jouvenel'in ideolojiye dair cümlesi akılda tutulmalıdır: "Devrimci bir dönemin mantığı, fikirlerde değil vakalarda aranmalıdır. ... Merkezi vaka da Yeni İktidar'ın inşasıdır."

Tkaçevci-Leninist ideolojinin formüle edildiği dönemin toplumsal, iktisadi ve entelektüel şartlarıyla uyum içinde olduğunu göstermek için büyük teorisyenlerin yazılarından bölümler alıntılatacağım ve bu alıntıları on dokuzuncu yüzyıl Rusyası'nda geçerli fikirlere ve şartlara göre sınıflandıracacağım. Bu uyum Tkaçev ve Lenin'in, düşünce ve ifadelerini kendi dönemlerinde yaşayan diğer kişilerin de katkıda bulunduğu ortak kaynaktan devşiren, ideallerini deneyimsel zemine dayandıran, o döneme ait kişiler olduğunun kanıtı mıdır? Yoksa bu uyum Tkaçev ve Lenin'in mevcut koşulları ve entelektüel modaları küçümseleser de kendi fikirlerinin propagandasını yapmak ve sonunda Rusya'da iktidarı ele geçirmek için kullanan oportünist sofistler olduğunu mu gösterir?

Mesela, bilim ve bilimsel yöntem on dokuzuncu yüzyılın sonunda Rusya'da muazzam itibar görmekteydi. Pek çok kişi, son zamanlarda jeoloji, biyoloji ve fizik alanlarında keşfedilenlere benzer hakikatlerin insan toplumu için de bulunabileceğine inanmaktaydı. Bu düşünürler bir ideolojinin, Tkaçev ve Lenin'in ideolojisi gibi, entelektüelleri ya da yarı entelektüelleri ikna edebilmek için bilimsel jargonu kullanması hatta kendini bir bilim olarak adlandırması inancını paylaşıyorlar mıydı yahut bunun farkında mıydılar? Bu soruların basit bir yanıtı yoktur. Bu kişiler şu ya da bu dönemde, yığınlarla ilişki kurma sorununu çözmek için Makyavelci yaklaşımları açıkça benimsemiştir. Her biri toplumu ideal bir plana göre yeniden modellemek amacını taşımış, mevcut toplumsal düzenin dayanılmaz hale gelişine tepki göstermiştir. Yine de diğerkâmlıkları takdire şayandır. Okur, onları aşağıdaki alıntılarla ilişki halinde düşünmelidir. Bir de Tkaçev ve Lenin'in fikirlerinin benzerliklerine dikkat edilmelidir.

İdeolojinin Olgusal ya da “Mantıksal” Duruma ya da Öncüle Uygunluğu

Rusya’daki Durum

On dokuzuncu yüzyıl Bilim Çağı ve bu çağın inkâr edilemez postulatları küçük rasyonalist entelijansiya grubunda, bilimin insanların toplum içindeki eylemlerine ve bir tür toplumsal fizik haline gelen siyasete de uygulanabileceği sanısını yaratmıştı.

İdeolojik Akılcılaştırma

Komünizm ilkelerden değil gerçeklerden hareket eder. ... Önceki felsefi düşüncelerin tümünden kalan, düşüncenin *bilimi* ve kanunlarıdır: Formel mantık ve diyalektik. Bunların dışındaki her şey tabiatın ve tarihin pozitif *bilimine* katılmıştır. –MARX²³

Marksizm, tabiatın ve toplumun gelişimini idare eden yasaların *bilimidir*; mazlum ve sömürülmüş yığınların devriminin *bilimidir*; sosyalizmin tüm ülkelerdeki zaferinin *bilimidir*; Komünist toplumu yaratmanın *bilimidir*. –STALİN²⁴

İster astronomi olsun, ister biyoloji, ister tarih, tüm *bilimlerin* özü aynıdır; bilim, verili olguyu yöneten yasalarla ilgilenir. ... Bizim yapmamız gereken, toplumun deneye tabi gerçeklerini bilimin kontrolü altına almak ve böylece toplumsal deneysel verilerin kaosa uyum ve düzen²⁵ getirmektir. –TKAÇEV²⁶

23 Karl Marx, Selected Works (Moskova: Institut Marksa-Engelsa, 1933), I, 15 (alıntıdaki italikler benim –A. L. W.).

24 Stalin, *History of the CPSU(b)-Short Course* (New York: International Publishers, 1939), s. 355 [Sovyetler Birliği Komünist (Bolşevik) Partisini Tarihi, Kor Yayınları]ion (Moskova: Krasnaya No’madan, Kor Yayınları] Tarihi - Kısa (alıntıdaki italikler benim - A.tion (Moskova: Krasnaya No’madan,ion (Moskova: Krasnaya No’madan, Kor Yayınları] Tarihi - Kısa (alıntıdaki italikler benim - A.tion (Moskova: Krasnaya No’madan,

25 Rusya’da, bilimin bu kadar geniş kapsamlı uygulanmasına muhalefet edecek “Rus Thomas Huxley” pek nadir bir olguydu. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıl toplum bilimcilerinin bilimi lüzumundan fazla geniş uygulamalara alet ettikleri örneklerin şahane bir eleştirisi için bakınız: F. A. Hayek, *The Counter-Revolution of Science. Studies on the Abuse of Reason* (Glencoe: The Free Press).

26 Tkaçev (*Sochineniya*, I, 35, 67) şunu savunacak kadar ileri gitmiştir: “İnsan düşüncesinin kendi yasaları vardır. ... yani ne kadar özgür de olsa iki artı ikinin beş ettiğini asla

Bilim, Bilim İnsanlarına Gerek Duyar

Bilimsel hakikatin algılanması, ham verinin organize edilmesi, düşünce sistemlerinin ve eylem programlarının formüle edilmesi için yetenekli bilimsel zihinlere ihtiyaç vardır. Onlar “zarureti” anlar ve gerçekleşmesine yardımcı olurlar. Zaruretin kendi amaçlarını meydana getirdiği sınıftan olabilirler de, olmayabilirler de. Önemli olan onların yeni bilimi aydınlatan, taşıyan, yayan kişiler olmasıdır. Bilim insanlarının nüfusun küçük bir azınlığından daha fazlasını oluşturması beklenmez.

Bilim İnsanlarına Duyulan İhtiyacın İdeolojik Akılcılaştırılması

Bireylerin diktatörlüğü tarihte sıklıkla devrimci sınıfların diktatörlüğünün ifadecisi, taşıyıcısı ve rehberi olmuştur - tarihsel deneyimin bu söylediği inkâr edilemez -. –LENİN²⁷

Modern sosyalist bilinç ancak *kapsamlı bilimsel bilgi* zemini üzerinde yükselebilir. ... Bu bilimin araçları proletarya değil, *burjuva entelijansıyasıdır*. –LENİN²⁸

Bzim partimizdeki entelektüellerin oranı, Batı Avrupa partilerinininkinden daha fazladır. –LENİN²⁹

Nesnel iktisadi süreç öncelikle *Komünist Parti liderleri* tarafından algılanır; onlar bu iktisadi süreçlerden siyasi sonuçlar çıkarırlar ve Yeni’nin Eski’ye galip gelmesi için gereken önlemleri işaret ederler. –STALİN³⁰

söylemeyecektir.” Dostoyevski’nin yeraltındaki adamı bunu reddeder! Tkaçev “bilim” kelimesinin parti zihniyetine sahip bireylerce de suiistimal edilebileceği uyarısında bulunmuştur: “Birinin kendi siyasi iktisadını, tarihini, hukukunu ve psikolojisini tarif ederken ‘bilim’ kelimesini kullanıp deneysel gerçeğe bilimsel olanı birbirine karıştırmamalıyız.”

27 Lenin, Sochineniya (4. Baskı), XXVII, 240-41.

28 Lenin, *What Is To Be Done?*, A.g.e., V, 32-33, 40. [*Ne Yapmalı?*]

29 Lenin, Lewis Freuer, a.g.e., s. 104’te alıntılandığı haliyle.

30 Stalin, *Voprosy filosofii*, VIII, No. 5 (1952), 60 (Bildiyim kadarıyla bu alıntı İngilizce’de daha önce hiç yayınlanmadı). Alıntının devamı Platon’un *Devlet*’teki mağara alegorisine benzer.

Verili bir sınıfın *düşünür temsilcileri* gerekli bilgiye ve deneyime sahip olanlardır - girift siyasi sorunlara hızlı ve doğru çözümler bulmak için gerekli siyasi içgüdüye sahiptirler -. –LENİN³¹

Entelektüel azınlık, üzerine düşünülmüş ve akılcı bir mücadele biçimi uygulayacak, bu kaba maddi unsuru [yığınlar] ideal ilkelere yönlendirecek ve önceden belirlenmiş amaçlara ulaşacaktır. ... Uygarlaşmamış kalabalık, baskı altındaki koşullarının nedenlerini bilemeyecek ve bunları düzeltemeyecek kadar kaba ve cahildir. –TKAÇEV³²

Rusya'daki Durum

Rusya gibi nüfusunun çoğu cahil köylülerden, zayıf proletaryadan ve burjuvaziden oluşan, pek az burjuva özgürlüğüne sahip, geri kalmış bir ülkede; birkaç şehirdeki idari yapının tüm ülkeyi kontrolü altında tuttuğu devrim, bu birkaç kontrol merkezine yoğunlaşmalı, orada örgütlenmelidir. Bu merkezlerde yetişen küçük bir azınlık vardır; devrimin başını çekmek ve hem şehirlerdeki, hem de taşradaki çoğunluğa devrim programını dayatmak için hazırdırlar.

Azınlığın Çoğunluğa Hakimiyetinin İdeolojik Akılcılaştırılması

Proletaryanın önemi, *onu oluşturan kişilerin sayısından çok daha fazladır*. Bu yüzden de proletarya *nüfusun azınlığını* oluştursa da burjuvazi karşısında zafer kazanma kabiliyetine sahiptir. ...

İşçi partileri sınıflarının sadece *belli bir azınlığını* kucaklayabilirler. ... Şunu kabul etmek zorundayız: *Sadece bu bilinçli azınlık*, yığınlara önderlik edebilir ve onları ileri taşıyabilir. ...

Ulusun siyasi kaderine bir dereceye kadar büyük şehirler, geniş ticaret ve sanayi merkezleri karar verir. “Sosyalist” centilmenler devleti kutsal bir varlık, bir idol veya ifadesini oyda bulan etkileşim halindeki güçler sonucunda ortaya çıkan bir yönelim olarak görürler; mutlak “otantik demokrasi” olarak. –LENİN³³

31 V. I. Lenin, *Detskaya bolezn'* “levizny v komünizme” (Moskova: Orgiz, 1945), ss. 6-7, 21-22.

32 Tkaçev, *Sochineniya*, III, 491-92.

33 Lenin, *Sochineniya* (4. Baskı), XXX, 50. Lenin burada proletarya halkın toplam nüfusunun

İktidar merkezine yapılacak bir saldırı ... pozitif ve uzun erimli sonuçlar alınmasını sağlayabilir. –TKAÇEV³⁴

Köylüler ... bir orta sınıf kesimi olarak ... nesillerinin tükenmesini önlemeye çabalarlar. Bu yüzden devrimci değil muhafazakârdırlar. Hayır, daha da fazlası, *gerici*dirler, zira tarihin çarkını geri döndürmeye uğraşırlar. –MARX³⁵

Proletaryanın emekçilerin çoğunluğunu “ikna ettiği” ve sonunda seçim marifetiyle kendi taraflarına çektiği masalı anlatıp duruyorlar. ... Küçük burjuva kesiminin [yani *köylü çoğunluğun* - A. L. W.] sempatisi ve desteği ancak burjuvazinin kafasına sıktıktan ve devlet iktidarını ele geçirdikten sonra kazanılabilir. ... İkinci Enternasyonal’in partizanlarının propagandasına bakılırsa ... proletarya önce çoğunluğun iradesinin formel ifadesine erişmeli ... sonra iktidarı proletaryaya devretmeliler. Bu *yanılgı* burjuva partilerinin, sermayenin zulmü marifetiyle yığınları aldatabildiklerinden ötürü egemen olabildikleri gerçeğini görmezden geliyor. –LENİN³⁶

Rusya’da tüm ulusun, *her şunfa hayatı ve saf olan her şeyin temsilcisi olarak proletarya* öne çıkmaktadır. –LENİN³⁷

Halkı kendi haline bırakırsanız, yeni hiçbir şey inşa etmezler. ... Köylü, hayatının geleneksel biçimlerini sever ve onların kılına bile dokunulmasını istemez. ... Programımızın bu tek taraflı yerel arzular ve rutinlerince yönetilen çoğunluğun kaprisli keyfiliği üzerine inşa edilmesi durumunda, sosyalist ilkelelerin hangi hızda ve ne kadar başarıyla gerçekleştirilebileceği kolayca tahmin edilebilir. –TKAÇEV³⁸

Bir ulusun iradesinden bahsettiğimizde, ulusun kanaatlerinden bahsediyor olma ihtimalimiz var mı? Asla! ... Biz proletarya sınıfının diktatörlüğünü destekliyoruz. Ulusun iradesi derken neyi kastettiğimiz buradan anla-

pek azını oluştursa da, proletaryayı temsil eden, şehirlerde konumlanan “öncülerin öncüsü” olan grubun önemini vurgulayan bir takım gözlemlerini aktarır.

34 Tkaçev, *Sochineniya*, I, 48, dipnot.

35 *The Communist Manifesto* (Chicago: Kerr and Co., 1940), ss. 26-27. [*Komünist Manifesto*]

36 Lenin, *Sochineniya* (4. Baskı), XXX, 245-50.

37 Lenin, *Sochineniya* (4. Baskı), XXI, 254.

38 Tkaçev, *Sochineniya*, III, 256.

şılabilir. ... *Evrensel oy hakkı üzerine yapılan tartışmalar bizim için hiçbir şey ifade etmez.* –OSİNSKY³⁹

Halkın hakiki çoğunluğu *biçimsel olarak* [halkoylamasında olduğu gibi] *anlaşılmamalıdır.* –TROÇKİ⁴⁰

Parti, azınlığın azınlığıdır. –LENİN⁴¹

Yeni Sosyalist Diktatörlüğün Düşmanı Liberalizm

Mutlakiyetçi bir sistemin en zor ve mantıklı düşmanı liberalizmdir; yani siyasi iktidarın dönemsel olarak değiştiği, muhalefete rakip partiler, basın, kamuoyu, baskı grupları vb. eliyle söz hakkı verilen sistem. Liberalizm çeşitli toplumsal ve siyasi felsefelere hoşgörü içerir. Bu felsefelerden hiçbiri hakikat üzerinde tekel sahibi değildir.

Liberalizmin İdeolojik Olarak Mabkum Edilmesi

Devlette çoğunluk olan işçilerin kazandığı bir oy çizelgesi her zaman *bir masal, fantastik bir hak* olarak kalacak ve bu haktan işçilerinkiyle alakası olmayan çıkarlara sahip zümreler faydalanacaktır. –TKAÇEV⁴²

39 On Birinci Parti Kongresi'nde Bolşevik lider Valerian V. Osinsky.

40 Troçki, *History of the Russian Revolution* (New York: Simon and Schuster, 1937), III, 177. [Rus Devriminin Tarihi, Yazın Yayınları, 2017]

41 Lenin, 14 Temmuz 1919'da "Üçüncü Enternasyonalin Görevleri" ve 23 Temmuz 1920'de İkinci Komünist Enternasyonal Kongresi. Çoğunluğun "gerçek iradesinin" çok küçük bir azınlık tarafından temsil edilmesi fikri sadece Rus Komünistleri'ne ait bir fikir değildir. Alman Nasyonal Sosyalistlerince de kimi zaman kullanılmıştır: "Halkın Gerçek İradesi parlamento oylarıyla ve plebisitlerle ortaya çıkmaz. ... Halkın iradesi, saf ve yozlaşmamış haliyle, ancak lider tarafından ifade edilebilir. Bu yüzden, aslında çeşitli toplumsal çıkarların çatışmasını yansıtan parlamenter demokrasinin temsil ettiği sözde iradeyle Lider-Devlet'in temsil ettiği, gerçek siyasi kolektifin hakiki iradesi arasındaki farkı görmek gerekir. ... Bu kolektif irade bir kurgu değil, siyasi bir hakikattir." (Ernst Rudolf Huber, *Verfassungsrecht des grossdeutschen Reiches* [Hamburg, 1939], ss. 194-98.) Hajo Holborn *Political Science Quarterly* dergisinin Aralık 1964 tarihli sayısında yayınlanan "Origins and Political Character of Nazi Ideology" adlı makalesinde şu gözlemlerde bulunur: "Hitler *Kavgam*'da burjuvazinin ve eski üst sınıfların insancıl tereddütlerce engellenmelerinden ve 1914'teki Alman Cephelerini yeniden inşa etmekten daha iyi bir program önermemelerinden ötürü onları aptallıkla itham ederken neredeyse Maksist bir terminoloji kullanır." Holborn, Hitler'in *Kavgam*'da okurlarına örgütlenme ve propaganda tekniklerini Rus Bolşevikleri'nden öğrenmelerini salık verdiğini belirtmeden geçer. Hitler aynı şeyi Tkaçevizm'in ve Leninizm'in pek çok kavramı için de söyleyebilirdi.

42 Tkaçev; Kozmin, P. N. *Tkachev*, s. 105'te alıntılandığı haliyle.

Küçük burjuva demokratlar kendilerini “sosyalist” olarak adlandırırlar fakat aslında *burjuvazinin yandaşlarıdır*. ... Burjuva Alman Sosyal Demokrat Partisi, İkinci Enternasyonal’in en kuvvetli partisi ve Almanya’da Sovyetler Birliği’ne saldırılardaki en etkin partiydi. –LENİN⁴³

... Tüm iktidarın [pek çok siyasi gücü temsil eden –A. L. W.] Kurucu Meclis’e devredilmesi, *habis burjuvaziyle* anlaşmaya varmakla özdeştir. ... Rus Bolşevik Sovyetleri, emekçilerin çıkarlarını *burjuva partilerle* yapılacak anlaşmaların çıkarlarından üstte tutarlar. –LENİN⁴⁴

Proletaryanın belirmesiyle liberalizm, ilerlemeci niteliğini yitirmeye başladı. ... Kapitalizmin krizde olduğu bu dönemde *liberalizmin* gelişmesi, liberaller ve muhafazakârlar arasındaki farkların ortadan kalkmasına neden oldu. –LENİN⁴⁵

Her birkaç yılda bir hakim sınıfın hangi üyelerinin parlamentoya girip halka zulmedeceğine karar vermek - işte *burjuva parlamentarizminin* özü! – LENİN⁴⁶

Sermaye karşısındaki ölüm kalım savaşında proletaryanın siyasi demokrasinin taleplerini gözetmesini beklemek, yol kesen eşkıyalara karşı hayatını savunan bir adamdan, düşmanın icat ettiği Fransız güreşinin suni ve koşullu kurallarını gözetmesini beklemek gibidir. –LENİN⁴⁷

İlimli sosyalist ve liberal muhalifler *burjuva parlamentarizmi* çerçevesinde, kurumlarında ve alışkanlıkları içinde verilmiş bir oyun, *burjuva devlet aygıtının* bir parçası olduğunu anlayamadılar. Bu aygıt, *burjuva demokrasinden proletarya demokrasisine* geçmek için tepeden tırnağa yok edilmesi gereken bir aygıttır. ... Ciddi siyasi sorunlar kesinlikle *oyla çözülmez; ancak iç savaşla çözülür*. –LENİN⁴⁸

43 Lenin; Stalin, *Problems of Leninism* (New York: International Publishers, 1934), s. 420’de alıntılıandığı haliyle. [*Leninizmin Sorunları*, Sol Yayınları- Çev: Muzaffer İlhan Erdost - 2. Baskı 1992]

44 Lenin, *Sochineniya* (4. Baskı), XXII, 186-87.

45 “Liberalism,” *Malaya Sovetskaya Entsiklopediya*, V (1959), 539-40.

46 Lenin, “The State and Revolution”, *Sochineniya* (4. Baskı), XXI, 400. [*Devlet ve Devrim*, Yordam Kitap - Çev: Celal Üster - 2. Baskı 2017]

47 *Kommunisticheskii Internatsional* (3. Baskı; Moskova: No. 1, 1 Mayıs 1919), s. 14 (Alfred G. Meyer, *Leninism* [New York: Frederick A. Praeger, 1957], s. 69’da alıntılıandığı haliyle).

48 Lenin, a.g.e., ss. 69-70’de alıntılıandığı haliyle.

Haklara anlamını verebilecek tek şey, güçtür. –TKAÇEV⁴⁹

Burjuva demokrasisi özel çıkarları genel çıkarın, kısmi olanı bütünü, bencilliği diğerkâmlığın üstünde görür. –TKAÇEV⁵⁰

Devrimci azınlık halkı özgürleştirdikten sonra ... devrimin düşmanlarını yok etmeye yönelir. Böylece azınlık, *düşmanları* her tür direnç ve karşı saldırı imkânından mahrum eder. Ancak bundan sonra yeni, ilerici komünist unsurları ... ulusun hayatına dâhil edebilir. –TKAÇEV⁵¹

İnsan hakları ve sermayenin özgürlüğü; bu, kapitalizmin hükmü altında çözülemeyecek bir çelişkidir. –TKAÇEV⁵²

Batı Avrupa *burjuva siyasi özgürlüğü*, salt bu özgürlüğün tadını çıkarabilen ve boş vakti olanlara yarar. ... Kapitalist çıkarı emekçi çıkarının zıddıdır. *Arasında herhangi bir anlaşma düşünülemez. Her daim biri diğerini hükmü altına alma çabasında olacaktır.* Şu an sermayenin çıkarı emekçinin çıkarı üzerinde hüküm sürmektedir. –TKAÇEV⁵³

Elbette her adımın bedelinin kan olması, toplumdaki her iyi değişimin silahla kazanılabilmesi çok üzücüdür. ... Bize göre *sözde barışçıl reforma giden yol ve sakin ilerleme fikri* insanların vicdanlarını rahatlatmak ve zekâlarını uyutmak için bulunmuş, *uygulanması imkânsız ütopyadır.* –TKAÇEV⁵⁴

İşçi hareketinin tarihi şu an şunu göstermektedir: Her ülkede komünistler, her şeyden de çok hareketin kendi biçimlerinden biri olan Menşevizm’le (zaten başlamış olan) bir mücadele içine girecektir. –LENİN⁵⁵

Bu karşılaştırmalardan nasıl bir sonuç çıkarılabilir?

Öncelikle *fikirlerin koşullara uygunluğu* (en azından Rusya vaka-sında), Tkaçev, Lenin ve diğerlerinin düşüncelerinin dönemin koşullarına uygunluğu düşünüldüğünde, tesadüfi olmasa gerektir. Bu

49 Tkaçev; Kozmin, P. N. *Tkachev*, s. 105’te alıntılandığı haliyle.

50 Tkaçev, *Sochineniya*, III, 66.

51 A.g.e., III, 266.

52 A.g.e., II, 48-49.

53 Tkaçev; Kozmin, P. N. *Tkachev*, s. 60’ta alıntılandığı haliyle.

54 Tkaçev; Kozmin, a.g.e., s. 109-110’da alıntılandığı haliyle. Marx devrim sonrası tahammülsüzlük ihtimalini dışlamaz: “... yeni toplumun kanlı doğum sancıları...” (Marx ve Engels, *Werke* [Berlin: Dietz, 1959], V, 457).

55 Lenin, “Leftwing Communism - An Infantile Disease,” *Sochineniya* (4. Baskı), XXXI, 71. [‘Sol’ Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı, Agora Kitaplığı, Çev: Ferit Burak Aydar 2010]

uygunluk elbette büyük oranda kişinin somut durumu ve çevreyi nasıl gördüğüne ve ifade ettiğine doğrudan bağlıdır. Burada, somut durum, koşul ve öncüllerin solda konumlanmış siyasi gözlemci ve aktörlerin bakış açısından tasvir edildiğini varsayıyoruz. Ayrıca bir şey daha söylüyoruz: Bu kişilerin o zamanın somut durumunu o şekilde değerlendirmelerinin nedeni, kendi siyasi programlarına dâhil olan siyasi iktidarı ve ideolojik amaçları başarmaya duydukları istekti. Mesela bilimselcilik yüzyılın başında Rus entelektüeller için hayli çekici bir mevzu idi ve bu yüzden de siyasi çağrılar bilimselci bir şekilde ifade edilmesi tabiiydi. Bolşevikler de bunu yaptılar.

İkinci olarak, ideologların bazı fikirleri inandıklarından ötürü değil, elverişli akılcılaştırma gereçleri olduklarını düşündüklerinden ötürü dolaşıma soktukları sonucuna varmak, olgunlaşmamış bir kanı olur. Yine de kimi siyaset bilimciler ideolojinin bundan sadece biraz daha fazlasını içerdiğini ima etmiştir: Devlette siyasi iktidarı ele geçirmek, meşrulaştırmak ve elde tutmak için yapılan Mak-yavelci “göz boyama” (hatta Erich Fromm’a göre “ritüel”). Belki de şöyle söylemek daha nesnel olacaktır: Fikirler en iyi haliyle somut duruma verilen bilinçdışı tepkidir; en kötü haliyle de kurbanının zayıflıklarını çok iyi hesaplayan fanatik zihinlerin halka sonuçları ne olursa olsun dayatmaya çalıştıkları bilinçli yapıntılardır. İdeolojinin daha sofistike bir tarifi şudur: İdeoloji denetimsiz siyasi iktidarın katı uygulamalarını meşrulaştırma amacına hizmet eder. Bu çözümlemeye göre siyasi aktörler ideolojiyi vicdanları sağaltmak, zorunlu kötülükleri meşrulaştırmak ve masumların desteğini almak için bir kamuflaj ya da gururlu bir etik olarak kullanırlar. Bu görüşe göre insan kendi yanılgılarından memnun, gerçekliği geliştirme ihtiyacı duymayan nevrotik bir yaratığa indirgenmiş olur.

Beşeri bilimler alemi, ideolojinin işlevine dair farklı fikirleri olan bazı sözcüler üretmiştir. Onlara göre insanın daha iyiyi, hatta en iyiyi hayal etmesi, ideallerine ulaşmak için çabalaması, bu amaçlara ulaşacağına inandığı önderleri kendinden üstün görmesi tabii ve iyi bir şeydir. Bu varsayımlara göre ideoloji ideal hayatın ve bu ideali gerçekleştirmek için yapılan eylem planının tanımı haline gelir.

Derin ve geniş siyasi iktidarı sayesinde dünyaya kendi ideal modelini (başarılı ya da başarısız şekilde) dayatma imkânına sahip olmuş bir devlet ve elit varsa, o da Sovyet Hükümeti ve Komünist Parti’dir. Onlar, ideolojinin “hakikatlerin en güçlüsü” olduğunu ka-

nıtladılar. İktidar-için-iktidar ekolü mevcut Sovyet kurumları, hayat tarzı ve taktik projelerine dair neden ve nasıl sorularını yanıtsız bırakır. Mesela Bolşevik önderliği, neden SSCB’de ve rejimin uydusu olan diğer ülkelerde ithalat ve iç ihtiyaç için daha fazla ürün elde etmeye yönelik olarak özgür kooperatifeler yahut tarıma devlet sübvansiyonu yerine kolektif çiftlik formülünü tercih etti? Neden önemli iktisadi, siyasi ve kültürel görevler vatanseverlik, sadakat ve adalet çerçevesinde daha otonom gruplara dağıtılmak yerine, sabit fikirli disiplinli siyasi partiye verildi? Neden liderlerin seçimle düzenli olarak değiştirildiği, yönetilenlerin yönetenlerin seçiminde daha katılımcı olabildiği bir düzen yerine liderlerin bekası tercih edildi? Bu soruların yanıtı “iktidar için iktidar” anlayışında bulunamaz. Ne de olsa iktidarı ele geçirmenin, elde tutmanın ve kullanmanın pek çok biçimi vardır. Bu biçimlere tekabül eden bir o kadar da ideoloji ve program mevcuttur.

Tkaçevizm, Leninizm ve Sovyet Tarihçileri

Rusya’da Rus Marksizmi’nin en radikal kanadının zafer kazanması ve 1917’den kısa süre sonra ülkedeki tüm iletişim kontrolünü ele geçirecek tek parti diktatörlüğünün kurulması, devrim öncesi Rusya’daki farklı tür sosyalizmleri ve Marksizm’i konu edinen tarihçilerin tek taraflı bakışına neden oldu. Kimilerinin de kabul ettiği gibi tarihçiler yeni rejimin tam teşekküllü propaganda aygıtları gibi çalıştılar; kaçınılmaz olarak Kasım 1917’deki Bolşevik zaferiyle sonuçlanacak bir sözde sosyalizm gelişim hattının izini sürmeye başladılar. Devrimden Stalin’in tek adam rejimini dayatmasına dek Sovyet tarih yazımının on dokuzuncu yüzyılın devrimci figürlerinden bazılarını en radikal figürler olarak ayrı tutma eğilimi gözlenebilir. Bu kısmen kültürel savaştan kısmen de Stalin’in entelektüel topluluk ve bireyleri yıldırıp susturma yöntemlerinden kaynaklıdır. Fakat tarihçiler şu ya da bu devrimci doktrinin gelecekte vuku bulacak gelişmelerdeki ve nihayetinde Bolşevizm’in zaferindeki önemini ölçerken nadiren fikir birliğine ulaşabildiler. Tartışma ve farklılıkların çoğu hadım edilmiş vaziyette de olsa bugün de sürmektedir.⁵⁶

56 Tarihsel tartışmanın güncel konu ve başlıkları şunlardır: Dostoyevski ve edebiyatının ne derece gerçekçi, ne derece gerici olduğu; Narodnik teriminin tanımı - Narodnichestvo’nun

Stalin'in Lenin kültünü dayatmasından önce, devrim sonrasının Leninist tarihçilerine göre Tkaçev'in Bolşevizm üzerindeki etkileri neydi?

Tkaçev'e her yaklaşım Sovyet tarihçisini bir takım ciddi ve bariz riskle yüzleşmek zorunda bırakır. Öncelikle, Tkaçev'in görüşleriyle Lenin'inkiler arasındaki bariz benzerlikler onu kimilerinin adlandırdığı gibi "ilk Bolşevik" olarak anmaya yeter mi?⁵⁷ Eğer öyleyse, bu tanım, fikirlerin tarihsel gelişime katı bir biçimde bağlı olduğunu, yukarı doğru sarmal şekilde ilerleyen tarihsel sürecin geri döndürülemezliğini savunan tarihsel materyalizme uyar mı? Peki eğer Lenin ve takipçilerinin bir proto-Bolşevik selefin taklitçileri olduğu ortaya çıkarsa, o zaman Lenin'in ve Bolşevik Parti'nin özgünlüğüne ve itibarına ne olur?

İkinci olarak, Sovyet tarihçiler geçmişi ve geçmişteki kimi devrimci figürleri "Bolşevikleştirdiyse", aynı Sovyet tarihçiler kendilerini Batı'da sürgün yaşayan, Lenin'i "Blanquici", hatta *darbeci*, sahtekar komplocu olarak tanıtan kimi Sovyet düşmanı yayıncılarla aynı çizgide bulacaktır.⁵⁸

1920'lerde Tkaçevizm'le Bolşevizm'in ne derece benzer olduğu tartışmasına giren başlıca figürler Profesör M. N. Pokrovsky, B. P. Kozmin, B. I. Gorev, S. I. Mitskevich ve N. N. Baturin'dir. Bu beş yazar içinde en çok tanınanı, tartışmayı başlatan Pokrovsky'dir. Moskova'da 1924'te yayınlanan *On Dokuzuncu ve Yirminci Yüzyılda Rus Devrimci Hareketi Üzerine Denemeler (Ocherki russkovo revolyutsionno dvizheniya XIX-XX vv)* başlıklı kitabında ve fikirlerinin yaygın olarak bilinmesini sağlayan makale ve derslerinde Pokrovsky, devrim öncesi geçmişin nasıl Bolşevikleştirileceğini, Zaichnevsky'nin *Genç Rusya* bildirisiyle örneklendirir. Pokrovsky bu bildirinin "ta-

Menşevizm'in erken biçimlerinden biri mi yoksa pek çok eksiğine rağmen kısmen "devrimci demokratlık" mı sayılabileceği; Ogarev'in, Pisarev'in, Dobrolyubov'un ve diğerlerinin edebi ve devrimci faaliyetlerine ilişkin sayısız tartışma. Şurada burada denk gelinebilecek bir iki yorum dışında Tkaçev'le ilgili sessizliği farketmemek mümkün değildir.

57 S. I. Mitskevich, "Russkiye Yakobintsy," *Proletarskaya Revolyutsiya*, XVIII-XIX, No. 6-7 (1923), 12.

58 1920'lerin siyasi mültecilerinden biri olan S. P. Melgunov şunları yazar: "Meşhur Leninizm, Eski Rus Neçayevciliğinin ve Blanquiciliğin Rus versiyonunun Marksist terminoloji ile modernleştirilmiş, derinleştirilmiş, inanılmaz boyutlar katılmış bir halinden ibarettir. Gerçek ideolojik atası ise Tkaçev'dir" (N. V. Chaikovskii v gody grazhdanskol voiny [Paris, 1929], s. 10). Yarmolinsky, Karpovich, Dan, Slonim, Golddenveizer, Nicolaevsky gibiler bu siyasi mülteciler listesine dâhil edilebilir.

rihteki ilk Bolşevik belge” olduğunu iddia eder.⁵⁹ Pokrovsky’nin tarihsel sorgulamaları onu Rus tarihinin geniş kapsamının ötesine taşımıştır; bu yüzden de Tkaçev, Tkaçevizm ve Bolşevizm ile ilgili tartışmayı örneklemek için yukarıdaki yazarlardan ikisini, Mitskevich ve Baturin’i seçmek daha faydalı olacaktır.⁶⁰ Ama önce Gorev’e bakalım.

Rus devrim öncesi düşüncesinde Bolşevizm’e yakın olduğu düşünülen Blanquici unsura dair ciddi araştırmaların başlangıcı için, Pokrovsky’nin dersleri dışında B. I. Gorev’in August Blanqui üzerine yazdığı kitap da (bakınız, dipnot 62) bir kilometre taşıdır. Gorev, İşçi Sınıfının Özgürlüğü İçin Mücadele İttifakı’nın öne çıkan bir üyesiyken 1905 yılında Bolşevik oldu. Daha sonra Menşevizm’e geçti ve 1920’de tekrar Bolşevikler’e katıldı. Bu “döneklik” Lenin’in Tkaçev’e ve Tkaçevizm’e olan borcuna ilişkin iddialarının saygınlığını azalttı.⁶¹ Gorev, kitabı *August Blanqui*’de⁶² Marksizm içindeki Blanquici unsurların üç örgütsel ve taktik unsura indirgenebileceğini iddia ediyordu: Komplocu parti, azınlığın iktidarı ele geçirmesi

59 Pokrovsky’nin erken metinlerinden biri olan “Rus Devrim Tarihinde Lenin” (Lenin v istorii russkoi revolyutsii), Molodaya gvardiya, No. 203 (1923), 244.

60 Mitskevich ve Barutin’in alıntılanan makalelerine ek olarak yazar B. I. Gorev’in *Ogyust Blanki* (Moskova: Gosudarstvennoye Izdatel’stvo, 1921) başlıklı, şu makaleleri tetikleyen kitabını da incelemiştir: “Bolşevizm’de Blanquicilik unsurları mevcut mu?” (Yest’ li v Marksizme elementy Blankizma?), *Pechat’ i revolyutsiya*, Kitap V (1923), 112-15, (“Sineira” mahlasıyla yazılmış); B. Gorev, “Marksizm ve Blanquicilik arasındaki ideolojik benzerlik Marksizm’e halel getirir mi?” (“Obidno li dlya Marksizma ideinoe rodstvo s Blankizmom?”), *a.g.e.*, kitap V (1923), s. 115-19; Yarmolinsky, Karpovich, Dan, Nicolaevsky ve diğerlerinin bu kitabın bibliyografyasında ve başka yerlerinde atıf yapılan kitap ve makaleleri. Eski bir Menşevik olan Gorev, rastlantı bu ya, Tkaçev’e dair bir Sovyet ansiklopedisinin de yazarıdır (*Entsiklopedicheski Slovar’* [7. Baskı; Moskova: Russkovo Bibliograficheskovo Instituta Granat, 1927], XLI, Bölüm VIII, 217-19). “Sineira” mahlası, Pokrovsky, Mitskevich ve Gorev’in aldıkları konuma karşı Parti’nin Tkaçev konusundaki Ortodoks konumunu savunmak için taraftarlardan birince kullanılmıştır.

61 V. Varlamov, “Bakunin and the Russian Jacobins and Blanquists as Evaluated by Soviet Historiography”, *Research Program on the USSR* (New York: East European Fund, Inc., 1955), bu konuda yazılmış kitap ve makalelerin B. I. Nikolaevsky tarafından derlenen bir listesini de içerir.

62 Gorev’in Blanqui üzerine yaptığı çalışmanın başka bir edisyonunu kullandım. Gorev’in makalelerini (Blanqui üzerine olan da dâhil) içeren *Ot Tomaca Mora do Lenina - 1516-1917 - Populyarniye ocherki po istorii sotsializma y biografiakh i kharakteristikakh*, (4. Baskı; Moskova-Petrograd: Izdatel’stvo L.D. Frenkelya, 1923), ss. 28-34. Gorev’in bu kitapta toplanan makaleleri arasında Lassalle, Proudhon, Bakunin ve Lenin’e dair hayli ilginç yorumlar içeren yazılar vardır. Thomas More’a dek uzanarak Lenin ve diğerlerinin siyasi düşünceleri arasında kışkırtıcı benzerlik ve zıtlıklar öne sürülmektedir. Bildiğim kadarıyla bu kitap İngilizce külliyatta hiç anılmadı; yukarıda bahsettiğim Varlamov-Nicolaevsky bibliyografisi de öyle.

ve iktidarın ele geçirilmesinden sonra devrimci öncülerin diktatörlüğü. Gorev, Marksizm'deki tüm bu Blanquici unsurların Bolşevizm'in de önemli bir kısmını oluşturduğunu kanıtlamayı denemişti.

Gorev'in kitabı yayınlandıktan sonra iki makale yayınlandı. Biri Gorev'in Leninizm'le Tkaçevizm arasındaki ve her ikisiyle Marksizm arasında tespit ettiği akrabalığı desteklerken diğeri Gorev'e saldırıyor ve (kısmen Gorev'in yakın zamanda vazgeçtiği Menşevizminden hareketle) üstü kapalı tehditler içeriyordu.

Tkaçev-Lenin akrabalığını destekleyen ilk makale 1923'te *Proletarskaya revolyutsiya*'da (*Proletarya Devrimi*) yayınlanan "Rus Jakobenleri" başlıklı bir makaleydi ve devrim sonrası dönemde 1918'den itibaren Moskova Eğitim Departmanını yöneten Bolşevik parti üyesi, tıp doktoru S. I. Mitskevich tarafından yazılmıştı.⁶³ Bu makalede ve iki yıl sonra Baturin'e cevap olarak yazdığı bir diğerinde Mitskevich "Bolşevik ideolojisinin temeline dâhil olmuş" bazı fikirleri seçip ayırıyordu. Tkaçev bir sınıf olarak proletaryadan ziyade "devrimci partiden" bahsettiği için "Bolşevizm'le özdeşlik değil ... analogik bir benzerlik" olduğunu, öyle olmasa "Tkaçev'in bir Bolşevik ya da tersi, Bolşeviklerin Tkaçevci olduğu sonucuna varılabileceğini" ekleyerek konumunu geliştiriyordu.⁶⁴ Baturin'in düşmanca saldırısını kışkırtan en önemli cümlesi şuydu:

Şu reddedilemez bir gerçektir ki *Rus devrimi önemli ölçüde Tkaçev'in fikirleri üzerinden ilerlemiştir*: İktidarın önceden, katı merkezîyetçi ve disiplinli bir tavırla örgütlenen devrimci parti tarafından belirlenen bir zamanda ele geçirilmesi. Ve bu parti iktidarı ele geçirdiğinden beri pek çok açıdan Tkaçev'in tavsiyelerine uyarak ilerlemektedir.⁶⁵

63 Mitskevitch, Sergei Ivanovich'e (1869-1944) dair biyografik bilgileri *Küçük Sovyet Ansiklopedisi*'nde buldum. 1930'ların *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*'nde anılmıyor: 1893'te Moskova Üniversitesi'nden tıp doktoru olarak mezun olmuş. 1892'ye dek Marxist; 1893-1894'te *Halkın İradesi* hareketine dâhil olmuş. 1897'de Yakutsk'a sürülmüş, 1903'te Moskova'ya geri dönmüş. 1905-1906 yıllarında Moskova'da sonra da Nizhni-Novgorod'da Bolşevik devrimci çalışmalarına katılmış. 1914'te Saratov'a yerleşip Bolşevik yayıncılığa katkıda bulunmuş. 1918'de Moskova Eğitim Departmanı'nın başına getirilmiş; 1924-1934 arası Moskova Devrim Müzesi'nin organizasyonu ile ilgilenmiş ve oranın yöneticisi olmuş. Adı 1950 yılında yayınlanan *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*'nden çıkarılmış ama Stalin sonrası *Küçük Sovyet Ansiklopedisi*'nde yeniden belirmiş.

64 Mitskevich, "Baturin'e Cevap," *Katorga i ssylka* No. 3 (16), (1925), s. 93.

65 *Proletarskaya revolyutsiya*, No. 6-7 (18-19), (1923), s. 16.

Mitskevich Tkaçev'in düşüncesinde proletaryan sosyalizme ait unsurlar da bulunduğunu ekliyordu:

1860'ların ve 1870'lerin Rus devrimcilerinin hayli aşına olduğu burjuva ideolojisini aşmayı herkesten çok Zaichnevsky ve Tkaçev başarmıştı.⁶⁶

N. N. Baturin'in yazısı Mitskevich'in ilk makalesinden sonra yayınlandı. Şüphesiz, 1923'te Gorev'e saldıran ve *Proletarskaya revolyutsiya*'da 1924 ve 1925'te tekzipler yayınlatan, "Sineira" mahlasını kullanan (Tacitus'un "sine ira et studio" [kızmadan ve taraf tutmadan]) bir yazarın daha önce yayınlanmış bir saldırısından cesaret almıştı.⁶⁷ Baturin'in saldırısı (Sovyet akademisyenleri arasındaki, kimi zaman resmi Parti söylemi lehine olan iç çatışmaların motivasyonlarını görmezden gelerek) temelde Mitskevich'in Tkaçevizm'in özündeki küçük burjuvalığı görmezden geldiği iddiası üzerine kuruludur.⁶⁸ Buna göre Tkaçev, Marx ve Engels'in işaret ettiği sınıflar, sınıf mücadelesi, sınıfların tarihteki rolü gibi mefhumları kavrayamamıştır. Dahası Mitskevich'in Tkaçevizm ile Leninizm karşılaştırması da yüzeyseldir; var olan benzerlikler tamamen rastlantısaldır. Baturin Mitskevich'in, Tkaçev'in Marksist ve Leninist diyalektik tarih felsefesi ile alakası olmayan atılım teorisine vurgu yapmadığını

66 Mitskevich, *a.g.e.*, Katorga i ssylka (1925), s. 95. Gorev (Blanqui'ye dair kitabında) okurlara Lenin'in bir zamanlar *Bir Adım İleri İki Adım Geri* (Sol Yayınları, Çev: Yurdakul Fincancı, 6. Baskı 1997)'de şunları yazdığını hatırlatıyordu: "Proletaryanın örgütlenmesine çözülmez şekilde bağlı, sınıf çıkarlarının bilincinde bir Jakoben devrimci, bir Sosyal-Demokrattır" (V. I. Lenin, *Shag vpered, dva shaga nazad* [Moskova: Gospolitizdat, 1961], ss. 171-72). Lenin sıklıkla Bolşevikler'i "çağdaş Jakobenler", Menşevikler'i de "çağdaş Girondistler" olarak anıyordu (s. 171). Bu arada, Kozmin'in *P. N. Tkachev* adlı kitabı Lenin'in kişisel kütüphanesinde mevcuttu.

67 N. N. Baturin, "Rus Jakobenlerinin Mirası Üzerine" ("O nasledstve 'russkikh yakobinssev'"), *Proletarskaya revolyutsiya*, No. 7 (30), (1924), ss. 82-89; aynı yazar, "Rus Jakobenliğinin Ürünlerine Dair" ("Yescho o tsvetakh russkovo yakobintsva"), *Proletarskaya revolyutsiya*, No. 8 (43), (1925). Baturin'in iki makalesi, ölümünden sonra, Stalin döneminde, *Sochineniya*'da yayınlandı (Moskova-Leningrad: Gosudarstvennoye Izdatel'stvo, 1930), ss. 373-80 ve 392-405. (Bu bilgi Boris I. Nicolaevsky tarafından verilmiştir.) Baturin, Nikolai Nikolayevich (Zamyatin) (1877-1927) *Küçük Sovyet Ansiklopedisi*'nde (3. Baskı, I, [1958], 835) şöyle anlatılır: Profesyonel devrimci, propagandist ve tarihçi; Petersburg Üniversitesi mezunu; RSDIP'ye 1901'de Bolşevik olarak girdi; RSDIP'nin Merkez Komitesi'nin kütüphane ve arşivini düzenlenmesinde Bonch-Bruyevich'e yardım etti; devrim sonrası *Pravda*'nın yayın kurulunda bulundu ve Sverdlovsk Üniversitesi'nde tarih dersleri verdi.

68 Baturin, "Rus Jakobenleri'nin Mirası Üzerine", *Proletarskaya revolyutsiya*, No. 7 (30), (1924), s. 83.

tespit eder. Dahası Baturin'e kalırsa Mitskevich'in kendisi halis ve Ortodoks bir Marksist-Leninist olmadığına hataya düşmektedir. Mitskevich, bunlara karşılık verdiği "Baturin'e Cevap" adlı yazısında şunları yazıyordu:

Yoldaş Baturin'in bana Rus Jakobenlerinin hakiki proleter sosyalistler olmadığını anlatmasına gerek yok. Bunu zaten biliyorum. Ama şunu da biliyorum ki diyalektik düşünmek gerekir, kendini evet ve hayırlarla sınırlandırmamak gerekir. Rus Jakobenleri Rus devrimci Marksizmi'nin selefleriydi fakat devrimci Marksist değillerdi.⁶⁹

Mitskevich sonra da Lenin'in *Bir Adım İleri İki Adım Geri*'sindeki alıntıyı tekrarlıyordu. Mitskevich ayrıca Rusya'nın özel bir vaka olmasına dair çok ilginç gözlemlerini paylaşıyor ve *hem* Tkaçevizm'in, *hem de* Leninizm'in bu özel duruma nasıl da uygun olduğunu belirtiyordu.⁷⁰ *Katorga i ssylka* No.3 (16)'da 1925'te yayınlanan "Bolşevizmin Kökleri Sorunu Üzerine" başlıklı yazısında Mitskevich şunu ileri sürüyordu:

[Tkaçevizm ile Bolşevizm arasındaki] analojinin birincil sebebi Rus tarihinin ve Rus toplumsal hayatının kendine özgümlüklerinin temelinde yatmaktadır.⁷¹

Sonra da Tkaçev'i ve Bolşevikleri benzer taktikleri ve kimi açılardan benzer programları kullanmaya iten bu kendine özgümlükleri sıralıyordu:⁷²

1. Rusya sınıf çelişkilerinin ve sınıf mücadelesinin yoğunluğunda Batı Avrupa ülkelerinin ötesine geçmiştir.
2. Çarlık yanlısı idarenin diktatörlüğü (Çarcı mutlakiyetçilik) halkta tatminsizliğe, sık sık tekrarlanan ayaklanmalara ve *Pugachevskchina*'ya neden olmuştur.

69 Mitskevich, "Yoldaş Baturin'e Cevap" ("Otvek k tovarishchu Baturinu"), *Katorga i ssylka*, No. 3 (16), (1925), s. 93.

70 Varlamov çalışmasında, Mitskevich'in Tkaçevizm ile Leninizm arasındaki akrabalıkla ilgili bölümü tartışılmaz. Halbuki bu kitabın yazarına göre, en ilginç kısım budur. Dan (*Proiskhozhdeniye bol'shevizma*'da) mevzuya sadece dönemsel olarak değinir ve 1920'lerin tartışmalarından bahsetmez.

71 Mitskevich, *a.g.e.*, ss. 95-96.

72 *A.g.e.*, s. 96.

3. Entelijansiya yoksulluk çekmektedir.
4. İşçi sınıfının şikayetlerini yasal olarak ifade edebilecek siyasi muhalefetin var olması imkânsızdır.
5. Rusya'da kapitalizmin gelişimi "gecikmiştir".
6. Devletin mevcut küçük sanayiye müdahalesi "yapmacıklık ve köksüzlük yanılması yaratmakta"; dolayısıyla Rus kapitalizminin toplamdaki zayıf gelişmesi kendi yıkımını hazırlamaktadır.

Rusya'nın bu kendine özgü şartlarını yorumlarken Mitskevich hem Tkaçevizm'in, hem Bolşevizm'in bu koşullara nasıl tepki verdiğine de değiniyordu. Fakat bu konudaki tartışmayı yürütme tarzı veciz, dolaylı hatta neredeyse çekingendi. Muhtemelen bu üslup onun (1920'lerin ortasında, Stalin'in iktidarında) Parti'nin üst kademelerinin de gözüne batacak bir tartışmaya, özellikle de Lenin'in ölümünden sonra girmek istememesinden kaynaklanıyordu. Mitskevich Tkaçev dönemini tarif eden bu altı karakteristiğin otuz beş yıl sonra Lenin'in zamanında da geçerli olduğunu ima ediyordu. Rusya'ya özgü koşullar tartışması, akrabalık tartışması gibi, bunları içeriyordu.

Tkaçev'in (ve Lenin'in) Rus kapitalizminin ve Çarlık devletinin (ya da en azından Çarlık döneminin içerdeki ve dışarıdaki ilişki ve sorunlara dayalı olarak azalıp çoğalan iktidarının) zayıflığı konusundaki tahminleri isabetliydi. Ayrıca batıdaki burjuva devletlerinden farklı olarak Çarlık yönetimi ve kapitalizm Rus toplumunun içine kök salmış durumda değildi. Bu yüzden de devletin ("devlet" derken Çarlık *bükümeti* denmek istediğini belirtiyordu Mitskevich⁷³) ve kapitalizmin suniliği ve bu rejimi kalbi ve merkezi olan başkentte devirmenin faydası (Lenin'e göre geçici Kerensky hükümeti de bir burjuva rejimiydi ve Çarlık yönetimi kadar zayıf ve kırılıyordu; hatta burjuva zincirinin en zayıf halkasıydı); Rusya'da kapitalizmin gecikmiş gelişimi ile birlikte proletaryanın davası için avantajlıydı.

73 Baturin'in Tkaçevizm'e içkin Bolşevizm'e karşı savı, Tkaçev'in sınıf mücadelesini görmezden gelmesi ve Çarlık devletinin burjuva sınıfı temelini onun düşüncesinde Marksist olmayan bir olgu olmasıdır. Hem Gorev, hem de Mitskevich Tkaçev'in "devlet" kelimesini Çarlık bağlamında kullanırken "Çarlık yönetimi, Çarlık hükümeti, mahkeme, vs. olarak yorumlanması gerektiğini söyleyerek bu argümanın aksini ispatlar. Hatırlanacağı gibi, Tkaçev Çarlık devletinin "havada asılı ... köksüz" olduğunu iddia ediyordu. Gorev ve Mitskevich bunu kabul eder ve Lenin'in de kabul ettiğini eklerler. Kozmin de Tkaçev'in *Sochineniya*'sındaki bir dipnotta Gorev ve Mitskevich'in bu fikrini destekler (aşağıda, 388 numaralı dipnota bakınız).

Fakat bu avantaj devrimcilerin darbeyi geciktirmesi durumunda uzun süre kalıcı olmayacaktı (Lenin bu noktayı 1917 sonunda vurgulamıştı).⁷⁴ Ayrıca Çarlık yönetimi kimi sanayileri millileştirmiş ve böylece tüm Rus sanayisinin devletleştirilmesini, tüm iktisadın “yarı işçi devletine” dönüşmesini kolaylaştırmıştı. “Yarı işçi devleti” Lenin’in *Devlet ve Devrim*’de Lassalleci “tüm halkların devleti” formülüne göndermeyle kullandığı bir terimdi. “Tüm halkların devleti” de bir yarım devlet teorisiydi (karşılaştırınız, 1961’deki yirmi ikinci parti kongresinde SBKP’nin benimsediği program).

Mitskevich’in Rus sosyalizminin kökenlerine ilişkin ilginç ve kimi zaman özgün önermeleri de vardı; bu önermeler Rusya’nın özel bir vaka olması sorunuyla da ilişkiliydi. Mitskevich’in bakış açısına göre Tkaçevizm’e ve Lenin’in açıklamalarına bakılırsa Rus sosyalizminin neşet ettiği zemin şunlardan oluşuyordu:

1. Avrupa sosyalist hareketinin etkisi.
2. Rus sanayisinin gelişmesi ve genişlemesi.
3. Köklü ya da kapsayıcı küçük burjuva toprak mülkiyetinin mevcut olmaması (Stolypin’in reformunun Rus köylülerinin hayatında büyük değişiklikler yapacak vakti olmamıştı fakat devam etmesine müsaade edilseydi, olacaktı).
4. Hızla gelişen işçi sınıfından kazanılan bir deneyim olmaması.
5. Rus işçi sınıfıyla köylüler arasındaki yakın bağlar; ki “Rus devrimci hareketinde bu iki sınıfın amaçlarının birbirinden ayrılamaz olduğu fikrini geliştirmiştir”⁷⁵ (Bu Tkaçev’in ve Lenin’in fikriydi; Plekhanov ya da Sosyalist Devrimcilerin değil.)⁷⁶

Bu noktaları geliştiren Mitskevich Rus kapitalizminin, köylülerle şehirli emekçiler arasındaki bağ kopmadığı için, Batı Avrupa ülkelerindekinin aksine Rus toplumunda 1890’lara dek kök salmadığını iddia ediyor ve ekliyordu: Bizim zaferimizin koşulu parti

74 Bolşevik Merkez Komitesi’ne 6 Kasım akşamı yazdığı bir mektupta dile getirdiği meşhur cümlesiyle: “Beklememeliyiz! Her şeyi kaybedebiliriz! İktidarı şimdi ele geçirirsek avantajımız olur.” Lenin’in Bolşevik Merkez Komitesi’ne 1917 sonunda yazdığı mektup ve seslenişlerin çoğunda, gecikme karşısında önerilere rastlanabilir.

75 Mitskevich burada Rus köylülerinin çoğunluğunun iklime ve iş fırsatlarına göre bir köyden ya da şehirden diğerine yolculuk eden yarı zamanlı köylü/yarı zamanlı işçi olduğu gerçeğinden bahsettiğini açıklar. Bu olguyu hem Tkaçev, hem de Lenin farketmişti.

76 Mitskevich, *a.g.e.*, s. 96.

formasyonumuzun Rus devrimci geleneklerin mirasını almasıydı. ... Bu, işçi sınıfının zaferini garantiledi.⁷⁷

Mitskevich sonra Marx'ın Rus devrimci hareketini Avrupa'daki tüm devrimci hareketlerin öncüsü ve Batı'daki devrimin müjdesini veren parıltı ve işaret olarak kabul ettiğine; bu iki devrimin birbirini tamamlayacağını düşündüğüne (*Komünist Manifesto*'ya yazdığı Giriş'te) işaret ederek Baturin'i iğneler. Rus sosyalistleri Baturin'in iddia ettiği gibi burjuvazinin ya da liberallerin uşağı olsaydı, diye ekler Mitskevich, Marx onlar hakkında bunları söylemezdi.⁷⁸

Mitskevich, Baturin'le olan tartışması ekseninde ilerlerken Marx'ın *Halkın İradesi* (*Narodovol'tst*) grubunun *Program*'ına hayli ilgi duyduğunu kaydeder ve hatta bu programın düzenlenmesine yardım ettiği tahmininde bulunur.⁷⁹ “Bu *Program*'da şunları okuyoruz” der Mitskevich:

Halk ayaklanırken Geçici Hükümeti de işçiler ya da işçilerin davasına sadık olanlar arasından seçmelidir. ... Ancak ayaklanma tüm ülkede zafere ulaştıktan, toprak, fabrikalar ve değirmenler halkın eline geçtikten *sonra devlette halkunkinden başka hiçbir milis kalmadığında ... halk kendi temsilcilerini Kurucu Meclis'e gönderebilecektir.*⁸⁰

Mitskevich tarihçilerin sonradan Marksist ve sonunda da Bolşevik olan *Halkın İradesi* üyelerinin (özellikle de şehirli işçiler arasında çalışanların) arasındaki bağlantıyı kurabileceğini iddia eder.⁸¹

Bu tartışma Stalin'in 1931'de *Proletarskaya revolyutsiya*'da yayınlanan “Bolşevizmin Tarihindeki Bazı Sorular Üzerine” başlıklı meşhur mektubu yayınlanmadan önce, birdenbire sona erdi.⁸²

Bu mektup Lenin'in ölümünden kısa süre sonra Stalin'in başlattığı, ülkenin tüm basını üzerindeki kontrol sürecinin zirvesini işaret ediyordu. Stalin'in mektubu Parti'nin tarih yazımı konusunda sene-ler önce belirlediği “Genel Hattın” özetini veriyor ve onu meşrulaştırıyordu. Buna göre “çürümüş liberalizm”, “belli ‘edebiyatçı’ ve ‘ta-

77 A.g.e., s. 97.

78 A.g.e., ss. 98-99.

79 A.g.e., s. 98.

80 A.g.e., s. 99

81 A.g.e., s. 101.

82 Stalin'in mektubundan ilgili alıntılar Varlamov, a.g.e., ss. 26-27'de bulunabilir.

rihçilerin' Troçkici boş lafların üstü örtülü bir biçimde külliyyatımıza dâhil olmasını sağlıyor"; bu da bazı Bolşeviklere kaygı veriyordu. Bu çabalar Bolşeviklerin kararlı saldırılarıyla karşılanmalıydı; zira "Troçkici kaçakçıların külliyyata dair tartışmalara girmesine müsaade edilemezdi." Burada kullanılan Troçkici terimi Stalin tarafından uzunca bir süredir Rus devrim tarihine ilişkin nesnel ve bağımsız kanıların hepsini "kaçakçılıkla" ve "burjuva nesnelliğiyle" suçlamak için kullanılıyordu. Lenin'in mutlak özgünlüğü kültü hiçbir biçimde sorgulanamazdı. Durum bugünün SSCB'sinde de aynıdır. Pek çok dergi birbiri ardına geçmişte yaptıkları hatalardan ötürü özür dilemeye başladı; bunlar arasında Tkaçev-Lenin akrabalığı tartışmasına hoşgörü göstermiş olan *Katorga i ssylka* da vardı. Bu tarihten itibaren nesnellik Sovyet tarih kitaplarında ve dergilerinde kalıcı bir biçimde ortadan kalktı; elbette diğer araştırma alanlarının külliyyatında da aynı şey oldu.

Tkaçev ve Lenin'in fikirleri arasındaki akrabalığı ilk kaydedenlerden biri olan M. N. Pokrovsky'nin tarih ekolü ve Rus Jakobenezmi ve Blanquiciliği uzmanları susturuldu. 1936-1938 arasında gerçekleştirilen Stalin yargılamalarının kurbanları eski Bolşeviklerdi ve geçmiş, Parti'nin gerçek tarihini ve eski Parti içi çatışmaları tahrif etmekle suçlandılar. Sonuçta tarih yazımı Stalin ve yandaşlarının tanımladığı haliyle Parti'nin Genel Hattı'na çekildi. Tasfiye, misilleme, aforoz gibi muameleler görmüş Boris P. Kozmin bile Rus devrimci tarihine ilişkin yaklaşımını yeniden biçimlendirmeye başladı. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi Kozmin, Tkaçev'in tüm yapıtlarını (*Sochineniya*) derleme işini üstlenmişti. Yapıtın ilk cildi 1932'de yayınlanmıştı. *Sochineniya*'nın yedi ciltten oluşması planlanıyordu fakat yedinci cilt asla ortaya çıkmadı; derlemenin yayınlanması 1937 yılında altıncı ciltle sona erdi. Bu son ciltte, Sovyetler Birliği'nde yayınlanan bu tür çalışmalarda adet olduğunun aksine yazarın önsözü yer almadı. Kozmin 1958 yılına dek yaşadı fakat *Sochineniya*'dan el çektilmesine dair hiçbir açıklama yapılmadı.

Diğer tarihçilerin Tkaçev üzerine yorumları dikkate alınırsa; Sovyet tarihçilerinin Stalin dönemi boyunca ve bugün, Mitskevich'in aleyhtarlarının yani "Sineira"nın⁸³ ve Baturin'in fikirlerini benimsediği görülür. Baturin 1930'da şunları yazmıştı:

83 Bu mahlasın anlamı için s. 170'e bakınız.

Marksiizm ve Blanqui taraftarlığını karşılaştırmak bir hatadır. Marksiizm insanlık yolunda muazzam bir kavıaktır; Blanquicilik ise tali yollardan sadece biridir. ... Tkaçev'in fikirleri Ekim Devrimi'nin değil Fransız Devrimi'nin fikirleriydi; Rus Jakobenlerinin fikirlerinde hakikaten devrimci olan unsurların hiçbirisi Fransız Devrimi'nin ötesine geçemedi. Zaichnevsky ve Tkaçev'in devrimci fikirleri kesinlikle Bolşevizm'in çatısını oluşturmaz. Sadece Fransız Devrimi'nin ona pek de uygun olmayan Rus toprağında açmış son çiçekleridir.

Zaichnevsky ve Tkaçev'in toplumsal programlarında proletarya sosyalizminin en ufak bir unsurunu bulmak mümkün değildir. Bunun yerine küçük burjuva toplum ütopyalarının izleriyle doludurlar. Bu gerici ütopyalarla Bolşevizm arasında herhangi bir benzerlik kurabilecek tek bir işaret tespit edilemez [italikleri benim –A. L. W.].⁸⁴

Baturin ve diğerleri Tkaçev ve Rus Jakoben geleneği dosyasını bu şekilde kapattıktan sonra Tkaçev'le ilgili "sıra dışı bir devrimci demokrat" sıfatı dışında olumlu bir şey söylenmesi mümkün olmadı. Sovyet dergileri, ansiklopedileri ve ders kitaplarında bugün durum hala aynıdır.⁸⁵

Pyotr Nikitiç Tkaçev'in doğumunun yüz yirminci yıldönümü (29 Haziran 1964) Sovyet tarih dergilerinde sessizlikle geçirildi. Benzer şekilde 1966'da ölümünün sekseninci yıldönümü de (4 Ocak 1966) Sovyet basınında hiç anılmadı. Bu arada, onun kadar tartışmalı ve ilginç olmayan devrimci figürler hakkıyla anıldılar; mesela N. P. Ogarev'in doğumunun yüz ellinci yıldönümü 1963'te geniş katılımlı anma törenleriyle kutlandı.

Bugün Tkaçev'in adı bile SSCB'de basılı yayında görünmez haldedir. Bir yayında belirldiğinde de kesinlikle "Lenin'in selefi" ya da "ilk Bolşevik" gibi eskiden Batılı ve Sovyet tarihçilerin Tkaçev'i tasvir etmek için kullandıkları sıfatlarla anılmamaktadır.

Bugün Tkaçev SSCB'de "Blanqui taraftarı ... *zagovorshchik [komplocu]* ... *putshist [darbeci]*," ya da en iyi haliyle yoldan çıkmış bir Narodnik muamelesi görmektedir; asla bir ön-Bolşevik değil.

Geliştirdiği kavramlar Maoizm'in ya da Kızıl Muhafızlar'ın aşırılığının on dokuzuncu yüzyıldaki öncülleri olarak görülür. Kimi

84 A.g.e., s. 28.

85 Küçük Sovyet Ansiklopedisi'nde (3. Baskı), IX (1960), yüz kelimelik imzasız bir maddede Tkaçev'e dair şunlar yazar: "Tkaçev devletin sınıfsal içeriğini anlamamış ve Rus devletinin köksüz 'havada asılı' olduğunu iddia etmiştir."

zaman Tkaçevizm, bu öğretinin kurucusundan hiç bahsedilmeden eleştirilir. Mesela Pravda'daki köşesinde 30 Eylül 1966'da yayınlanan "Toplumsal Gelişimin Evrimci ve Devrimci Biçimleri" başlıklı yazısında Profesör M. Rozental Tkaçev'in "tarihsel atılım" fikrini, en azından Çin anakarasında uygulanan "Büyük İleri Atılım"ı mahkum etmiştir. Aslında, Rozenthal'in de belirttiği gibi Lenin atılımlardan bahsetmiştir; zira "atılım olmadan, eski hayat biçimlerinin devrimci dönüşümü sağlanmadan yeni toplumsal düzen getirilemez". Fakat Rozenthal "Marksizm-Leninizm'le anarko-komplocu Blanquicilik'in hiçbir ortak noktası yoktur" diye devam eder.

Ne Stalin, ne de Tkaçev'e karşı otuz yıldır süren sessizlik kampanyası Tkaçev'in, dönemin anılarını yazanların, Lenin'in arkadaşlarının ve Rus tarihçilerin yazdıklarını unutturabilmiştir; gerçi Sovyetler Birliği'nde bu malzemenin bir kısmını normal kanallardan ulaşılarak incelemek çok zordur.

Moskova'daki Lenin Kütüphanesi'nin, bu kitabın yazarının Temmuz 1966'da inceleme fırsatı bulduğu katalogunda Tkaçev'e ait hiçbir kitap yoktur; Tkaçev'e dair ise sadece bir kaynak bulunmaktadır: B. P. Kozmin tarafından yazılmış bir kitapçık. Lenin'in özel kütüphanesinde bile Tkaçev'e dair daha fazla kaynak mevcuttur. Bahsi geçen katalog on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yaşamış pek çok devrimcinin yazdığı ya da onlar hakkında yazılmış onlarca kaynağı içermektedir. Fakat Tkaçev'in SSCB'de 1932-1937 arası yayınlanmış toplu eserlerinin altı cildi, Lenin Kütüphanesi'ndeki yirmi iki milyon kitabın arasında yoktur. Tkaçev üzerine yazılmış *Sovyet* kaynakları da orada bulunmamaktadır fakat bunlar Birleşik Devletler'deki kimi kütüphanelerde bulunmaktadır. Dahası, en kapsamlı Sovyet ansiklopedisi olan *Malaya Sovetskaya Entsiklopedia*'nın üçüncü baskısının dokuzuncu cildinde (yayınlanma yılı 1960) bu Narodnik'ten (öyle anılmaktadır) iki kısa paragrafta bahsetmekle yetinmekte, *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*'nin ve *Küçük Sovyet Ansiklopedisi*'nin eski baskılarında Tkaçev'den bahsederken kullanılan "devrimci-demokrat" ibaresini de içermemektedir. Tkaçev'e dair sessizliğe ve ondan bahsederken yapılan çarpıtmalara Sovyet tarih, felsefe ve edebiyat dergilerinde son zamanlarda yayınlanan pek çok yazıdan örnek verilebilir.

Bu nisyan siyaseti sonuç vermiş gibi görünüyor. Bu kitabın yazarı savaş sonrası eğitilmiş Sovyet neslinin kimi üyelerine 1966 yazında Tkaçev'i sorduğunda, bu kişilerin hemen hepsi boş gözlerle bakıp "kim?" şeklinde yanıt verdiler. Çernişevski, Bakunin, Neçayev, Lavrov ya da Mikhailovsky'den bahsedilince tepkileri bu şekilde değildi.

Hem Stalin, hem de Stalin sonrası dönemlerin Parti tarihçileri Tkaçev'e dair çürütülemez kaynakları bile görmezden gelmektedir; mesela Lenin'in yakın çalışma arkadaşı Bonch-Bruyevich'in yazdıklarını. Çünkü bu anekdotlar resmi tarihle çelişmektedir.

SSCB'de yakın zamanda yayınlanan bir kitapta (*Ocherki istorii istoricheskoi nauki v SSSR [SSCB'de Tarih Yazımının Tarihsel Gelişimine Dair Notlar]* cilt IV, 1966) diğer sorunların yanında bu mevzu da, hayli sıkıştırılmış bir şekilde de olsa tartışılıyor. Hepsi SSCB Bilimler Akademisi üyeleri olan yazarlar, "devrimci popülizmin doğru bir Marksist kavrayışı için gerçekleştirilecek mücadeleye başarılı bir şekilde adanmanın en başta mümkün olmadığını" iddia ediyorlar. Kitapta daha sonra S. I. Mitskevich ve B. P. Kozmin ile N. N. Baturin ve Parti yandaşlarının görüşleri arasındaki çatışma kısaca gözden geçiriliyor.

Yazarların da belirttiği gibi Tkaçev'le ilgili sorun, yazılarının ne kadar Marksist ve ne kadar proto-Bolşevik olduğu sorunudur. 1966'da yayınlanmış bu Sovyet çalışması, Pokrovsky'nin Tkaçev'i "ilk Rus Marksist" olarak ilan ederken; Mitskevich ve Kozmin'in onu "Bolşeviklerin selefi" olarak adlandırırken yahut Sovyet iktidarı ve proletarya diktatörlüğü fikrinin Zaichnevsky'nin *Genç Rusya*'sından ve Tkaçev'den geldiğini düşünürken hata ettiğini savunmaktadır.⁸⁶ Yazarlara bakılırsa Baturin'in konumu "araştırmacıların çoğunluğunca desteklenmektedir" ve "Marksist-Leninist bakış açısını daha iyi temsil eden, üzerinde düşünülmüş ve tutarlı" bir kavrayıştır.

Ocherki tarihçilere (özellikle de Pokrovsky'ye) yönelik Stalinist saldırı ve devrimci popülizmin Marksist tonlarda bir ideoloji muamelesi görmesini ilginç bir şekilde kabul ederler: "Stalin'in kişiliği kültürünün etkisinde popülizmin kavranışında kimi bariz abartılar

86 M. V. Nechkina, v.d., *Ocherki istorii istoricheskoi nauki v SSSR* (Moskova: Akademiya Nauk, Izdatel'stvo "Nauka," 1966), IV, 360.

ortaya çıktı. Egemen tez, “Popülizmin Marksizmin en kötü muhalifi olduğunu” savunur hale geldi”.

Sonuç Gözlemleri

Tkaçev siyasi iktidarın yararının gayet farkındaydı. Toplum sanayii toplumu haline geldikçe, devlet daha muktedir silahlarla donandıkça iktidarın toplum ve insan hayatı için daha mühim ve tesirli hale geleceğini sezmiş görünmektedir. Tkaçev, kısmen Rousseau’ya atfedilen bir düşünceyi yansıtır: Kamusal olanın mahrem olana müdahale etmesi gerektiği, bunun da sadece kamusal olanın yararına değil, hem kamusal, hem de özel alanların genel yararına olduğu düşüncesi.⁸⁷ Devletin psiko-toplumsal işlevi fikri, on dokuzuncu yüzyılda baskın olan diğer görüşle ciddi bir karşıtlık içindedir: Adam Smith ve Herbert Spencer gibi düşünürlerin toplumda yaşayan atomik bireylerin mekanik olarak birbirlerini etkiledikleri ve sonunda bir uyuma vardıkları fikri. Tkaçev bu fikri pek çok açıdan reddediyordu ve bu reddiye bugünün faşist ve komünist teorilerine benzer bir yapıdaydı.

Tkaçev bireylerin, özellikle de yoz burjuva ve yarı-burjuva toplumlarda yaşayan bireylerin kendi kendilerine varlıklarını sürdürebilecekleri fikrine şiddetle karşı çıkıyordu. Tersine, bu bireylerin umutsuz bir şekilde bağımlı ve çıkışı olmayan bir rutine hapsolmuş durumda olduklarını savunuyordu. Yığınların bu durumdan kendi başlarına çıkabilmesi imkânsızdı. Sadece entelektüel proletarya (ya da Pisarev’in tanımıyla radikal entelijansiya), yığınları bu kısırdön-

87 G. D. H. Cole, Rousseau’nun devlet kavramına ilişkin şunları yazar: “Devlet bizim kişiliğimizin doğal bir uzantısı olduğundan ötürü var olur ve bizim itaatimizi talep eder” (Giriş, J.-J. Rousseau, *Social Contract* [New York: E. P. Dutton, 1950], s. xlvii) [*Toplum Sözleşmesi*, Say Yayınları, Çev: İsmail Yerguz, 3. Baskı 2016]. Rousseau’nun kendisi de şunları yazar: “Devletin yapısı ne kadar iyiye, kamusal işler vatandaşların zihninde özel işlere o kadar galebe çalar.” (Kitap III, bölüm XV). Aynı zamanda Rousseau’nun yazıları Marx’ın 1844 *El Yazmaları* (Sol Yayınları, Çev: Kenan Somer, 3. Baskı 2011)’nda Hegel’in *Tinin Görüngübilimi* (İdea Yayınları, Çev: Aziz Yardımlı, 3. Baskı 2011)’nden mülhem yabancılaşma kavramının nüvelerini içerir (Hannah Arendt, Marx’ın farkında olmadan önerdiği bu dünya yabancılaşmasının yeni biçiminin kamu komünizminde yükseldiğini gözlemler). Eşitsizlik söyleminde Rousseau “toplumsal insanın sürekli kendi dışında yaşamasını ... öyle ki, kendi varlığının bilincini dahi onu ilgilendiren ötekilerin yargılarından elde etmesini” protesto eder ve ekler: “Olmadıkları gibi görünmek insanların yararına olmaya başladı”. İnsanın yenilenmiş toplumda edineceği kişilik, Rousseau’ya göre, kamusal bir kişiliktir (“kamu, ahlakın en hakiki yargıcısıdır”).

güden kurtarabilirdi. Tkaçev, Dostoyevski'nin birey odaklı psikolojisini "hastalıklı" buluyordu; Hegel'in tinin fenomenolojisi ona göre "ukalaca bir zırvaydı"; Lavrov'un demokrasi taraftarı birey odaklı sosyolojisi (tıpkı diğer devrim öncesi teorisyenlerin fikirleri gibi) "gerici", "özelci" ve "karşı devrimciydi"; Batı burjuva faydacılığının, atomik bireyciliğin ve benzeri fikirlerin meşrulaştırılmalarından ibaretti. Tkaçev'in sık kullandığı bir aşağılama sıfatı da "kötümserdi". Mesela Dostoyevski'nin yazılarında bolca "kötümserlik" tespit ediyordu. Tkaçev'e göre "iyimserlik" insan aklının ve akıllı bireylerin gücüne inanmak demekti; gerçi bu bireylerin sayısı pek azdı. Bu aklın ve bu bireylerin toplumda muazzam değişiklikler yapma kapasitesi vardı. Tkaçev genel olarak Comte'un insan zekâsının yükselen evrimi doktrinini kabul ediyor ve Comte gibi "özelci" ve "metafizik" felsefeyi aşağılıyordu; özellikle de Alman felsefesini ve sosyalizmi.

Bu yüzden sadece sosyalist dünya görüşüne sahip ve devrime adanmış akılcı bir zihne bağlı, merkezi iktidara tabi entelektüel elitin iradeleri ve özel zekâlarıyla örgütlenmiş kuvvetli bir irade; Lenin ve Tkaçev'in "rutin insanları" diye adlandırdığı yığınların kanılarının gelişmesini sağlayabilir. Tkaçev, insanın koşullarının aksi düşünülemez şekilde geliştiği, gelişimin bu gelişime neden olan sebep açıkça ifade edilmeden otomatik olarak gerçekleştiği toplumsal Darwinizm'i de reddediyordu; aynı sebeplerle Marx'ın diyalektiğini reddettiği gibi. Tkaçev'e göre her ikisinde de *bir elitin entelektüel irade ve eylemine* yer yoktu. Burada geleneksel istenççilik ile belirlenimcilik çelişkisi vardır ve Tkaçev ilkinden yanadır. İyimserlik sadece toplumsal süreçte ortaya çıkmaz; devrimin kurucu aşamasında eğitmenler haline gelecek elit tarafından zorla aşılmalıdır.

Tkaçevci konumun bu modern veçhesi, Tkaçev'in bireysel zihnin kamusal kontrol ve etki yollarına dâhil olması olarak adlandırabileceğimiz vurgusunu içerir. Tecrit edilmiş bireyi ve atomik bireyin karşı çıkılmaz kutsallığını reddeden Tkaçev, insan toplumunun manevi ve maddi olarak karşılıklı bağımlılık üzerine kurulu olduğunu savunur ve bu karşılıklı bağımlılığı "Yeni İlke" yani diğerkâmlık ve komünizm doğrultusunda yaratılacak yeni insanın oluşturulması için gereken kurumsal reform için kullanmayı önerir. Bireylerin çoğunun (elbette istenççi, özerk iradeye ve düşünceye sahip elit hariç olmak üzere) yabancılaştırmasını hayatın gerçeklerinden biri olarak

kabul etmiş görünmektedir. Tkaçev'e göre yığınlar "kendilerini başkasında bulmaya" yazgılıdır; bu da sosyalist diktatörlüğün yeni bir tür bağımlılık (ya da daha doğru söyleyişle, karşılıklı bağımlılık) ve yığınların taklit etmesi gereken yeni bir tür kolektif kişilik oluşturmak için kullanacağı bir gerçektir. Yığınlar kendi arzularına bırakılsalar, *eski ve kabuk bağlamış rutin* devam eder çünkü bireysel bencillik ilkesi sadece kendi tatminine yönelir; daha yüksek bir ilkeye değil. Propagandanın, hatta siyasi teorilerin yararlı ya da zararlı olduğuna, Dava'ya faydalı ya da faydasız olduğuna bakarak karar verirken Tkaçev, Makyavelci tavrın güncellenmiş versiyonlarını ve kitle yabancılaşmasının kullanılmasını önceliyordu. Yani yığınları oluşturanların şuursuz köleliği ve öz farkındalığa ve "bilince" (bilgi) erişme kabiliyeti olmaması; kendi arzularına esir olma ve bencil iktisadi güdülerin belirlediği karanlık hayat hesaba katılırsa devrimci azınlığın her aracı; gerektiğinde gelecekteki refaha ve benzeri vaatlere dayanan aşırı sloganları kullanarak ajitasyon ve propaganda yapması meşruydu. Tkaçev, Karl Jaspers'in "kör siyasi irade" diye adlandırdığı şeyden medet umuyordu. Tatminsiz yığınları ve onlar arasındaki eğitilmiş kesimi de özgürlükten kaçmaya çağırıyordu:

Hakiki siyasi hayattan feragat etmenin alternatif yöntemi, kör siyasi iradeye teslim olmaktır. Bunu yapan kişi kendi hayatından memnun değildir, çevresindeki koşullardan şikayet eder çünkü *kendini değil onları* hayatında olan bitenin nedeni olarak görür. ... Bu yüksek sesli sözde katılım, saygın siyasi bilgi ve iradenin en yaygın ifadesidir. Bu fitrata sahip olan insanlar sorun çıkarırlar, mücadeleyi kışkırtırlar ama doğru yolu bulma kabiliyetinden yoksundurlar.⁸⁸

Tkaçev bu tarz tökezleyen, sorun çıkaran siyasi insan figürünün modern toplumda yaygın olduğunu anlamıştı ve bunların Dava için kullanılabileceğini düşünüyordu. Bu hoşnutsuz ve meçhul fanatikler koşullara lanet ediyor (burjuva üretim ve paylaşım sistemini suçluyor) ve olay çıkarıyordu; elit bu gürültülü hoşnutsuzluğu kullanabilirdi. Fakat koşulları ya da koşulların insanlar üzerindeki sonuçlarını değiştirecek programları tertiplemek ve devrimi başarmak elite yöneticilerin ayrıcalıklı hakkıydı, eski toplumsal ve iktisadi sistemin yarattığı rutine bağımlı ve öngörüsüz yığınların biçimsiz

ve kusurlu insan malzemesinin değil. Tkaçev'e göre öz farkındalık ve gerçek özgürlük sadece devrimci-entelektüeller elitine aitti. Tkaçev bu konuda bir tahmin yürütmemiş olsa da muhtemelen bu bilinç zamanla çoğunluğa da sirayet edecekti. Ne var ki diktatörlüğün inşa edilmesi siyasi bilginin küçük bir elitin tekelinde olmasını da gerektiriyordu. Toplum üzerindeki yaygın kontrolü sağlayan araçlarla kolektif diktatörlük yeni bir rutinden ya da dışa yönelimden özgürleşmeyi teşvik edecek değildi. Aslında, yabancılaşmayı ve dışa yönelimi yeni bir bayrak altında teşvik etmek daha çok işine gelirdi. Kişisel ya da komite diktatörlüğü sisteminde devlet gücünün suiistimali karşısında pek az tedbir bulunabilir. Tkaçev'i okuyan biri bu tedbirlerin devleti zayıflatacağı fikrine varabilir ve Tkaçev'in felsefesinin, tıpkı Lenin'inki gibi, diktatörlüğün amaçlarına ulaşmadan bunun gerçekleşmesine izin vermeyeceğini de anlar. Tkaçev insanın siyasi ve idari makinenin bir çarkından ibaret hale gelmesi tehlikesini ihmal eder.⁸⁹ Stalin döneminde yeni bir tür sosyalist yabancılaşmanın ortaya çıktığı, Komünist dünyanın bile itiraf ettiği bir gerçektir. Profesör Gyorgy Lukacs şunları belirtir:

Komünist yazarlar, Batı'daki yazarların yabancılaşmayla mücadelelerini öğrenmelidirler. Nihayetinde aralarında siyasi müttefikler bulacağız. Edebiyatın görevi, Stalinist dönem ürünü yabancılaşmayı resmetmek ve aşmaya yardımcı olmaktır.⁹⁰

Stalin rejiminde on yıl hapis yatan Çekoslovakyalı Franz Kafka uzmanı Profesör Eduard Goldstücker, 1964'te komünist Çekoslovakya'da şunları yazmıştır:

Teknik medeniyet tek başına insanlık karşıtlığı üretir ve her bir birey üzerinde insanlıktan çıkaran bir baskı uygular. Modern medeniyet, muazam yeni kolektifler yaratırken bile, bireyi kolektiften çekip alır ve yalnız hissetmesine neden olur. Dinin etik engeller yaratan birleştirici öge olmaktan çıktığı bir toplumda, onun yerine bir başka şeyin konması gerekir. Sanat, dinin yerine konulacaklar arasında en önemlisi olmalıdır.⁹¹

89 Stalin sonrası dönemin protestocu şairlerinden biri tarafından Stalin'e yapılan bir suçlama, *Pravda*, 21 Ekim 1962.

90 16 Ocak 1965'te yayınlanan New York Times'ın ilk sayfasında "Yeni Kızıl Tartışma: İnsanın Yabancılaşması-Marx'ın Sadece Kapitalizmi Suçlu Bulduğu Mevzular."

91 A.g.e.

Tkaçev, tek parti sosyalist hattında örgütlenmiş sanayi toplumunun ve kendilerine insanüstü filozof-kral yetkileri bahşedilmiş siyasi liderlerin yaratacağı sorunları idrak etmemiştir ama bugün sosyalist ülkelerde bulunan entelektüeller bunların farkındadır. Sanat ve insan varlığı için kesinlikle gerekli olduğunu düşündükleri kendiliğindenliğe; insan hayatının din ve siyaset yerine sanatla yeniden tinselleştirilmesine özlem duymaktadırlar. Aynı zamanda, komünist ülkelerde sanat için yeni talep edilmeye başlayan özgürlük, sosyalist devletin doktrin aşılama rolüyle ve yazarlara atfedilen “insan ruhunun mühendisliği” rolüyle çelişir. Tek parti devletleri devrimden sonra kendiliğindenliğin yeniden canlandırılması konusunda gönülsüz davranmıştır; muhtemelen bunun sebebi Tkaçev’in devrim öncesinde kendiliğindenlikten korkması ve ona muhalefet etmesiyle aynı sebeptir: Kendiliğindenliği yönetmek zordur ve uyumsuzluğa, siyasi program, parti, felsefe, örgüt çokluğuna; “yüz çiçeğe” neden olabilir. Kendi varlığını sürdüren tek adam ya da tek parti hükmü altında komünist ideoloji, siyasi felsefelerden biri haline gelir; insan mutluluğuna yönelen pek çok yoldan sadece biri. Bu da Tkaçevizm-Leninizm’in, Stalinizm’in ve her tür siyasi ortodoksinin tek gerçek yol ve devlet felsefesi olma niteliğini yok eder. Şimdiye dek komünist oligarkların egemenliğini meşrulaştıran bu mühim ideolojik payandanın ortadan kalkması, bu oligarkların da ortadan kalkmasına neden olacaktır.

Notlar

- (1) Aleksander İlyiç Ulyanov (1866-1887). Lenin'in Saint Petersburg Üniversitesinde okuyan ağabeyi Aleksander İlyiç Ulyanov, Çar III. Aleksander'a suikast planlayan Narodnaya Volya'ya bağlı bir grubun üyesi olduğu için hakkında 25 Nisan 1887'de infaz kararı çıkarılmış, 8 Mayıs 1887'de asılarak idam edilmiştir.
- (2) Georgiy Valentinoviç Plehanov (1857-1918). Çarlık rejimi karşıtı faaliyetlerinden ötürü 1880 yılında İsviçre'ye iltica etti. 1917 Şubat Devriminden sonra Rusya'ya geri döndü. Lenin'in Bolşevik Partisine karşıt bir çizgi izledi ancak Rus Marksizminin başlatıcısı kabul edilen filozof, felsefede ve toplumsal alanda sanat ve dinin etkileri konusunda Marksizme önemli katkılarda bulundu. 1918 yılında tüberkülozdan öldü.
- (3) Pavel Borisoviç Akselrod (1850-1928). Marksist teorisyen, ilk Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'nin önemli bir üyesi. Marksçı görüşleri yüzünden 1870'lerde katıldığı Narodniklerden koparak İsviçre'ye iltica etti. Plehanov ve Zasuliç'le birlikte Marksizmi Rusya'da yayabilmek için çalıştı. Bu üçlü 1883 'te Emegın Kurtuluşu grubunu kurdular. Akselrod, Marksist devrimci gazete Iskra'nın yayın kuruluna seçildi. Rus Sosyal Demokratları İkinci Kongresi'nde Menşevizmi kabul etti (1903) ve 15 yıl boyunca Menşeviklerin önde gelen ideoloğu oldu. Akselrod, Rus Marksistlerinin şiddetli devrimci faaliyetleri terk etmelerini, bunun yerine Batı Avrupa sosyal demokrat geleneğinde emek organizasyonuna ve meclis çalışmalarına odaklanmalarını istedi. Bolşevik lider Lenin'in profesyonel devrimciler tarafından yönetilen son derece merkezileşmiş bir Marksist siyasi parti stratejisine karşı çıktı ve Rusya'da böyle bir partinin iktidara gelmesi durumunda, otokratik çar despotizmiyle yer değiştireceğini savundu. Batı Avrupa'da yaşadı ve anılarını 1923 yılında kaleme aldı.
- (4) Vera İvanovna Zasuliç (1849-1919). Petersburg valisi General Fyodor F. Trepov'u vuran (1878), halka açık bir yargılamada jüri tarafından beraat ettirilen Rus devrimcisi. Bir asilzadenin kızı olan Zasuliç 1868'de devrimci harekete yöneldi, yıllarını hapisanelerde, saklanarak ya da sürgünde geçirdi. İlk Rus Marksist örgüt Emegın

Kurtuluşu'nun kurucu üyesiydi ve Karl Marx ve Friedrich Engels ile yazıştı. Üyesi olduğu Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDRP), 1903'te ikiye bölününce Menşevikleri destekledi. 1908'den sonra partinin yasadışı etkinliklerine son vermesini savunan ve tasfiyeciler olarak bilinen grubun önderleri arasında yer alan Zasuliç Bolşeviklerin 1917'de iktidara el koymalarına karşı çıktı.

- (5) Louis-Auguste Blanqui (1805-1881). Fransız kökenli yazar, Halk Dostları Derneği'nin liderlerinden biriydi. Yaşamı boyunca Fransa'da devlete karşı gerçekleşen tüm eylemlerde payı vardı. 1830'ların başında Babeuf'un emanetçisi olarak kabul edilen Buonarroti ile birlikte örgütledikleri ve yargılandıkları eylemde genç yaşta vurularak öldürülen yakın arkadaşı Barbes ile tanıştı. Blanqui'nin Barbes'le birlikte kurduğu örgütler daha sonra Komünistler Birliği'ne dönüştü. 12 Mayıs 1839'da hükümet binasının işgali eylemi Blanqui'nin, üstünde kıızıl renkli bir mendil bulunan tabancayı sıkmasıyla başlamıştı. Kısa sürede bastırılan bu eylem Alman Blanquistlerin Blankizmden uzaklaşarak Marksizm'e yönelmelerinde önemli bir dönemeç oldu. 1871 yılında Paris'in Almanlar tarafından kuşatılması sırasında Blanqui Paris'te Komün teşebbüsünde bulunmayı düşündü ancak Marks bunu delice bulup karşı çıktı. Blanqui ve arkadaşları, hükümete karşı arka arkaya saldırılarda bulundu. Saldırılarda hükümeti alaşağı etmeye kalkışan Blanqui, saldırıların ikincisinde tutuklandı. Arkadaşlarının da bulunduğu Komün'ün üçüncü saldırısı zaferle sonuçlandı ancak Blanqui bu zaferi hapishanede izlemek zorunda kaldı. Fransa ordu komutanı Thiers, Komün'ün rehine takas edilmesi yönündeki girişimlerini redderek "Komün'e Blanqui'yi iade etmek, onu koca bir silahlı birlikle donatmaktan daha tehlikelidir" dedi. Komün'ün elindeki iki generalin kurşuna dizilmesini öne sürerek rehin tuttukları 30.000 tutukluyu misillemeye öldüren Versay birlikleri Blanqui'yi öldürmedi. Bu nedenle, Paris Komünü yıkıldıktan sonra en fazla itibarı zarar gören Blanqui oldu. Blanqui, Fransız bayrağının değiştirilmesini istiyordu. Bunun yerine Komünizm'i simgeleyen kıızıl bayrak kullanmasını arzuluyordu. Tartışmalar günler sürdü. Ve bu tartışmalardan bir gün evine geri dönerken aniden bir beyin kanaması geçirdi. Yanındakilere anlamsız cümleler kurarak hayata gözlerini yumdu.

- (6) Aleksandr Nikolayeviç Radişçev (1749-1802). Rus edebiyatı ve düşüncesinde devrimci geleneği başlatan yazar. Soylu bir ailedendi. Kendi evinde kurduğu matbaada 1790 yılında bastığı Puteşestvie iz Peterburga v Moskvu (Petersburg'dan Moskova'ya Seyahat) adlı en önemli yapıtında düşünsel bir seyahat çerçevesinde toplumsal adaletsizlik, sefillik ve vahşet örneklerini yansıtmaya çalıştı. Serflik, otokrasi ve sansürü yargılayan bu yapıt durumdan habersiz olduğuna inandığı II. Katerina'yı (Büyük Katerina) aydınlatmak için yazılmış olmasına karşın, hemen tutuklanarak ölüm cezasına çarptırıldı, kitap da toplatılarak yakıldı (yakılan kitabın notlarla bezenmiş nüshası Puşkin'in eline geçerek günümüze dek ulaşmıştır). Daha sonra cezası Sibiry'a'da 10 yıl sürgüne çevrildi. 1801'de I. Aleksandr tarafından bağışlandı. Aleksandr tarafından Yasama Meclisi üyeliğine atanarak reform tasarıları hazırlamakla görevlendirildi. Ama ruhsal bir çöküntü içinde olan Radişçev, bir yıl sonra intihar etti. Yapıtları büyük bir edebi nitelik taşımasına karşın, düşüncesiyle sonraki kuşakları, özellikle de Dekabristleri etkiledi.

- (7) Nikolay İvanoviç Novikov (1744-1818). Rus siyaset yazarı ve hicivcisi, hayırsever. İlk Rus gazeteci olarak kabul edilir. Petersburg'da 1769-1774 yılları arasında mizah dergileri çıkardı. 1773'te Moskova'ya yerleşti, üniversite basımevini kiralayarak Russkiye Novosti (Rus Haberleri) adlı günlük gazeteyi çıkarmaya başladı. Mevcut sosyal değerlere ve geleneklere saldırıları II. Katerina'nın dikkatini çekti. 1780'lerle birlikte Novikov, iddialı kitap yayınlama girişimlerini serbestçe finanse eden Rus masonluğundaki en yüksek pozisyona yükseldi. Novikov, etkisini, Shakespeare'i Rusya halkına tanıtmak için geniş çaplı bir proje gibi çeşitli asil amaçlar için kullandı. Fransız Devrimi başladığında, II. Katerina Novikov'a karşı harekete geçti, basımevine el konuldu. Üç yıl sonra resmi bir duruşma yapılmaksızın, komplo hazırlamakla suçlanarak ölüm cezasına çarptırılmışsa

da cezası indirilerek 15 yıl boyunca kalacağı Shlisselburg Kalesi'ne hapsedildi. I. Pavel tarafından affa uğrasa da gazetecilik faaliyetlerine devam etmek için çok korkmuş ve kırıgındı.

- (8) Dekabristler , 14 Aralık 1825 (Miladi 26 Aralık 1825)'te başlattıkları ayaklanma başarısızlığa uğrayan ama mücadeleleriyle sonraki devrimci kuşaklara esin kaynağı olan Rus devrimcilerdir. Çoğunluğu üst sınıf ailelerden gelme, Napoléon Savaşları'nın ardından Fransa'yı işgal eden Rus birliklerinde yer almış subaylar, masonlar ve Rusya'daki gizli yurtsever (sonradan devrimci) örgütlerin üyeleri idi. Selamet Birliği (1816), Refah Birliği (1818), Kuzey Birliği (1821) ve Güney Birliği (1821) gibi örgütleri vardı. Çar I. Aleksandr öldükten sonra, asiller tahtın yeni varisi olarak büyük oğlu Konstantin'i seçtiler ancak Konstantin tahtı kardeşi I. Nikolay'a bırakarak çekildi. I. Nikolay'a bağlı üç bin asker ve subay, isyan sabahında Senato Meydanında toplandı. I. Nikolay'ın tahta oturmasını kabul etmeyen Kuzey Birliğine bağlı orduyla çatışmalar başladı. Ama iyi örgütlenemeyen ayaklanma kolaylıkla bastırıldı. Yönetimi geçici olarak üstlenmesi tasarlanan isyancı Albay Prens Sergey Trubetskoy ve Albay Bulatov kaçtı. Yerlerine yetkili olarak Prens Yevgeniy Obolensky geçti. Rus Çarı'nın 9.000 kişilik koruma ordusuyla Dekabrist isyancılar gün boyu çatıştı. Nikolay süvari alaylarını kullanmak istediye de atlar buzlarda kayıp düştü. Gün sonunda topçu alaylarının devreye girmesiyle asi ordunun direnci kırıldı ve kaçmaya başladılar. Kuzeye doğru kaçarlarken Neva Nehri üzerinde tekrar toplanmak isteseler de topçu alaylarının atışları nedeniyle nehrin buzu kırıldı ve isyancı ordunun büyük çoğunluğu nehirde donarak öldü. Bu ayaklanma Dekabrist İsyanı ya da Aralıkçılar İsyanı (Восстание декабристов) olarak anılacaktır. Güneyde, Çernigov alayının başlattığı bir başka ayaklanma da çabucak bastırıldı. I. Nikolay'ın bizzat katıldığı soruşturmalar sonucunda 121 Dekabrist tutuklandı. Bunlardan Pavel Pestel, Sergey Muravyov- Apostol, Pyotr Kahovski, Mihail Bestujev- Ryumin ve Kondrati Rıleyev idama mahkum edildi, 31'i hapse atıldı, diğerleri de Sibiry'a ve Uzak Doğu'ya sürgün edildi. Liderlerin idamı sırasında ipleri koptu. Rus geleneklerine göre, bir kişinin idam sırasında ipi koparsa hayatı bağışlanırdı. Ancak Nikolay onların hayatını bağışlamadı. Yeni ip getirtip, idamı tekrarlattı. 1856 yılında tahta II. Aleksandr çıkınca, sürülen asilerin batıya geri dönmelerine izin verdi. Ancak çoğu dönmedi. Bir kısmı ise 1861'de yapılan reformların etkisiyle geri döndü.

- (9) Çar Kararnamesidir. Yasaların her zaman önünde bulunan, Çar tarafından çıkartılan bu kanun hükmünde kararnameler, bir yazılı hukuk kaynağıdır. Çarlık Rusyası yasalardan çok, çıkarılan bu genel düzenleyici yönergeler (ukazlar) ve talimatlar (instruksiyalar)la yönetilmiştir.

- (10) Piyotr Lavroviç Lavrov (1823 – 1900). Narodnizm teorisini, filozof, siyasi yazar ve sosyolog. Doğa bilimleri, tarih, mantık, felsefe ve psikoloji konularında bilgili ve yetkin bir kişiydi. Ayrıca yirmi yıl kadar matematik öğretmenliği de yaptı. Lavrov, 1862 yılında devrimci harekete katıldı. 1870'te, Birinci Enternasyonal'in Ternes seksiyonuna üye oldu. Paris Komünü'nün başlangıcında da bulundu. Daha sonra uluslararası destek yaratabilmek umuduyla, siyasi eylemleri nedeniyle sürgünde bulunduğu Ural Dağlarından yurtdışına kaçtı, 1872'de Zürich'e geldi. Bakunin'in "Rus Kolonisi"nin düşmanı oldu. Lavrov; devrim fikrinden çok reforma yakındı ya da reformun daha etkili bir yol olduğunu düşünüyordu. Lavrov, Piyotr Tkaçev gibi suikastçi devrimcilerin karşısında duruyordu. Hükümet darbesi sonrasında, suikastçi sosyalist topluluğun kitle desteği olmadan bir işe yaramayacağını söylüyordu. Halkı devrimden önce ve sonra eğitmek fikrini savundu. 1872'de Vpered! (İleri!) dergisini kurdu. İlk sayı, Ağustos 1873'te çıktı. Lavrov bu dergiyi, Rusya'nın tarihi gelişimi üzerine yaptığı analizleri halka duyurmak için kullanıyordu. 40 yıldan daha fazla üretken yazarlık yaptı. Lavrov'un düşüncesine göre burjuvazi kendi yıkım tohumlarını içinde barındırıyordu. Lavrov, Rusya'daki tarihi gelişimin Batı Avrupa'dan önemli ölçüde farklı olduğunu düşünüyordu. Yine de Rusya'nın daha büyük Avrupa sosyalist hareketine dahil olmasını umuyordu. 1870'de, Lavrov, Batı Avrupa ile Rusya'yı

ekonomik, politik ve sosyal gelişim yönünden karşılaştıran bir çalışma yayımladı. Tarihi araştırma ve analizlerine rağmen, hâlâ Rusya'da sosyalist devrimin olanaklı olduğunu düşünüyordu. Aynı dönemden Georgiy Valentinoviç Plehanov, sosyalist devrimin ancak devrimci işçi partisinin inşasıyla başarılı olabileceğine inanıyordu. Yine Plehanov, Rusya'nın bekleyip Batı Avrupa ile aynı tarihi gelişimi tecrübe etmesini savundu. Lavrov bu bakış açısını reddetti; Rusya'daki öznel koşullara rağmen temel devrimci taktiklerle, burada sosyalizmin kurulabileceğine inandı. Çaykovskiy ve Dolguşin'in de etkileriyle baş göstermiş ve Rus köylüsü içindeki sosyalist eğilime dayalı "halka gitme" propagandası sonucu yüzbinlerce genç sosyalist, köylü giysileri giyerek akın akın köylere gidiyorlardı. Bu akıma kapılanlar genel olarak Bakuninci grup ve Lavrovcuların oluşturduğu gruptu. "Propagandacılar" diye anılan Lavrovcular eylemlerinde devrimci propagandaya dayanarak köylüleri aydınlatmak, onları sosyalizme hazırlamak amacındaydılar. "İsyancılar" adıyla anılan Bakuninciler ise köylülere bir şey öğretmek değil, aniden patlak verecek bir devrime köylüleri kışkırtmak amacındaydılar.

- (11) Trofim Denisovich Lysenko (1898-1976). Sovyet tarım biyoloğu. Lysenko edinilmiş özelliklerin kalıtımı teorisini güçlü bir şekilde destekledi ve sözdebilim lehine Mendel genetiğine karşı çıktı. Lisenkoculuk olarak adlandırılan fikirlerini savunurdu. Geliştirilmiş ürün verimleri üzerindeki deneysel araştırması, özellikle 1921-1922 Sovyet Kıtlığı sonrasında Sovyet lideri Joseph Stalin'in desteğini sağladı. 1940'da Lysenko, Sovyetler Birliği'nde Rus Bilim Akademisi Genetik Enstitüsü müdürlüğüne getirildi. Siyasi nüfuz ve iktidar desteği, Mendel karşıtı öğretilerinin Sovyet bilim ve eğitiminde kullanılmasını güvence altına aldı. Lysenko'nun 1921-1922 Sovyet Kıtlığı teorileri 1948'de Sovyetler Birliği'nde resmi olarak yasaklandı. Lysenko 1965 yılına kadar Genetik Enstitüsünde görevine devam etmesine rağmen Sovyet tarımsal uygulamaları üzerindeki etkisi 1950'lerde azaldı.

Bibliyografya

Kitaplar

- Arendt, Hannah. *On Revolution*. New York: Viking Press, 1965. (*Devrim Üzerine*. Çev. Onur Eylül Kara. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012)
- _____. *The Human Condition*. Garden City: Double Day and Company, 1958. (*İnsanlık Durumu*. Çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003)
- _____. *The Origins of Totalitarianism*. New York: The World Publishing Co., 1963. (*Totalitarizmin Kaynakları 1/Antisemitizm*. Çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997) (*Totalitarizmin Kaynakları 2/Emperyalizm*. Çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998) (*Totalitarizmin Kaynakları 3/Totalitarizm*. Çev. İsmail Serin. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014)
- Aristotle. *The Basic Works of Aristotle*. Ed. Richard McKeon. New York: Random House, 1941.
- Arkiv Zemlyi i volyi i narodnoi volyi. Derleyen V. R. Larkin ve N. L. Pivovarskii. Moskova: Izdatel'stvo Vsesoyuznovo Obschestva Politkatorzhan i Ssilno-Poselentsev, 1932.
- Axelrod, P. B. *Perezhitoye i peredumannoye*. Berlin: Izdatel'stvo Z. I. Grzhbina, 1923.
- Baron, Samuel H. *Plekhanov-the Father of Russian Marxism*. Stanford: Stanford Universty Press, 1963.

- Belyayev, Ivan D. *Krestyaniye na rusi*. Moskova: Izdaniye Knigoprodavtsa A. D. Sutpina, 1903
- Berdaev, Nicholas. *The Origins of Russian Communism*. New York: Charles Scribner's and Sons, 1937.
- Bervi, V. V. *Polozheniye rabochevo klassa v rossii*. Moskova: Gosudarstvennoye Izdatel'stvo, 1938.
- Blackstock, P. W., ve Hoselitz, B. F. *The Russian Menace to Europe. Seçme Makaleler, Konuşmalar, Mektuplar ve Gazete Yazıları*. Glencoe: Free Press, 1952.
- Bogucharskiii, Vasisi Y. *Istoriya politicheskoi bor'by v 70-kh-80-kh gg. XIX veka*. Moskova: Izdaniye Russkoi Mysli, 1912.
- Boiko, Yuri. *Rosiske narodnitstvo yak dzherelo leninizmu-stalinizmu*. Münih, 1959.
- Bonch-Bruyevich, Vladimir Dmitriyevich. *Izbranniye sochineniya v trekh tomakh*. Moskova: Izdal'stvo Akademii Nauk SSSR, 1961.
- Broad, C. D. *Scientific Thought*. Paterson: Littlefield, Adams, and Co. 1959.
- Brzezinski, Zbigniew K. *Ideology and Power in Soviet Politics*. New York: Frederick A. Praeger, 1962.
- Burtsev, Vladimir L. *Za sto let-1800-1896. Toplum ve Siyasi Yazılar*. Londra: Russian Free Press Fund, 1897.
- Burt, E. A. *The Metaphysical Foundations of Modern Science*. Garden City: Doubleday and Company, 1932.
- Bystryansky, V., ve Miskin M. *Dictatorship of the Proletariat. Marx, Engels, Lenin ve Stalin'den seçme makaleler*. New York: International Pub., 1936.
- Carr, E. H. *Studies in Revolution*. New York: Grosset and Dunlap, 1964. (Devrim Okumaları. Çev. Elif Gazioğlu, Daktylos, 2009)
- Chang, Sherman H. M. *The Marxian Theory of the State*. Philadelphia: Spencer, Inc., 1931.
- Curtiss, John. *Essays in Russian and Soviet History*. New York: Columbia University Press, 1963.
- Çernişevski, N. *What Is To Be Done?* New York: International Book Store, 1939.
- Dobrolyubov, N. A. *Polnoye sobraniye sochinenii*. Moskova: Gosudarstvennoye Izdatel'stvo, 1934-1939.
- Eagan, J. M. *Maximilian Robespierre*. New York: Columbia University Press, 1938.
- Eastman, Max. *Artists in Uniform: A Study in Bureaucratism*. New York: Alfred A. Knopf, 1934.
- Eddington, Sir Arthur. *The Nature of the Physical World*. Ann Arbor: Ann Arbor Paperbacks, 1934.

- Engels, Frederick. *Socialism: Utopian and Scientific*. New York: International Pub. 1935. (*Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*. Sol Yayınları, 1998)
- Figner, Vera. *Studencheskiye gody*. Moskova: Golos Truda, 1924.
- Fischer, Louis. *The Life of Lenin*. New York: Harper and Row, 1964.
- Flerovsky, Micheal. *Russia – A History and Interpretation*. 2 cilt. New York: The Macmillan Company, 1953.
- Footman, David. *Red Prelude: The Life of the Russian Terrorist Zhelyabov*. New Haven: Yale University Press, 1945 (*Kızıl Başlangıç*. Çev. Etem Avcı. Ankara: Adapa Yayınevi, 2005)
- Frank, Philip. *Modern Science and It's Philosophy*. New York: Collier Books, 1961.
- Galaktionov, A. , Nikandrov P. *Istoriya russkoi filosofi*. Moskova: Izdatel'stvo sotsial'no-ekonomicheskoi literatury, 1961.
- Gorev, B. I. *Na ideologicheskom fronte*. Moskova: Gosizdat, 1923.
- Gorki, Maksim. *Days with Lenin*. New York: International Pub., 1932.
- Grazia, Alfred de. *Politics and Government*, Cilt 1. New York: Collier Books, 1962.
- Haimson, Leopold H. *The Russian Marxists and the Origins of Bolshevism*. Boston: Beacon Press, 1955.
- Hertzen, Alexander I. *Memoirs*. New York: Alfred A. Knopf, 1922.
- Hook, Sidney. *From Hegel to Marx: Studies in the Intellectual Development of Karl Marx*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1962.
- Huxley, Thomas Henry. *Selections from the Writings of T. H. Huxley*. New York: Appleton-Century-Crofts, 1948.
- Ivanov-Razumnik, R. V. *Istoriya russkoi obshchestvennoi mysl*i. Petersburg: M. M. Stasyulevich Tipografiya, 1908.
- Kautsky, Karl. *The Dictatorship of the Proletariat*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1964.
- Kliuchevsky, Vasili O. *Proiskhozhdeniye krestnovo prava v rossii. Seçme Makaleler*. Petrograd: Komissariat Narodno Prosvechcheniya, 1918.
- Kornilov, A. A. *Modern Russia History*. New York: Alfred A. Knopf, 1926.
- Koyre, Alexandre. *From the Closed World to the Infinite Universe*. New York: Harper and Brothers, 1957. (*Kapalı Dünyadan Sonsuz Evrene*. Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 2014)
- Kozmin, Boris P. *Nechayev i nechayevtsi*. Moskova: Gosudarstvennoye Izdatel'stvo, 1931.
- _____. *Ot devyat' nadtsatovo fevralya k pervomu marta*. Moskova: Izdaniye Politkatorzhan, 1937.
- _____. *P. G. Zaichnevsky i "Molodaya Rossiya."* Moskova: Gosizdat, 1932.
- _____. *P. N. Tkachev i revolyutsionnoye dvizheniye 1860-kh* Moskova: Novy Mir, 1922.

- _____. *Russkaya sekstsiya pervovo internatsionala*. Moskova: Izdate'lstvo Akademii Nauk SSSR, 1957.
- Kuklin, G. A. *Itoqi revolyutsionnovo dvizheniya v rossii*. Cenevre: Biblioteka Russkova Proletariya, 1903.
- Lampert, E. *Sons Against Fathers: Studies in Russian Radicalism and Revolution*. New York: Oxford University Press, 1965.
- Lemke, M. V. *Politicheskiye protsessy v rossii 1860-kh.*, Moskova: Institut Marksa-Engelsa, 1923.
- Lenin, V. I. *Detskaya bolezn "levizny" v komünizme*. Moskova: Orgiz, 1945. (*Sol Komünizm: Bir Çocukluk Haslığı*. Çev. Muzaffer İlhan Erdost. Ankara: Sol Yayınları, 2008)
- _____. *Dve taktiki sotsial-demokratii ve demokraticeskoi revoliutsii*. Moskova: Gospolizdat, 1959. (*Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*. Çev. Muzaffer İlhan Erdost. Ankara: Sol Yayınları, 2007)
- _____. *Shag vpered, dva shaga nazad*. Moskova: Gospolizdat, 1961.
- _____. *Sochineniya*. Moskova-Leningrad: Gosudarstvennoye Izdatel'stvo, 1926.
- _____. *State and Revolution*. New York: International Pub., 1932. (*Devlet ve Devrim*. Çev. Celal Üster / M. Halil Spatar. Yordam Kitap, 2017)
- _____. *The Proletarian Revolution and the Renegade Kautsky*. New York: International Pub., 1934. (*Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*. Çev. Kenan Somer. Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1989)
- _____. *Toward the Seizure of Power*. New York: International Pub., 1932.
- _____. *What Is To Be Done?* New York: International Pub., 1929. (*Ne Yapmalı*. Çev. Muzaffer İlhan Erdost. Ankara: Sol Yayınları, 2013)
- London, Kurt. *The Seven Soviet Arts*. London: Faber and Faber, 1937.
- Lossky, N. O. *History of Russian Philosophy*. New York: International Universities Press, 1951.
- Mannheim, Karl. *Ideology and Utopia*. New York: Harcourt, Brace and World, 1936. (*İdeoloji ve Ütopya*. Çev. Mehmet Okyayuz. Nika Yayınları, 2016)
- Marcuse, Herbert. *Soviet Marxism –A Critical Analysis*. New York: Vintage Books, 1961. (*Sovyet Marksizmi*. Çev. Seçkin Çağan. May Yayınları, 1968)
- Martin, Kingsley. *French Liberal Thought in the 18th Century*. Londra: Turnstile Press, 1929.
- Marx, Karl. *Capital*, 3 cilt, Chicago: Kerr and Company, 1906. (*Kapital 3 Cilt*. Çev. Alaattin Bilgi. Ankara: Sol Yayınları, 2011)
- _____. *Critique of the Gotha Programme*. New York: International Pub., 1938. (*Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*. Çev. Barışta Erdost. Ankara: Sol Yayınları, 2010)

- _____. *Selections on Art and Literature*. New York: International Pub., 1947.
- _____. *ve Friedrich Engels*. Correspondence: 1846-1895. New York: International Pub., 1934.
- _____. *Manifesto of the Communist Party*. Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1957. (*Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*. Çev. Muzaffer İlhan Erdost. Ankara: Sol Yayınları, 2011)
- _____. *Selected Works*. 2 cilt. Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1962.
- _____. *Sochineniya*. 30 cilt. Moskova: Gosudarstvennoye Izdatel'stvo, 1928-1933.
- _____. *Werke*, 34 cilt. Berlin: Dietz, 1959.
- Masaryk, Thomas G. *The Spirit of Russia*. New York: Macmillan and Company, 1919.
- Mavor, J. *An Economic History of Russia*, 2 cilt. New York: E. P. Dutton and Company, 1924.
- Maximoff, G. P. *The Political Philosophy of Bakunin*. New York: The Macmillan Company, 1953.
- Mazour, Anatole G. *The First Russian Revolution: 1825*. Berkeley: University of California Press, 1937.
- Melgubov, S. P. N. V. *Chaikovskii v gody grazhdanskoi voiny*. Paris, 1929
- Merriam, Charles, *Systematic Politics*. Chicago: University of Chicago Press, 1936
- Meyer, Alfred G. *Leninism*. New York: Fredercik A. Praeger, 1957.
- Michels, Robert. *Political Parties –A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. New York: Dover, 1959.
- Miluikov, Paul. *Russia and Its Crisis*. Chicago: University of Chicago Press, 1905.
- Mill, John Stuart. *Augueste Comte and Positivism*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1961.
- Nomad, Max. *Apostles of Revolution*. New York: Crowell-Collier Books, 1961.
- Pares, Bernard. *A History of Russia*. New York: Simon and Schuster, 1967.
- Piontkovskii, A. A. *Ucheniye Gegelya o prave i gosudarstve*. Moskva: Gosudarstvennoye Izdatel'stvo Yurdicheskoi Literatury, 1963.
- Pisarev, Dmitri I. *Izbranniye filosoficheskiye i obshchestvenno-politich eskiye stati*. Compiled by V. S. Kruzhkov. Moskva: Gosudarstvennoye Izdatel'stvo Yurdicheskoi Literatury, 1944.
- Plato, *Dialogues*. Translated by Jowett. New York: Tudor Pub. Company, 1947.
- Plekhanov, G. V. *Literaturnoye nalediye*, ed. P. F. Yudin, I. Udal'tsev and R.

- M. Plekhanov, *Sbornik III*. Moskva: Gosudarstvennoye Izdatel'stvo Yur-dicheskoi Literatury, n. d.
- Possnoy, Stefan T. *Lenin. The Compulsive Revolutionary*. Chicago: Henry Regnery Company, 1964.
- Prowdin, Michael. *The Unmentionable Nechaev. A Key to Bolshevism*. New York: Roy Pub., 1961. (*Olanaksızı İsteyen Adam Sergey Nechaev. Çev. Taner Ayyıldız. İstanbul: Epigon Yayınları, 2003*)
- Rappoport, Angelo S. *Pioneers of the Russian Revolution*. London: S. Paul and Comapny, 1918.
- Reshetar, John S. *Concise History of the Communist Party of the Soviet Union*. New York: 1960.
- Robinson, Geroid T. *Rural Russia Under the Old Regime*. New York: Long-mans, 1932.
- Rousseau, J. J. *The Social Contract and Discourses*. New York: E. P. Dut-ton. 1950. (*Toplum Sözleşmesi. Çev. Vedat Günyol. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2006*)
- Russell, Bertrand *The ABC of Relativity*. New York: Mentor, 1958. (*Rölati-vitenin ABC'si. Çev. Vahap Erdoğan. İstanbul: Say Yayınları, 2013*)
- Scharndorff, Werner. *Die Geschichte der KPDSU*. Munchen: Gunter Olzog Verlag, 1961.
- Shub, David. *Lenin*. Garden City: Doubleday, 1948. (*Her Yönüyle Lenin. Çev. Vedat Günyol. İstanbul: Ceylan Yayınları, 1997*)
- Smith, T. V. *Democracy versus Dictatorship*. Manasha: National Council for the Social Studies, 1942.
- Stalin, J. V. *Problems of Leninism*. New York: International Pub., 1934. (*Leninizmin Sorunları. Çev. Muzaffer İlhan Erdost. Ankara: Sol Yayınları, 1992*)
- Tkachev, P. N. *Anarkhiya mysli. Sobraniye kriticheskikh ocherkov P. N. Tkacheva*. London: Izdaniye Zhurnala Naba, 1879.
- _____. *Izbranniye literaturno-kriticheskiye stat'i*. Moskva: Zemlya i Fabrika, 1928.
- _____. *Izbranniye sochineniya, ed. Boris P. Kozmin*, 6 cilt. Moskva: Gosu-datstvennoye Sotsial'no-ekonomicheskoye Izdatel'stvo, 1932-1937.
- Trotsky, Leon. *Literatura i revolyutsiya*. Moskva: Krasnaya Nov' Tsent-ral'nii Otdel Politicheskovo Obrazovaniya, 1923.
- _____. *Permamentnaya revolyutsiya*. Berlin: Izdatel'stvo Granat, 1930. (*Sü-rekli Devrim. Çev. Ahmet Muhittin. İstanbul: Yazın Yayıncılık, 2013*)
- _____. *Terrorism and Communism. A Reply to Karl Kautsky*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1961. (*Terörizm ve Komünizm. Çev. Onur Koyunlu. Ankara: Epos Yayınları, 2009*)
- _____. *The History of the Russian Revolution*, 3 Cilt. New York: Simon and

- Schuster, 1937. (Rus Devriminin Tarihi. Çev. Bülent Tanatar. İstanbul: Yazın Yayıncılık, 2017)
- Utechin, S. V. *Russian Political Thought*. A Concise History. New York: Praeger, 1963.
- Venable, Vernon. *Human Nature: Marxian View*. New York: Knopf, 1946.
- Venadsky, George. *A History of Russia*. Philadelphia: Blackiston, 1944.
- Whitehead, A. N. *Science and the Modern World*. New York: Mentor, 1960.
- Wilson, Edmund. *To the Finland Station*. New York: Harcourt, Brace and Com., 1958.
- Windelband, W. *A History of Philosophy*. 2 Cilt. New York: Harper, 1958.
- Yarmolinsky, Avrahm. *Road to Revolution*. A Century of Russian Radicalism. London: Lassell and Co., 1967.
- Zasulich, V. I. *Sbornik stat'eti*, Cilt I. "Zhan-Zhak" Russo. Berlin: O. N. Rutenberg, n. d.
- Zetkin, Klara. *Reminiscences of Lenin*: London: Modern Books Ltd., 1929.
- Zilliacus, Konni. *The Russian Revolutionary Movement*. London: Bradbury, Agnew and Com., 1905.

Makaleler

- Barghoorn, F. "The Russian Radicals of the 1860's and the Problems of the Industrial Proletariat," *The Slavonic Review* (Mart 1943) ss. 57-69.
- Baturun, N. N. "O nasledstve 'Russkikh Yakobintsev'," *Proletarskaya Revolyutsiya*, s. 7 1924, ss. 82-89
- Cheshire, H. T. "The Radicals of the Sixties and Their Leaders," *The Slavonic Review* (Temmuz 1922) ss. 110-20
- Curtiss, J. S. "Marxism in the USSR. Recent Revival," *Political Science Quarterly* (Eylül, 1946)
- Feodseyev, P. N. " 'Manifest Kommunisticheskoi Partii' Marks'a i Engels'a v materialisticheskoye ponimaniye istorii," *Vsesoyuznoe Obshchestvo po Rasprostraneniye, Izdatel'stvo Pravda*, (Moskva: 1948)
- Feuer, L. "Marx and the Intellectuals" *Survey*, s. 49 (Ekim 1963), ss. 101-25
- Fischer, L. "Lenin's Legacy," *Columbia University Forum* (Güz, 1964) ss. 6-10.
- Karpovich, M. "A Forerunner of Lenin: P. N. Tkachev," *The Review of Politics* (Haziran, 1940.)
- Kozmin, B. P. "Tkachev i Lavrov," *Voinstvuyushchii Materialist*, I, (1924)
- Lemke, M. V. "K biografii P. N. Tkacheva," *Byloye*, VIII (1907).
- Miluikov, Paul. "The Influence of English Political Thought In Russia," *Slavonic Review* (Aralık, 1926).

- Mitskevich, S. I. "*Otev tovarishchu Baturinu*," *Katorya i Səylka*, s. 11 (1926).
_____. "*Russkiye yakobinstsi*," *Proletarskya Revolyutsiya*, s. 7 (1923) ss. 119-21
- Pokrovsky, M. N. "*Lenin v istorii russkoi revolyutsii*," *Molodaya Gvardayia*, s. 2 (1923) ss. 241-45
- Stepanov, V. "*Organizatsiya-leninskii printsip*," *Pravda* (Ocak 12, 1965.)
- Vishniak, Mark. "*Ideiniye korni bol'shevizma*," *Novy Zhurnal*, XXVII (1949)
- Weeks, A. L. "*The Politics of the Soviet Boarding School*," *Survey* (Londra): Temmuz, 1965.
_____. "*The First Bolshevik*," *Problems of Communism*, Ekim-Kasım, 1967.

Dizin

anarşizm 40, 71, 84, 110

Augustin 91

Axelrod, P. 20, 24, 48, 53, 55, 70, 71, 72, 117, 126, 191

aydınlanmacılık 10, 89

•

Bakunin, M. 26, 33, 47, 52, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 70, 84, 102, 103, 104, 105, 110, 114, 119, 170, 180, 189, 190, 195

Ballod, P. 60, 61

batıllaşma 9, 29, 30, 32

Baturin, N. (Zamyatin) 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 180, 197

Bazarov 41, 46

Belinsky, V. G. 29, 33, 38, 46

Blagosvetlov, G. 58, 59

Blanqui, A. 40, 48, 85, 87, 170, 172, 188

blanquicilik 26, 48, 43, 54, 58, 59, 69, 76, 78, 79, 80, 86, 87, 130, 169, 170, 171, 172, 177, 178, 179

bolşevizm 16, 17, 18, 26, 27, 50, 52, 62, 78, 80, 82, 149, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 176, 178

Bonch-Bruyevich, B. 54, 78, 172, 180, 192

Brzezinski, Z. 156, 157, 192

Buonarotti, L. 132

- Cenevre 18, 23, 24, 25, 26, 41, 51, 52, 53, 59, 66, 69, 70, 72, 74, 76, 81, 194
- Cercle Slave Grubu 69
- chaikovtsi 67
- Charcot, J. 145
- Comte, A. 37, 40, 90, 142, 143, 147, 182, 195
-
- çağdaşlaşma 9
- Çar I. Alexander 32
- Çar II. Alexander 23, 50, 56
- Çar III. Alexander 23
- Çernişevski, N. G. 15, 33, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 50, 52, 61, 78, 118, 140, 144, 180, 192
-
- dekabristler 30, 32, 33, 48, 49, 188, 189
- Delo* (Dava) 20, 56, 58, 59, 60, 63, 64, 83, 84, 88, 95, 96, 97, 121, 122, 129, 133, 134, 135, 139, 141, 144
- Dementyeva, A. D. 66, 67
- demokrasi 13, 18, 35, 38, 50, 96, 100, 101, 105, 134, 162, 164, 165, 166, 182, 194
- determinizm 11
- Devlet ve Devrim* 110, 165, 175, 194
- Devrimcinin Anahtar Kitabı* 63
- Dobrolyubov, N. 15, 33, 37, 38, 43, 44, 45, 46, 53, 78, 141, 143, 169, 192
- Dostoyevski, F. 49, 58, 62, 144, 145, 161, 168, 182
-
- eğitim 16, 28, 32, 33, 39, 40, 42, 44, 49, 50, 53, 56, 57, 62, 83, 97, 106, 111, 127, 133, 140, 141, 142, 146, 155, 171, 180, 813, 190
- ekonomizm 13, 96, 125, 135
- Engels, F. 31, 35, 38, 40, 41, 49, 54, 68, 81, 86, 95, 103, 107, 110, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 123, 124, 129, 130, 133, 150, 151, 152, 153, 154, 160, 166, 172, 188, 192, 193, 194, 195, 197
- entelijensiya (*intelligentsiya*) 28
- Enternasyonal 52, 62, 65, 69, 84, 92, 95, 99, 100, 115, 118, 126, 130, 152, 163, 164, 165, 189
- Epokha* (Çağ) 58
- evrim 12, 13
-
- Figner, V. 48, 55, 66, 72, 193
- Fischer, L. 82, 150, 54, 193, 197
- Freud, S. 147

Genç Rusya (Molodaya Rossiya) 37, 50, 52, 73, 169, 180

Girardin, E. 40, 109, 134, 135

Gorev, B. 18, 69, 78, 170, 171, 172, 174, 193

Grigoryev, P. 77

gulaglar 100, 116, 123, 124, 125

•

“balka gitme” 61, 67, 68, 98, 190

Halkın İradeşi (Narodovol'tsi) 47, 48, 52, 53, 66, 69, 70, 72, 74, 75, 164, 171, 176

Halkın Özgürleşmesi Örgütü (Obshchestvo Narodno Osvobozhdeniya) 73, 74

Haxthausen, Baron, A. 31, 114

Hegel, G. 29, 33, 40, 84, 114, 119, 120, 121, 128, 129, 152, 181, 182, 193

Herzen, A. 29, 30, 31, 32, 33, 38, 45, 47, 49, 52, 59, 60, 69, 127

Hobbes, T. 34, 88, 89

•

ideoloji 80, 81, 95, 100, 118, 120, 128, 131, 132, 149, 150, 151, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 180, 185, 194

Ivanov-Razumnik, V. 39, 41, 43, 44, 46, 53, 193

•

jakobenizm 12, 15, 16, 17, 18, 25, 26, 27, 31, 33, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 61, 70, 71, 72, 73, 74, 79, 80, 87, 94, 103, 104, 119, 120, 141, 149, 150, 157, 158, 171, 172, 173, 177, 178

Jaspers, K. 88, 183

•

Kadınların Postası (Zhenskii vestnik) 58, 75

Karakozov 58, 59

Karpovich, M. 169, 170, 197

Kolokol (Çan) 59, 69

Komünist Manifesto 35, 84, 152, 153, 154, 163, 176, 195

Kovalskii, I. 74

Kozmin, B. 10, 20, 47, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 73, 74, 75, 76, 78, 83, 85, 86, 92, 93, 94, 96, 100, 101, 103, 104, 109, 110, 111, 114, 121, 122, 123, 132, 133, 134, 139, 141, 149, 164, 166, 169, 172, 174, 177, 179, 180, 193, 194, 197

Kruşçev, N. 69, 78, 150, 155, 157

Kuklin, G. 25, 51, 64, 194

Kurucu Meclis 47, 48, 51, 53, 60, 65, 165, 176

- Lavrov, P. 41, 47, 67, 68, 69, 70, 73, 77, 78, 83, 93, 98, 99, 100, 112, 114, 119, 124, 126, 140, 141, 180, 182, 189, 190, 197
- Lenin, (Ulyanov) V. 15, 16, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 34, 48, 51, 53, 54, 55, 58, 64, 66, 68, 69, 70, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 94, 95, 96, 97, 100, 101, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 115, 117, 120, 121, 124, 125, 128, 131, 132, 135, 141, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 184, 185, 187, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198
- Leviathan* 34
- liberalizm 164, 165, 176
- Luch (Işık)* 58
- Lukacs, G. 184
- lysenkoculuk 148, 190
-
- Machiavelli, N. 11, 40, 88, 123
- makyavelcilik 49, 64, 68, 88, 122, 131, 158, 159, 167, 183
- Marx, K. 35, 38, 40, 41, 49, 54, 59, 68, 69, 81, 84, 86, 90, 107, 113, 114, 115, 117, 118, 120, 121, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 140, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 158, 160, 163, 166, 171, 172, 176, 181, 182, 184, 188, 191, 192, 193, 194, 197
- marksizm 10, 19, 24, 26, 33, 35, 54, 59, 120, 129, 133, 137, 150, 152, 154, 157, 158, 160, 168, 170, 171, 173, 178, 179, 181, 187, 188, 194
- menşevizm 27, 50, 53, 128, 166, 169, 170, 171, 172, 187, 188
- Mill J. S. 37, 39, 40, 131, 141, 195
- mir sosyalizm 40
- Morozov N. A. 74, 75
-
- Nabat (Tehlike Çanı)* 20, 24, 25, 53, 54, 57, 59, 65, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 84, 92, 93, 94, 95, 102, 107, 125, 133
- narodnizm (*narodnik...*) 61, 62, 64, 114, 168, 178, 179, 187, 189, 192
- Nasıl Yapmalı?* 39, 40, 42, 43, 140, 144
- Neçayev S. G. 26, 57, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 72, 81, 82, 97, 114, 169, 180
- Nechayevtsi* 59, 66, 76, 193
- Ne Yapmalı?* 53, 82, 96, 97, 98, 125, 161, 194
- Novikov N. 29, 188
-
- oblomovculuk 43, 44, 45
- Obshcheye delo* 77, 78
- Obshchina (Komün)* 31, 39, 70, 71, 102, 102, 104, 113, 114, 116, 118

Olşevski L. 52, 60, 61, 64

Orel 73, 74, 132

•

Paul ve Peter Kalesi 39

Petraşevsti 29

Pisarev D. I. 15, 37, 46, 47, 48, 53, 57, 58, 59, 61, 78, 83, 84, 120, 140, 141, 147, 169, 181, 195

Plehanov V. 24, 48, 53, 69, 187, 190

popülizm(narodnichestvo) 11, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 34, 40, 41, 44, 50, 58, 61, 65, 67, 83, 84, 97, 98, 114, 122, 141, 168, 180, 181

proletarya 11, 12, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 38, 47, 48, 81, 115, 116, 117, 118, 120, 152, 153, 156, 157, 158, 161, 162, 163, 165, 171, 172, 174, 178, 180, 181

publitsisty 29

•

Radişçev A. 29, 188

Raznochinets 33, 38, 85

Romanenko G. 74, 75

Russkoye slovo (Rus Sözü) 46, 47, 57, 58, 59, 60, 62, 123

Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi 27, 188

•

skachok (atılım) 119, 122, 124

slavofillik 29, 30, 32, 40, 114

Sochineniya 13, 20, 24, 25, 51, 53, 55, 58, 62, 65, 68, 73, 75, 76, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 102, 105, 110, 111, 114, 115, 116, 119, 121, 124, 125, 126, 129, 131, 132, 133, 135, 136, 138, 141, 142, 150, 158, 160, 160, 161, 163, 165, 166, 172, 174, 177, 192, 194, 195, 196

Sovremennik 39, 40, 43, 47, 58

St. Petersburg 32, 39, 49, 56, 57, 60, 65, 66, 74, 76

•

Toprak ve Özgürlük (Zemlya i Volya) 40, 47, 52, 53, 59, 60, 69

•

ukaz 24, 36, 56, 189

•

Velikorus (Büyük Rus) 37, 50

Venturi F. 18, 30, 33, 44, 45, 49, 52, 56, 58, 60, 61, 73, 87, 92, 101, 132

Vpered! (İleri!) 67, 68, 69, 83, 85, 94, 97, 98, 99, 100, 114, 135, 189

•

Zaişnevski P. G. 26, 47, 50, 52, 60, 61, 73, 74

Zasuliç, V. 24, 48, 55, 66, 117, 187, 188, 197

İLK BOLŞEVİK

Piyotr Tkaçev'in Siyasi Biyografisi

Albert L. WEEKS

Çeviri: Osman ŞİŞMAN

Halkın ortalama temsilcisi, hissiyattan yoksun bireydir. Bu özellikle Rus halkı için geçerlidir. Yüzlerce yıllık kölelik düzeni, Ruslarda kölece dürtüleri teşvik etmiştir. Ketumluk, döneklilik, yalakalık ... Rus halkının enerjisinin dumura uğramasına neden olmuştur. Tabiatları gereği ağırkanlıdırlar. Coşkularına dair umut beslemek imkânsızdır. İtidalli edilgenlikleri salyangozun sert kabuğu gibidir.

TKAÇEV

Halkı kendi haline bırakırsanız, yeni hiçbir şey inşa etmezler. ... Köylü, hayatının geleneksel biçimlerini sever ve onların kılına bile dokunulmasını istemez. ... Programımızın bu tek taraflı yerel arzular ve rutinlerince yönetilen çoğunluğun kaprisli keyfiliği üzerine inşa edilmesi durumunda, sosyalist ilkelerin hangi hızda ve ne kadar başarıyla gerçekleştirilebileceği kolayca tahmin edilebilir.

TKAÇEV

Tartışma esnasında bir Tkaçeviste sordum: "Bir azınlığın üyesi olarak halkı mutlu olmaya zorlamanın doğru olduğunu mu düşünüyorsunuz?" Bu soru tartıştığım kişiyi hayli canlandırdı: "Elbette!" diye yanıtladı. "Halk kendisi için neyin iyi olduğunu anlamaz, onlar için gerçekten iyi olan şeyi yapmaya zorlanmaları gerekir."

P. B. AXELROD